

Hilde Nymoen Rørtveit

**«Genialt planlagt?»
Drabantbyen som hjem i
spennet mellom boligfaglige
idealer og levde landskap**

Avhandling for graden philosophiae doctor

Trondheim, mars 2015

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Geografisk institutt

NTNU

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Doktoravhandling for graden philosophiae doctor

Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Geografisk institutt

© Hilde Nymoen Rørtveit

ISBN 978-82-326-0770-9 (trykt utg.)
ISBN 978-82-326-0771-6 (elektr. utg.)
ISSN 1503-8181

Doktoravhandlingar ved NTNU, 2015:54

Trykket av NTNU-trykk

Summary (English)

This thesis is an analysis of the gap between experts' ideas about what the Norwegian housing estate offers as landscape and home, particularly among architects, urban planners, and politicians, and estate residents' experiences. An empirical starting point has been a lack of knowledge about housing estates as 'lived' by its residents, knowledge that may be particularly needed at current as the housing estates today face major transformations through so-called regeneration projects. The gap between the experts' and the residents' understandings and production of the estate landscape, structure therefore both the research questions and the analysis. By employing landscape and home as analytical perspectives, the thesis addresses three questions: 1) In what ways have experts' ideals about 'a good home' conditioned the perception of the housing estate landscape as home? 2) Which narratives about landscape and home are expressed by residents at Romolslia housing estate in Trondheim? 3) In what ways can the perspectives of landscape and home contribute to an understanding of the housing estate as 'lived'?

Empirically the thesis contributes to a renewed perspective on the Norwegian housing estate, by researching the residents in Romolslia's narratives about the estate landscape as experienced as home. The narratives build on extensive fieldwork where participant observation and in-depth interviews were two important methodological strategies. The residents mainly find the estate landscape as supporting their ideas about 'a good home'. By examining in what ways the experts' ideals about 'a good home' have conditioned the perceptions of housing estate as home, the thesis further offers a critical discussion of why an understanding of the housing estate as failed planning producing bad living environments, dominates both popular and expert debates today. As mostly explained by a failed morphology and generally a bad reputation, e.g. in media representations, this thesis critically questions the contribution of the experts in producing hegemonic understandings of the housing estate as home. A central argument is that by focusing almost solely on morphological and visual characteristics rather than building on an understanding of the estate landscape as 'lived' by its residents, the experts' debates contribute to a fundamental generalisation of the estates as placeless and bad living environments as well as suppressing the residents point of view. The data material that supports this builds on an analysis of interviews, research literature and official documents.

Theoretically, the thesis contributes to an academic debate by offering a discussion of the concepts and broader analytical perspectives of home and landscape through revisiting ideas formulated within humanistic geography in the 1970s. There are two reasons for turning to humanistic geography. First, the critique voiced by humanistic geographers of so-called modernistic landscapes as home can be seen as a philosophical parallel to the critique of the housing estate landscape among Norwegian experts. A discussion of approaches to landscape and home within humanistic geography thus enables a critical discussion of dominant views of the housing estate landscape among Norwegian experts. Second, the critique of humanistic approaches to home offers some critical insights to landscape geography. Today, home and

belonging is problematized within so-called 'geographies of home', which throughout the 1980s and 90s became a distinctive and critical research field. So, rather than leaning on a humanistic landscape tradition in order to problematize 'home', this thesis turns to a more critical perspective which also offers a critical view on landscape. So, by revisiting humanistic geography, the thesis offers insight into the relevance of home for an understanding of the housing estate landscape in particular, and landscape geography in general.

The thesis concludes that the experts' understandings of the Norwegian housing estate as placeless and a planning failure reproduce a critique of modernist planning voiced from the 1970s and onwards. Importantly, this critique was fueled by an increasing concern for decaying inner-city landscapes that were portrayed to represent everything the housing estates lack; a historical and cultural grounding that produces place identity, continuity and a feeling of home. The critique of the housing estates, and the parallel heritage debates about the cherished "historical" inner-city landscapes, established a dualism which today structure experts' debates about architecture and planning on the ground, i.e. how to meet the problems in the housing estates through various regeneration projects. Contrary to the experts, the residents speak of the estate landscape as "well-planned"; with a morphology that enables rather than prohibits their understandings and production of a "good home". The residents convey a lived relationship to the estate landscape, where home and landscape must be understood as a process that both alters the physical landscape and their homes, yet creates continuity and belonging. To problematize home and belonging in relation to landscape thus demonstrates that landscapes need to be understood in relational ways, between people and landscape, housing estates and the historical inner city, experts and residents and the symbolic and the material.

Sammendrag (norsk)

Avhandlingen analyserer avstanden mellom boligfaglige forståelser (altså blant for eksempel arkitekter, planleggere og boligpolitikere) av hvilke kvaliteter drabantbyen tilbyr som landskap og hjem, og beboernes egne erfaringer. Det empiriske utgangspunktet for avhandlingen har vært at de norske boligfaglige miljøene i stor grad mangler en god forståelse av drabantbyen fra et beboerperspektiv, noe som særlig er problematisk nå når drabantbyene defineres som de nye byfornyelsesområdene. Motsetningene mellom boligfaglige- og beboere sine forståelser av drabantbylandskapet strukturerer dermed både problemstillingene og analysen i avhandlingen. Ved å aktivisere landskap og hjem som analytiske begrep, søker studien svar på tre problemstillinger: 1) På hvilke måter har boligfaglige idealer om «den gode boligen» lagt premissene for forståelsen av drabantbylandskapet som hjem? 2) Hvilke fortellinger om landskap og hjem kommer til uttrykk i drabantbyen Romolslia i Trondheim? og 3) På hvilke måter kan landskap og hjem kaste lys over drabantbyen som «levd»?

Empirisk bidrar avhandlingen med et fornyet perspektiv på drabantbyen som hjem, ved å la beboere i drabantbyen Romolslia i Trondheim fortelle om hvordan de opplever de fysiske og sosiale omgivelsene sine. Fortellingene er basert på feltarbeid hvor deltakende observasjon og kvalitative intervju har vært to sentrale metoder. Her møter vi beboere som i hovedsak forteller om et fysisk og sosialt bomiljø som muliggjør deres forestillinger om «et godt hjem». Ved å undersøke hvordan boligfaglige forståelser av «den gode boligen» har lagt premissene for forståelser av drabantbylandskapet som hjem, bidrar avhandlingen videre med en kritisk drøfting av hvorfor oppfatningen om drabantbylandskapet som feilslått planlegging står så sterkt i de boligfaglige miljøene i dag. Mens det har vært vanlig å vise til drabantbyenes fysiske utforming og generelt dårlige omdømme, blant annet i media, som forklaring på drabantbyenes lave attraktivitet, tar avhandlingen altså utgangspunkt i de norske boligfaglige miljøenes bidrag til meningsdannelsen rundt drabantbyen som hjem. Et sentralt poeng er at de boligfaglige debattene i større grad fokuserer på drabantbylandskapets form og visualitet enn på drabantbylandskapet som levd, og dermed bidrar både til en generalisering av drabantbyene som dårlige bomiljø og til å undertrykke et beboerperspektiv. Datamaterialet bygger her på en nærlesning og analyse av forskning og sentrale dokumenter.

Teoretisk gir avhandlingen en drøfting av begrepene landskap og hjem, ved å ta opp igjen faglige debatter fra den humanistiske geografien på 1970-tallet. Humanistisk geografi er et sentralt referansepunkt av to årsaker. For det første kan humanistiske geografers kritikk av såkalte moderne landskap som hjem forstås som en parallell til den norske drabantbykritikken. En drøfting av humanistiske perspektiv på landskap og hjem kan dermed bidra med å løse opp i dominerende forestillinger om drabantbyene i dag. For det andre kan kritikken av hjemforståelsen i humanistisk geografi åpne opp for et mer kritisk blikk på landskapsfeltet. Siden humanistiske perspektiver på landskap og hjem ble kritisert på 1980- og 90-tallet, er hjemgeografi vokst frem som et selvstendig forskningsfelt. Imidlertid, og særlig i den nordiske landskapsgeografien, er tilhørighet og hjem mindre problematisert. Ved å ta opp igjen faglige debatter om landskap og hjem fra 1970-tallet, demonstrerer

avhandlingen således relevansen av hjem både for forståelsen av drabantbylandskapet spesielt, og for landskapsfeltet mer generelt.

Avhandlingen konkluderer med at den dominerende boligfaglige forståelsen av drabantbyen som feilslått planlegging og pregløse landskap reproducerer en boligfaglig kritikk av drabantbyene som i svært liten grad tok utgangspunkt i beboernes egne erfaringer. Drabantbykritikken ble videre næret av vernedebattene rundt de saneringstruede «historiske» bylandskapene som bidro til å stemple drabantbyene som stedløse og kalde landskap uten tradisjon og historie. Debattene på 1970-tallet etablerte dermed en dualisme mellom drabantbyene og de «tradisjonelle» bylandskapene som legger sterke føringer for boligfaglige debatter om byutvikling i dag, f. eks. hvordan utfordringene i drabantbyene kan møtes med ulike «områdeløft»-prosjekter. Beboerne i Romolslia derimot, fremhever drabantbylandskapet som «genialt planlagt», med en morfologi som muliggjør deres forståelse og produksjon av et «godt hjem». Hjemskapende praksiser må forstås som å være nyskapende og gjenskapende på samme tid. Beboerne uttrykker dermed et levd forhold til drabantbylandskapet, hvor hjem og landskap må forstås som en prosess som skaper endringer i det fysiske landskapet og kontinuitet og tilhørighet på samme tid. Den dominerende symbolske betydningen av drabantbylandskapet som hjemløs og feilslått planlegging griper imidlertid direkte inn i beboernes fortellinger om landskap og hjem som levd virkelighet og erfaring. Landskapets symbolske betydning kan derfor være en aktør i seg selv, og få konsekvenser i det materielle, levde landskapet. En problematisering av tilhørighet og hjem i drabantbylandskapet demonstrerer dermed at landskap må forstås som relasjonelt, ikke bare mellom mennesker og landskap, men også i forhold til hvordan forståelser av landskap produseres på ulike nivå, og hvordan landskap som produseres og gjøres et sted har innvirkninger på hvordan landskap produseres og gjøres andre steder.

Forord

PhD-prosjektet som denne avhandlingen er et resultat av, ble gjort mulig gjennom et stipend i tilknytning til prosjektet *Thinking Geographically about house and home* (2005-2013) ved Geografisk institutt, NTNU. Stipendet ble finansiert av Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, NTNU. En stor takk til prosjektlederne Cathrine Brun og Gunhild Setten for å inspirere til og legge til rette for faglige diskusjoner på tvers av de da etablerte forskergruppene på instituttet, og for å knytte til seg samarbeidspartnere som på ulike måter har bidratt. Spesielt har seminarene med Alison Blunt inspirert meg til å tenke rundt husbiografi som metodisk tilnærming. Gjennom dette avhandlingsarbeidet har jeg fått muligheten til å jobbe med en tematikk jeg som hovedfagsstudent hadde blitt interessert i, blant annet på grunn av utallige samtaler rundt landskap og hjem med min kjære venn Kari Voss Hofset. Mens jeg startet på dette prosjektet om drabantbylandskapet som hjem, fortsatte Kari disse samtalen i Juba i Sør-Sudan. Her gjorde hun feltarbeid blant unge menn som hadde returnert hjem for å bygge opp et land de bare kjente som barn, fordi borgerkrigen hadde førte dem til land som USA, Kenya og Uganda.

Først og fremst vil jeg takke beboerne i Romolslia for å ha delt sine fortellinger med meg, samt alle andre som har bidratt med samtaler og intervju. Takk også til alle gode kollegaer ved Geografisk institutt, NTNU, for å skape en hyggelig arbeidsplass. Mange av dere har jeg vært så heldig å få samarbeide med om undervisning, noe som har bidratt til å gjøre arbeidshverdagen litt mer sosial. Takk også for all støtte i forbindelse med min datters sykdom, og spesielt til Päivi Lujala og Thomas Sætre Jakobsen. Mine «medstipendiater» Marte Lange Vik, Marte Qvenild, Marte Fanneløb Giskeødegård, Ruth Woods og Ingvill Stensheim huskes for alle gode samtaler og fine stunder. En stor takk til professor Michael Jones som har lest og kommentert på et tidligere utkast av denne avhandlingen som «opponent» på sluttseminaret mitt. Mike vekket nysgjerrigheten min for landskapsgeografi på et feltkurs i Edinburgh i 2005, og har vært en god samtalepartner som alltid viser interesse og har nyttige betraktninger og innspill å komme med.

Professor Gunhild Setten har vært veileder og bidratt med uvurderlig støtte, faglige innspill og gode diskusjoner underveis i avhandlingsarbeidet. Hun har både utfordret og inspirert meg faglig. Mot slutten av avhandlingsarbeidet inviterte hun meg med på å samarbeide om et felles paper til en konferanse i Göteborg i juni 2012, noe som resulterte i en lærerik

artikkelskriveprosess i etterkant som også bidro til nye perspektiver på empirien min fra Romolslia. Gunhild tok videre sjansen på å ikke «la meg være», da min yngste datter kom til verden og kjempet for å bli. Hun forsto at full konsentrasjon rundt faglige spørsmål kan være terapi i en ellers så kaotisk tilværelse. Jeg er svært takknemlig for alt hun har bidratt med, både som fagperson og som medmenneske.

En spesiell takk til Tobben, for at du er der! Til sist vil jeg også takke Tyholtunet barnehage, spesielt Toril, Bibbi og Bob, for å ta i mot et barn som Lotta på en så positiv og god måte. Uten den tryggheten dere gir oss og Lotta, ville jeg ikke kunne fullføre dette arbeidet. Lotta viser oss hvor verdifullt livet er – her og nå.

Trondheim oktober 2014, Hilde N. Rørtveit

Innhold

Summary (English)	i
Sammendrag (norsk)	iii
Forord	v
Figurliste.....	xi
Tabeller:	xii
1. Innledning.....	1
1.1 Drabantbyen – en fortelling om hjemløshet og feilslått planlegging?	4
1.2 Problemstillinger	8
1.3 Utdyping av problemstillingene, datagrunnlag og valg av studieområde	9
1.4 Analytisk rammeverk	12
1.4.1 Drabantby	13
1.4.2 Hjem	15
1.4.3 Landskap	16
1.5 Drabantbyen som forskningsfelt i Norge	20
1.6 Behovet for forskning.....	22
1.7 Avhandlingens oppbygning.....	24
2. Den boligfaglige debatten om drabantbyene.....	25
2.1 Forhistorien: En boligfaglig reise ut av byen	26
2.2 Drabantbyenes «storhetstid» – Norge på 1950-, 60- og 70-tallet	33
2.3 Den boligfaglige kritikken av drabantbyene	38
2.4 «Byen gjenfødes» – drabantbyen marginaliseres	51
2.5 Drabantbyen som de nye byfornyelsesområdene.....	57
3. Landskap, hjem og geografi	61
3.1 Mot en humanistisk tilnærming.....	63
3.2 Landskap og hjem i humanistisk geografi.....	67

3.3	Kritikk fra feministisk og poststrukturalistisk geografi	76
3.4	Teoretiske perspektiver på landskap og hjem i dag	84
4.	En husbiografisk tilnærming til landskap og hjem.....	95
4.1	Om biografi, husbiografi og geografi.....	95
4.2	Om arkitektur, hus og landskap.....	99
4.3	Om landskap, narrativer og biografi.....	101
4.4	En husbiografisk tilnærming til drabantbylandskapet som hjem	107
	Parallelogram I, II og III	113
5.	Feltarbeid i Romolslia	123
5.1	Datagrunnlaget som studien bygger på	124
5.2	Første fase: Deltakende observasjon, feltsamtaler og intervju med nøkkelpersoner ..	128
5.3	Andre fase: Deltakende observasjon og feltsamtaler	130
5.4	Tredje fase: Kvalitative intervju, feltsamtaler og deltakende observasjon	132
5.5	Refleksjoner rundt å skrive og analysere feltnotater	138
5.6	«Skal du studere oss raringene som bor her?» Refleksjoner rundt utfordringer i felt..	143
6.	Boligreising i Trondheim etter 2. verdenskrig: En boligfaglig reise til Romolslia.....	149
6.1	Boligbygging i Trondheim og Strinda frem til 1964.....	150
6.2	Trondheims store utbyggingsperiode – drabantbyene etableres	157
6.3	Drabantbyen Romolslia.....	160
7.	«Kan du tenke deg et finere sted?» Romolslia som landskap og hjem	173
7.1	Romolslia som landskap og hjem.....	174
7.2	Romolslia som «genialt planlagt»	184
7.3	Hus og hjem som symbol og identitetsmarkører sett fra Romolslia	187
7.4	Tre fortellinger om ambivalente følelser for Romolslia som landskap og hjem.....	192
7.4.1	Marit	193
7.4.2	Ingrid	195
7.4.3	Anne	199

8. Drabantbyen – landskap og hjem	203
8.1 Et fornyet perspektiv på drabantbyen.....	204
8.2 Romolslia som hjem.....	213
8.3 Romolslia som landskap.....	218
9. Drabantbylandskapet som hjem i spennet mellom boligfaglige idealer og levde landskap	223
9.2 Avsluttende refleksjoner	227
Referanser.....	229
Muntlige kilder:.....	251
Vedlegg: 1) informasjonsbrev til beboerne og 2) intervjuguider	253

Figurliste

Fig. 1: Reportasje fra Flatåsaunet BL i Romolslia, i TOBBs medlemsblad <i>Rede</i>	5
Fig. 2: ‘Riv kjempeblokkene!’ Forside til <i>Aftenposten Aften</i> 26.2.1997.....	6
Fig. 3: Kart over Trondheim med drabantbyer.....	11
Fig. 4: Fotografi fra 1870 årene av Ruseløkkbakkens såkalte ‘Røverstater’ i Christiania, og Axel Holsts tegning av boforhold for arbeiderklassen.....	27
Fig. 5: Norges første hageby, Ullevål hageby i Oslo.....	30
Fig. 6: Tegning av Harald Hals i forslag til generalplan for Stor-Oslo i 1929.....	31
Fig. 7: Den byen en ønsket seg bort fra. Nedre Bakklandet og Ilsvikøra i Trondheim.....	34
Fig. 8: Valgplakat for Arbeiderpartiet fra 1961.....	36
Fig. 9: Nabolagsprinsippet slik det ble tenkt for Lambertseter.....	37
Fig. 10: Drabantbyer i 1950- og 60-talls arkitektur, Lambertseter og Manglerud i Oslo.....	40
Fig. 11: Dansk fotografi som representasjon på drabantbykritikken, gjengitt i <i>Skriver og Kaufmann</i> (1964).....	41
Fig. 12: Sykling og lek på bilfrie uteområder på Romsås i Oslo.....	42
Fig. 13: ‘Sjansse for begge?’ Forside i <i>Egen Heim</i> 1971, 4, 20.....	43
Fig. 14: Fra Ammerudrapporten, Sæterdal og Sæterdal 1960:6-7.....	45
Fig. 15: Ammerud II, barn foran høyblokk.....	46
Fig. 16: Oppslag i <i>Aftenposten</i> 24.6.1977 og 17.10.1979.....	48
Fig. 17: Demonstrasjonstog og oppslag, Rodeløkka i Oslo.....	52
Fig. 18: ‘Romolslia - den stygge andungen’, artikkel i TOBBs medlemsblad <i>Rede</i>	123
Fig. 19: ‘Tjener minst, lever godt’, forside i <i>Adresseavisen</i> 24.10.2008.....	144
Fig. 20: Nødboliger i tyskerbrakkene og TOBBs første prosjekt, Rosenborg i Trondheim....	151
Fig. 21: Nye huseiere på Hammersborg BL, Trondheim.....	152
Fig. 22: Byggebeltet i Strinda kommune ved bygrensen på Rosenborg i Trondheim.....	153
Fig. 23: Bynær bebyggelse i gamle Strinda kommune.....	154
Fig. 24: Persaune hageby BL og Nardo Søndre BL, Trondheim.....	155
Fig. 25: Nye boliger i Ilsvika og på Lade, Trondheim.....	156
Fig. 26: Drabantbyer på Othilienborg og Risvollan, Trondheim.....	158
Fig. 27: Boligbygging fra Trondheims store utbyggingsperiode.....	159
Fig. 28: Romulslia gård i 1952.....	160
Fig. 29: Romulslia som fersk drabantby i 1977.....	161

Fig. 30: Fasade på blokk, Flatåsaunet BL.....	162
Fig. 31: Bakside av blokker, Flatåsaunet BL.....	162
Fig. 32: Gangvei mellom husene i Romolslia.....	163
Fig. 33: Rekkehus i Romolslia med grusbane for ballspill.....	164
Fig. 34: Vitsetegning i <i>Egen Heim</i> 1973.....	165
Fig. 35: Romolslia med høyblokker.....	166
Fig. 36: Oppslag i Arbeideravisa om konkursen i UEH.....	168
Fig. 37: Arbeideravisa spekulerer rundt økonomisk tap for beboerne etter konkursen i UEH.....	168
Fig. 38: <i>Romla</i> , informasjonsavis for Romolslia og Flatåsaunet BL.....	169
Fig. 39: Skilt med oversikt over enhetslagene i Romolslia BL.....	171
Fig. 40: Lavblokk i Romolslia med tursti gjennom Firebladskogen.....	172
Fig. 41: Rekkehus med uteplass, Romolslia BL.....	173
Fig. 42: Idéskisse til 'områdeløft Saupstad-Kolstad.....	205
Fig. 43: 'Storstua' på Haugenstua i Oslo.....	210
Fig. 44: Bakklandet i Trondheim.....	211

Tabeller:

Tabell 1: Tre faser med feltarbeid i Romolslia	126
Tabell 2: Oversikt over informanter.....	134

1. Innledning

«Jeg skal skrive om drabantbyer», sier jeg.

«Drabantbyer?», sier du, «der er det nok mye å ta tak i.»

«Ja, det er kanskje det», sier jeg, litt irritert over dette 'mye å ta tak i' som jeg så ofte har fått høre. Med den iskalde vinterkvelden i Romolslia ennå sittende fast i kroppen, fortsetter jeg:

«Det er noe som plager meg. Heidegger sier at man ikke kan bo dikterisk i sånne masseproduserte boligområder. At man...»

«Ja, men jeg skjønner jo hva han mener!», avbryter du. «Jeg tror menneskene trenger å ha vakre omgivelser rundt seg, at de har behov for å skape noe selv. Drabantbyene er jo bare sånne triste, grå blokker. Uten identitet. Folk som bare bor. Det er ikke noe ordentlig hjem.»

«Men,» prøver jeg, «han kan da ikke bare si at alle de tusen menneskene som bor i drabantbyene ikke bor på ordentlig? Jeg klarer ikke helt å se den store forskjellen mellom Romolslia hvor jeg gjør feltarbeid og der du og jeg bor. Kanskje med unntak av en million kroner. Har du vært i en drabantby noen gang?»

«Nei», sier du og drar på det. «Men jeg vet jo hvordan det er der. Eller kanskje ikke. Jeg ser for meg sånne enorme blokkområder fra Øst-Europa.»¹

Hvordan muliggjør moderne landskap hjem? Dette spørsmålet, som veilederen min stilte meg som kommentar på en av mine første tekster, har forfulgt meg i tiden jeg har arbeidet med denne avhandlingen. Nettopp fordi hjem både er en idé og et ideal, og en følelsesmessig relasjon til noe materielt, rommer spørsmålet en kompleksitet som fortjener ettertanke. Spørsmålet rommer for eksempel en forestilling om at hjemfølelsen blir utfordret av en moderne verden. I en verden som kjennetegnes av økt mobilitet, landskap i rask endring og en desintegrasjon av både lokalsamfunn og hverdagsliv, vil den følelsesmessige tilknytningen til steder og mennesker svekkes. Og hva illustrerer vel denne forestillingen bedre enn drabantbyene? Slik Roy Jakobsens (2009 [1991]) *Seierherrene* eller Tove Nilsens (1982) *Skyskraperengler* så utmerket beskriver – den første generasjonen drabantbybarn i Norge vokste opp i et landskap, i hus og med et hverdagsliv som var temmelig annerledes enn hva deres foreldre hadde vokst opp med. «Kva skal eg med sterke hender i drabantbyen?», spurte Marie Takvam (1997 [1987]), i diktet med tittelen *Molda og fjøset forsvinn aldri frå meg*.

¹ Fra samtale med venninne på kafé Ni Musér 23.2.2010, nedskrevet i feltdagboken.

Utbyggingen av drabantbyene på 1950-, 60- og 70-tallet representerer kanskje en av de mest dramatiske forvandlingene av bylandskapene i nyere norsk historie. Riktignok førte den sterke urbaniseringen mot slutten av 1700-tallet, og den påfølgende industrialiseringen på 1800-tallet, til at de største byene i Norge este over sitt omland. Fabrikker og arbeiderboliger vokste frem som helt nye bylandskaper i takt med at middelklassen flyktet til villabebyggelsen i utkantene av byene. Utbyggingen av drabantbyene i tiårene etter 2. verdenskrig representerer likevel ikke bare en ny livsform, men også en vesentlig ny måte å bygge byer på (Christensen 2002). Kritikken av de nye landskapene kom raskt. Fra rundt 1970 ble mange av drabantbyene, og kanskje spesielt høyhusområdene, nærmest synonyme med dårlige bomiljø (Guttu 2002). Samtidig etterlyses en mer kulturell og historisk forankring i landskapene vi omgir oss med. En av våre fremste arkitekturteoretikere, Christian Nordberg-Schulz (1992 [1978]:30) sa det slik: «I vårt oppdelte, mikrostrukturerte landskap er det ikke naturlig å samle bebyggelsen i store enheter, der vi sammen kan møte livet. Isteden drømmer vi oss bort bak hver vår haug, ved hvert vårt tjern eller hver vår bekk.» Slik har nordmannen bodd og bygd i århundrer, og bidratt til en dyptgående felles identitet (ibid.).

De negative forestillingene om drabantbyene som hjem, stikker i dag dypt både i den norske befolkningens bevissthet og i de boligfaglige miljøene, som for eksempel blant arkitekter, planleggere og boligpolitikere (Hansen 1999, Hansen og Brattbakk 2005a. Begrepet *boligfaglig miljø* utdypes nærmere i avsnitt 1.3). Dette gjenspeiles i boligmarkedet, i faglige debatter og i media. Hansen (2006) påpeker at drabantbyen ikke bare er sterkt kritisert, men nærmest fordømt. Eriksen og Høgmoen (2011) går så langt som å hevde at drabantbyene bryter med vår nasjonale identitet og våre forestillinger om «det norske». Som verken fjord eller fjell, landsbygd eller historisk by, har drabantbyene aldri passet inn i den «nasjonale ikonografien». De er snarere betraktet som et lite stykke «anti-Norge» og «nasjonens problemområde» (Eriksen og Vestel 2012:38). Som de minst attraktive boligene på markedet, representerer altså drabantbyen i dag boligidealets bakside. Hit flytter bare de som må, de som ikke har råd til å bosette seg andre steder. Eller, er det virkelig slik?

Mens filosofen Martin Heideggers essay, *Poetically Man Dwells*, i stor grad er kjent innenfor arkitekturfagene, er det essayet *Dwelling, building, being*, som har lagt mye av fundamentet for forståelsen av hjem innenfor samfunnsvitenskap og humaniora (Brun og Setten 2013).² Her viser Heidegger at å bygge allerede er å bo. Å være hjemme er altså ikke et passivt

² Begge essayene er gjengitt i Heidegger (2001a).

begrep, men innebærer en aktiv bearbeiding av det materielle landskapet. Dette er en prosess som både skaper en dyp tilhørighet og en omsorgsfølelse for hjemstedet. Heideggers filosofi ble spesielt omfavnet av de humanistiske geografene, som fikk innflytelse utover på 1970-tallet. Humanistisk geografi fremhevet betydningen av hjem ikke bare som et grunnleggende behov for sikkerhet og følelse av tilhørighet i verden, men også som en motsetning til mobilitet og endring. Hjem og hjemløshet fremsto som motsetningene mellom det nære og fremmede, mellom kontinuitet og endring. Som representant for det fremmede og nye, og som resultat av planleggernes rasjonelle design, ble moderne landskap kritisert for å ikke kunne muliggjøre hjem.³ Således er den humanistiske geografien en filosofisk parallell til den mer anvendte norske drabantbykritikken, spesielt slik den utviklet seg utover 1970-tallet. Norberg-Schulz, som ble toneangivende i Norge for forståelsen av forholdet mellom arkitektur, sted og estetikk, var da også både inspirert av og selv en inspirator til humanistisk geografi. I de boligfaglige debattene utover 1970-tallet, ble hjem og hjemløshet symbolet på motsetningene mellom den kalde, fremmedgjørende drabantbyen, og den levende, identitetsskapende tradisjonelle byen.⁴ Dette er motsetninger som fremdeles gjør seg gjeldende, spesielt i boligfaglige miljø (se f.eks. Guttu 2003a. Se også Tunström 2009 for tilsvarende argumenter innenfor den svenske boligfaglige debatten om byutvikling).

Mens drabantbykritikken i Norge i svært liten grad er blitt gjenstand for kritisk debatt, er humanismen innenfor geografifaget sterkt omdiskutert.⁵ En av de største svakhetene ved humanistisk geografi ligger nemlig i den essensialiserende og romantiserende forståelsen av hjem, hjemsteder og landskap. Fremfor alt syntes de humanistiske tekstene å representere et normativt perspektiv, som gjenspeiler idealhjemmet slik det kunne fremstå for en hvit mann med akademisk utdanning. Alle har vi nemlig ulike forestillinger om landskap og hjem. Et landskap som føles fremmed for noen, trenger ikke å gjøre det for andre. Likevel, selv om vi alle har ulike idéer om hva som er et godt hjem, blir noen boligtyper og boformer gjenstand for en idealisering og ansett som «bedre» og «mer riktige» enn andre (Blunt og Dowling 2006). Denne type idealisering er gjerne påvirket av bl.a. populærkultur, sosialt baserte klasseforståelser og faglige tradisjoner. Også innenfor de boligfaglige miljøene finnes det

³ Jeg velger å bruke betegnelsen «moderne landskap» i avhandlingen, selv om mange av de landskapene som ble kritisert av humanistene også kan betegnes som «modernistiske» i den forstand at de forholder seg til modernismen innenfor arkitektur- og planfagene. Moderne landskap er en vid betegnelse (se 1.5), og kritikken mot dem fokuserer ofte på at de oppleves som fremmede og hjemløse fordi de bryter med tradisjon og kontinuitet.

⁴ Den «tradisjonelle» byen referer her til byene slik de ble bygd for funksjonalismen og modernismen innenfor arkitektur- og planfagene for alvor satte sitt preg på bylandskapene (se 1.5).

⁵ I Norge er det imidlertid noen får som har stilt spørsmål ved drabantbykritikken, f.eks. Hansen 1999 og Guttu 2003a. Se også Mazanti og Pløger 1999.

dominerende oppfatninger om hvilke fysiske og sosiale forutsetninger som muliggjør et godt hjem. Disse oppfatningene virker normerende både på planlegging og politikk, og har makt til å påvirke folks forestillinger om idealhjemmet.

I lys av det ovenstående, reiser drabantbykritikken noen kompliserte, men viktige spørsmål: Bor mennesker i drabantbyene annerledes enn andre? Trives de dårligere der de bor? Føler de en svakere tilknytning til landskapet og naboene sine, og er de mer fremmedgjorte? Svaret på disse spørsmålene får vi bare ved å dra til drabantbyen, og lytte til beboernes egne fortellinger. Ved å søke en forståelse av drabantbyen som hjem i spennet mellom boligfaglige idealer og levde landskap, ønsker jeg med denne avhandlingen å nyansere de dominerende forestillingene om drabantbyen som hjem. Før jeg presenterer problemstillingene og en nærmere begrunnelse av dem, vil jeg derfor dvele ytterligere ved den dominerende fortellingen om drabantbyen som hjemløs og feilslått planlegging, fordi den representerer et viktig bakteppe for avhandlingen.

1.1 Drabantbyen – en fortelling om hjemløshet og feilslått planlegging?

Drabantbyen er altså et omstridt landskap. I norsk offentlighet kan det identifiseres minst to ulike fortellinger om drabantbyen som har relevans for denne studien, hvorav den ene i stor grad dominerer. På den ene siden fremheves etterkrigstidens boligreisning, som drabantbyene utgjorde en vesentlig del av, som en vellykket del av norsk bolig- og velferdspolitik (Hansen 1999). Utbyggingen av drabantbyene bidro til å avskaffe bolig mangelen, og førte til en bedre boligstandard for folk flest. I dag tilbyr drabantbyene gode boliger i gode omgivelser, og er derfor en viktig ressurs i storbyenes hardt pressede boligmarkeder (Hansen og Brattbakk 2005a). Denne, i hovedsak positive fortellingen om drabantbyene, finner vi ofte hos de sentrale aktørene innenfor boligkooperasjonen og Husbanken (se f.eks. Thanem 1985, Reiersen og Thue 1996, Bjørnsen 2007, Bjørnson og Kronborg 2009). På den andre siden blir drabantbyen angrepet som «menneskefiendtlig» og «antisosial», en kritikk som i stor grad både er en parallell til og påvirket av tilsvarende kritikk av etterkrigstidens masseproduserte blokkområder i andre land, som for eksempel Sverige, England og USA (Hansen 1999, se f.eks. Dovey 1985, Rådberg 1997 og While 2006). Det er denne, hovedsakelige negative fortellingen som dominerer både boligfaglige debatter og medierepresentasjoner av drabantbyen. Typisk nok må vi derfor til boligbyggelagens egne medlemsblad for å finne en

mer positiv versjon av drabantbylivet, slik f.eks. Trondheim og omegn boligbyggelag (TOBB) sin reportasje fra Flatåsaunet borettslag i Romolslia (se fig. 1).

Figur 1: Reportasje fra Flatåsaunet BL i Romolslia, i TOBBs medlemsblad Rede. Her omtales dugnadsarbeidet som beboerne gjorde for å få et triveligere uteområde mellom blokkene. Innsatsen utløste bomiljøprisen som deles ut av TOBB hvert år. Vaktmester Kolbjørn Sundås kommenterer: «Hele dette området er en samlingsplass, hvor det både er sitteplasser og muligheter for grilling. Dessuten er det jo grønt og flott natur når du ser oppover disse åsene her. Det er mange som flytter tilbake hit med egne barn etter å ha vokst opp her». Kilde: Rede 2012:9.

De to fortellingene har noe ulikt fokus. Mens den første legger vekt på boligkooperasjonens rolle i velstandsutviklingen og som tilrettelegger for gode bomiljø, legger den andre i større grad vekt på hvilke planmessige og arkitektoniske svakheter drabantbyen har. Årsaken til drabantbyens lave attraktivitet på boligmarkedet, forklares her ofte med lite tiltalende og variert arkitektur og med referanser til at den funksjonsdelte byplanen skapte ensidige boligområder langt unna sentrums urbane liv. Denne negative oppfatningen av drabantbyen som hjem, finner vi i boligfaglige debatter om drabantbyen helt tilbake til 1950-tallet (Guttu 2003a). Drabantbykritikken ble stadig sterkere på 1960-tallet, til det utover på 1970-tallet syntes å etablere seg en slags felles forståelse i fagmiljøene, om at drabantbyen ikke kunne tilfredsstillende beboernes grunnleggende behov om «et godt hjem» i «gode omgivelser». Fra å være et ideal i tiårene like etter 2. verdenskrig, ble altså drabantbyen på kort tid omdefinert til boligidealets bakside, til et feilgrep som for all del ikke måtte gjentas (Hansen 1999, Guttu 2003a. Se f.eks. Norberg-Schulz 1983, Brantenberg 1997, Rådberg 1997 og Gunnarsjaa 2006). Den dominerende fortellingen om drabantbyen representerer derfor et morfologisk blikk, der landskapets form og visuelle karakteristikker står i fokus. Slik utsettes livet i

drabantbyen for en fundamental generalisering: Fordi drabantbyene ser like ut, vurderes de som å tilby de samme (dårlige) kvalitetene for beboerne uavhengig av kontekst. Dette morfologiske blikket på drabantbyen innebærer videre en maktposisjon. Ikke bare fordi det representerer en faglig posisjon, men også fordi drabantbyen vurderes uavhengig av beboernes egne erfaringer.

○ ○ ○

Aftenposten Aften
ONSDAG 26. FEBRUAR 1997
Uke 9, Nr. 96
138. årg. Kr. 10,00.

ONSDAG

Når det nå
du kommer
potets
QUI
SKR

Bystyrerådgiver vil sanere 984 leiligheter på Ammerud
- Riv kjempeblokkene!

Vulgærfunksjonalisme, kalles blokkene på Ammerud. De bør sprenges bort, mener bystyrets arkitekturrådgiver, Jan Carlsen. (Foto: ROLF ØHMAN)

- – Byggingen av kjempeblokkene på Ammerud var en feiltagelse. De bør derfor rives, mener arkitekturekspert og rådgiver for bystyrets byutviklingskomité, Jan Carlsen. Han viser til at tilsvarende feilslåtte drabantbyer er jevnet med jorden i andre land.
- I forrige uke ble kommunedelplanen for Ammerud lagt ut til høring. Carlens utspill møter begrenset forståelse hos beboerne. – Nærheten til Lillomarka er et pluss, sier Reidun Vik, som bor i 8. etasje. Hun er enig i at altfor mange mennesker er samlet på ett sted.

Side 6

Figur 2: Forside til Aftenposten Aften. Her omtales boligblokkene i drabantbyen Ammerud i Oslo som en feiltagelse. Forslag om å rive blokker i drabantbyene har kommet med jevne mellomrom. Senest i 2007 foreslo Oslo Fremskrittsparti å rive boligblokker for å gi plass til bebyggelse som var mer attraktive for etnisk norske familier slik at etnisk segregering kan motvirkes. Kilde: Aftenposten Aften 1997.

Videre er det den boligfaglige fortellingen om drabantbyen som feilslått planlegging som ofte gjenspeiles i media (se fig. 2). Her har drabantbyen i stor grad blitt fremstilt som dårlige boområder med trist arkitektur og sosiale problemer (Ellingsen 1994, Gakkestad 2003, Grønli 2004, Hansen og Brattbakk 2005a, Eriksen og Høgmoen 2011). Helt siden de første drabantbyene så dagens lys, har media nærmest utelukkende hatt et problemfokus i sine omtaler. På 1950-tallet skrev avisene om oppstartsproblemene knyttet mangelen på fellesanlegg som skoler og kollektivtransport. Utover 1960- og 70-tallet kommer beskrivelsene av drabantbyen som isolerende og sykdomsfremkallende, og problemer knyttet til ungdomskriminalitet. På 1990-tallet gjenspeilte media bekymringene blant politikere og byplanleggere knyttet til den negative utviklingen som drabantbyene viste på leveårsstatistikken. Fra midten av 2000-tallet kom også oppslagene om «manglende integrering» og «etnisk segregering», som nye dimensjoner i drabantbyproblematikken (Eriksen og Vestel 2012). Oppslagene handlet bl.a. om den høye andelen minoritetsbarn på skolene, om såkalt «hvit flukt», og om kulturelle konflikter mellom beboerne. Også i media ser vi tendensen til å omtale drabantbyene i generelle termer. I følge Ellingsen (1994:38) begynte mediene allerede på 1950-tallet å generalisere: «Hver nyetablert drabantby syntes å bekrefte problemene, og drabantbymyten fikk ny næring og ble holdt varm. Hendelser som fant sted over hele landet, ble slått opp som særlige 'drabantbyproblemer' når de inntraff i de nye boligområdene».

Den rådende og kontekstsløse fortellingen om drabantbyen som hjemløs og derfor som feilslått planlegging, overskygger andre potensielle fortellinger som i større grad tar utgangspunkt i en mer stedbunden og erfaringsbasert forståelse av hvordan drabantbyen oppleves som hjem av de som bor der. Drabantbyen som studiefelt kan slik betraktes som å forholde seg til to nivå. For det første som en abstraksjon knyttet til faglige forståelser og dominerende forestillinger om «idealboligen», og for det andre som levd virkelighet. Disse to nivåene er derfor et utgangspunkt både for problemstillingene og for strukturen i avhandlingen. Ved at de boligfaglige debattene om drabantbyen i større grad fokuserer på morfologi – altså landskapets form og visualitet – enn på drabantbyen som levd, er det grunn til å påstå at det mangler en god forståelse av drabantbyen som hjem i norske fagmiljøer i dag. Dette er problematisk, spesielt fordi drabantbyene i dag defineres som de nye byfornyelsesområdene gjennom den såkalte områdeløftsatsingen som omfatter statlig og kommunalt finansierte prosjekter i drabantbyer i de tre største byene Oslo, Bergen og Trondheim (se 2.5).

Problemstillingene i denne avhandlingen tar i forlengelsen av dette utgangspunkt i at det er et behov for å analysere drabantbyen som landskap og som hjem fra et beboerperspektiv, og at det er gjennom «landskap» og «hjem» at beboerperspektivet kan gripes. Avhandlingen retter seg mot de boligfaglige miljøene, som gjennom forskning, planlegging og områdeutvikling bidrar til meningsdannelsen rundt hvilke kvaliteter som finnes i drabantbyen, og hva som bør gjøres for å bedre levekårene for beboerne der. Avhandlingen retter seg også mot fagmiljøene i geografi. Å løfte frem faglige debatter fra og om humanistisk geografi gir for det første en ramme for en kritisk diskusjon av den norske drabantbykritikken. En drøfting av humanistisk geografi kan for det andre bidra til en mer kritisk tilnærming til landskap. Denne avhandlingen springer videre ut fra det som ofte er blitt forstått som en særlig nordisk landskapsgeografi, som gjennom å problematisere landskap som prosess og praksis i større grad enn landskap som ideer og symboler har bidratt med å farge min egen problematisering og analyse av drabantbyen. Tilhørighet og hjem er i større grad problematisert innenfor såkalt «hjemgeografi», som vokste frem som eget forskningsfelt i kjølvannet av kritikken av humanistenes tilnærming til landskap og hjem. Disse tradisjonene henger imidlertid sammen. Fra amerikansk landskapsgeografi etterlyser for eksempel Schein (2009) en mer kritisk forståelse av hvordan landskap opprettholder og reproducerer ulike forståelser av tilhørighet fordi landskapets morfologi ofte blir symboler på tilhørighet og identitet eller ikke (se også Setten og Brown 2012). En problematisering av drabantbyen ikke bare som landskap, men også som hjem, viser derfor at en dualistisk forståelse av landskap «utenfra» som symboler eller «tekster» og «innenfra» som «levd» virkelighet knyttet til praksis ikke er fullt så enkel. Snarere viser empirien i denne avhandlingen betydningen av å forstå prosesser i ulike landskap i relasjon til hverandre, og hvordan også ulike «tekster» og symbolske betydninger griper inn i beboerne i Romolslia sine fortellinger som «levd» materialitet, erfaring og virkelighet.

1.2 Problemstillinger

På bakgrunn av dette ønsker jeg med denne avhandlingen å svare på tre problemstillinger:

1. På hvilke måter har boligfaglige idealer om «den gode boligen» lagt premissene for forståelsen av drabantbylandskapet som hjem?

2. Hvilke fortellinger om landskap og hjem kommer til uttrykk i drabantbyen Romolslia i Trondheim?
3. På hvilke måter kan landskap og hjem kaste lys over drabantbyen som «levd»?

Før jeg gjør nærmere rede for drabantbyen som forskningsfelt i Norge og behovet for forskning, vil jeg i de to neste avsnittene utdype problemstillingene og si noe mer om hvilket datamateriale avhandlingen bygger på og valg av Romolslia som studieområde.

1.3 Utdyping av problemstillingene, datagrunnlag og valg av studieområde

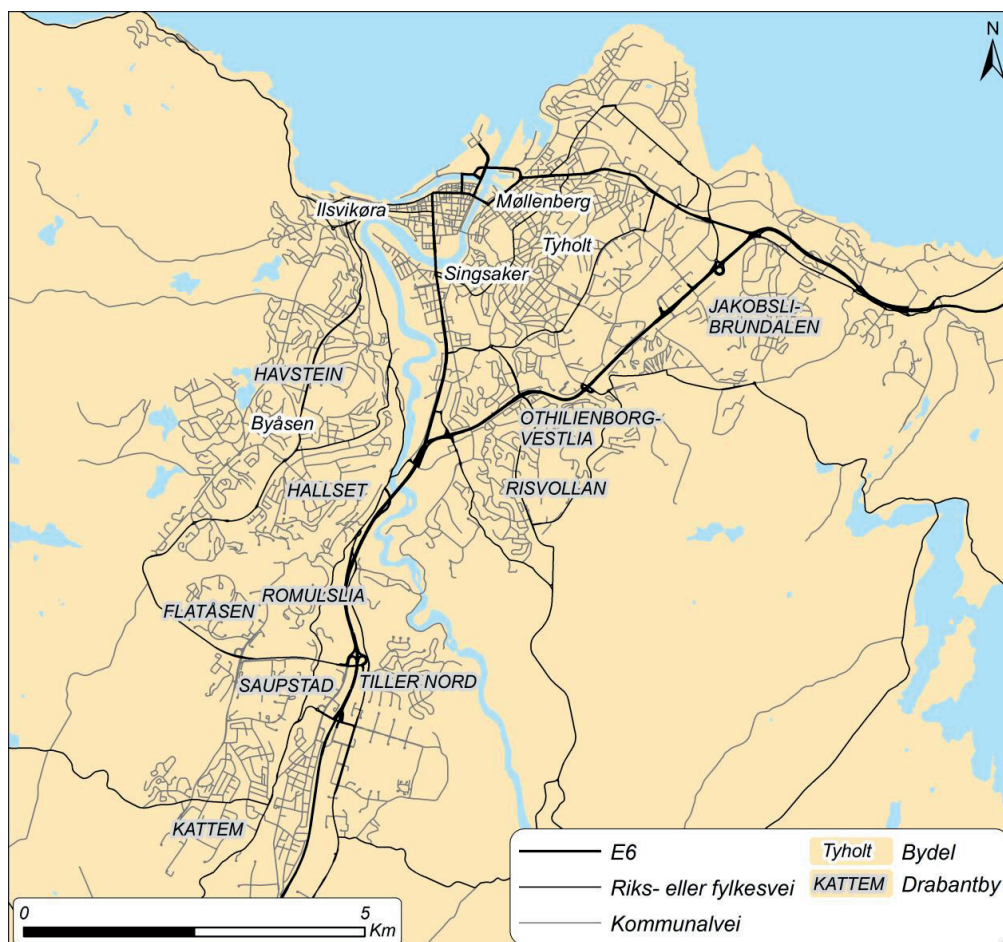
Problemstillingene er altså tredelt. For det første ønsker jeg å undersøke hvordan boligfaglige idealer om «den gode boligen» har lagt premissene for forståelsen av drabantbylandskapet som hjem. Den boligfaglige debatten om drabantbyen representerer en viktig motivasjon for prosjektet som helhet, fordi det i stor grad ser ut til å mangle et beboerperspektiv på drabantbyen i fagmiljøene i dag. Den første problemstillingen tar således sikte på å gi et grunnlag for å forstå hvorfor det ser ut til å være en avstand mellom beboernes forståelser av drabantbyen som hjem, og faglige vurderinger av drabantbyens kvaliteter som boområde. Hovedfunnene fra denne første problemstillingen presenteres i kapittel 2 og kapittel 6, og danner en viktig kontekst for den teoretiske diskusjonen om landskap og hjem, og fortellingene om landskap og hjem fra drabantbyen Romolslia i Trondheim. Presentasjonen av den boligfaglige debatten om drabantbyene vil nødvendigvis virke generaliserende, da den konsentrerer seg om hvilke oppfatninger som har dominert de boligfaglige debattene frem til i dag. Begrepet «boligfaglig» er hentet fra arkitekt Jon Guttu (2003a), som har studert de faglige forståelsene av «den gode bolig» i Norge i perioden etter 2. verdenskrig.⁶ Guttus forskning er av særlig relevans for denne avhandlingen, da den nettopp sier noe om de

⁶ Guttu bruker begrepet «boligfagfolk» for å sirkle inn de aktørene som har tatt del i meningsdannelsen rundt «den gode bolig», slik den kommer frem i fagdebatt og politikk. Begrepet skiller fagfolk fra allmennheten, og omfatter profesjonelle som gjennom yrkesutøvelsen sin har dannet seg oppfatninger om boligkvalitet, arkitektur og byforming. Videre definerer Guttu begrepet som en avgrensning mot tekniske profesjoner (som f. eks. representert ved ingeniøren) og mot estetiske fag (representert ved f. eks. designere og kunsthistorikere). Eksempel på grupper som defineres innunder «boligfagfolk» er arkitekter, prosjekterende, offentlig ansatte saksbehandlere og planleggere, embetsmenn, boligprodusenter, forskere, universitets- og høyskoleansatte, boligpolitikere, redaktører og profesjonelle skribenter. Guttu mener en likevel ikke er tjent med en for skarp avgrensning av begrepet, da temaet er noe som angår alle mennesker som derfor kan ha en interesse for feltet.

normative vurderingene av hjem som har vært fremtredende og dermed lagt premisser for hvordan ulike boligområder skal forstås. I tillegg til nærlesning av Guttu (2003a), bygger datagrunnlaget for den første problemstillingen på nærlesning av annen relevant litteratur som gjenspeiler de boligfaglige debattene om drabantbyen (se også 5.1).

For det andre ønsker jeg å undersøke hvordan beboerne i en utvalgt drabantby opplever bydelen sin som landskap og hjem. Datagrunnlaget for problemstilling 2, tar utgangspunkt i et kvalitativt feltarbeid gjennomført i perioden 2008-2010 i Romolslia i Trondheim (se fig. 3). Hovedfunnene fra dette feltarbeidet presenteres i kapittel 7. Romolslia ble planlagt og bygd i perioden mellom 1969 og 1974, og representerer en av Trondheims typiske drabantbyer (Sandø og Vassenden 1985. Se forøvrig kapittel 6 for en nærmere beskrivelse av boligreisningen i Trondheim og planleggingen av Romolslia). Romolslia er en forholdsvis liten drabantby med rundt 2000 innbyggere. Bebyggelsen består hovedsakelig av tre høyhus, flere lavblokker og rekkehus.

Av drabantbyene i Trondheim, var det spesielt Saupstad, Romolslia, Risvollan, Kattem og Hallset som kom dårlig ut i en undersøkelse av levekårsutviklingen i Trondheim fra 1994 til 1998 (Brattbakk m.fl. 2000, se fig. 3). Et sentralt funn i undersøkelsen var at sentrumssonene, som lenge hadde hatt en svekket posisjon i levekårsstatistikken, opplevde en reell bedring på 1990-tallet. Derimot ble det observert en trend med sterkere opphopning av levekårsulemper i drabantbyene. Trendene samsvarer med utviklingen i andre storbyer, som f.eks. Oslo, og kan settes i sammenheng med at byfornyelsesprosjekter og gentrifisering i de sentrale bydelene har gjort disse mer attraktive. Saupstad og Kattem scorer stabilt lavt gjennom hele perioden, mens Romolslia, Risvollan og Hallset opplevde en betydelig forverring. De samme tendensene viser seg i Trondheim kommunes nyeste levekårsundersøkelse (Trondheim kommune 2012). Bydelene i sentrum opplever en forbedring, mens flere drabantbyområder viser tydelige nedgangstendenser. I rapporten trekkes spesielt Saupstad, Kattem og Romolslia frem som områder som kommer ugunstig ut innenfor indikatorene for inntekt, lav utdanning og uførestønad. Disse bydelene har videre høyest andel innvandrere fra land utenfor EU/EØS-området, selv om også en del andre bydeler i Trondheim har en betydelig andel innvandrere bl.a. i tilknytning til Norges teknisk- naturvitenskapelige universitet (NTNU).

Figur 3: Kart over Trondheim med drabantbyer etter Hansen og Brattbakks (2005b) definisjon (se 1.6.1). Bydeler som blir nevnt i avhandlingen er også tegnet inn. Det historiske sentrum i Trondheim ligger på halvøya mellom IISVIKØRA og MØLLENBERG. Kart: Päivi Lujala.

Trondheim har færre drabantbyer enn f.eks. Oslo som har 22, og færre mennesker som bor i drabantbyer. 35 000 mennesker bor i Trondheims drabantbyer, mens Oslo har 136 000 drabantbybeboere. Likevel ser vi også i Trondheim de samme utviklingstendensene med hensyn til levekårsutvikling og etnisk segregering. I Hansen og Brattbakks (2005b) undersøkelse kommer de tre mest utsatte drabantbyene i Trondheim, Saupstad, Kattem og Romølslia i tillegg svært ugunstig ut når en ser drabantbyene i de tre største byene under ett. Romølslia kommer for eksempel dårligere ut enn både Haugenstua og Furuset, som er bydeler som deltar i den såkalte områdeløftsatsingen i Oslo (se 2.5). Det er altså ingen grunn til å velge en drabantby i Oslo som studieområde, dersom levekår og attraktivitet skal utgjøre grunnlag for å gjennomføre en kvalitativ studie. Samtidig kan det være et poeng at Oslos

drabantbyer ble bygd i en større skala, både arealmessig og arkitektonisk med flere høyhus og blokker over fire etasjer. I Oslo har en videre hatt noe større utfordringer knyttet til trafikk og industri, spesielt i Groruddalen. Ikke bare avskjæres enkelte boligområder av motorveier, men arealkrevende og til dels støyende industri er lokalisert her. Kanskje vil noen derfor hevde at en undersøkelse av drabantbyen som landskap og hjem burde ha tatt utgangspunkt i en av de mer belastede drabantbyene i Oslo. Samtidig kan dette poenget snues på hodet ved å si at til og med i en av de minste drabantbyene i Norges tredje største by, finner vi de samme negative tendensene som i Oslo. Står vi da ovenfor et fenomen som best kan forklares ved hjelp utbyggingsform og dårlig planlegging?

Mens både media og boligfaglige perspektiver på drabantbyen har hatt en tendens til å generalisere på bakgrunn av morfologi og arkitektur, har mitt utgangspunkt vært at alle drabantbyene må sees som forskjellige. Ved å gjennomføre en kvalitativ studie i Romolslia, har jeg ønsket å gi et eksempel på hvordan en drabantby med sin karakteristiske morfologi og arkitektur oppleves som hjem blant de som bor der. Drabantbyene i Oslo, og spesielt i Groruddalen, går likevel igjen i avhandlingen som en referanse for den norske boligfaglige debatten. Både innenfor byplanmiljøene og forskningsmiljøene er Groruddalen en viktig referanse for tema som omhandler norske drabantbyer. For eksempel ble det i 2012 og 2014 arrangert nasjonale konferanser for fagmiljøene i Oslo, Bergen og Trondheim (Oslo kommune, IMDI og Husbanken 22.-23.3.2011, Oslo kommune og Husbanken 25.-26.3.2014). Målsetningen var at erfaringene fra områdesatsningen i Groruddalen skulle bidra med kompetanse til tilsvarende påbegynte og kommende satsninger i de andre store norske byene.

Den tredje problemstillingen er mer analytisk motivert, og spør hvordan landskap og hjem kan kaste lys over drabantbyen som levd. Problemstillingen tar altså sikte på å drøfte funnene fra de to første problemstillingene. Begrepene landskap og hjem vil bli diskutert nærmere i kapittel 3 med utgangspunkt i teoretiseringen av dem i geografifaget, mens jeg i kapittel 8 vil drøfte funnene fra de to første problemstillingene nærmere.

1.4 Analytisk rammeverk

Landskap og hjem er altså sentrale begrep i avhandlingen som brukes analytisk til å problematisere og drøfte drabantbyen som landskap og hjem. Spesielt i tilknytning til den første problemstillingen, oppstår en problematisk dikotomi som overordnet kan forsås som

den «tradisjonelle» byen versus «drabantbyen». Dikotomien har mange ansikt, og gir seg for eksempel uttrykk i beskrivelser av drabantbylandskapet som ensformige og innholdsløse landskap versus de mer «historietunge», sentrale bylandskapene som mangfoldige og fulle av aktivitet. Også humanistiske geografer opererte med dikotomien «tradisjonelle» eller «autentiske» landskap versus «moderne» eller «modernistiske» landskap. Disse begrepene er nyttige i avhandlingen som analytiske verktøy, fordi de er sentrale for å forstå meningsdannelsen og kritikken rundt drabantbyen som landskap og hjem spesielt på 1970-tallet. Samtidig vil jeg påpeke at begrepene ikke reflekterer en empirisk virkelighet. Ved å ta tak i dikotomien drabantbyen versus den «tradisjonelle» byen i en analyse av drabantbyen som landskap og hjem kan jeg derfor på en uheldig måte bidra med å reprodusere denne motsetningen. Hensikten er imidlertid å problematisere noen forståelser av drabantbyen som landskap og hjem som ligger under mange av debattene om byutvikling i dag, og som derfor ofte tas for gitt. Under vil jeg gjøre rede for hva som ligger i begrepene drabantby og tradisjonell by, med utgangspunkt i hva de referer til i de boligfaglige debattene. Jeg vil videre kort si noe om begrepene hjem, landskap, og «tradisjonelle» og «moderne» landskap som kan være nyttig å ta med seg i den videre lesningen av avhandlingen.

1.4.1 Drabantby

I norsk sammenheng forstås drabantby som en forstad som er planlagt og bygd som et relativt selvstendig boområde med egne servicetilbud som skoler, butikker og fritidsaktiviteter (Jones 2007). Boenhetene er ofte organisert som kooperativer eller borettslag, og bebyggelsen har en betydelig andel blokkbebyggelse. Ordet *drabant* kommer fra tysk og betyr følgesvenn, biplanet eller måne (Gyldendals fremmedordbok 1962). En drabantby er således tenkt som en selvstendig boligby i byen. Hansen og Brattbakk (2005b) mener derfor at et kriterium som karakteriserer drabantbyene er deres lokalisering utenfor bykjernen, samt at de lar seg avgrense som et eget sted. De er likevel administrativt, transportmessig og næringsmessig knyttet til byens sentrum. Videre er det et kriterium at det må bo minst 1500-2000 innbyggere her, og at det finnes et visst utvalg av offentlige og private tjenester. I Norge knyttes drabantbyene til boligområdene som ble bygd i de tre første tiårene etter 2. verdenskrig, og er således landskap som preges av de idealene som rådet innen byplan- og arkitekturmiljø på den tiden. Drabantbykonseptet ble utformet av sosialt engasjerte byplanleggere og arkitekter, og kan sees som et prosjekt innen utviklingen av den norske velferdsstaten (Hansen og Brattbakk 2005b, Jones 2007). Drabantbyene skiller seg derfor fra andre forsteder ved at de er knyttet til et bestemt kapittel i norsk boligbygging, tidsmessig, idémessig og boligpolitisk. Utbyggingen

av drabantbyer i Norge har en parallell i de fleste andre industriland (Hansen 1999, se f.eks. Worpole 2000 og Blunt og Dowling 2006). Et fellestrekk er at nye produksjonsteknikker gjorde det mulig å masseprodusere boliger i høyt tempo, og at utbyggingen ble lagt i byens ytterkanter der blokkene ble plassert i grønne omgivelser.

Innenfor arkitektur- og planfagene knyttes drabantbyen som idé til *modernismen*. Modernismen kan sees som en samlebetegnelse på den nye arkitekturbevegelsen som utviklet seg fra 1800-tallet og frem til i dag (Gunnarsjaa 2006). Sentralt i denne bevegelsen sto arbeidet for å skape et mer egalitært samfunn, hvor alle samfunnsklasser skulle få bedre levekår og tilgang på gode boliger (Brekke m.fl. 2003). Modernismen kjennetegnes ofte av en fremtidstro som ble funnet i vitenskapens og teknologiens muligheter, og en frigjøring fra tradisjon og historiske forbilder. Et begrep som ofte knyttes til modernismen i arkitektur- og planfagene, er *funksjonalisme*. Begrepet brukes i de skandinaviske landene om en bestemt epoke innen arkitektur og byplanlegging, mens det i andre europeiske land er mer vanlig å snakke om moderne arkitektur, modernisme eller *international style* (Christensen 2007:6). Funksjonalistiske arkitekter mente funksjonalismen i større grad var en metode enn en bestemt stil, hvor en bygnings utforming skulle bestemmes av hensyn til bruk, materialer og konstruksjon (Gunnarsjaa 2006). Ny teknologi og funksjon skulle altså vektlegges i større grad enn estetikk og tradisjon. I byplanleggingen kjennetegnes funksjonalismen av byplaner hvor ulike soner skulle ha ulik funksjon, for eksempel som boligområde, industriområde eller trafikkårer. Boligområdene skulle planlegges med vekt på lys og luft mellom husene, og adskilt fra trafikkerte veier. Boligene skulle således være et sted for rekreasjon og fritid i grønne omgivelser, og tilbaketrukket fra arbeidsliv og byens larm. I dag brukes funksjonalismen ofte som betegnelse på den spesielle funksistilen som dukket opp rundt 1930, mens modernisme brukes om etterkrigstidens rasjonalistiske arkitektur (Guttu 2007).

Sentralt for å forstå dagens boligfaglige debatter om byplanlegging og arkitektur, er forskjellene mellom den funksjonsdelte byplanen, som altså knyttes til modernismen og funksjonalismen, og den funksjonsblandede byplanen som kjennetegner bylandskapene fra tiden før modernismen satte sitt preg på byplanleggingen. Drabantbyene betegnes ofte som å representere en *funksjonsdelt by*, mens den «tradisjonelle» byen forstås som *funksjonsblandet*. Funksjonsblanding vil si at boliger, arbeidsplasser og servicetilbud lokaliseres sammen. I boligfaglige miljø forstås dermed drabantbyen (som landskap og boform) ofte som en motsetning til *den tradisjonelle byen*. Denne motsetningen blir derfor fremtredende i avhandlingen, både i kapittel 2 hvor jeg presenterer funnene fra den første problemstillingen,

og i den senere drøftingen av boligfaglige oppfatninger av drabantbyen som hjem i kapittel 3 og 8. Fremfor å representere en empirisk virkelighet, er altså motsetningene mellom drabantbyen og den såkalte «tradisjonelle» byen et utgangspunkt for å drøfte de faglige forståelsene av drabantbyen som landskap og hjem. Som en motsetning til den funksjonsdelte byen, representerer den «tradisjonelle» byen altså funksjonsblanding og en arkitektur med stedsspesifikke, historiske og ofte estetiske verdier. Den «tradisjonelle» byen knyttes i dag videre til såkalte *urbane verdier*. En funksjonsblandet by forstås som å skape mindre transportbehov, et rikere sosialt liv og større mangfold både i befolknings sammensetning og i det fysiske bymiljøet. Urbane verdier knyttes også til den tradisjonelle byformen med gater, parker og torg som fungerer som sosiale møteplasser hvor folk kan treffes og oppholde seg. Som Hansen og Brattbakk (2005b) påpeker, er det en dominerende oppfatning i fagmiljøene at drabantbyene mangler de såkalte urbane kvalitetene som kan gjøre dem til attraktive og gode steder å bo. Fortetting, altså nybygging av boliger, og en omforming av friarealene til en mer «bymessig» struktur ses derfor ofte som viktige tiltak for å forbedre bomiljøet i drabantbyene.

1.4.2 Hjem

Innledningsvis nevnte jeg at drabantbyen som studiefelt forholder seg til to nivå. For det første som en abstraksjon eller en idé knyttet til faglige forståelser og dominerende forestillinger om idealboligen. For det andre som levd virkelighet, og altså som hjem for de som bor der. Et sentralt poeng er derfor at hjem både er en idé, og altså knyttet til ulike forestillinger om sted, mennesker og sosiale relasjoner (Gullestad 1992), og en levd virkelighet.

Hjem som idé kan knyttes til normative forståelser av hvilke hus, landskap og sosiale relasjoner som kan muliggjøre et «godt hjem». Forestillingene vi har om hva som er et godt hjem, bygger delvis på hvilke erfaringer vi har og hvordan vi er vant til å bo, og delvis på kulturelle og normerende forestillinger om hva som er et godt hjem. Enkelte boligtyper, boformer og landskap blir altså gjenstand for en idealisering, og får en dominerende symbolsk status som «bedre» og mer «riktig» enn andre. Dominerende forestillinger om idealhjemmet er slik knyttet til sosial status og klasse, hvor hjemmet vårt kommuniserer noe om hvem vi er og vil være. Christensen (2010) beskriver for eksempel arkitektur som «elitens estetikk», som har fungert som en måte å skille ulike samfunnsklasser fra hverandre. Forestillingene om idealhjemmet er imidlertid kulturelt og historisk betinget, og varierer mellom ulike samfunnsgrupper og tidsepoker. For eksempel har eneboligen blitt trukket frem som et ideal

for oss nordmenn (se f.eks. Norberg-Schultz 1992 [1978], Støa 1996 og Guttu 2003b), et ideal som i vestlig sammenheng har røtter tilbake til fremveksten av den industrialiserte byen og middelklassens ønske om å unnsnippe det usunne og tette bylivet (Blunt og Dowling 2006).

Blunt og Dowling (2006) peker på at ulike idealiseringer av hjem ofte blir utfordret gjennom hjemskapende praksiser. Mennesker engasjerer seg aktivt i å skape seg et hjem slik de ønsker at det skal være innenfor de rammene som er tilgjengelig. Et hjem er altså ikke bare en idé eller en forestilling, men en prosess hvor vi *gjør* de materielle og sosiale omgivelsene våre til hjem. Hjemskapende praksiser bidrar dermed til å skape en tilknytning til hus, landskap og mennesker. Derfor er hjem for mange knyttet til en spesifikk geografisk kontekst.

1.4.3 Landskap

Avhandlingen fokuserer altså på drabantbyen som hjem fra et landskapsgeografisk ståsted. Landskapsgeografi er et vidt felt og med lange tradisjoner i geografifaget. Hvordan et landskapsperspektiv kan bidra med en analyse av drabantbyen som hjem vil bli nærmere drøftet i kapittel 3. Innledningsvis ønsker jeg imidlertid å kort nevne noen viktige perspektiver på landskap i denne avhandlingen, både fordi jeg allerede har omtalt noen av dem tidligere i innledningen og fordi det kan være nyttig å ha med seg i lesingen av neste kapittel hvor den boligfaglige debatten om drabantbyene vil bli nærmere beskrevet.

Jeg har allerede nevnt at den dominerende fortellingen om drabantbyen representerer et *morfologisk* blikk, fordi den konsentreres rundt landskapets form og visuelle karakteristikk (se 1.1). En morfologisk tilnærming til landskap knyttes i geografifaget ofte til den tidlige kulturgeografien slik den ble praktisert av Carl O. Sauer og Berkeley-skolen i USA (Wylie 2007). Denne tradisjonen var spesielt innflytelsesrik fra begynnelsen av 1900-tallet og frem mot 1950- og 60-tallet. Sauer er spesielt kjent for sine kulturlandskapsstudier, hvor ulike landskap ble kategorisert og beskrevet på grunnlag av observerbare, materielle kjennetegn. Sauers tilnærming til landskapet var også et evolusjonistisk perspektiv; landskapet ble forstått som å utvikle seg fra naturlandskap til kulturlandskap gjennom en stadig større kulturell påvirkning. Et morfologisk blikk på landskapet innebærer altså en tilnærming til landskapet som arealkategori, basert på observerbare uttrykk i det fysiske landskapet, en tilnærming vi i dag ofte finner igjen innenfor landskapsplanlegging og -forvaltning (Setten 2002).

Den såkalte «nye» kulturgeografien, som vokste frem i tilknytning sentrale britiske forskere utover 1980-tallet (se f.eks. Cosgrove og Jackson 1987, Daniels og Cosgrove 1998a [1984], Barnes og Duncan 1992), kritiserte den morfologiske forståelsen av landskap med bakgrunn i

bl.a. poststrukturalistiske perspektiver (se 3.3). De observerbare materielle uttrykkene i landskapet representerer ingen gitt virkelighet, men må forstås som *symboler*, *tekster* eller *idéer* med et kulturelt meningsinnhold. For eksempel har jeg tidligere i denne innledningen vært inne på hvordan ulike bylandskap, for eksempel drabantbyen og den tradisjonelle byen, har ulike symbolske konnotasjoner knyttet til forestillinger om hjem og hjemløshet og sosial status. Et sentralt poeng er likevel at også en tilnærming til landskapet som kulturelle symboler er en tilnærming til landskapet som noe visuelt. Den «nye» kulturgeografien er således blitt kritisert for å være et både elitistisk og statisk perspektiv på landskap, fordi landskapets materialitet slik det formes gjennom ulike praksiser, og som levd virkelighet slik det erfares av ulike mennesker, ikke inngår i forståelsen av landskap. Denne kritikken har spesielt vært sterk blant nordiske landskapsgeografer (se f.eks. Olwig 1996, Setten 2002 og Widgren 2004), men også blant amerikanske geografer som Mitchell (2003a) og i nyere perspektiver på landskap og «dwelling» innenfor britisk kulturgeografi (se f.eks. Cloke og Jones 2001, Wylie 2003, Lorimer 2006).

Nettopp fordi landskap er en fysisk virkelighet hvor vi lever og bygger våre liv, er det sentralt å forstå landskapet med utgangspunkt i ulike menneskers forståelser og erfaringer. Setten (2006) påpeker derfor hvordan et morfologisk og visuelt perspektiv på landskap er en forståelse *utenfra*, mens bl. a. et såkalt nordisk landskapsgeografisk perspektiv tilstreber en forståelse *innenfra* fordi menneskenes relasjonelle forhold til landskapet står i fokus. Selv om dikotomien innenfra og utenfra må forstås som en forenkling, er den nyttig som analytisk grep for å si noe om hva ulike tilnærminger til landskapet faktisk kan si noe om. Hvordan landskapet formes og gis mening gjennom ulike praksiser, er nemlig noe som ikke kan «sees» utenfra. Drabantbylandskapets form og visuelle karakteristikker sier derfor ingen ting om hvordan drabantbyen oppleves som hjem av de som bor der.

Setten (2006) peker også på hvordan et innenfra-perspektiv på landskap nærmer seg et annet sentralt begrep i geografifaget, nemlig *sted*. Mens humanistene ofte brukte landskap og sted om hverandre, har enkelte geografer ønsket å skille begrepene sted og landskap knyttet til forståelsen om at sted er noe som erfares innenfra, mens landskapet representerer en visuell observasjon utenfra (se f.eks. Cosgrove 1998b og Cresswell 2003). Dette skillet er etter min mening et kunstig skille. Både steder og landskap er en fysisk materialitet som kan «sees», men som også får mening og innhold gjennom vår interaksjon med de materielle omgivelsene og med hverandre. Landskap kan derfor på mange måter forstås som et stedsbegrep, selv om landskap og sted kan sies å representere ulike tradisjoner i geografifaget (se Setten 2006).

Som de materielle omgivelsene hvor vi lever våre liv, representerer landskap kontinuitet og historie (Lowenthal 1975). Landskapet representerer kjente omgivelser som vi knytter våre opplevelser og erfaringer til. Samtidig kan fysiske kjennetegn ved landskapet få status som et kulturelt symbol for en større gruppe som sier noe om hvem vi er og hvor vi kommer fra. For eksempel kan enkelte hustyper eller uttrykk i jordbrukslandskapet få vernestatus fordi de representerer en viktig del av vår kulturarv. Landskap må derfor forstås som å hele tiden være i endring, både materielt og diskursivt. Nettopp dette paradokset, at landskap representerer kontinuitet og historie samtidig som det hele tiden er i endring, ble et sentralt tema i humanistisk geografi. Såkalte *moderne landskap* ble ofte karakterisert som fremmedgjørende, stedløse eller hjemløse fordi de ikke evnet å gi oss tryggheten ved å være stedlig og historisk forankrende. Som nevnt er denne kritikken en parallell til modernismekritikken slik vi finner den innenfor arkitektur- og planfagene. Moderne landskap nevnes altså som begrep flere steder i avhandlingen, og trenger derfor en avklaring.

Modernitet knyttes gjerne til den samfunnsorganisering som utviklet seg fra renessansen. Moderniteten omfattes av prosesser som demokratisering, økt vektlegging av borgerrettigheter, overgangen til kapitalisme og lønnsarbeid, og vitenskapeliggjøring av samfunnet. Fra midten av 1700-tallet blir disse samfunnsendringene langt mer gjennomgripende, og sterk urbanisering, fremveksten av industrisamfunnet og økt mobilitet førte til store landskapsendringer. Innenfor landskapsgeografien forstås moderne landskap ofte som de landskapene som er preget av prosesser knyttet til industrialisering, urbanisering og globalisering. Dette er prosesser som kan sies å ha påvirket alle deler av samfunnet, ikke bare de som defineres som industrilandskap eller urbane landskap. Jones (1999b) beskriver hvordan det moderne urban-industrielle samfunnet har endret landskapet både i urbane og rurale områder, så vel som å skape nye arealkonflikter for eksempel knyttet til byvekst versus jordvern eller naturinngrep versus vern. Fremveksten av en moderne samfunnsorganisering knyttes videre til en objektifisering av landskap. Landskap som en visuell kategori blir et verktøy for statlig kontroll og oversikt gjennom kartlegging og fysisk planlegging, og som eiendom en gjenstand som kan selges og kjøpes på et marked (Cosgrove 1998a[1984], Olwig 2002, Wylie 2007, Rogers 2013).

Germundsson (2004) definerer moderniteten som perioden fra slutten av 1700-tallet og frem til i dag, med vekt på de endringene som industrialiseringen og urbaniseringen fra slutten av 1800-tallet førte med seg. Fra et landskapsperspektiv peker imidlertid Germundsson på hvordan landskapsendringene som kan knyttes til moderniteten ikke har skapt noe enkelt eller

klart skille mellom «tradisjonelle» og «nye» landskap. Snarere må endringsprosessene knyttet til moderniteten forstås som å ha produsert mangfoldige landskap, hvor «gamle» og «nye» praksiser befester seg på samme tid. Dette perspektivet bryter med kritikken av moderne landskap, slik vi finner den hos humanistiske geografer som Edward Relph (1976) og David Ley (1980), og arkitekturteoretikere som Norberg-Schulz (1992 [1978]) og Kimberly Dovey (1985). Moderne landskap kan verken forstås som å bryte kontinuiteten med fortiden, eller som mindre kontekstuelle enn «tradisjonelle» landskap. Derimot må moderne landskap forstås innenfor en annen kontekst enn de «tradisjonelle» landskapene. Det er altså beslektede, men likevel forskjellige forståelser av hva som menes med moderne landskap innenfor de boligfaglige og geografiske fagmiljøene: De boligfaglige miljøene refererer ofte til byplanidealene og arkitektur som forbindes med modernismen med begrepet moderne landskap. Landskapsgeografer refererer ofte til de samfunnsendringene som forbindes med moderniteten og de landskapsendringene som disse medførte.

Moderne landskap er derfor et vidt begrep som kan referere til mange ulike typer landskap. Drabantbylandskapet representerer bare ett av dem. Like problematisk som «moderne landskap» er derfor betegnelsen «tradisjonelle landskap». Er dette en betegnelse på landskapet slik det var før landskapsendringene som forbindes med modernismen satte sitt preg på dem? I denne avhandlingen fremstår begrepene «drabantby» og «tradisjonell by» som særlige motpoler. Årsaken til dette er at dikotomien er sentral i den boligfaglige debatten siden andre verdenskrig, og ble først og fremst aktivert under drabantbykritikken på 1970-tallet. Også andre landskap som for eksempel industrilandskap eller kjøpesenterlandskap kan representere en motpol til «tradisjonelle» bylandskap (Jones 1999b). Likefult representerer motpolen «drabantby» – «tradisjonell by» en særlig verdiladning i dagens boligfaglige debatter som det er viktig å problematisere i en studie av drabantbyen som hjem, selv om kategoriseringen i seg selv kan kritiseres. Videre vil jeg påpeke at motsetningene mellom drabantbyen, eller en funksjonsdelt by, og den «tradisjonelle byen» har tilsvarende symbolske motsetninger i flere vestlige land (se 2.3 og 2.4). For eksempel viser Tunström (2009) til en tilsvarende motsetning mellom den «modernistiske» og «tradisjonelle» byen i den svenske boligfaglige debatten (se også While 2006 og Rørtveit og Setten kommende). I kapittel 2 vil jeg diskutere noen av årsakene til at drabantbyen og den «tradisjonelle» byen fremstår som sterke motsetninger i dagens boligfaglige debatter, og jeg kommer tilbake til en drøfting av denne i kapittel 8.

1.5 Drabantbyen som forskningsfelt i Norge

Drabantbyen har i liten grad vært gjenstand for empiriske studier knyttet til bomiljø, hjem og landskap. Et unntak er bomiljøstudiene på 1970-tallet, hvor problemstillingene i stor grad var relatert til fremmedgjøring og sosiale problemer (Schiefloe 2002). Samtidig har det vært en tendens til at forskere har dratt til drabantbyene når ulike sosiale problemer skal belyses. Når forskere omtaler drabantbyen er det derfor gjerne i forbindelse med tema som levekårsproblematikk, boligpriser og omdømme, inkludering og flerkultur, kriminalitetsforebygging, stedsutvikling eller oppvekstsvilkår (Ruud m.fl. 2006). Til en viss grad kan en derfor si at forskningen på drabantbyer i Norge har forsterket et problemfokus, fordi forskningstemaene synes å bekrefte manges fordommer om at drabantbyene er knyttet til fattigdomsproblemer, ungdomsproblemer eller integreringsproblemer.

Videre er levekårsstatistikken et viktig verktøy for byplanlegging og boligpolitikk i dag. Drabantbyene i de norske storbyene scorer her generelt lavere enn andre bydeler, noe som har fått fagmiljøene til å sette i gang en storstilt satsing på såkalte «områdeløft» i utsatte drabantbyer i Oslo, Bergen og Trondheim (se 2.5). Levekårsforskningen var et viktig satsingsområde i geografimiljøene på 1970- og 80-tallet, som del av den såkalte sosialgeografien (Dale 1992, Aase 2009). Noe av bakgrunnen for dette var erkjennelsen av at etterkrigstidens økonomiske vekst ikke hadde ført til økt velferd for alle, og at velferd ikke kan knyttes til økonomiske verdier alene. Utover 1980-tallet ble denne forskningen institusjonalisert som et planverktøy, bl.a. i samarbeid med Statistisk sentralbyrå (SSB), som et mål på sosiale ulikheter i befolkningen på ulike geografiske nivå (Dale 1992). I dag forstås levekår gjerne som «de objektive betingelsene for velferd, de ressurser som mennesker trenger for å realisere det gode liv» (Brattbakk m.fl. 2000, se Dale 1981, 1992 og Dale og Jørgensen 1986 for mer om ulike tilnæringer til velferdsforskningen i norsk sosialgeografi). Statistikken baseres på sosiale indikatorer knyttet til blant annet utdanningsnivå, arbeidsdeltakelse og helse. I mange tilfeller trekkes også forhold som nærmiljø og boforhold inn, for eksempel definert som trafikkbelastning, kriminalstatistikk og trangbodddhet.

Også den norske bygeografien har utviklet seg i nær kontakt med behovet for å ha et kunnskapsgrunnlag for byplanlegging og politikk. Bygeografien i Norge domineres ofte av romlige perspektiver og kvantitative metoder (se f. eks. Aase og Dale 1978, Dale 1981, Dale og Jørgensen 1986, Wessel 1997, Barlindhaug 2005, Aase 2009), og har sitt utspring i de ovenfor omtalte geografimiljøene og anvendt boligforskning (f.eks. knyttet til Norsk institutt

for by- og regionforskning (NIBR), Norsk institutt for velferdsforskning (NOVA) og Norsk byggforskningsinstitutt). Sentrale tema er for eksempel knyttet til regionale utviklingstrekk og ulikheter, og byers arbeidsmarked, boligmarked og levekår. De bygeografiske miljøene i Norge har dermed i mindre grad konsentrert seg om relasjonen mellom mennesker, hus og landskap knyttet til tema som for eksempel stedstilknytning og hjem.

Videre har spesielt boligforskningstradisjonen (såkalte *housing studies* på engelsk) stått sterkt blant norske forskere når tema som omhandler hus og hjem har blitt utforsket (Brun og Setten 2013). I følge Øistensen (2004) bærer norsk boligforskning preg av å være oppdragsorientert, med lite rom for langsiktige satsinger og kritiske perspektiver. Faren ved en slik situasjon er at dominerende oppfatninger, for eksempel om drabantbyen, ikke stilles spørsmål ved. I følge Brun og Setten (2013:16) preges boligforskningen i Norge derfor av «underliggende normative vurderinger, der hus og hjem brukes som politiske og økonomiske indikatorer på bl.a. velstandsutvikling og sosial integrering».

Allerede på midten av 1980-tallet kritiserte Dale (1986) den statistikkbaserte velferdsgeografien i Norge for i for stor grad å være konsentrert om hvordan ressurser som inntekt og utdanning er fordelt mellom ulike lokalsamfunn. Hun etterlyste derfor en mer erfaringsbasert forståelse av levekår og bokvalitet. En studie av menneskers livssituasjon «nedenfra» ved hjelp av kvalitative metoder, ville kunne gi en mer helhetlig forståelse av bl.a. forholdene mellom levekår og bomiljø fordi den inkluderer faktorer som for eksempel tilhørighet og nettverk, påpekte hun. I dag har kvalitative metoder i større grad blitt vanlig både i den norske bygeografien og boligforskningen (se f.eks. Svendsen 2004, Aspen 2005 og Barlindhaug 2005).⁷ Likevel, selv om det i senere tid er blitt gjennomført kvalitative studier av bomiljø og hjem i by med utgangspunkt i beboernes egne oppfatninger (se f.eks. Brattbakk 1999 og Robbins 2005), omhandler disse ikke drabantbyer.

Med unntak av sosialantropolog Marianne Gullestads (2001 [1984]) studie av unge mødre i en drabantby i Bergen på 1980-tallet, finnes det derfor i dag lite kvalitativ forskning på den norske drabantbyen som hjem fra et beboerperspektiv. Det er produsert en del hovedfags- og mastergradsoppgaver (se f.eks. Ellingsen 1994, Grønli 2004, Rånes 2007 og Vang 2011), og det er gjennomført noen mindre studier med tema som oppvekst, tilhørighet og integrering (se f.eks. Hjelmtveit m.fl. 2000, Vassenden 2007 og Ruud 2001). Det er også nylig avsluttet et

⁷ Internasjonalt har boligforskningen siden 1980-tallet i økende grad tatt innover seg perspektiver knyttet til hjem og tilhørighet (Blunt og Dowling 2006, se f.eks. Saunders og Williams 1988, Gram-Hanssen og Bech-Danielsen 2004 og Easthope 2004).

tverrfaglig forskningsprosjekt med utgangspunkt i drabantbyer i Groruddalen i Oslo, *Exclusion and inclusion in the suburb: The centripetal and centrifugal forces of locality and place* (2009-2013), med sosialantropolog Thomas Hylland Eriksen som prosjektleder (se Alghasi m.fl. 2012). Prosjektet har hatt fokus på «det flerkulturelle Norge», og ulike prosesser som skaper og motvirker tilhørighet. Prosjektet har imidlertid hatt mindre fokus på det fysiske landskapet fremfor institusjoner som for eksempel bibliotek, skole eller moskeer. Med unntak av Gullestad (2001 [1984]), er det videre ingen av de nevnte prosjektene som tar utgangspunkt i drabantbyer utenfor Oslo. Om det er fordi miljøene knyttet til by- og boligforskning i stor grad er Oslobaserte, om drabantby i større grad forbindes med Oslo, eller om det er andre årsaker som ligger bak er ikke så godt å si.

1.6 Behovet for forskning

Det er problematisk at faglige vurderinger av drabantbyen i så liten grad har vært empirisk fundert i en norsk kontekst, og med utgangspunkt i drabantbybeboernes egne erfaringer. Flere har imidlertid påpekt at kritikken av drabantbyene i liten grad støttes av beboerne selv (Hansen 1999. Hansen viser til Bull, Hansen og Haug 1971, Granum 1981 og Ellingsen 1994. Se også Grønli 2004 og Hansen og Brattbakk 2005b). Hovedinntrykket fra denne forskningen er godt fornøyde beboere, og mange har utviklet så nære bånd til drabantbyene hvor de vokste opp at de flytter tilbake dit som voksne. Som Brattbakk og Hansen (2004) peker på, er det derfor et misforhold mellom hvordan drabantbyen oppfattes av de som bor der, og den oppfatningen vi finner hos fagfolk og i den allmenne befolkningen. Den negative oppfatningen av drabantbyen som hjem slik vi finner i de boligfaglige miljøene, representerer derfor ikke bare et planleggingsproblem. Spørsmålet er om det er mulig å snu drabantbyenes lave omdømme, når forståelsen av drabantbyen som feilslått planlegging og dårlige bomiljø fremdeles er så sterk i fagmiljøene?

Utgangspunktet for denne avhandlingen er altså at det trengs et fornyet perspektiv på drabantbyen som ikke bare synliggjør beboernes egne erfaringer, men som også er i stand til å plukke de dominerende oppfatningene om drabantbyen fra hverandre. Et sentralt poeng i avhandlingen er derfor å vise hvordan avstanden mellom de boligfaglige forståelsene av drabantbyen og beboernes egne erfaringer kan nyanseres ved hjelp av et geografisk perspektiv på landskap og hjem. Både landskap og hjem er geografiske perspektiver som i liten grad har bidratt til den faglige forståelsen av norske byer generelt, og drabantbyen spesielt.

Min inngang til å studere drabantbyen som hjem, kommer fra et landskapsgeografisk ståsted. Selv om noen unntak finnes (se f.eks. Jones 1987, 1999a), har norske landskapsgeografer i liten grad fokusert på ulike urbane landskap. Også på et nordisk nivå er landskapsstudier i større grad blitt utført i rurale kontekster. Samtidig har landskapsgeografien en lengre tradisjon enn den norske bygeografien for å fokusere på forholdet mellom mennesket og de fysiske omgivelsene. Landskapet får betydning for oss mennesker blant annet gjennom de aktivitetene vi utfører, for eksempel når vi skal skape oss et hjem. I et landskapsperspektiv kommer derfor beboernes egne fortellinger om drabantbyen som for eksempel tilhørighet og hverdagspraksis til syne. Samtidig kan landskap også forstås som en idé, hvis mening produseres på ulike nivå. For eksempel har landskapsgeografien i Norge en tradisjon for å studere landskap ikke bare som individuelle forståelsesrammer og erfaringer, men også som et verktøy for- og definert av ulike forvaltnings og planleggingspraksiser (se f.eks. Jones og Daugstad 1996, Setten 2002, 2004). Ulike forskere, planleggere og forvaltere legger ofte premisser både for hvordan landskap skal verdsettes og forstås, og for hvordan landskap bør utvikle seg videre. Nettopp denne dobbeltheten ved landskapsperspektivet er nyttig i en studie av drabantbyen som hjem.

Som nevnt har boligforskningstradisjonen stått sterkt i norske forskningsmiljø. I geografifaget skiller denne tradisjonen seg fra hva vi kan kalle for hjemgeografi. Selv om både boligforskning og marxistisk geografi også har hatt betydning for forståelsen av hjem i dag, bygger hjemgeografien videre på den humanistiske geografien som vokste fram på 1970-tallet (Blunt og Dowling 2006).⁸ Hjemgeografien har således en lengre tradisjon enn boligforskningen, både for kvalitative metoder og for et fokus på hjem som forholdet mellom menneskene og landskapet. Videre er både hjemgeografien og landskapsgeografiens røtter i humanistisk geografi interessant som en parallell til den norske drabantbykritikken. Selv om landskapsstudier har en lang og sterk tradisjon før 1970-tallet, var det humanistene som først knyttet landskap og hjem sammen. Et geografisk perspektiv på landskap og hjem åpner

⁸ Blunt og Dowling (2006) identifiserer tre hovedtilnæringer til hjem i geografifaget, som alle har hatt betydning for hjemgeografien i dag. Ved siden av den allerede omtalte boligforskningstradisjonen og humanistisk geografi, har også marxistisk geografi hatt innflytelse. Marxistisk geografi sto spesielt sterkt på 1970- og 80-tallet. Fordi marxistisk geografi ofte konsentrerte seg om maktstrukturer i den kapitalistiske samfunnsorganiseringen, og altså fokuserte på arbeid og produksjonssystemer, ble hjem her til en viss grad ignorert. Imidlertid knyttes hjem til sosial reproduksjon, og til kapitalistiske verdier i form av at hus ofte er en omsettelig eiendom. Gjennom å være huseiere blir arbeiderklassen en del av det kapitalistiske systemet og gjort avhengige av arbeidsgiverne for nedbetaling av gjeld. Til en viss grad ble derfor hjem marginalisert, eller sett på som et hinder for radikal samfunnsendring. Sett i lys av denne avhandlingens prosjekt, er en videre gjennomgang av hjembegrepet i marxistisk geografi mindre relevant. I følge Brun og Setten (2013) er det boligforskningstradisjonen og til en viss grad den humanistiske tradisjonen som har hatt størst betydning for den norske forskningen om hjem.

dermed ikke bare opp for en dypere forståelse av de strømningene som påvirket de boligfaglige debattene om drabantbyen på 1970-tallet, men også for å tenke kritisk rundt innholdet i drabantbykritikken i lys av senere perspektiver på landskap og hjem. Også fra et landskapsgeografisk ståsted er det interessant å løfte frem forbindelsen til hjemgeografi. Dette er en forbindelse som lenge har vært lite uttalt, da den feministiske og poststrukturalistiske geografien slik den utviklet seg på 1980- og 90-tallet i større grad har fokusert på landskap og hjem som idéer og symboler (se 3.3). Med 2000-tallets økende vektlegging av hjem som materialitet og praksis (se 3.4), aktualiseres imidlertid en nytenkning av den humanistiske litteraturen om landskap og hjem.

1.7 Avhandlingens oppbygning

I kapittel 2 presenteres de sentrale debattene om drabantbyen og «den gode boligen» i Norge, som altså representerer hovedfunnene fra arbeidet med problemstilling 1. Kapittel 2 bærer derfor preg av å gi en bakgrunn for å forstå hvilke oppfatninger om drabantbyen som har dominert de boligfaglige debattene fram til i dag, fremfor å representere en nyansert og balansert fortelling om hvordan drabantbyen er blitt vurdert av ulike mennesker til ulike tider. I kapittel 3 diskuterer jeg teoretiske perspektiver på landskap og hjem i geografifaget, som danner et grunnlag for drøftingen videre. Kapitlet vil være et første steg mot å løse opp i den boligfaglige fortellingen om drabantbyen som hjem. Kapittel 4 er en drøfting av den metodiske tilnærmingen til å analysere drabantbyen som hjem, før det konkrete feltarbeidet gjøres rede for og reflekteres over i kapittel 5. Mellom kapittel 4 og 5 kommer et lite avbrudd i avhandlingen, i form av tre refleksjonstekster som beskriver mitt møte med feltarbeid i Romolslia og som derfor posisjonerer meg som forsker. I kapittel 6 introduseres Romolslia med bakgrunn i de planmessige utfordringene og arkitektoniske ideene som lå til grunn for etableringen og utformingen av drabantbyen. En nærmere gjennomgang av boligreisningen i Trondheim er her tatt med, fordi utbyggingsmønsteret til en viss grad avviker fra den boligfaglige debatten som presenteres i kapittel 2. I kapittel 7 presenterer jeg hovedfunnene fra feltarbeidet i Romolslia, med fokus på beboernes egne fortellinger om landskap og hjem. I kapittel 8 vil jeg drøfte funnene fra de to første problemstillingene, med utgangspunkt i de tre sentrale begrepene drabantby, hjem og landskap. Kapittel 9 samler trådene i avhandlingen og svarer eksplisitt på problemstillingene.

2. Den boligfaglige debatten om drabantbyene

Forstadsbebyggelse har gjennom hele 1900-tallet i varierende grad blitt sett på som uønsket (Rådberg 1997, Røe 2009). Rådberg (1997:117) betegner forstedene som den moderne byplanleggingens blinde flekk som er blitt sammenlignet med «‘amorfe bebyggelsesmattor’ eller ‘cancerväxter’. Man har sett förorter som en sjukdom, som måste hejdas.» Et negativt syn på forsteder er imidlertid ikke noe nytt. Allerede i Romertiden eksisterte det forsteder hvor «bosetninger og aktiviteter som ikke passet innenfor Romas bymurer ble henlagt til det byborgerne kalte ‘suburbia’» (Røe 2009:44). I de førindustrielle byene vokste forstadsbebyggelse frem som slumområder i de uregulerte bylandskapene i utkanten av byene. Denne tendensen fortsatte med den sterke byveksten som kom med industrialismen, hvor vi får de velkjente trehusbebyggelsene som Kampen, Rodeløkka og Vålerenga i Oslo, og Møllenberg og Reina (senere bedre kjent som Svartlamoen) i Trondheim. Mens det innenfor bygrensen ble stilt krav til gatebredde og murtvang, kunne en i utkanten og utenfor bygrensene bygge billigere i tre. Samtidig vokste en annen type forsteder frem med middelklassens ønske om å unnsnippe den usunne og tette industrielle byen. Denne utviklingen skøyt fart med nye kommunikasjoner som trikk, tog og etter hvert bil. Mens arbeiderklassens uregulerte bylandskaper er blitt forbundet med fattigdom og kriminalitet, er middelklassens villabebyggelse i forstedene blitt knyttet til uønsket byspredning eller såkalt «urban sprawl». I byplansammenheng representerer forstedene et brudd med den europeiske forestillingen om urbanitet, en uhensiktsmessig bystruktur og lite effektiv arealbruk (Røe 2009). Den storstilte utbyggingen av drabantbyene i tiårene etter 2. verdenskrig kan derfor sees på som et «sidespor». Bildet er likevel ikke fullt så enkelt. En gryende kime til drabantbyidealet finner vi allerede på begynnelsen av 1900-tallet, da byplanlegging gradvis utvikler seg som egen faglig disiplin både her i Norge og i Europa forøvrig. Ved siden av de mer arkitekturfaglige diskusjonene omkring nye materialer og teknologi, var nå byplanen som virkemiddel i samfunnsutformingens det store problemfeltet i debattene som utspant seg i fagmiljøene (Brekke m. fl. 2003). Litt enkelt sagt handlet debattene om hvordan en burde organisere, bygge og bebo byene.

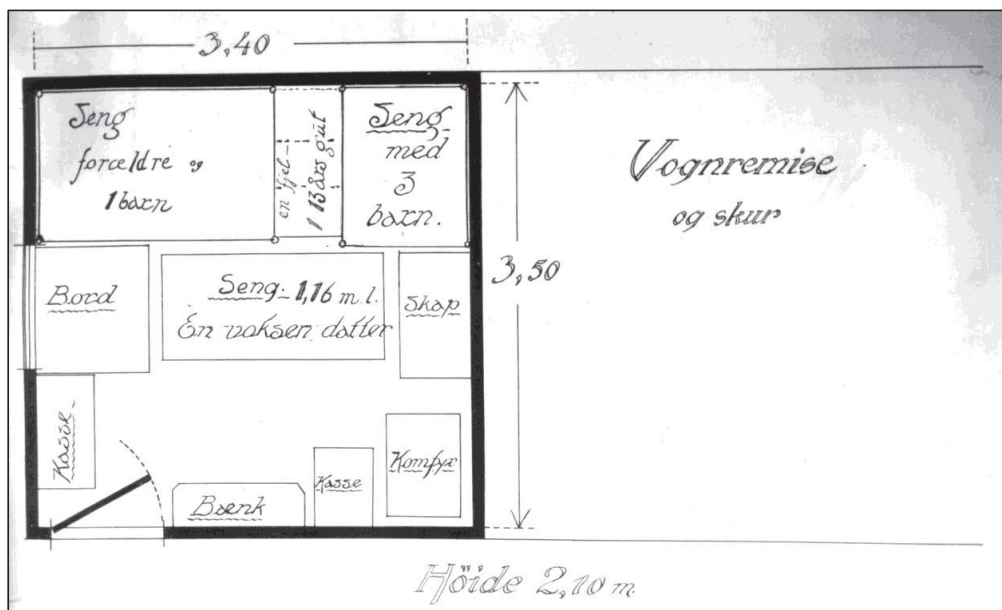
2.1 Forhistorien: En boligfaglig reise ut av byen

Ideer om hvordan folk bør bo, er altså blitt aktualisert gjennom faglige debatter helt siden den første bølgen av urbanisering falt sammen med industrialiseringa i vestlige byer for vel 150 år siden (Guttu 2003a). Derfor blir den industrielle byen ofte forstått som utgangspunktet for fremveksten av byplanlegging som et eget fagfelt utover 1900-tallet. Tidligere hadde ulike reguleringer av bylandskapet hovedsakelig vært motivert ut fra brannvern og forsvar. Dette omfattet for eksempel krav til gatebredde. Byplanene fremhevet også byenes makt- og økonomiske posisjon, slik for eksempel barokke byplaner fremhever katedraler, parker og slott i bylandskapene. På slutten av 1700-tallet og utover 1800-tallet sto imidlertid byene ovenfor store utfordringer knyttet til overbefolkning, bolignød og slumtilstander blant den raskt voksende arbeiderklassen. Nedgang i dødeligheten førte med seg stort fødselsoverskudd, og mange søkte inn til byene for å få arbeid. De europeiske byene vokste i rekordfart. I Norge fikk byene et økonomisk oppsving med den sterke veksten i eksportnæringene (trelast, fisk og metall) på 1830-tallet (Myhre 2006). Med en statlig politikk som fremmet handel og produksjon, gikk landet inn i sin første fase med moderne urbanisering. Denne utviklingen skjøt fart med industrialiseringen av byene i siste halvdel av 1800-tallet. I perioden 1830-1920 får vi i Norge over 300 nye tettsteder, og andelen av befolkningen som bor i byer er på hele 43 % i 1920 mot rundt 14 % i 1830. I Oslo mer enn tidobles folketallet på 85 år, fra 33 200 i 1845 til 341 100 i 1920. I Trondheim og Bergen ble folketallet mer enn firedoblet. Fra en befolkning på 14 800 i 1845, vokste Trondheim altså til 62 200 innbyggere i 1920. Til sammenligning vokste folketallet i Bergen fra 23 800 til 104 550 i samme periode.⁹

Den sterke befolkningsveksten førte til at byene konstant lå på etterskudd med nybygging av boliger. Da Eilert Sundt, ofte omtalt som sosiologifagets far i Norge, undersøkte boligforholdene blant arbeiderklassen i 1850-årenes Christiania, fant han gjennomsnittlig 4,2 beboere pr. rom, inkludert kjøkkenet som var oppholdsrom (Brantenberg 1996) (se fig. 4).¹⁰ Dessuten hadde mange en gris under bordet eller sengen. Byene manglet sanitærsystem, og sykdommer som kolera, flekkyfus, nervefeber og smittekopper herjet over hele Europa (Annaniassen 1991). I tillegg kom plager som veggdyr og rotter. Den moderne byplanleggingen vokser dermed frem med behovet for en strengere boligregulering for å bedre de sanitære forholdene, samt redusere brannfaren i den tette bebyggelsen (Myhre 2006).

⁹ Tallene er hentet fra Myhre (2006) og avrundet til nærmeste 50. Som tettsted regnes tett befolkede steder med over 200 innbyggere.

¹⁰ Christiania var det offisielle navnet på Oslo fra 1624 til 1925.

Figur 4: Øverst: Fotografi fra 1870-årene av Ruseløkkbakkens såkalte «Røverstater», Tunis og Algier i Christiania. Kilde: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. Da Eilert Sundt undersøkte dette arbeidermiljøet hadde hver familie ett rom til disposisjon. Nederst: Axel Holsts tegning av vanlige boforhold for arbeiderklassen. Holst var professor i hygiene og bakterologi, og hans undersøkelser om arbeidernes boforhold fra 1895 var et bolighygienisk pionerarbeid. Bl.a. regnet han ut antall kubikkmeter luft pr. person og foretok lymfemålinger i leilighetene. Kilde: Norsk folkemuseum.

Bolignøden innebar ikke bare en medisinsk smittefare. Borgerskapet var også redd for den politiske smitteeffekten ved forholdene arbeiderklassen bodde under, nemlig at boligsituasjonen ville gjøre arbeiderne mer mottakelig for revolusjonær propaganda (Annaniassen 1991). Videre ble boligspekulasjon et voksende problem for arbeiderklassen, da en stadig større andel av lønna gikk til å betale husleie. Industriborgerskapet engasjerte seg dermed i boligs spørsmålet blant annet for å unngå krav om høyere lønninger. Det var med andre ord mange årsaker til at boligs spørsmålet utover 1900-tallet ble løftet frem som ett av de viktigste politiske spørsmålene. En viktig forskjell mellom Norge og andre land som for eksempel Sverige og England, ligger i den sentrale rollen som boligkooperasjonen etterhvert fikk i den sosiale boligbyggingen. Med røtter helt tilbake til 1870-årene, ble boligkooperasjonen en stadig større drivkraft i det som ble ansett som en viktig verdi og motvekt til boligspekulasjon, nemlig å gjøre de lavere klasser til eiere av egne boliger (Olufsen 1983. Se Annaniassen 1991 for en nærmere redegjørelse for boligkooperasjonens historie i Norge). Boligplanlegging og boligpolitikk har derfor alt fra starten vært sentrale elementer i moderne byplanlegging, og ble etter hvert en bærebjelke i fremveksten av den moderne velferdsstaten i Norge.

Det er to byplanideologier som særlig har påvirket vestlig byplanlegging i store deler av 1900-tallet, nemlig hagebyen og funksjonalismen. Begge representerer på hver sin måte et alternativ til den «usunne» industrielle byen. Ideen om hagebyen ble først fremsatt av engelskmannen Ebenezer Howard (1850-1928) i boka fra 1898, *To-morrow. A Peaceful Path to Real Reform* (Howard 2003 [1898]). Howards idé var å kombinere byens kulturelle og sosiale liv med landsbygdas tilgang til natur, og var ment som en fredelig måte å reformere den skremmende byutviklingen på (Lorange 1999). I den mere kjente versjonen *Garden Cities of Tomorrow*, fra 1902, omarbeidet Howard det teoretiske grunnlaget for hagebyen (Brantenberg 2002). Hagebyene skulle bygges i de landlege områdene rundt byene, og gi beboerne muligheter til matauk gjennom tilgang til egne parseller. Samtidig skulle kombinasjonen av privateide boliger og kooperativt drevne fellestomter hindre tomtespekulasjon (Annaniassen 1991). I England fikk hagebytanken gjennomslag med *The Garden City Association*, som ble stiftet i 1899. En av grunntankene bak Howards hagebyidé var å motvirke en stadig større og tettere by ved å omkranse den med egne selvstendige byer, forbundet med de større byene gjennom jernbane (Lorange 1999). Mellom hagebyene og byen skulle det være et grønt belte. Det var imidlertid måten å forme trivelige boligstrøk på som

fikk mest gjennomslag, og forsteder med tett og lav bebyggelse og terrengetilpassede gatestrukturer ble introdusert i de europeiske byene.

Annaniassen (1991:57) mener at den norske hagebyen først og fremst ble oppfattet som en «måte å legge vilkårene til rette for nordmannens drøm om egne hus. Den passet godt for en bybefolkning med sterke bånd til landsbygdas selveiende småbønder og med sparsomme bytradisjoner». Spesielt ble konseptet omfavnet av «egnehjem-bevegelsen» (ibid.). Mens bolignøden hadde ført til noe sosial boligbygging på 1850-tallet, overtok spekulasjonsbyggingen fra 1870 og utover (Larsen 1983, Støa 1996). Det var spesielt leiekasernene på fire etasjer som dominerte. Selv om standarden var høyere enn i treslummen utenfor byene, var forholdene langt fra tilfredsstillende. Hjem i hagebystil ble i økende grad sett på som et alternativ til de trange og mørke leiekasernene som av borgerskapet ble oppfattet som opphav til umoral og kriminalitet (Annaniassen 1991). Egne hjem skulle bedre både arbeidernes boforhold og moral. Videre skulle hagearbeid gi muligheter for «oppbyggende» arbeid i grønnsakhagen, samt gi et verdifullt tilskudd til kosten. Ved å gjøre arbeideren til eier av sin egen bolig skulle han ansvarliggjøres som borger (Annaniassen ibid., Klepp 1998). Ifølge Støa (1995) var egnehjem-ideologien den rådende blant politikere og bedriftseiere som engasjerte seg i boligsaken frem til 1920-tallet, selv om prosjektene som ble realisert sjelden kom de mest trengende til gode og småhusområdene i praksis ofte ble bebodd av funksjonærer.

Etter hvert satte hagebyidealet sitt preg også på lovverket. Bygningsloven av 1924 gikk inn for terrengetilpassede reguleringsplaner med friere plassering av hus og grøntområder (Lorange 1999). I Norge fremmet spesielt professor Sverre Pedersen (1882-1971) hagebyidealet. Pedersen laget reguleringsplaner for mer enn 100 norske tettsteder og byer. Han var en internasjonalt anerkjent arkitekt, og professor i bygningskunst og byregulering ved NTH (Norges tekniske høgskole) i Trondheim fra 1920 til 1952 (Brekke m.fl. 2003). Gjennom sitt arbeid har han hatt stor innvirkning på flere generasjoner unge arkitekter. Pedersen ledet også *Brente steders regulering* under krigen, et statskontor for gjenoppbygging av byene som ble ødelagt under den tyske invasjonen i 1940. Også Harald Hals (1876-1959), en annen pioner i norsk byplanlegging, var i stor grad inspirert av hagebyideene. Hals var reguleringssjef i Oslo fra 1926 til 1947. I sitt forslag til reguleringsplan for Oslo, som kom i bokform i 1929, skisserer Hals hvordan byveksten må legges i nye satelittbyer utenfor byen, slik Howard hadde skissert for hagebyene. Skrekkbildet var en tettpakket by som vokste og la stadig flere natur- og landbruksområder under seg. Både Pedersen og Hals så byplanlegging

som uløselig knyttet til arbeidet med å skaffe gode boliger til folk flest. Etter hvert blir det en overordnet målsetning å legge boligområdene utenfor de sentrale byområdene for å gi beboerne frisk luft og grønne omgivelser (Brekke m.fl. 2003) (se fig. 5 og 6).

Figur 5: Regulering for naturens plass i byen. Norges første hageby, Ullevål hageby i Oslo, ble realisert i perioden 1916-1921, planlagt og tegnet av Harald Hals og Oscar Hoff. Her fotografert i 1920-årene. Fotografi Severin Worm-Petersen. Kilde: Norsk Teknisk Museum.

Hagebytanken fikk altså stor gjennomslagskraft i Norge. Imidlertid skulle det vise seg at boligtypen ble for kostbar for folk flest. Da for eksempel Oslo Haveselskap ble stiftet i 1917 viste det seg at bare en femtedel av søkerne representerte arbeiderklassen (Brantenberg 2002). Om man virkelig ville bolignøden til livs, krevdes en radikal nytenkning rundt arkitektens rolle i samfunnet. Som arkitekt Lars Backer (sitert i Gunnarsjaa 2006:384) påpeker i 1927: «Hvad nytter det at arkitektene løser et par rikmannsvillaer og en bankfacade, mens all regulær byggevirkosomhet som preger vore byer unndras vor stand, på grunn av at vi er blitt etter i utviklingen.»

Guttu (2003a) mener det først og fremst er funksjonalismen som kom til å prege norsk byplanlegging i tiårene etter 2. verdenskrig. Funksjonalisme oppsto som begrep etter Stocholmsutstillingen i 1930, som av flere betegnes som funksjonalismens gjennombrudd i

Norden (Guttu 2003a, Kittang 2006). Stockholmsutstillingen viste i praksis hvordan den fremtidsrettede boligen burde se ut, og fikk stor innflytelse på norske arkitekt- og byplanmiljø. Den nye doktrinen var at formgivning, tekniske installasjoner, og materialbruk skulle være basert på funksjonelle løsninger (Brekke m. fl. 2003).

Figur 6: Tegning av Harald Hals i forslag til generalplan for Stor-Oslo i 1929. Hals selv beskriver tegningen slik: «Terrenget opover Torshovdalen trenger ikke meget bearbeidelse utover den nødvendigste beplantning for å bli den herligste park.» Kilde: Hals 1929:195.

Funksjonalismen slo for alvor gjennom i Europa på 1920-tallet, og knyttes ofte først og fremst til den sveitsisk-franske arkitekten Charles-Edouard Jenanneret (1887-1965), mest kjent under pseudonymet Le Corbusier (Kittang 2006). Som en av de fremste idégiverne på den tiden, representerte planene hans en helt ny byform tilpasset teknikkens og industrialismens tidsalder (Lorange 1999). Le Corbusier trodde på totalsanering av den gamle byen som beste medisin, og gjenoppbygging i form av «høge punkthus eller skivehus i strenge geometriske mønster, plassert i eit ope, grønt landskap» (Kittang 2006:82-83). Husene skulle helst være tilrettelagt med kollektiv service, som barnehager, butikker og treningsentre, og slik frigi utearealene til et parklignende landskap. I følge Guttu (2007) var Le Corbusier opptatt av å gi folk de elementære gledene han mente naturen ga, som sol, luft, lys og grønne trær. Naturkontakten skulle sikres gjennom utsikt: «Først og fremst var det snakk om visuell

opplevelse, en nærmest meditativ betraktning av naturen på langt hold, gjerne fra takterrasser» (ibid.:39).

Selv om prosjektene til Le Corbusier ble vidt kjent, er få av dem realisert. Ideene var gjerne for grensesprengende både i format og idé. Guttu (2007) påpeker at Le Corbusier var lite representativ for det store flertallet av boligplanleggere i sin samtid, selv om ideene hans senere fikk betydning for 1950-tallets drabantbyideal og utviklingen av høyhuset på 1960-tallet. For eksempel skriver Harald Hals (1929:34) at «Le Corbusiers by bygger sig op med kold logikk, og heri ligger kanskje nettopp dens svakhet. Den er refleksjonsmessig riktig. Men den mangler den praktiske elastisitet som et så rørlig element som en by uvilkårlig krever». Hals avviser at Le Corbusiers idealby kunne være av interesse for norske byer. Likevel peker han på at: «planen rummer i sin helt moderne konsepsjon tanker og retningslinjer, som den nutige byutvikling dog i stor grad vil kunne tilgodegjøre sig» (ibid.:37). Det var først og fremst den sonedelte byen og en sikring av grøntareal Hals siktet til her. I forhold til den industrielle byen, som da ble sett på som både kaotisk og lite egnet for en moderne livsform, var funksjonalismens sonedelte byplan en radikal nytenkning. Byen ble delt inn i ulike soner tilpasset ulike funksjoner knyttet til boliger, arbeidsliv, fritid og det nye trafikkbildet som hadde kommet med bil, tog og trikk (Kittang 2006). Grunnlaget for den sonedelte byplanen ble lagt med nye metoder og kartleggingsteknikker som ble tatt i bruk for å analysere byens viktigste utviklingstrekk og kjennetegn (Aspen 2007). En kartlegging av byenes sosiale, økonomiske og tekniske forhold gjorde det mulig å drøfte alternative måter å ordne bylandskapet på, og ble også normgivende for fremtidens landskap.

En annen, og kanskje viktigere inspirasjon til de norske fagmiljøene kom fra den tyske Bauhausskolen (Guttu 2007). Her hadde arkitekter arbeidet systematisk med krav til boligen knyttet til planløsningsprinsipper, lysforhold og tetthet. Guttu (2007) ser derfor den norske funksjonalismen i forlengelse av det fokuset som lenge hadde vært på en sunnere og mer naturnær bolig. Vitenskapeligheten kom til syne gjennom vurdering av materialer i forhold til renhold, husenes orientering i forhold til solen, og fastlegging av planløsning basert på hvilke aktiviteter som utføres i hjemmet. Samtidig skulle en økt standardisering av boligene legge til rette for masseproduksjon.

Funksjonalismens gjennombrudd i norsk byplanlegging er knyttet til en gruppe yngre arkitekter rundt tidsskriftet *Plan* (Aspen 2007). Tidsskriftet ble utgitt av Sosialistiske arkitekters forening, og utkom med fire nummer fra 1933 til 1936. Den såkalte Plan-gruppen

argumenterte for å styrke arkitektenes samfunnsmessige rolle og betydning, og for tettere forbindelser mellom fag og politikk. De var engasjerte i boligmengden, og mente denne var uløselig innenfor rammene av det kapitalistiske samfunnet (Guttu 2007). I stedet burde det offentlige både finansiere og organisere boligproduksjonen (Aspen 2007). I byplansammenheng fremmet de også betydningen av en offentlig styring av byveksten, hvor beslutninger skulle være basert på vitenskapelige metoder. I følge Guttu (2007) var det i kretsen rundt *Plan* at man fant de personene som senere skulle utgjøre kjernen i det sosialdemokratiske planleggermiljøet i tiden etter andre verdenskrig.¹¹

For å oppsummere; både hagebyidealet og funksjonalismen søkte å skape en bedre og sunnere by gjennom å planlegge for naturens plass i byen. Hagebyen kan knyttes til romantiske forestillinger om den tradisjonelle landsbyen som livsform (Brantenberg 2002). Funksjonalismen representerer på sin side heller et brudd med historiske forbilder og arkitektoniske tradisjoner som var bygd opp gjennom generasjoner (Brekke m. fl. 2003). I følge Aspen (2007:17) kan «utviklingen på 1930-tallet sees som en introduksjons- og spredningsfase for tanker og visjoner som med full tyngde ble forsøkt realisert etter andre verdenskrig.» Med drabantbyen som ideal ble funksjonalismens radikale løsningsforslag til både byplan og bolig forsøkt satt ut i livet hovedsakelig med de samme faglige aktørene som hadde vært sentrale i den boligfaglige debatten i tiden før andre verdenskrig (Guttu 2003a).

2.2 Drabantbyenes «storhetstid» – Norge på 1950-, 60- og 70-tallet

I følge Brantenberg (1996:212) begynner etterkrigstiden «som en vanskelig gjenreisningsperiode og går gradvis over til en vekstperiode uten sidestykke i vår historie.» De første årene etter krigen var preget av akutt boligmangel og omfattende trangboddhet (Guttu 2003a). Under krigen hadde all sivil byggevirkosomhet vært forbudt, samtidig som krigsødeleggelsene hadde gjort mange hjemløse. Videre hadde de store barnekullene fra tiden rundt og etter 1. verdenskrig nådd gifteferdig alder, og stilte seg i den allerede store gruppen av hussøkende. Boligdirektør Jakob Christie Kielland (årstall ukjent:2) påpeker derfor at krigen kom på et særlig uheldig tidspunkt, da «krigsødeleggelsene og stansen i byggevirkosomheten inntraff i en periode med maksimalt boligbehov.» Rundt 20 000 boliger

¹¹ Blant andre Frode Rinnan (senere arkitekt for mange av Oslo bolig og sparelags (OBOS) boliganlegg), Carsten Boysen (senere generalsekretær i Norske boligbyggelags landsforbund (NBBL)) og Erik Rolfsen (overtar *Brente steds regulering* etter Sverre Pedersen i 1945 og byplansjef i Oslo fra 1947 til 1973).

ble ødelagt under krigen, hvorav 12 000 i Finnmark og Nord-Troms. Medregnet tilveksten av boligsøkende ble boligunderskuddet anslått til over 100 000 boliger. Dette kom i tillegg til at standarden på en stor del av den eksisterende boligmassen ikke tilfredsstilte tidens krav til lys, luft, boligareal og egne bad med wc (Stugu 2006). For eksempel var det i Trondheim fremdeles i 1960 bare 46% av boligene som hadde både vannklossett og bad, og 17,5% hadde ingen av delene (ibid.) (se fig. 7). Samtidig går Norge inn i en ny fase med sterk byvekst som konkurrerer «med århundrets to første tiår om å være byvekstens tid framfor noen i norsk historie» (Stugu 2006:447). Den sterke veksten var både knyttet til at industrinæringen vokste målt i sysselsetting, produksjonsvolum og verdi, og til utbyggingen av velferdsstaten med tilsvarende økt sysselsetning innen bl.a. kommune- og fylkesadministrasjon, helse og utdanning (ibid.). Boligmangelen, særlig i de største byene, ble derfor ikke bedret før utover 1970-tallet.

Figur 7: Den byen en ønsket seg bort fra. Bilde t.v.: Dotømming på Nedre Bakklandet i Trondheim så sent som i 1962. Da var de gamle trehusene allerede lenge blitt sett på som saneringsmodne. Fotograf ukjent. Kilde: Trondheim byarkiv. Bilde t.h.: Oversvømmelse i arbeiderbydelen Ilsvikøra i Trondheim, årstall ukjent. Foto: Knut Andreas Høstad, Byneset. Kilde: NTNU Universitetsbiblioteket.

Andre verdenskrig markerer altså et skille mellom gammel og ny tid innenfor boligsektoren (Guttu 2003a). Det er først etter andre verdenskrig at boligpolitikk får førsteprioritet, selv om den akkumulerte bolignøden hadde ført til noe sosial boligbygging i 1920- og 30-årene (se Annaniassen 1991, Brantenberg 1996 og Myhre 2006). Etterkrigstiden var preget av en kollektivism og enorm fremtidstro som inkluderte troen på et materielt bedre og sosialt mer likt samfunn (Klepp 1998): «En kunne se konturene av et landsomfattende fellesskap på tvers av tidligere [politiske og klassemessige] skiller. Lignende strømninger kunne observeres over hele Europa» (Guttu 2003a:45). Det var nå et samfunnsansvar at alle skulle få ta del i den økonomiske veksten, og at velferdsgodene ble likt fordelt. Ikke minst ble barna satt på dagsorden, som gjennom familierpolitikken skulle få en best mulig start på livet. Som den

minste sosiale enheten i det moderne samfunnet, ble en bedring av familiens situasjon forstått som en sentral del av utbyggingen av velferdssamfunnet. Bosituasjonen var her sentral.

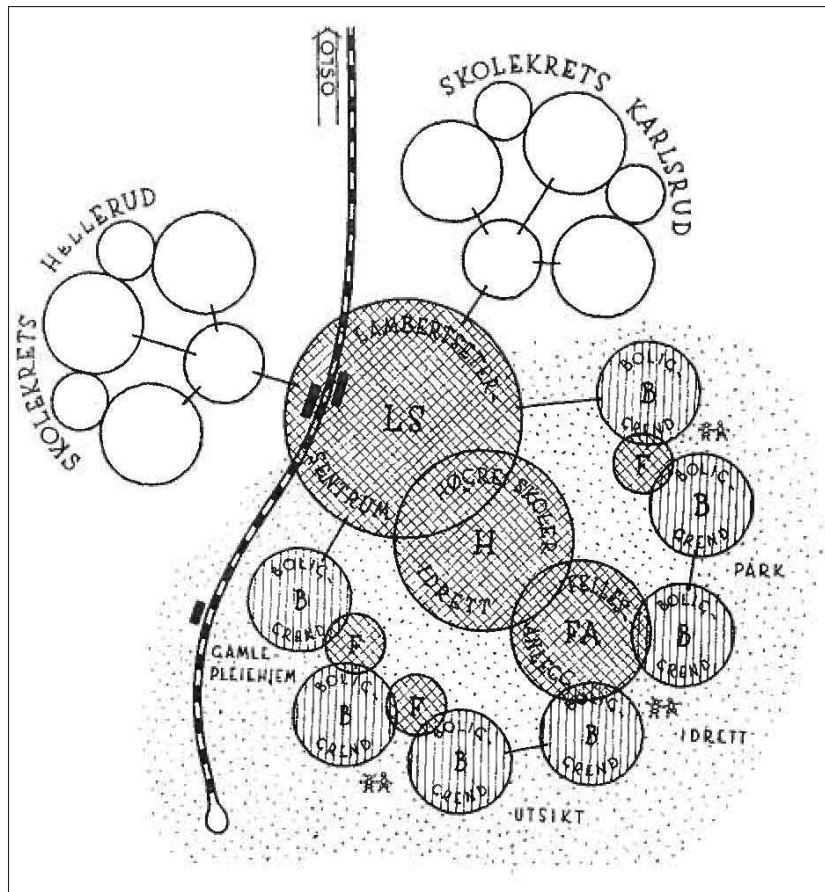
Boligsaken ble altså løftet frem som et allment samfunnsspørsmål i tiden etter krigen. Ved siden av de boligfaglige ideene fra 1930-tallet (som omtalt over), spilte en boligundersøkelse som ble gjennomført i regi av *Oslo Byes Vel* i 1942 og -43 en sentral rolle da kursen videre ble staket ut (Guttu 2003a, se Brochmann 1948). Initiativet til undersøkelsen kom fra Carsten Boysen og Sosialistiske arkitekters forening. Formålet var å undersøke hvordan de nyeste boligene som hadde blitt bygd på 1930-tallet fungerte for de familiene som bodde der. Undersøkelsen skulle bidra med erfaringer til en kommende gjenreisningsperiode. Funnene viste en langt mer omfattende trangboddhet i de moderne ett- og toroms leilighetene enn antatt: «Undersøkelsen dokumenterte til fulle hvor umulig det var for en barnefamilie å leve et normalt familieliv i den moderne førkrigsbebyggelsen» (Guttu 2003a:55).

Undersøkelsen var medvirkende til at det i gjenreisningsperioden ble satset på tre rom og kjøkken som minstandard i familieboliger. Guttu (2003a) påpeker også at undersøkelsen fikk stor betydning i boligfaglige miljø i form av at den ga et nytt kunnskapsgrunnlag for hvilken planløsning som leilighetene burde ha. For eksempel ble det påpekt at foreldre og barn burde sove på adskilte rom. Treromsleiligheten ville gi plass til eget barnerom. Videre la undersøkelsen, sammen med arkitektenes arbeid med å utarbeide en funksjonell planløsning, grunnlaget for en omfattende informasjonskampanje for «riktig boligbruk» (se Bing 2002 og Guttu 2003a). Utfordringene var imidlertid mange. Det var mangel både på kvalifisert arbeidskraft og byggematerialer, og i tillegg kom spørsmålet om hvordan det hele skulle finansieres. Løsningen ble en arbeidsdeling mellom stat (finansiering), kommune (tilrettelegging) og boligkooperasjonen (organisering). Statlig styring og kontroll med både ressurser og byggevirksomhet ble sikret gjennom Husbanken som finansieringsorgan, og Boligdirektoratet som statens bolig- og byggfaglige organ.

På begynnelsen av 1950-tallet var de fleste startvanskene fra den første etterkrigstiden overvunnet, og den verste bolignøden i de ødelagte byene lindret. Nå sto storbyene for tur. Dermed starter en tretti år lang utbygging av drabantbyer. Forbildene for boligreisningen ble hentet både fra utbyggingen rundt Stockholm, fra amerikansk planlegging og fra utbyggingen av New Towns i England (Guttu 2003a). I følge Kvarv (1995) var drabantbyene arkitektoniske uttrykk for både nostalgi og fremtidsvisjoner (se fig. 8).

Figur 8: Valgplakat for Arbeiderpartiet fra 1961, tegnet av Borghild Rud. Plakaten viser kjernefamilien i et jordbrukslandskap med nybygde leiligheter i moderne blokkbebyggelse i bakgrunnen. Kilde: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Figur 9: Nabolagsprinsippet slik det ble tenkt gjennomført for Lambertseter i Oslo. Kilde: Guttu 2003a:167.

De funksjonalistiske ideene om moderne blokkbebyggelse med planeffektive leiligheter ble nå koblet med sosialdemokratiets tro på gode fellesskapsløsninger. Videre ble drabantbyene bygd ut etter det såkalte nabolagsprinsippet, som hadde vært sentral allerede i Howards hagebytenkning (se fig. 9). Nabolagstanken sto sterkt i europeisk byplanlegging etter krigen, noe Guttu (2003a) setter i sammenheng med frykten for at «det anonyme storbymennesket» ville være mer utsatt for ensrettet propaganda enn småsamfunnene hvor samfunnslivet kunne blomstre. Fremveksten av nazismen under krigen hadde vist at de demokratiske og kritiske holdningene i befolkningen var relativt svake. Ideologisk støtte for nabolagsmodellen fant man i Lewis Mumfords bok, *Cultures of Cities* (1938), som ble oversatt til norsk under krigen. Mumford kritiserte storbysamfunnet for å tilby passiv masseunderholdning, skape ensomhet og virke hemmende på menneskers initiativ og sosiale aktivitet. En byutvikling basert på mindre enheter ble derimot forstått som å fremme både menneskenes trivsel og demokrati.

Nabologstankegangen som grunnlag for byutvikling ble likevel ikke akseptert av alle. Guttu (2003a) peker på hvordan denne diskusjonen delte byplantenkningen i to leire. Den ene leiren besto av det store flertallet som støttet seg til hagebytradisjonen og Mumfords idéer, og en annen mer kritisk gruppe besto av sosiologer og geografer som var skeptiske til det de kalte sosial ingeniørkunst (såkalt *social engineering* på engelsk). Begrepet sosial ingeniørkunst knyttet ofte til den positivistisk ladede kunnskapsoptimismen som sto sterkt i arkitekt- og planleggingsmiljøene både i Norge og Sverige like etter krigen (Kvarv 2010). Optimismen knytter seg til troen på at en ved hjelp av vitenskapelig basert planlegging kunne løse sosiale problemer og skape et mer egalitært samfunn. Kritikerne på sin side mente det både var umoralsk og utopisk å tro at statlig styrt samfunnsplanlegging kunne realisere «idealsamfunnet». Assosiasjonene gikk til et kaldt, teknokratisk og kontrollerende samfunn, hvor samfunnsforskere og andre eksperter fikk en allmektig og allvitende rolle (ibid.). Denne kritikken bredte om seg på 1960-tallet, i takt med den økte oppmerksomheten rundt menneskeskapte miljøproblemer og den kalde krigen. Som vi skal se, førte denne skepsisen til at nabologstankegangen ble svekket utover 1960-tallet.

2.3 Den boligfaglige kritikken av drabantbyene

På 1950- og 60-tallet erfarte beboerne i de nybygde drabantbyene reelle problemer knyttet til at de ikke ble fullført etter planen (Guttu 2003a). På grunn av den prekære bolig mangelen, var boligbyggingen førsteprioritet. Fellesanlegg som skoler, butikksentra og kollektivtransport kom derfor sent, noe som gjorde hverdagslivet komplisert for de nye beboerne. Fritidstilbud og idrettsanlegg kom enda senere. I hovedsak var det husmødrene og barna som måtte ta belastningen ved de stadige forsinkelsene, fordi de i større grad var avhengige av nærmiljøet (ibid.). De nye bydelene kom til å slite med overfylte skoler som etter hvert fikk en overkapasitet på grunn av den skjeve aldersfordelingen i befolkningen. Videre ble det frem mot 1960-tallet uttrykt bekymring blant sosialarbeidere og politikere at drabantbyenes manglende tilbud til ungdommen ville kunne gi seg utslag i nye problemer knyttet til hærverk og småkriminalitet. For eksempel karakteriserte fritidsleder Herman von der Lippe drabantbyen som «En livløs, uspenningende gate der gatelykten over møtestedet er eneste aggresjonsobjekt. Intet varmt sted alle dystre vinter- og høstkvelder, ikke ly for regn, ikke kino, absolutt ikke muligheter til utfoldelse» (von der Lippe under en rundebordskonferanse i

regi av Norsk Forening for Sosialt Arbeide i 1958, sitert i Guttu 2003a:293¹²). Til tross for at media til stadighet skrev om de praktiske og sosiale utfordringene for den økende andelen drabantbybeboere, manglet dette fokuset fullstendig i de boligfaglige debattene på 1950- og 60-tallet. I stedet konsentrerte diskusjonene seg om utforming, tetthet og estetikk.

Guttu (2003a) trekker frem en artikkel fra 1954 i tidsskriftet *Byggekunst*, som det første boligfaglige angrepet på drabantbyen. I artikkelen rettet *Tilsynsrådet for byens utseende* i Oslo oppmerksomheten mot det de kalte «den trøstesløse ensformighet i Oslos nye bydeler» (ibid.:289).¹³ Husbankens og boligkooperasjonens strenge kostnadsrammer ble kritisert for å ha skapt et arkitektonisk fattigslig uttrykk. Samtidig etterlyste en gruppe unge modernistiske arkitekter en større tilpasning til industrialisering og prefabrikasjon, og en sterkere modernistisk og internasjonal arkitektur.¹⁴ Nasjonalfølelsen etter krigen hadde gitt seg til uttrykk i den nye bebyggelsen, for eksempel ved at blokkbebyggelsen fikk det tradisjonelle saltaket (Guttu 2003a).¹⁵ Under og like etter krigen hadde ledende arkitekter fremhevet viktigheten av å tilpasse det moderne til norsk tradisjon og klima: «Skal det være håp om at den nye bebyggelsen vil tende en gjenkjennelsens glede hos oss, og derigjennom hevde sin hjemstavnsrett, må de menn som former den, tilegne sig denne innstilling» (Eliassen 1940:2). Den nye generasjonen modernister som nå kom på banen, avfeide en slik holdning som *new-escapism* og *cosiness* spesielt i omtalen av drabantbyarkitekturen: «Det er betegnende at begrepet ‘norsk byggeskikk’ som var et honnørord i 40-årene forsvant ut av fagdebatten på 50- og 60-tallet (og kom inn igjen på 70-tallet)» (Guttu 2003a:183). Den første boligfaglige kritikken av drabantbyene førte dermed til at man utover 1960-tallet gikk inn for en høyere tetthet med større variasjon i utformingen. For eksempel kunne høyhuset bidra til en estetisk variasjon i den ensformige blokkbebyggelsen (se fig. 10).

¹² Guttu (2003a) viser til Nestor, P. 1979. *Boligpolitikken og OBOS gjennom 50 år*, 148. Oslo Bolig og sparelag, Oslo.

¹³ Tilsynsrådet for byens utseende var et slags skjønnhetsråd, et rådgivende organ for formannskap og bystyre, oppnevnt av Oslo bystyre i 1947. Rådet hadde 15 faste representanter, hvorav formannskapet hadde to, og Oslo Byes vel, Oslo arkitektforening, Norsk hagearkitektlag og Norsk Billedhuggerforening hadde en representant hver. De øvrige ni medlemmene representerte hver sin bydel (Guttu 2003a).

¹⁴ Disse unge arkitektene var organisert i PAGON-gruppen (Progressive arkitekters gruppe Oslo Norge), som var en norsk avdeling av organisasjonen for de internasjonale modernistene CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Modern) hvor bl.a. Le Corbusier var en av drivkreftene.

¹⁵ Saltak er den mest utbredte takkonstruksjonen i norsk byggeskikk, og er en konstruksjon hvor to motstilte skråtakflater møtes øverst i et møne som går fra gavl til gavl.

Figur 10: Drabantbyer i 1950-talls- og 1960-talls arkitektur. Bilde t.v.: Lambertseter i Oslo, Norges første drabantby, ble regulert og tegnet for Oslo og Omegn Sparelag (OBOS) av Frode Rinnan rundt 1950. Her sammen med OBOS-sjefene på befaring. Bilde t.h.: Befaring på Manglerud i Oslo tidlig på 1960-tallet. Kilde: OBOS bildearkiv.

Ønsket om å bygge med større tetthet hadde også sammenheng med at nabolagstanken utover 1960-tallet ble gjenstand for kritikk (Guttu 2003a). Som med debattene rundt estetikk på 1950-tallet, tok den boligfaglige kritikken heller ikke nå utgangspunkt i beboernes egne erfaringer. I stedet viste man til undersøkelser fra både utbyggingen rundt Stockholm og New Towns i England. Debattene både i England og Sverige sådde tvil rundt nabolaget som beboernes viktigste sosiale og identitetsmessige forankring. I Sverige viste en rekke sosiologiske undersøkelser at nabolags-prinsippet ikke hadde skapt bydeler med utpreget nabokontakt og fellesskapsfølelse, og i 1965 trakk en offentlig utredning den konklusjonen at «de sosialpsykologiske effektene var høyst uvisse og at ideene kanskje ikke passet den svenske levemåten» (ibid.:295). I England slo myndighetene fast at beboerne hadde vanskeligheter med å tilpasse seg den nye bosituasjonen, og at dette ga seg utslag i depresjoner og mistrivsel blant beboerne. Boligdepartementet konkluderte med at innbyggerne i de nye byene «have missed the friendliness of city life, the intimacy of living at close quarters with neighbours and relatives, the convenience of shop, public house, cinema, or dance hall a few steps around the corner» (Rowan 1961, sitert i Guttu 2003a:194).

I følge Guttu (2003a:295) «svant troen på nabolaget som beboernes viktigste sosiale og identitetsmessige forankring i takt med den økende drabantbykritikken.» Planleggerne «framholdt at de nybygde områdene ikke fylte oppgaven som hjemsted for bybefolkningen. Dertil var de for fattige på aktiviteter og servicetilbud, på estetisk variasjon og urban karakter» (ibid.) (se fig. 11). Utover 1960-tallet ble dermed dette andre ankepunktet mot

drabantbyen koblet sammen med ønsket om å bygge tettere, «en tettere og mer visuell enhetlig bydel skulle styrke dens identitet» (Hansen 2006:7).

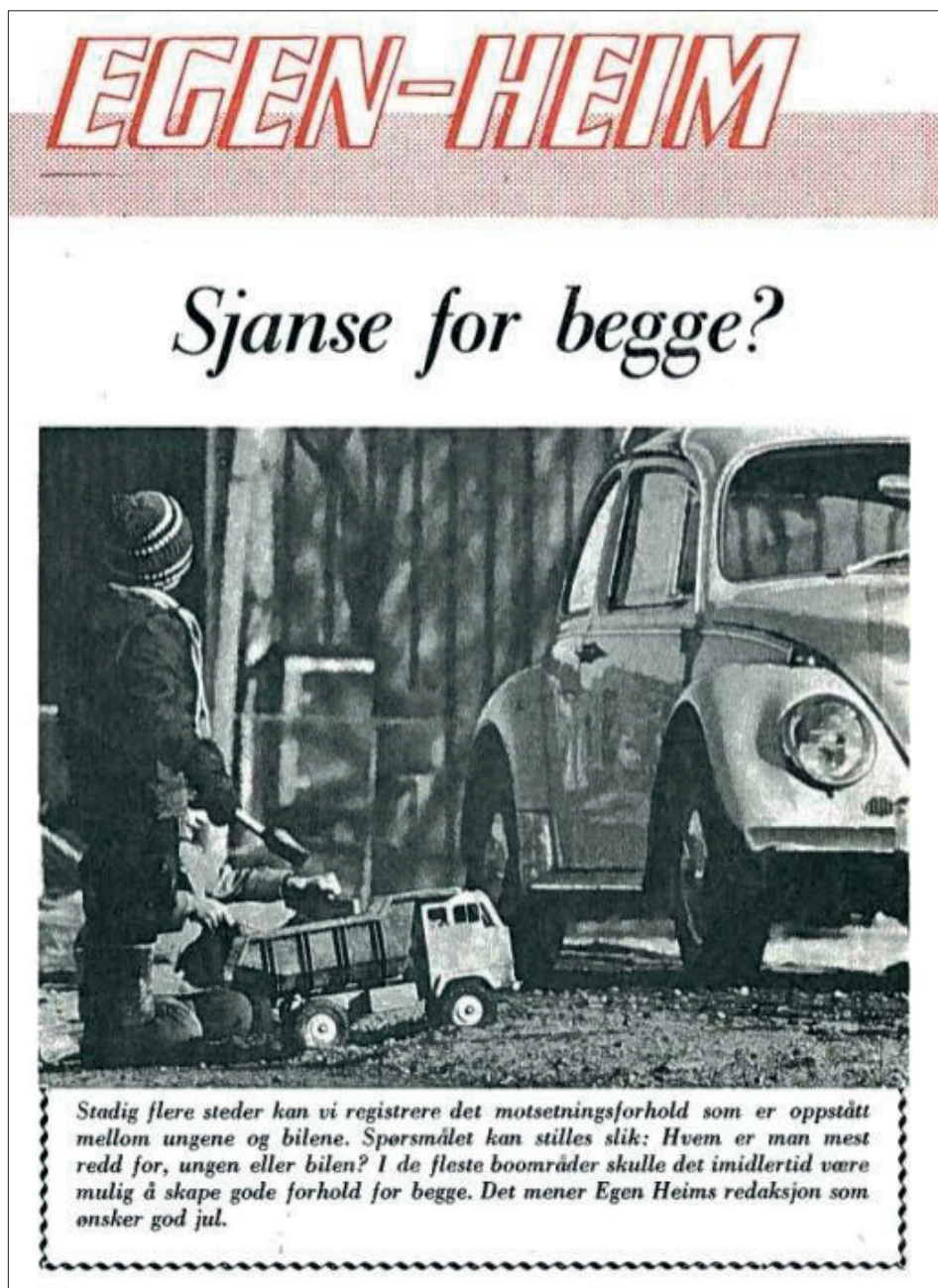
Figur 11: Dette danske fotografiet ble en viktig representasjon på drabantbykritikken på 1960-tallet, og brukt i en rekke sammenhenger (Guttu 2007). Bildet er gjengitt i Skriver og Kaufmann (1964:81), med bildeteksten: «Det er ikke alltid morsomt etter en arbeidsdag at skulle hjem til Hans Nielsens mark, 3. sal t.h., langt fra alle bygoder.» Fotograf ukjent. Kilde: Arkitektens forlag, København.

Holdningsendringene på 1960-tallet kan også sees i sammenheng med de voksende utfordringene som kom med massebilismen. Bilen var plasskrevende og krevde økt utbygging av både veier og parkeringsplasser, noe som gikk på bekostning av grøntområdene i boligområdene. Videre førte økt mobilitet til en sentralisering av varehandelen, og tilsvarende forslumming av de fraflyttede historiske bydelene. Nye kjøpesentra tok over for både bydelssentra og sentrumshandelen. Mange av nærsentrene i drabantbyene ble dermed ikke bare forsinket, men redusert eller til og med aldri realisert. Videre førte økt mobilitet sammen med økt kjøpekraft i befolkningen til det som i boligfaglige miljø ble sett på som en trussel av uante dimensjoner, nemlig at byen skulle spre seg i uendelige eneboligforsteder med billige ferdighus slik utviklingen hadde vært i USA. Svaret på alle disse utfordringene var å bygge tettere for større kundegrunnlag til servicefunksjoner og for å bevare naturmiljøet (Guttu 2003a). På mange måter ble derfor nabolagstankegangen forlatt uten egentlig fullt ut å ha vært prøvd, noe som også forskerne Anne Sæterdal og Torbjørn Hansen (1969) senere påpekte.

En av de få motstemmene mot drabantbykritikken på 1960-tallet var byplansjef i Oslo, Erik Rolfsen, som også var den som hadde introdusert nabolagsprinsippene med sin hierarkiske struktur til det norske fagmiljøet. Han mente de manglende fellesanleggene måtte ta skylden for at drabantbybeboerne ikke hadde opparbeidet en tilsvarende lokalpatriotisme og omsorg for omgivelsene som en fant i småbyene (Guttu 2003a). Rolfsen fremholdt at drabantbyene ville bli gode boligområder så snart fellesanleggene kom og områdene grodde til. I ettertid er det mye som tyder på akkurat dette. Likevel, den raske veksten både i antall biler, nybygde boligområder og økt tilflytting til storbyene skapte på 1960-tallet nye utfordringer for planleggerne «som til sammen ga 40-tallets nabolagsideer et anstrøk av idealistisk drømmeri» (Guttu 2003a:300). For å hindre at byveksten tok overhånd ble det nødvendig både med en økt konsentrasjon av bebyggelsen og en mer helhetlig innstilling til byplanleggingen. Slik ble «nærsetre» og «fellesanlegg» omdefinert til «service», og sentrene ble planlagt for å skulle tjene et større omland. Videre kom kravet om å se boligen i sammenheng med uteområdet med for eksempel adskilte områder for lek og biltrafikk (se fig. 12 og 13).

Figur 12: Bilde t.v.: Sykling på bilfrie gang- og sykkelveier på Romsås i Oslo. Bilde t.h.: Lek på bilfrie uteområder. Fotograf: Solveig Lønne Christiansen. Romsås sto ferdig til innflytting mellom 1970 og 1974, og ble et forbilde for såkalt totalprosjektering med en samordnet planlegging av bolig-, uteområde og servicefunksjoner. Kilde: OBOS bildearkiv.

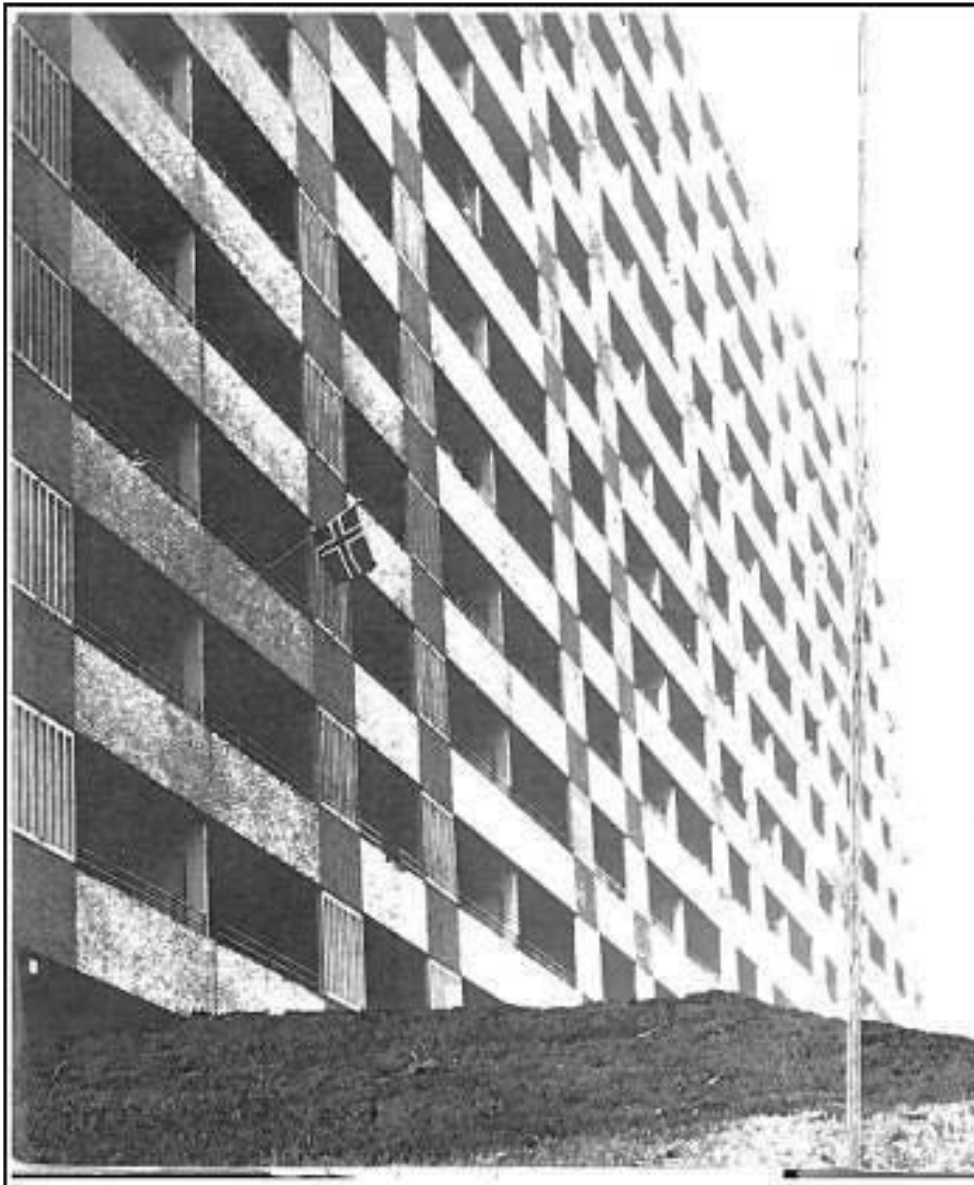
Figur 13: Forsiden på medlemsbladet til Ungdommens Egen Heim, boligbyggelaget som bygde drabantbyen Romolslia i Trondheim. Medlemsbladet reflekterer mange av de boligfaglige debattene i sine reportasjer. I følge tidligere direktør Gudmund Gjengard (intervju 23.2.2010) var Ungdommens Egen Heim svært opptatt av at de boligene de bygde skulle fungere godt for beboerne. Kilde: Egen Heim 1971.

Dermed kom landskapsarkitektene med i planleggingsprosessen, og det ble tatt til orde for en samordning mellom de ulike faggruppene når nye boligområder skulle planlegges. I 1965 kom også den nye Bygningsloven, som stilte krav om arealplan i alle kommuner. Samtidig ga Bygningsloven kommunene større muligheter til å ekspropriere grunn og styre tetthet, boligtype og utforming i detalj (Guttu 2003a).

Den boligfaglige debatten i Norge baserte seg altså i stor grad på utenlandske studier, og reflekterte således de internasjonale debattene. Mot slutten av 1960-tallet og utover 1970-tallet ble samfunnsvitere også i Norge i større grad deltakere i de boligfaglige diskusjonene. Med dette ble begrepene «miljø» og «bomiljø» gitt et sosialt innhold (Guttu 2003a). Sandø og Vassenden (1985:47) viser til et skille rundt 1970, hva gjelder bo- og nærmiljøbegrepets inntreden i boligpolitikken: «Før den tid var det så godt som ikke snakk om forhold utenfor den enkelte bolig, om 'livet mellom husene'». Mens den boligfaglige debatten både i gjenreisningsperioden de fem første årene etter 2. verdenskrig og på 1950- og 60-tallet handlet om boligstandard, antall boliger og byggekostnader, dreies altså debatten på 1970-tallet mot det sosiale bo- og nærmiljøet. Med denne utvidelsen av miljøbegrepet til det sosiale, dreies fokuset fra fysiske behov (jf. f.eks. funksjonsanalyse) til psykologiske og sosiale behov. Blant annet ble sosial kontakt mellom beboere et viktig tema. Bomiljø-begrepet gjenspeiler videre drabantbykritikken, som både i Sverige og Norge nå tegnet et dominerende bilde av drabantbymennesket som passivt og isolert (Sandø og Vassenden 1985). Sandø og Vassenden viser til følgende sitat som en illustrasjon på drabantbykritikken i Norge rundt 1970:

«Rapporter fra drabantbyene ruller opp for oss et bilde av ensomme og kontaktløse husmødre bundet til hjemmet i omsorg for småbarn, barn og ungdom med dårlige utfoldelsesmuligheter og fritidstilbud, isolerte gamle og uføre, lange og ukomfortable arbeidsreiser som stjeler tid og krefter. Heller ikke selve boligene har unnsuppet kritikk. Dårlig lydisolasjon og lite fleksible leilighetsplaner hemmer beboernes utfoldelsesmuligheter innendørs» (Svennar 1972:130, sitert i Sandø og Vassenden 1985:70).

Etterkrigstidens fremskrittsoptimisme blir altså fra inngangen til 1970-tallet erstattet av en voksende tvil rettet mot selve drabantbyen og den funksjonalistiske byen som idé. Bildet som ble tegnet av drabantbyene utover 1970-tallet var et bilde preget av et isolert og fragmentert hverdagsliv, hvor barna ikke hadde kjennskap til arbeidslivet, befolkningssammensetningen var ensidig og der manglende kontakt og fellesskapsfølelse ga grobunn for hærverk, kriminalitet og sosiale problemer (Sandø og Vassenden 1985).

Figur 14: Bilder gjengitt i Ammerud-rapporten. I følge Guttu (2003a) forteller bildene i større grad enn teksten hvordan forskerne så på bomiljøet i drabantbyen. Kilde: Sæterdal og Hansen 1969:6-7.

Figur 15: Fra Ammerudrapportens andre del (Bull m. fl. 1971). Fotograf og kunstner Ane Hjort Guttu (2005:15) mener dette bildet, i kombinasjon med bildeteksten som påpekte at mange av barna var redde for å gå ut grunnet de store dimensjonene ble nærmest paradigmatisk: «[D]enne og lignende historier har trolig hatt sterk påvirkning på den norske oppfatningen av det å bo i blokk». Foto: Gunnar Selnæs. Kilde: Guttu 2005:13.

Med samfunnsforskernes inntreden i debatten, kom også de første forskningsrapportene om de norske drabantbyene. I så måte beskriver Guttu (2003a) den såkalte Ammerudrapporten fra drabantbyen Ammerud i Oslo som et vendepunkt i det boligfaglige synet på drabantbybygging og bomiljø. I rapportens første del, som omhandlet selve planleggingsprosessen, stilte Sæterdal og Hansen (1969) seg sterkt kritisk til beboernes manglende innflytelse over det ferdige resultatet. Rapporten var videre et angrep på planleggingens manglende empiriske grunnlag, at en bygde boliger basert på en antagelse om hvordan folk ville ønske å bo, og til slutt den statiske situasjonen som lå til grunn for planen. Overordnet argumenterte de altså for at det eksisterte en uheldig avstand mellom planleggerne og arkitektene, og de menneskene og det livet som skulle leves i drabantbyen. Det Sæterdal og Hansen etterlyste var med andre ord en mer helhetlig og demokratisk planleggingsprosess som bygde på en forståelse for det sosiale livet som skulle leves der (Annaniassen 1996, Guttu 2003a). I Ammerudrapportens andre del, som kom i 1971, ble bomiljøet studert fra et beboerperspektiv basert på intervjuer (Bull m.fl. 1971). Rapporten avslørte svakheter både ved leilighetene og uteområdet. Det faktum at de fleste likevel var rimelig fornøyde, ble tolket i retning av at beboerne kunne ha hatt det enda verre. Fordelene med Ammerud var at «en ikke bodde enda lenger unna sentrum, at en ikke var truet av sanering, at en ikke måtte betale mye mer» (Guttu 2003a:411). Guttu mener derfor at rapporten fikk en «samfunnskritisk, men litt grå karakter» (se fig. 14 og 15).

Utover 1970-tallet ble en rekke svake sosiale grupper satt på dagsordenen både i boligpolitikken og samfunnsplanleggingen. Bomiljøet skulle bedres for kvinnene, barna, funksjonshemmede og eldre (Guttu 2003a). Med dette ble den såkalte miljøfattigdommen i drabantbyene utsatt for enda mer kritikk, for det var her problemene for sårbare grupper ble ansett som størst. Den såkalte Stovner-rapporten fra drabantbyen Stovner i Oslo, var drepende hard i så måte. Her ble bomiljøet karakterisert som «et oppvekstmiljø som innbyr til passivitet, hærverk og nederlag» (Blomfelt m. fl. 1975:16). Psykolog Anne-Marit Duve uttalte videre at nærmiljøet på Stovner var «forvirrende» og manglet den stabilitet og indre sammenheng som kunne gjøre det mulig for barnet å «gjenkjenne, huske og bygge opp og organisere sitt mentale, emosjonelle og intellektuelle liv» (Duve 1975:14). Som følge av Stovnerrapporten kom oppslagene i avisene om analfabetisme blant tiåringer, da barna på Stovner i følge Duve syntes å ha mistet evnen til læring. Oppslagene om Stovnerrapporten blandet seg med elendighetsbeskrivelsene fra andre drabantbyer, og bidro til å skape den

avstanden som etter hvert vokste frem mellom drabantbybeboerne og de som bodde andre steder hva gjelder oppfatningen om drabantbyen som hjem og bomiljø (se fig. 16).

Fredag 24. juni 1977 **Aftenposten**

Nervøse lidelser hyppigst i nye drabant-byer

Vi er ikke flinke nok til å lage gode bomiljøer. Folk som bor i en ny drabantby har flere nervøse plager enn folk som bor i den eldre blokkbebyggelse. Disse igjen har flere plager enn folk som bor i villa- og småhusområder. Dette er i korte trekk konklusjonen på en undersøkelse som dosent Odd Steffen Dalgard ved Universitetets psykiatriske klinikk har gjort. Undersøkelsen er ikke ferdig ennå, men dataene indikerer at det kan være en sammenheng mellom boligmiljø og psykiske plager. Undersøkelsen består av 1000 intervjuer med tilfeldig valgte mennesker fra 13 forskjellige områder i Oslo. — Mitt utgangspunkt er å se om enkelte sosiale grupper har flere plager enn andre grupper, opplyser Dalgard til Aftenposten.

— Ialt har 15 prosent av byens voksne befolkning vært hos psykiater en eller flere ganger. Men kvinner oppgir oftere nervøse symptomer, og har i større utstrekning vært hos psykiater. På

pen 40–60 år mest utsatt for plager, fremholder Dalgard. Han tror ikke dette kan forklares ved rent biologiske årsaker, men snarere ved at denne gruppen har det vanskeligere enn andre. For man-

flere med nervøse plager enn i den eldre bebyggelse. Dette gjelder både for menn og kvinner. Årsakene til at de nervøse lidelser forekommer hyppigere i den nye drabantbyen er mange: Dal-

Drabantby-husmødre utpeker seg som en spesiell risikogrupper.

19 **REPORTASJER** Omsk

- Å vokse opp i en drabantby er mindreverdig!

(Eilise Brudevold) Blide barn og unge får tustet arene fult av hvor forferdelig det er å vokse opp i en drabantby. På 16 i en 12 etasjes kolossa på Stovner. Der, Vestvett eller Romsås er mindreverdig. Jeg bor selv på Stovner og vet hva jeg snakker om.

Psykolog Hans Nymann sparer såvissst ikke på brutale når drabantbyer kontra andre boligformer blir diskutert. Han er en av de fire feltarbeidere som nå er leget til å jobbe på Romsås. Sammen med sosionom Liv Brekke jobber han på hel dag, mens de to andre i gruppen er deltidsansatt. Det er barnevernspestagog Bjørn Sørensen

og lærer Olav Garasja. Gruppens arbeids mål først og fremst å drive forebyggende arbeid blant barn og ungdom på Romsås. Slik som det gjelder de 11 andre bydelene som nå har feltarbeidsgreper.

Helsen med drabantbyene er en holdning som får konsekvenser for den oppvoksende slekt. fortsetter Nymann. Men tenk på hvor mye plass det ofte kan være i en drabantby, i forhold til en trang og gammel bydel. Her på Romsås kan for eldre sende ut ungdom sine for å løse, og de kan være absolutt trygge for trafikken. Når barna kommer i skolealder, går de til små prenteskoler, og marka ligger like utenfor stueetere.

Når et feltarbeidsteam skal dukke ned i en bydel, går den første tiden med til planlegging.

På Romsås betyr det å skaffe til veie statistikker og oversikter, og i tillegg begynne samarbeid med skoler, ungdomskole, ungdomsgrupper, sosiale myndigheter, borettslag, etc.

Det er ikke verre på Romsås enn andre steder når det gjelder ungdomsproblemer, sier psykologens arbeidspartener, sosionom Liv Brekke.

Det viser den kartlegging som vi allerede er ferdige med. Veldig for oss er også aldersfordelingen blant barn og ungdom. Det betyr mye når vi skal legge opp vårt arbeid og begynne å jobbe i bydelen for alvor.

Ungdomskullene vokser

Av Romsås ca. 7500 beboere er ca. 1000 fra 0 til 6 år. Nesten barnegruppe, fra 7 til 12 år, teller også ca. 1000 personer. I gruppen ungdom, fra 13 til 18 år, er tallet ca. 600.

Det er få eldre på Romsås, sier Liv Brekke. Gruppen over 65 år teller bare ca. 400 personer. Men de som klager over få fritidstilbud og lite å gjøre, er ungdommen fra ca. 13 år og oppover. Idretts tilbudet er godt i bydelen, men alle er jo ikke interessert i idrett. Denne

brødet i halsen. — Det er ganske populært blant psykologer og også blant sosionomer å bli feltarbeider og å jobbe blant barn og ungdom. Det er lettere å få kontakt med de unge når vi møter dem ansett i ansett i deres egne omgivelser, enn når vi sitter bak en komputert. Da blir det hele meget mer bortstidig.

Sosionom Liv Brekke har jobbet på forskjellige sosiale innstillinger for han ble feltarbeider på Romsås. Psykolog Hans Nymann har blant annet fem år bak seg fra Utekontakten blant ungdom i Tromsø. De to er fotografert på Romsås Senter. (Foto Ole Chr. Frenning)

Den

Figur 16: Oppslag i Aftenposten 24.6.1977 og 17.10.1979. Artikkelen øverst omtaler en undersøkelse gjort av dosent Odd Steffen Dalgard ved Universitetet i Oslos psykiatriske klinikk. Undersøkelsen indikerer en sammenheng mellom bomiljø og psykiske problemer, og nevner barn og husmødre i drabantbyen som spesielle risikogrupper. I artikkelen under går sosionom Liv Brekke og psykolog Hans Nymann ut mot det de kaller «drabantbyhets» som vil få «konsekvenser for den oppvoksende slekt». Begge jobber som feltarbeidere for å forebygge barne- og ungdomsproblemer på Romsås i Oslo, og mener ungdomsproblemene ikke er verre her enn andre steder. Kilde: Aftenposten 1977 og 1979.

Kollandsrud (1978:11) hevdet at drabantbybegrepet «samler i seg de håp og de skuffelser som knytter seg til etterkrigstidens boligbygging.» Det man håpet på var at beboerne skulle føle seg hjemme og utvikle en tilhørighet til naboer og hjemstedet sitt. I følge Kollandsrud har denne nabolagsfølelsen uteblitt, noe som er det viktigste ankepunktet ved drabantbykonseptet. Kollandsrud argumenterte for en tilbakevending til den kompakte, funksjonsblandede byen, og viste med sine arealutregninger at de gamle trebyene ikke hadde mindre arealutnyttelse enn boligblokkene (Kollandsrud 1966). Derimot besto den vesentligste forskjellen i en mulighet til å sette sitt personlige særpreg på boligen, og å opprettholde kontakt med naboene. Dette er bomiljøer som «verdsetter individet», i motsetning til de «umenneskelige dimensjonene» i drabantbyene hvor en bare blir et nummer i rekken. En utregning av arealbruk og kostnader til infrastruktur gjort av det nyetablerte Norsk institutt for by og regionforskning i 1970, konkluderte også med at det var lite å spare på å øke byggehøyden utover 3-4 etasjer (Moen og Sigholt 1970). Rapporten fungerte som et forskningsbasert grunnlag for å satse på konsentrert lav bebyggelse (Guttu 2001). Dermed forsvant også argumentet om drabantbybebyggelsen som areal- og kostnadsbesparende. Fem år senere skriver Aftenposten (1975a) på lederplass om «drabantbytragedien», og krever øyeblikkelig stans i all ny bygging av «problemområder»: «Hva man måtte spare i kloakkrør og veimetre og tomtepris, vil man antagelig måtte betale mangedobbelt over sosialbudsjettet. Og så får man menneskelige tragedier på kjøpet. Dette er den sletteste bypolitikk som tenkes kan» (Aftenposten 1975b). Odd Brockmann skriver i sitt kjente verk fra 1979 om arkitekturhistorien i Norge at: «Utformingen av de enkelte hus skal ikke bli nærmere beskrevet – de bærer alle preg av rasjoneringstidens tvang» (Brochmann 2003 [1979]:292). Han skriver videre: «Benevnelsen drabantby er av beboerne blitt erstattet av det grusomme ordet soveby, og enklere kan deres funksjonsmåte neppe bli uttrykt. Det er registrert at enkelte av dem virker direkte sløvende på barnesinn» (ibid.:293).¹⁶ Johan Rådberg (1997:147) oppsummerer feilene ved den storstilte utbyggingen av drabantbyer slik:

«Efterkrigstidens stora misslyckanden i stadsbyggandet berodde inte i första hand på brådska eller brist på pengar. De var ett resultat av bestämda idéer och föreställningar: idén om bostadshöghuset, idén om staden som en maskin, föreställningen om effektiviteten som ett överordnat mål. Föreställningen att småskalighet och låga hus är ett historisk passerat stadium, att människors längtan efter skönhet och trivsel är oväsentlig.»

¹⁶ To senere verk om norsk arkitekturhistorie, Brekke m. fl. 2003 og Gunnarsjaa 2006, omtaler ganske oppsiktsvekkende ikke drabantbyene i det hele tatt.

Til tross for at byggingen av drabantbyene i stor grad hadde løst boligkrisen, er de ved inngangen til 1970-tallet stemplet som mislykkede. I løpet av sin korte levetid ble de i den boligfaglige debatten vekselvis anklaget for å være «visuelt kjedelig, sosialt innholdsløs, sykdomsskapende, antiurban, barnefiendtlig, og forskjellsfremmede» (Guttu 2003a:313). Guttu mener imidlertid at det verken var grunnlag for å dømme utbyggingsformen så hardt, eller at kritikken gjenspeilte de problemene beboerne følte på kroppen. Derimot fremstår kritikken som betydelig overdrevet og preget av en arkitekturdeterminisme hvor fysisk utforming ble sett på som avgjørende for trivsel og sosialt fellesskap. Med samfunnsforskernes inntreden i debatten utover 1970-tallet, ble bomiljø videre gjort til et samfunns spørsmål. Sosiale problemer som følge av massebygging og masseflytting i kombinasjon med økte bokostnader og en nedprioritering av fellesfunksjoner var, som Guttu (2003a) påpeker, likevel ikke noe nytt. Samfunnsvitenskapens begrepsapparat gjorde det imidlertid både mulig å begrepsfeste fenomenet, og sette inn tiltak for å endre utviklingen. Likevel tok også det samfunnsvitenskapelige perspektivet på drabantbyen i stor grad utgangspunkt i selve byformen og utformingen av boligområdene som årsak til de sosiale problemene.

Forskningen som ble gjort på 1970-tallet gjenspeilte dermed hvordan de boligfaglige idealene skiftet, både i valg av tema, metoder og tolkning av resultater. På mange måter ble derfor drabantbyene selve symbolet på en voksende erkjennelse av en slags omverdenskrise mellom menneskene og omgivelsene, en konstruksjon som henger sammen med kampen for både naturmiljøet og det historiske bymiljøet som på den tiden bredte om seg. Som Brochmann (2003 [1979]:272) illustrerende uttaler med referanse til den funksjonalistiske optimismen 50 år tidligere:

«Nå er den forstummet, den maskin-romantiske oppfordring til å akseptere den foreliggende virkelighet i alle dens former, ettersom denne virkelighet gir seg uttrykk i strandkantens døde fugler innsmurt med olje, i skoger som visner og bekker som blir forgiftet av røyk fra Ruhr, i tvangen fra bilismen og meget annet. Til sammen betyr alt dette at menneskeheten aldri har hatt større grunn til å være misfornøyd med seg selv, de organisatoriske muligheter og nivået for viten og erkjennelse tatt i betraktning.»

Guttu (2003a:332) beskriver tiden rundt 1970 som et faglig jordskjelv; «en rystelse som snudde opp ned på det etablerte syn på byen, på arkitekturen og på 'den gode bolig'». De gamle historiske bylandskapene ble på kort tid omdefinert fra saneringsområder til byfornyelsesområder, og den tradisjonelle byen gjeninnført som ideal. Det er min påstand at

denne boligfaglige «reisen» tilbake til byboligen bidro til konstruksjonen av drabantbyen som boligidealets bakside, og til forestillinger om livet i drabantbyen som mindreverdige (se Rørtveit 2013 og Rørtveit og Setten kommende). Det er derfor vanskelig å fullt ut forstå de negative oppfatningene som finnes om drabantbyen i de boligfaglige miljøene i dag, uten å sette dem i sammenheng med den samtidige debatten om de verdiene som lå i de historiske bylandskapene. Drabantbykritikken kan videre sees i sammenheng med en generell modernismekritikk i arkitektur- og byplanfagene, og er en klar parallell til positivismekritikken innenfor samfunnsvitenskapen (Guttu 2001, Ellefsen 2005). I geografifaget finner vi denne parallellen i den humanistiske samfunns- og vitenskapskritikken, noe jeg kommer tilbake til i kapittel 3.

2.4 «Byen gjenfødtes» – drabantbyen marginaliseres

«Byen skal gjenfødtes, og med den menneskene som bor der. Stadig flere planleggere, private som offentlige, kaster blikket mot den byen de forlot den dagen det ble bestemt at det gode liv bare kan leves i det grønne. I ytterkanten halter sovebyene, halvkvalt av sin egen elendighet. Så i dag står byens indre liv på arbeidslista.»

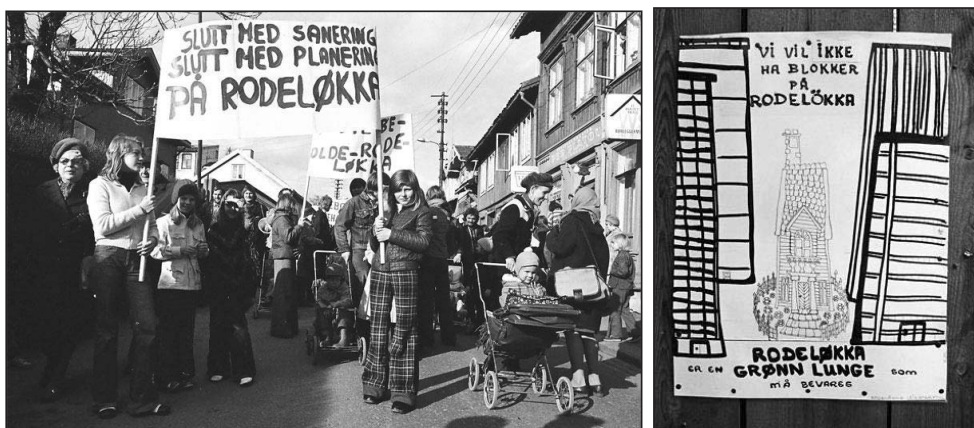
Jan Høst 1983:19

Utbyggingen av drabantbyer som selvstendige forsteder i landlige omgivelser representerer altså en svært kort periode i norsk byplanhistorie, selv om de ideologiske røttene til drabantbyen kan spores i ideer helt tilbake til slutten av 1800-tallet. Utover 1970-tallet gjenreises den klassiske, funksjonsblandede og kompakte byen som ideal (Ellefsen 2005). Inntil nå hadde byveksten i planleggermiljø blitt oppfattet som nærmest en naturlov, der byplanleggenes oppgave besto i å «lede urbaniseringen i best mulig spor» (Guttu 2003a:342). 1970-tallet ble imidlertid tiåret da byveksten for første gang avtok. Over hele den vestlige verden var det en tiltagende kritikk mot det kapitalistiske vekstsamfunnet som «fikk sitt særnorske uttrykk i en forsterket antisentraliseringsbevegelse, der en også fant klare ideologiske innslag av antiurbanismen og grønn landsbygdromantisering» (Stugu 2006:461). Nå ble byveksten for alvor sett på som en trussel, både for matjord og natur. Drabantbyen, som en gang hadde vært planleggenes svar på å skape gode lokalsamfunn i det grønne, ble nå forbundet med økende transportbehov, nedbygging av natur og dyrket mark, identitetsløs arkitektur, og fremmedgjøring. Sandø og Vassenden (1985) påpeker at kritikken mot drabantbyene neppe hadde blitt så sterk dersom det ikke hadde foreligget konstruktive

alternativer. Med inspirasjon hentet fra landsbyene rundt Middelhavet og den nordiske trehusbyen «vendte blikket seg nå mot ‘det gamle samfunn’ og dets kvaliteter for å finne løsninger på den nye tids problemer» (ibid.:70). Guttu (2003a:335) beskriver det slik:

«Bildet av den slitte arbeideren på vei hjem til den grå boligblokken ble avløst av den stolte småhuseieren som griller i hagen. Den lille pjokken på den ødslige plenen foran høyhuset ble erstattet av barneflokken i trygg lek i det bilfrie rekkehuset.»

Forbildene for de boligfaglige ideene om «den gode boligen» var altså på 1970-tallet å finne i «landsbyen» og «lokalsamfunnet», som representanter for det nære, sosiale og menneskelige. Interessant nok var dette perspektivet fullt ut forenelig med gjenreisningen av den «tradisjonelle» byen som ideal. Den «tradisjonelle» byen, som i over ett århundre hadde vært oppfattet som usunn, kaotisk og umoderne, ble nå knyttet sammen med både grønne, historiske og medmenneskelige verdier (se fig. 17).

Figur 17: Bildet t.v. er fra et demonstrasjonstog for bevaring av det gamle trehusmiljøet på Rodeløkka i Oslo i 1974, som i over 40 år hadde levd med saneringstrusler. Bildet t.h. viser en plakat med teksten: «Rodeløkka er en grønn lunge som må bevares», en assosiasjon som neppe ville ha blitt tatt på alvor bare et tiår tidligere. Foto: Arild Nordmann ©. Kilde: Rodeløkka Vel.

Spesielt gjaldt dette den gamle trehusbyen, som til tross for sitt til dels selvgrodde og nedslitte arbeiderklassemiljø nærmest ble holdt frem som byenes «sjel». I boka *Trebyer i Norden*, som ble gitt ut i året før Det europeiske arkitekturvernåret i 1975, skriver Bjørn Bjørnseth (1974:2):

«Og den nye ‘arkitektur’, det er den kalde, tørre, stereotype betong-aluminium-glass-stil, som bryter i stykker de tradisjonsrike hele bygningsmiljøer og får alle byer til å se like ut, enten de ligger i Norge, Sverige, England eller Japan. Dette er nu begynt å bli synlig overalt, i Norge og andre land. Folk flest ser seg om og oppdager at bygningsmiljøet omkring dem som de har

tatt som en selvfølge og ubevisst følt var en del av dem selv, holder på å bli brutt ned og at det som kommer i stedet ikke er trivelig. For de planer om totalsanering, byfornyelse og anlegg av nye trafikkårer som kommer fra de offentlige planleggingskontorer, ofte fremkalt av kommersielle behov, er utarbeidet gjennom år på grunnlag av teknisk/økonomiske kalkyler og bygget på forutsetninger som viser seg ikke å holde stikk og på et byplanleggingssyn som har glemt at et bysentrum ikke bare må være effektivt og økonomisk, men også gi menneskene inntrykk av skjønnhet, variasjon og liv.»¹⁷

Holdningsendringene utover 1970-tallet kan delvis beskrives som et generasjonsskifte. En ny generasjon radikale arkitekter og planleggere ble pådrivere i samfunnskritikken, som sammen med flere samfunnsforskere begynte å interessere seg for livet i de tradisjonelle bylandskapene. Tidligere direktør i Ungdommens Egen Heim i Trondheim, Gudmund Gjenggaard (intervju 23.3.2010), kommenterer at denne nye generasjonen ikke hadde erfaring med livet i de kalde og trange bygårdene, og at kampen for bevaring fremfor sanering av den gamle trehusbyen forente ungdom på tvers av politiske skillelinjer.¹⁸ I forskningsmiljøene ble det videre et krav om å konsentrere seg om problemstillinger som var viktige for «folket», slik for eksempel Sæterdal og Hansens (1969) analyse av planleggingsprosessen på Ammerud viser (se 3.2 for en parallell utvikling i geografifaget). De norske fagmiljøene reflekterte i så måte forskning som gjorde seg gjeldene i flere vestlige land, hvor byens sosiale, kulturelle og psykologiske aspekt ble utforsket med utgangspunkt i de funksjonsblandede og tradisjonelle bylandskapene (Kittang 2006, se for eksempel Cullen 1961, Jacobs 1961, Gehl 1970, Gehl 1971). Guttu (2003a) trekker spesielt frem danskene Ingrid og Jan Gehls studier, som fikk stor omtale i Norge. Begge var sterkt kritiske til etterkrigstidens byutvikling. Ingrid Gehl (1970) fokuserte blant annet på menneskenes psykologiske behov slik de endret seg med alder, og satte dem i forbindelse med det fysiske bomiljøet. Guttu (2003a) mener studien representerte et viktig skritt i retning av en teori om bomiljøet basert på psykologifaget, samtidig som innholdet i dag fremstår som svært tidstypisk: «Hva hun så som negativt og hva hun satte opp som idealer i det fysiske miljøet, gjenspeiler kritikken av de nye boligområdene på 60-tallet. Det var nettopp som svar på menneskenes psykologiske behov mange mente at drabantbyen hadde sviktet» (ibid.:414).

¹⁷ Det europeiske arkitekturvernåret var initiert av Europarådet, og ble i Norge markert ved å plukke ut pilotprosjekt for bevaring av trehusmiljøene i Stavanger, Røros og Nusfjord. *Trebyer i Norden* ble gitt ut av Forening for Norges fortidsminnesmerkers bevaring, og presenterer bidrag fra kartleggingsprosjektet Den Nordiske Trästad, som var et samarbeid mellom ICOMOS (International Council of Monuments and Sites, underavdeling av UNESCO), nordiske riksantikvarer og ulike nordiske arkitektskoler (Kittang 2006).

¹⁸ Gudmund Gjenggaard var direktør i UEH fra 1973 og frem til konkurransen i 1976. Han er videre en profilert Arbeiderpartipolitiker i Trondheim, både på kommune- og fylkesnivå.

Arkitekt Jan Gehl var på sin side opptatt av hvordan «livet mellom husene» måtte forstås som mer betydningsfullt enn selve boligene eller husene (Guttu 2003a). Han argumenterte for at byrommet skulle tilrettelegges for aktivitet, slik tradisjonelle gater og plasser skapte attraktive møteplasser for menneskene. Boken *Livet mellom husene* (Gehl 1971) var således en kritikk av bylandskapene fra etter andre verdenskrigs såkalte «livløse strukturer» med mangel på kontakt- og opplevelsesmuligheter (Kittang 2006). Boken ble en viktig inspirasjonskilde for arkitekter og planleggere.

En pioner i den norske forskningen på bomiljøet i den tradisjonelle byen, var etnolog Anne Louise Gjesdal Christensen (1991). Hun gjorde feltarbeid i de gamle bydelene i Oslo, og stilte seg svært kritisk til troen på at de sosiale problemene i byen kunne løses ved hjelp av sanering og nybygging av det fysiske miljøet (Thorsen 1991). I *Livet i og mellom husene* (1974), beskrev Gjesdal Christensen for eksempel ulike kvaliteter ved livet i den tradisjonelle trehusbyen med utgangspunkt i arbeiderbydelen Vålerenga i Oslo. Viktige nøkkelord er funksjonsblanding, nærhet og sosial stimulans. Den gamle trehusbebyggelsen inneholder en nærhet til alle sider av menneskenes liv som arena for både hjem, arbeid og barnas lek, hevdet hun. Således legger trehusbyen grunnlaget for et samfunn der aldersgruppene er bedre integrert, aktivitetene mer varierte, og derfor også mulighetene for sosial stimulans bedre. En annen viktig kvalitet ved trehusbyen er den «menneskelige målestokken», med «fattbare» fysiske strukturer: «I trebyen blir vi ikke slått til jorden av høye fasader. Gatene er smale, og plassene små. Vi forstår umiddelbart både husene og deres innhold» (Thorsen 1991:28). Sammen med et stabilt sosialt miljø, representerer disse fysiske kvalitetene ved trehusbyen den kontinuitet og gjenkjennelse som i følge Gjesdal Christensen (1974:29) er en forutsetning både for et godt bomiljø, og for å utvikle en sterk følelse av tilhørighet. Denne gjenkjennelsen er videre viktig «for oss som kommer utenfra, og som har trebyen som en del av vårt verdensbilde og vår nasjonale identitet».

I en senere studie, som tok utgangspunkt i byfornyelsesprosessen på Grønland/Nedre Tøyen, også i Oslo, argumenterte Gjesdal Christensen for at det var en avstand mellom boligfagfolkene og beboerne i byfornyelsesprosessen (Christensen 1982). Denne avstanden lå i forskjellen mellom planleggenes tilnærming til landskapet «ovenfra», og beboernes forhold til landskapet «nedenfra». Med tydelige henvisninger til de da nye drabantbyområdene argumenterte hun for at planleggerne med sine abstraksjoner «ovenfra» bare fanget deler av den kompliserte virkeligheten, og at «Når en så planlegger det fremtidige på samme overforenklede måte, resulterer det i ferdig bygde miljøer som er uhyre enkle, for enkle, for

mange av oss. Det blir fattigslig både i former og innhold» (1982:195). Å se landskapet «nedenfra» derimot, er å se tingene som stedbundet – som hjem (se også Gullestad 1979).

I et landskapsgeografisk perspektiv har det heller vært vanlig å skille mellom landskapet sett «utenfra» og landskapet sett «innenfra» (se 1.6.3). Gjesdal Christensens begrepspar er likevel ganske treffende i denne sammenhengen. Ved hjelp av byplankart med funksjonsanalyser og prinsipper for byutvikling, inntok planleggerne bokstavelig talt et fugleperspektiv på bylandskapet. Begrepsparet «ovenfra» og «nedenfra» kan også tolkes som å reflektere 1970-tallets samfunnskritiske holdninger knyttet til «makta» versus «folket». Gjesdal Christensen påpeker i alle fall at byfornyelsesprosessen både avdekker sosiale forskjeller, og forskjeller i innflytelsesmuligheter.

Christian Norberg-Schulz var kanskje likevel den som i ettertid har hatt sterkest innflytelse i norske arkitekt- og planleggermiljø og dermed også på den boligfaglige forståelsen av drabantbyen. Inspirert av Heidegger og miljøpsykologien ga Norberg-Schulz faglig tyngde til det som ble oppfattet som en omverdenskrise, og som drabantbyene ble selve symbolet på. Norberg-Schulz (1992 [1978]) forklarer med referanser til Heidegger at menneskene bygger for å få fotfeste i tilværelsen, og at den verden et bestemt hus samler først og fremst omfatter stedets ånd, «*genius loci*». Hans stedsteori søker å overkomme det *stedstapet* som han mente mye av etterkrigsbebyggelsen bærer preg av. Norberg-Schulz (ibid.:7-8) skriver: «For at livet skal kunne finne sted, må stedet forstås – og respekteres. I dag er dette glemt: resultatet er stedstap og omverden-krise». Fremfor alt representerer drabantbyene et slikt stedstap i følge Norberg-Schulz, «som verken land eller by, og som spiser opp naturen snarere enn å gjøre den til ramme om livet» (Norberg-Schulz 1983:10). Når stedet ikke lenger har noen klar identitet, svekkes også menneskenes mulighet til å utvikle en personlig identitet (Norberg-Schulz 1992 [1978]). De stedene menneskene «før hadde sammen» – de historiske bylandskapene som dannet en meningsfull enhet – var blitt ødelagt av etterkrigstidens bebyggelse som hadde est ut i alle retninger og svekket stedenes identitet. Funksjonalismen hadde løsrevet arkitekturen fra det stedlige, og husene som før samlet verden på en meningsfull måte ble med funksjonsanalysen til løsrevne fragmenter:

«Underlig substans- og karakterløse står de i rommet og leder menneskene frem til ekspedisjonsluker og toaletter. Noe av det samme opplever vi i etterkrigstidens vulgærfunksjonalistiske boligområder, der de frittstående bygningene verken evner å definere en romstruktur eller betinge en karakter. Resultatet er at rommene mellom husene

blir ubestemte 'mellomrom' der livet ikke kan finne sted» (Norberg-Schulz 1992 [1978]:127).

Denne følelsen av stedstap eller fremmedgjøring som i følge Norberg-Schulz preger drabantbyene, er derfor egentlig en følelse av meningsløshet som oppstår fordi vi ikke bygger i overenstemmelse med stedets vesen (se også 3.2). Landskapene blir hjemløse, eller *stedløse*, som geografen Edward Relph (1976) ville ha sagt.

Sammen med debatten om vern av de kulturhistoriske verdiene i den gamle trehusbyen, synes vitenskapeliggjøringen av drabantbykritikken som kom med forskerfokuset på livet i den såkalte «tradisjonelle byen» dermed å ha befestet noen motsetninger mellom den «tradisjonelle byen» og drabantbyen. Mens den «tradisjonelle byen» representerer levende og mangfoldige landskap med «menneskelig skala», er drabantbyen en «soveby» med ensformige og kalde landskap. Mens vi i den «tradisjonelle byen» finner verdier knyttet til historie og kultur, knyttes drabantbyen til mislykket planlegging og upersonlige blokkområder som bryter kontinuiteten med tradisjon og historie. Disse motsetningene har bidratt til å (om)skepe forestillingen om drabantbyen til et ikke-hjem. Samtidig førte de nye holdningene til de gamle bylandskapene til at tidligere byutviklingsstrategier med sanering og nybygging ble erstattet av en byfornyelsesstrategi. Formelt og juridisk markeres dette skillet med at *Lov om sanering av tettbygde strøk* ble erstattet av *Lov om fornyelse av tettbygde strøk* i 1976. Målsetningen var å bevare den gamle bystrukturen og bebyggelsen der det lot seg gjøre. Da *Plan- og bygningsloven* kom i 1985 (senere revidert i 2008), ble det videre lagt vekt på allmenn medvirkning i planleggingsprosessene og god byggeskikk. Kravet om medvirkning har blitt ytterligere styrket med den nye revisjonen av Plan- og bygningsloven som trådte i kraft i 2009.

Den boligfaglige forståelsen av «den gode boligen», eller «idealhjemmet», har altså i etterkrigstiden beveget seg fra drabantbyen som ideal på 1950- og 60-tallet, til landsbyen på 1970-tallet og over mot bysentrum på 1980- og 1990-tallet. De vekslende boligfaglige idealene førte dermed til at drabantbyene som fysiske landskap ser noe forskjellig ut avhengig av hvilket tiår de ble bygd. Mens drabantbyene på 1950-tallet skulle gi beboerne moderne leiligheter i små lokalsamfunn i det norske, rurale landskapet, gjenspeiler drabantbyene på 1960-tallet kritikken av nabolagstankegangen og arkitektenes søken mot en mer modernistisk arkitektur. På 1970-tallet, da drabantbykritikken ble spesielt sterk, ble drabantbyene bygd med større vekt på bomiljøet mellom husene, for eksempel ved å sørge for å skille biltrafikken fra

leke- og oppholdsareal. Drabantbyene på 1970-tallet ble også bygd i mindre skala, og med større variasjon i hustypene. For eksempel kom rekkehuset inn som et alternativ til boligblokkene. Spesielt i Oslo gjenspeiler drabantbyene den boligfaglige debatten om drabantbyene. I Trondheim derimot, fikk boligreisningen et litt annet uttrykk først og fremst fordi de boligfaglige idéene møtte andre forutsetninger for byutviklingen enn i Oslo. Dette vil jeg komme nærmere inn på i kapittel 6, som en boligfaglig introduksjon til drabantbyen Romolslia hvor jeg har gjort feltarbeid.

Før jeg går videre inn i en teoretisk drøfting av landskap og hjem i geografifaget, vil jeg kort si noe om bakgrunnen for drabantbyene som de nye byfornyelsesområdene i dag. Som jeg var inne på i innledningskapitlet er drabantbyer i de tre største byene i Norge, Oslo, Bergen og Trondheim, gjenstand for såkalte områdeløftsatsinger. Et sentralt poeng for den videre drøftingen i avhandlingen, og spesielt kapittel 8, er å ha kjennskap til bakgrunnen for disse områdeløftsatsingene.

2.5 Drabantbyen som de nye byfornyelsesområdene

På 1980- og 90-tallet konsentrerte altså byplanmiljøene seg om byfornyelsen i de sentrumsnære bylandskapene. I den samme perioden opplevde drabantbyene en stadig svakere plassering på levekårsstatistikken. Mens det lenge hadde vært de sentrumsnære bydelene som særlig scoret lavt, ble drabantbyene nå i stadig større grad «hengende etter» andre boligområder (se St.mld. nr. 14, 1994-1995 og St.mld. nr. 50, 1998-1999, Hagen m.fl. 1994, Trondheim kommune 1995, Barstad 1997 og Bergen kommune 1997, se også 1.3). I fagmiljøene antok man at byfornyelsen sammen med ulike gentrifiseringsprosesser hadde gjort de indre bydelene både mer attraktive og bedre å bo i, og at marginaliserte grupper dermed flyttet ut til drabantbyområdene hvor det var mulig å skaffe seg rimelige og forholdsvis store boliger. Samtidig med at planleggere og politikere i norske storbyer fokuserte på byfornyelsen, økte derfor også oppmerksomheten mot hvordan levekårsstatistikken slo ulikt ut i ulike bydeler. I norsk boligpolitikk ble det nå et sentralt mål å arbeide for en utjevning av levekårsforskjellene mellom de ulike bydelene i storbyene (Wessel 1997). Sørvoll (2011:6) mener det er mulig å se tendenser til en «boliggjøring» av velferds- og sosialpolitikken fra 1990-tallet og frem til i dag, hvor «gode boligforhold ofte [blir] nevnt som forutsetning for arbeidsdeltakelse samt fysisk og psykisk velvære». Et viktig

ledd i denne dreiningen har vært å omdefinere Husbankens rolle fra «boligbank» til «velferdsetat», for slik å kunne bidra både med finansiering og faglig kompetanse.¹⁹ Det er i lys av denne dreiningen at drabantbyen som de nye byfornyelsesområdene må forstås.

Drabantbyen som problemfelt ble altså aktualisert utover 1990-tallet, da levekårsstatistikken viste en økende forskjell mellom de ulike bydelene i storbyene. I 2003 tok derfor regjeringen til orde for en egen «storbypolitikk». Satsingen var begrunnet i at storbyene i større grad enn mindre kommuner tenderte mot økte levekårsforskjeller i befolkningen som helhet, og til at levekårsulepper hoper seg opp i mindre attraktive boligområder (Brattbakk m. fl. 2000). Arbeidet fram mot *Storbymeldingen* (St.mld. nr. 31/2002-2003), konkluderte med at en rekke drabantbyer i Oslo, Bergen og Trondheim viste en klar tendens til en såkalt nedadgående spiral med hensyn til levekår (se f.eks. Wessel 1997, Barstad og Kirkeberg 2003 og Nordvik m.fl. 2003). I *Storbymeldingen* vises det til internasjonal forskning hvor det er påvist sammenhenger mellom boområder med store levekårsproblemer, og individers muligheter i skole og arbeidsliv (St.mld. nr. 31/2002-2003). Oppfatningen som legges til grunn er at levekårsproblemer kan tilta i omfang når de konsentreres til visse bydeler, ved at en økende segregering av fattige i fysisk nedgraderte boligområder på sikt fører til en nedadgående spiral hvor sosiale problemer og dårlige bomiljø virker selvforsterkende på hverandre (Wessel 1997). Selv om denne sammenhengen til dels er omstridt og lite undersøkt i en norsk kontekst, har en bekymring for tilsvarende negative spiraler som vi har sett eksempler på i fattige bydeler både i USA og i andre europeiske land som Frankrike, sammen med et politisk ideal om jevn velstandsfordeling, vært sentrale argumenter i norsk boligpolitikk for å tenke bomiljø og fattigdomsproblemer i sammenheng. Den utviklingen en så i drabantbyene på 1990-tallet blåste altså liv i debatten rundt forholdet mellom fysisk bomiljø og fattigdomsproblemer. I *Storbymeldingen* poengteres det at selv om segregeringen i norske drabantbyer i europeisk sammenheng er av moderat karakter, er situasjonen likevel bekymringsfull (St.mld. nr. 31/2002-2003). Viktigheten av å forhindre en videre «oppopping av personer med levekårsproblemer» i «dårlige boområder» fremheves spesielt.

En målrettet innsats for å bedre levekårene i drabantbyene ble videreført av Stoltenberg-regjeringen i 2005. I *Soria Moria-erklæringen*, den politiske plattformen for regjeringen,

¹⁹Husbanken ble etablert i 1946 som den norske statens sentrale virkemiddel for gjennomføring av boligpolitikken. Den startet som et finansieringsorgan som blant annet tilbød gunstige lån til boligbyggelag og privatpersoner etter fastlagte kriterier knyttet til boligens fysiske utforming. Siden 1990-tallet har Husbanken utviklet seg mer og mer til en velferdsetat med fokus på vanskeligstilte i boligmarkedet, universell utforming og innovasjon og tilpasninger i boligsektoren for å møte utfordringer knyttet til klima og byvekst.

nevnes drabantbyene i Groruddalen i Oslo spesielt som områder hvor tiltak skal iverksettes (Regjeringen 2005). Den såkalte «Groruddalssatsingen» ble en realitet i 2007, og ble i første omgang bestemt å skulle vare ut 2010.²⁰ Satsingen er inspirert av såkalte områderettede tiltak i boligområder med særlige levekårsutfordringer i Danmark, Sverige og England (Brattbakk m.fl. 2006, Brofoss og Barstad 2006, Husbanken, IMDI og Oslo kommune 22.-23.3.2011). Den viktigste forskjellen fra tidligere opprustingstiltak i utsatte boligområder, er at en fysisk oppgradering av boområdene ikke ses som tilstrekkelig. Mens byfornyelsen som foregikk i de indre bydelene utover 1980- og 1990-tallet ofte ensidig hadde fokusert på fysisk oppgradering av boligmasse og utemiljø, inkluderer altså såkalte helhetlige områdesatsinger i tillegg sosiale tiltak, som for eksempel å tilrettelegge for gode sosiale relasjoner og samhandling mellom beboerne, samt utvikle kompetanse i befolkningen for eksempel i organisasjonsarbeid. Ifølge målsetningene skal tiltakene bidra til å stoppe negative utviklingstrekk ved å sikre innbyggerne gode levekår (Husbanken 2011). I 2011 ble det vedtatt å videreføre «Områdeløft Groruddalen» frem til 2016, samtidig som at satsingen ble utvidet til utsatte drabantbyer i Bergen og Trondheim.

I Trondheim startet arbeidet med områdeløft i utsatte bydeler med å definere såkalte «problemområder» hvor særlige tiltak burde settes inn. Som ledd i dette arbeidet ble det gjennomført en levekårsundersøkelse i 2011. Her ble, som jeg nevnte innledningsvis (se 1.5) spesielt Saupstad, Kattem og Romolslia trukket frem som bydeler med ugunstig utvikling. Levekårsrapporten konkluderer med at det «generelt er et visst sammenfall mellom områder med opphopning av levekårsulemper knyttet til befolkningen og relativt dårlig kvalitet på bolig og bomiljø» (Trondheim kommune 2012:5). I den politiske behandlingen av levekårsundersøkelsen ble det videre vedtatt å bl.a. legge til rette for nybygging av boliger på Saupstad, Kattem og i Romolslia. Dette sees som å kunne bidra til en utjevning av levekårsforskjellene fordi andre typer boliger vil kunne tiltrekke seg mennesker med høyere sosioøkonomisk status. I forlengelsen av dette, ble det vedtatt å søke om støtte fra Husbanken til en områdeløftsatsing på Saupstad og Kolstad, en drabantby som ligger i forlengelsen av Saupstad (se fig 3).

Områdeløftsatsingen innebærer altså en byfornyelse hvor statlige og kommunale midler skal bidra til å (om)skape levekårsutsatte drabantbyer til attraktive boligområder. Områdeløft representerer en viktig satsing på bydeler som i lang tid har opplevd nedskjæringer i offentlige

²⁰Prosjektet er hovedsakelig finansiert med statlige midler (via Husbanken), og er organisert som et samarbeid mellom Oslo kommune, med Husbanken og Integrerings- og mangfolddirektoratet (IMDI) som faglige partnere.

tilbud som for eksempel bydelskontorer og bibliotek, eller private tjenester som butikker. Jeg vil derfor påpeke viktigheten av den innsatsen som nå gjøres. Samtidig er det grunn til å stille seg kritisk til sammenhengen mellom levekår og såkalte mindre attraktive boområder. Levekår forstås som betingelser for velferd og knyttes til indikatorer som utdanning, arbeid og helse, og forhold som berører sosiale relasjoner og opplevelser av trygghet (Brofoss og Barstad 2006). Samtidig inngår ofte ikke sosiale relasjoner, utemiljø og opplevelser av trygghet i det tallmaterialet som danner grunnlag for statistikken, fordi dette er vanskelig å måle kvantitativt (Barstad 2003). Levekårsstatistikken brukes likevel både som definisjon på problemområder, og som et argument for at endring er nødvendig. Som Hansen (1999:243) sier det: «Der de fattige bor er det verst å bo – og begrunnelsen er nettopp at det er så mange fattige der». Levekårsstatistikken sier med andre ord ingen ting om hvorfor drabantbyene er lite attraktive blant bybefolkningen som helhet. Videre sier statistikken ingenting om kvalitetene ved det fysiske og sosiale bomiljøet sett fra et beboerperspektiv. Som fortellingene fra Romolslia om landskap og hjem viser, er det nettopp nære sosiale relasjoner og opplevelse av trygghet som trekkes frem som attraktivt av beboerne. Levekårsstatistikken er derfor en «ovenfra og ned»-tilnærming hvor det dermed «ikke er gitt at det er samsvar mellom hvordan befolkningen selv oppfatter sine levekår, og det bildet som de statiske analysene gir» (Brattbakk m.fl. 2000:19). I kapittel 8 vil jeg drøfte den manglende kritiske tilnærmingen til drabantbykritikken fra 1970-tallet i boligfaglige miljø nærmere, med utgangspunkt i dagens byutviklingsdebatter. Som nevnt, er drabantbykritikken en parallell til den humanistiske kritikken av moderne landskap i geografifaget på 1970-tallet. Jeg skal derfor i neste kapittel drøfte teoretiske perspektiver på landskap og hjem i geografifaget.

3. Landskap, hjem og geografi

Som vi så i forrige kapittel, vokste planlegging frem som eget fagfelt på begynnelsen av 1900-tallet i tilknytning til de store utfordringene byene da sto ovenfor. Geografifaget, som en vitenskap både om natur og samfunn, spilte en viktig rolle i utviklingen av planlegging som fag både i Norge og internasjonalt (Holt-Jensen 1990, 2010). Tidligere hadde geografisk kunnskap om både kartlegging, naturressurser og kultur vist seg nyttig for nasjonalstatene i Europa, for eksempel som grunnlag for, og som en legitimering av kolonialismen (Hansen og Simonsen 2004). Som skolefag bidro faget videre til å styrke nasjonalstatenes identitet. Da den britiske biologen Patrick Geddes (1854-1932), en av foregangsmennene innen planleggingsfaget, argumenterte for at all planlegging måtte ta utgangspunkt i en tverrfaglig helhetstenkning med grundige analyser av naturgrunnlag, næringsliv og bosetting (Lorange 1999), var det nettopp i geografifaget man hadde en tradisjon for en slik tverrfaglig analyse, og dermed også et grunnlag for å videreutvikle metoder for den kartleggingen planleggerne etterlyste (Holt-Jensen 1990). Geddes fremhevet videre nødvendigheten av å forstå byene i sammenheng med den større regionen de er en del av. Det allerede nevnte generalplanforslaget til Harald Hals (1929), var for eksempel underbygd av slike analyser som Geddes hadde anbefalt (se 2.1). Geddes ideer ble videreutviklet av bl. a. Lewis Mumford (1938), som hevdet at byplanlegging måtte baseres på regionale analyser og ideer. Utviklingen av planstaten har derfor gjort at geografifaget har fått en sterkt anvendt posisjon, hvor studier av bosetting, regioner, næringsliv og kulturlandskap har dannet et viktig kunnskapsgrunnlag for planleggingen.

Geografifaget har lange tradisjoner både innenfor en naturvitenskapelig, og en mer humanistisk og fortolkende retning. Allerede da faget etablerte seg ved universitetene i Europa fra ca. 1870 og fremover, var motsetningene mellom disse to retningene store. Vi skal ikke gå nærmere inn på dette her (se f.eks. Holt-Jensen 1999 og Hansen og Simonsen 2004), men nøye oss med å si at dette har vært en av kjernedebattene i faget. Mens naturvitenskapen bygger på en forståelse av virkeligheten som eksisterende «der ute», uavhengig av mennesket, og tilgjengelig for oss gjennom observasjoner og/eller logisk testing av hypoteser, fremhever en humanistisk tradisjon menneskets kreativitet, erfaringer og meningsdannelse. Et positivistisk standpunkt, som sto sterkt i geografifaget på 1950- og 60-tallet, argumenterer videre for at den naturvitenskapelige metoden er den eneste gyldige for alle typer vitenskap, også den som studerer mennesket. Våre subjektive forståelser av virkeligheten står her i veien

for det «objektive» eller «sanne», som all vitenskap må bygge på. Fra et humanistisk ståsted gir virkeligheten «der ute» derimot ingen mening uavhengig av de erfaringene og forståelsene vi som mennesker har av den.

Når vi nå skal snakke om ulike tilnærminger til landskap og hjem, har vi derfor minst tre mulige innfallsvinkler. For det første gjennom geografis rolle som kunnskapsyter til planleggingen. Når geografifaget parallelt med planleggingsfaget utvikler seg i positivistisk retning i andre halvdel av 1900-tallet, reduseres den virkeligheten vi lever i til en abstraksjon. Landskap blir til arealkategorier på et kart, arbeidsliv til næringsstrukturer, hjem til bosetningsstatistikk og byer til et hierarki av romlige relasjoner. Omtrent samtidig med at kritikken av drabantbyene vokser frem i Norge på 1960- og 70-tallet, slik en kritikk av lignende boområder vokser frem ellers i Europa, dreies geografifaget derfor i en mer humanistisk retning. Denne dreiningen representerer først og fremst et ønske om å bringe menneskene «in all of their complexities to the centre stage of human geography» (Cloke m.fl. 1991:58), og kan forstås som en voksende kritikk mot den da dominerende abstrakte og modellbaserte geografien (Enrikin 1976). Den andre mulige innfallsvinkelen til å snakke om landskap og hjem i geografifaget er derfor via et vitenskapsfilosofisk ståsted. Humanistene argumenterte for at en positivistisk tilnærming til landskap og sted tømmer virkeligheten for mening og menneskelige verdier, og kan derfor verken bidra med forståelse av verden som hjem for oss mennesker eller skape et bedre samfunn. Humanistene ville vise hvordan sted «is a shared feeling and a concept as much as a location and physical environment» (Tuan 1976:275). De var altså opptatt av hvordan steder og landskap var meningsfulle for oss mennesker, og argumenterte for at «part of what made people human was an intense, sensual, and often passionate, attachment to place» (Blunt 2003:74). I denne sammenhengen ble derfor *hjem* et sentralt begrep (Blunt og Dowling 2006).

En tredje innfallsvinkel til å snakke om ulike tilnærminger til landskap og hjem, er fra et landskapsgeografisk ståsted. Det er først med utviklingen av en humanistisk geografi at begrepene landskap og hjem blir ført sammen. I lys av denne avhandlingens prosjekt, er det her hovedvekten i dette kapitlet vil ligge, men uten at man skal glemme relasjonene til de to andre innfallsvinklene. Utviklingen av en humanistisk tilnærming til landskap kan nemlig forstås både som en parallell til den boligfaglige kritikken av drabantbyen som ble beskrevet i kapittel 2, og som en inspirasjonskilde som bidro til å gi kritikken dybde. For eksempel var Norberg-Schultz sin forståelse av stedstap både sterkt influert av, og en inspirasjonskilde til humanistisk geografi (f.eks. Relph 1976). Et viktig poeng i denne avhandlingen er imidlertid

at mens humanistene senere ble sterkt kritisert for sin romantiske og essensialiserende forståelse av landskap og hjem, har den boligfaglige debatten om drabantbyene i liten grad vært utsatt for et tilsvarende kritisk blikk. Videre er det slik at humanismen som positivismekritikk delvis var motivert ut fra en samfunnsutvikling hvor vitenskapelige fremskritt på noen områder lignet mer på tilbakeskritt, nettopp fordi teknologien så dramatisk hadde endret de landskapene vi lever i. Kravet om å gjeninnføre et fokus på betydningen av meningsdannelse og verdivurderinger er altså et krav om å stille spørsmål med relevans for det samfunnet vi lever i. Som Lowenthal (1986:1) sier det: «It would be difficult to imagine a topic of greater importance than our relations with the world around us, in all its natural, altered, and man-made variety». Fra et landskapsgeografisk ståsted skal jeg derfor se nærmere på utviklingen av en humanistisk tilnærming i geografifaget, dens innhold og kritikken som senere kom fra poststrukturalistisk og feministisk hold. Videre, ved å ta utgangspunkt i det som kan oppfattes som en nordisk landskapsgeografisk tradisjon, vil jeg diskutere relevansen av en humanistisk tilnærming i forhold til å forstå drabantbylandskapet som hjem.

3.1 Mot en humanistisk tilnærming

«For more than twenty-five years I have been trying to understand and explain that aspect of the environment that I call the landscape. I have written about it, lectured about it, travelled widely to find out about it; and yet I must admit that the concept continues to elude me. Perhaps one reason for this is that I persist in seeing it not as a scenic or ecological entity but as a political or cultural entity, changing in the course of time.»

John Brinckerhoff Jackson 1979:153

I følge Meinig (1979a), var John B. Jackson (1909-1996) og William G. Hoskins (1908-1992) to sentrale personer som bidro til at landskapsgeografi utviklet seg i mer humanistisk retning fra 1950-tallet. Amerikansk landskapsgeografi var da et veletablert felt, knyttet til Carl O. Sauer (1889-1975) og Berkeley-skolens studier av *kulturlandskap*. Sauer hadde blitt kjent med kulturlandskapsbegrepet under sine studier i Tyskland. Friedrich Ratzel (1844-1904) hadde da definert kulturlandskap som områder som i motsetning til *naturlandskap*, er påvirket av mennesket. Sauer introduserte begrepet til det engelskspråklige geografimiljøet som en form for kulturelle enheter, som kunne kartlegges gjennom å observere de materielle uttrykkene for kultur i det fysiske landskapet (Wylie 2007). Sauers tilnærming til

landskapsbegrepet var først og fremst som morfologi (form), som en objektiv, ytre og materiell virkelighet. Samtidig var landskapsgeografien under angrep fra positivistiske geografer som Richard Hartshorne (Rowntree 1996). Hartshorne argumenterte for at landskap var et overflatefenomen, som handlet like mye om estetisk og subjektiv opplevelse som arealkategorier. En vitenskap som definerer sitt hovedfokus i studier av landskap, slik Sauer gjorde i det innflytelsesrike verket *The Morphology of Landscape* (1925), vil således i seg selv være overfladisk (Rowntree 1996, Olwig 1996).

En mer humanistisk tilnærming til geografifaget var altså ikke spesielt populær da Hoskins og Jackson begynte å skrive om landskap på 1950-tallet. Meinig (1979a:195) karakteriserer derfor både Hoskins og Jackson som pionerer innenfor landskapsgeografien, hvis arbeider markerer begynnelsen på «a new era in the history of landscape studies in the English-speaking world.» Hoskins var historiker, og med sitt mest kjente verk *The Making of the English Landscape* (1970 [1955]), definerte han landskapshistorie som et nytt felt innenfor historiefaget. Motivert av et ønske om å forstå «the logic that lies behind the beautiful whole» (Hoskins 1970 [1955]:19), insisterte Hoskins på at landskap «to those who know how to read it aright, is the richest historical record we possess» (ibid.:14). Hoskins studerte altså de ulike komponentene i landskapet, slik en historiker studerer dokumenter og andre skriftlige kilder, og viser oss hvordan landskapet har endret seg over tid. Meinig (1979a:206) poengterer at det var først og fremst det visuelle landskapet Hoskins var opptatt av, og at selv om han etter hvert tok innover seg utviklingen innenfor arkeologi som et positivt og viktig bidrag, begrenset han selv sin egen landskapsanalyse til de landskapselementene som kunne sees: «Such a stance defines his brand of landscape study as a special form of selective retrospective history: one begins with the present and is concerned essentially only with those parts of the past which persist.» Meinig peker også på den noe problematiske koblingen mellom landskapshistorie og landskapet som visuell nytelse, som gjennomsyrrer Hoskins arbeider. I *The Making of the English Landscape* (1970 [1955]:19) skriver Hoskins for eksempel:

«For what a many-sided pleasure there is in looking at a wide view anywhere in England, not simply as a sun-drenched whole, fading into unknown blue distances, like the view of the West midland plain from the top of Malvern Hills, or at a pleasant rural miniature like the crumpled Woburn ridge in homely Bedfordshire, but in recognizing every one of its details name by name, in knowing how and when each came to be there, why it is just that color, shape, or size, and not otherwise, and in seeing how the various patterns and parts fit together to make the whole scene. [...] Only when we know all the themes and harmonies

can we begin to appreciate its full beauty, or to discover in it new subtleties every time we visit it.»

En av svakhetene med Hoskins var kanskje at han var en utpreget antimodernist. Han ofret de moderne landskapsendringene svært liten plass i *The Making of the English Landscape*.²¹ Bare på noen få sider helt til slutt i boka blir såkalte moderne landskap nevnt, og da hevder han at all landskapsendring siden den industrielle revolusjonen «has either uglified it or destroyed its meaning, or both [...] Barbaric England of the scientists, the military men, and the politicians. Let us turn away and contemplate the past before all is lost to vandals» (ibid.:231-232). Hoskins landskaphistorie fremstår derfor som noe selektiv, både gjennom en landskaphistorie som kun er basert på de visuelle elementene i landskapet, og gjennom å ikke inkludere såkalte moderne landskap i analysen. Endringene siden den industrielle revolusjon representerer kanskje de mest omfattende landskapsendringene som i dag preger vår samtid. Meinig (1979a:208) stiller derfor spørsmål ved konsekvensene av å studere landskap utelukkende som en visuell (og vakker) scene, og konkluderer med at «his [Hoskins'] antimodern bias has been so persistently expressed that we must wonder how deeply he has considered the difference between looking at a landscape and living in it.»

I så måte representerer J. B. Jackson en motpol til Hoskins (Meinig 1979a). Han interesserte seg først og fremst for hverdagslandskapene vi omgir oss med, eller lever i. Som Hoskins, var Jackson heller ingen geograf, men hadde bakgrunn fra studier i historie, litteratur og arkitektur. Han hadde imidlertid blitt kjent med europeisk geografi gjennom sitt arbeid for det militære under 2. verdenskrig. Jackson var da stasjonert i Frankrike hvor, i motsetning til amerikansk geografi, en mer humanistisk og fortolkende tilnærming hadde en sterk posisjon. Jackson fikk etter hvert stor innflytelse på amerikansk geografi gjennom tidsskriftet *Landscape*, som han etablerte i 1951, var redaktør for i 17 år, og hvor han skrev mange av sine essay. Jackson ville med tidsskriftet fokusere på «those aspects of the human habitat which are most common, most easily perceived, but at present least understood: the dwelling, the town, the road, the rural human landscape» (Jackson 1952 sitert i Meinig 1979a:215). Selv om Jackson etter hvert utvidet fokuset sitt utover det rurale, og skrev om for eksempel bylandskap, motorveier og mobile hjem, fremhevet han hele tiden et fokus på de «vanlige», «hverdagslige» landskapene som ofte blir glemt av arkitekter og planleggere. Jackson ønsket å forstå landskapet gjennom erfaringene og forståelsene til de menneskene som lever i

²¹ Med moderne landskap menes her de landskapsendringene som kan knyttes til industrialisering, urbanisering og globalisering, som er prosesser som i økende grad har satt sine spor i landskapet på 1900-tallet (se 1.4.3.).

landskapet. I dette perspektivet fant han en motpol til den abstrakte tilnærmingen til landskapet som preget både arkitektur- og planleggingsfagene på den tiden. For eksempel noterte han i sin anmeldelse av den innflytelsesrike amerikanske landskapsarkitekten, Garrett Eckbos (1950) *Modern Landscape for Living*: «How abstract the basis of much modern planning has become», og beskyldte Eckbo for å være «more at home in the principles of planning than in the landscape itself» (Jackson 1953, sitert i Meinig 1979a:216). Gjennom en rekke essay fremførte Jackson en kritikk av moderne planlegging og arkitektur som han mente reflekterte en utopisk og rasjonalisert versjon av samfunnet uten forståelse for de krefter som former samfunnet i all dets kompleksitet (Horowitz 1998). Med andre ord: «What he opposed was an architecture devoted to the beauty of pure geometric forms» (ibid.:469). Funksjonalistisk og modernistisk arkitektur var for Jackson en motsetning til menneskenes kultivering av omgivelsene. Som han (1931, sitert i Horowitz 1998:467) selv sier det:

«Our attempts to glorify our prosaic edifices may not always be happy, but anything is better than revealing their true nature. Such frankness means that a home is an animal's den, that a railroad station is the assembly place for dirty engines and hurried people, that a dinner is stuffing food into the mouth; whereas it has been the constant endeavor of humanity to dignify itself by dignifying its functions and habitats, making a home the image of the owner's taste, a station a public monument, a dinner a ceremony.»

Dette standpunktet ledet, ifølge Horowitz, Jackson til å skrive om det mangfoldet som finnes i hverdagslandskapene, i de vanlige folks hjem, og om byer som for eksempel Istanbul som med sine trange, skitne og farlige gater representerer alt det som planleggere og arkitekter da ønsket seg bort fra: «And yet what marvelous color and variety, what a superabundance of life! [...] For all its sordidness, Istanbul is a city where urban life has created its own forms, and not the other way around» (Jackson 1959, sitert i Horowitz 1998:472). Sentralt for Jacksons landskapstiltærning er derfor, i følge Meinig (1979a:228 med sitat fra Jackson 1977 og 1976) at:

«The idea of landscape is anchored upon human life; 'the true and lasting meaning of the word landscape: not something to look at but to live in; and not alone but with other people.' Ultimately we study the landscape not as an artifact or work of art, but 'for what it tells us about the creator or artist'. »

Ved å insistere på at landskap først og fremst må forstås som levde, som kulturelle og politiske enheter en ikke kan få forståelse for bare ved hjelp av øynene, var Jacksons tilnærming både unik og radikal i sin samtid (Groth 1997). Tiltærningen representerer en

nytolkning av Sauers morfologiske landskapsbegrep som arealkategori, som samtidig peker framover til Olwigs (1996) landskapsbegrep (se 3.4). Som vi senere kommer inn på, viser Olwig at landskap med utgangspunkt i den germanske og nordiske betydningen må forstås som levde og territorielt befestede fellesskap, hvor landskap og kulturelle identiteter knyttes sammen gjennom sedvane (lov) og praksis (se Setten 2002). Både Hoskins og Jackson skrev seg inn i den tradisjonsrike, men på 1950-tallet ikke fullt så anerkjente humanistiske tradisjonen i geografifaget.

3.2 Landskap og hjem i humanistisk geografi

«...any landscape is composed not only of what lies before our eyes, but what lies within our heads.»

Donald W. Meinig 1979b:34

Med den gjenoppdagede humanistiske tilnærmingen åpnet det seg et rikt og variert felt som vektla betydningen av å forstå landskap som verddivurderinger og meningsdannelse fremfor å være en betegnelse på objektive arealkategorier. Dermed demonstrerte humanistene også noen av svakhetene med planleggingsfaget. Menneskenes forhold til omgivelsene lar seg nemlig vanskelig generalisere. I et humanistisk perspektiv kan ikke landskap reduseres til et «råstoff» for samfunnsutvikling, et lappeteppe av ulike funksjoner som skal dekke våre behov, eller et laboratorium for vitenskapen. Landskap «speiler» mennesket, våre verdier og levemåter (Meinig 1979b). Hvilken *mening* som knyttes til landskapet er derfor avhengig av det øyet som ser. Konfrontert med det samme landskapet «we will not – we cannot – see the same landscape» (ibid.:33). Samtidig har landskapet betydning for enkeltindividet som den materielle virkeligheten vi lever i. Og den materielle virkeligheten var på 1960-tallet i manges øyne brutal, med for eksempel en økende forurensning fra industrien, bevisstheten om atombomben fra 2. verdenskrig og den kjemiske krigføringen i Vietnam. Fordi «The convergence of science and technology, once the Promethean harbinger of utopian society, began to emerge more as a central villain in the exhaustion and despoliation of man's own environment» (Ley and Samuels 1978a:1), ble den framtidstroen som fremskrittene innenfor (natur)vitenskapen hadde frembrakt erstattet med en voksende tvil. Ley og Samuels (ibid.:2) påpeker derfor at en humanistisk kritikk ikke bare ble rettet mot det samfunnet som vitenskapen hadde vært med på å forme, men også mot vitenskapen selv; «its *cognitive categories*, its alienating worldview, built around the mystical glorification of technique.»

Humanistiske geografers krav om å fokusere på mennesket, «with all the pieces in place, including a heart and even a soul, with feelings as well as thoughts» (ibid.:2-3), hadde på den måten et iboende moralsk budskap. Vi kan altså ikke skape en bedre verden uten først å forstå hva det vil si å være menneske (Tuan 1977, Peet 1998). Som Meinig (1971:10) også sier, «our environmental ills are fundamentally psychosomatic; they are the product of our cultural values, the result of a complex and deeply-seated set of attitudes about the earth.» Derfor, når Ley (1980:207) sier at «The tower blocks of the 1950's and 1960's were a technically efficient solution to the housing crisis, but the 1970's have revealed their failings at the level of experience», er det som et argument for å gjeninnføre et fokus på det meningsbærende i geografifaget. En vitenskap som reduserer mening til spørsmål om tekniske løsninger, en vitenskap som ikke forstår hva det vil si å være menneske, er heller ikke i stand til å skape et bedre samfunn. Som Meinig (1971:11, kursiv i originalen) videre påpeker:

«[W]e live amidst that which we have created. We have in large measure the environments we deserve. And what hope is there for any improvement in the quality of our daily life, if we fail to cultivate a far larger number of people who feel *passionately* about the care of this earth, the landscapes of home, and the life in their own communities?»

Som positivismekritikk er den humanistiske geografien en parallell til den samfunnsvitenskapelige kritikken av drabantbyene som kom utover 1970-tallet, og fokuset på de saneringstruede, historiske bydelene som hjem og kontinuitet (se 2.4). På samme måte som forskere i Norge etterlyste en mer «menneskelig» byutvikling, var altså de humanistiske geografene opptatt av å stille spørsmål som hadde relevans for oss mennesker. I følge Buttimer (1976) lå utfordringen i å bringe den geografiske kunnskapen nærmere vår «væren-i-verden», og altså fremme en forståelse av verden som meningsfull. Innfallsvinklene og temaene var mange (se f. eks. Ley og Samuels 1978b, Buttimer og Seamon 1980, Gould og Olsen 1982, Pocock 1982 og Seamon og Mugerauer 1985). Temaene var likevel ofte motivert ut fra problemstillinger om hvordan menneskene erfarer virkeligheten, og hvordan sted og landskap både definerer og skaper rammer rundt denne erfaringen (Adams m.fl. 2001). Humanistisk geografi innebar derfor også en nytenkning rundt sentrale geografiske begrep, som sted, rom, landskap og region (Cloke m. fl. 1991). Denne nytenkningen var inspirert av fenomenologien og eksistensialismen (se Cloke m. fl. 1991 og Peet 1998).²² Som Relph

²² Fenomenologi knyttes ofte til filosofen Husserl som avviste dualiteten mellom en indre, subjektiv verden slik mennesket erfarer den og en ytre, faktisk verden bestående av materielle objekter. Denne avvisingen er en direkte kritikk av den positivistiske vitenskapen som ved å eliminere all subjektivitet søkte å etablere en virkelighet bestående av objektive, lovmessige fakta. Husserl påpekte at mennesket, og derfor også forskeren,

(1976) skriver, er vår geografiske kunnskap fundamentert i en direkte erfaring med, og bevissthet om den verden vi lever i. Cloke m. fl. (1991) påpeker hvordan nytenkningen av sentrale geografiske begrep ofte kunne starte som et fenomenologisk prosjekt der fokuset var å søke selve essensen i geografiske fenomen, men at dette prosjektet nærmest uunngåelig førte hen mot argumenter fra eksistensialister som Buber, Heidegger og Sartre (se f.eks. Relph 1981 og Samuels 1981). Spesielt fikk Heideggers tenkning stor innflytelse. Hans omverdensforståelse innebærer en forskyvning av Husserls fokus på intensjonalitet og bevissthet mot handling eller praksis (Hansen og Simonsen 2004). Mening, vår væren i verden, ligger altså i selve handlingen.

I sitt innflytelsesrike essay *Building, Dwelling, Thinking*, retter Heidegger (2001b [1971]) oppmerksomheten mot at å bygge allerede er å bo. Han viser til at det gammeltyske verbet *buan*, å bygge, også betyr å bo. Å bo er å oppholde seg, eller å dvele (på engelsk to dwell, stay in place). Videre viser Heidegger til at verbet *buan*, altså å bygge, er forbundet med verbet *bis*, som på tysk betyr «å være». Altså: «The way in which you are and I am, the manner in which we humans *are* on the earth, is *Buan*, dwelling» (ibid.:145). Den moderne tyske formen *Whonen*, som betyr å bo, er egentlig knyttet til substantivet *das Gewohnthe*, som betyr det vante og kjente, slik det engelske *to inhabit* er knyttet til *the habitual*. Den gotiske formen for *whonen*, *wunian*, betyr videre «å være i fred». Ordet fred er knyttet til ordet fri, i betydningen å være fri for fare. Å være fri betyr derfor å beskytte eller hegne om (som i det norske substantivet «innhegning»): «To dwell, to be set at peace, means to remain at peace within the free, the preserve, the free sphere that safeguards each thing in its nature. *The fundamental character of dwelling is this sparing and preserving*» (ibid.:157, kursiv i originalen). Norberg-Schulz (1992 [1978]:19), som selv var sterkt inspirert av Heidegger, fortolker han slik:

«'Mennesket *er* når det bor', sier Heidegger. Samtidig minner han igjen om at *buan* også betyr å bygge. Å bo forutsetter at vi bygger, ikke bare hus, men våre omgivelser i sin alminnelighet. På tysk heter således jordbruk *Ackerbau*, 'åkerbygging'. Dermed gis 'å bygge' en betydning som går ut over det å reise et byggverk. I dypeste forstand betyr det å pleie, å ta vare på, slik at noe kan vokse og gro. Her vender vi tilbake til det å hegne, eller som

ikke kan unnsnippe seg selv i erkjennelsen av verden. Objekter må derfor alltid forstås som objekter for mennesker «som noget man erfarer, og som man alltid har intentioner om at anvende eller interagere med» (Hansen og Simonsen 2004:66). Husserls prosjekt var derfor å gå tilbake til selve fenomenene i seg selv ved å skrelle vekk vår vitenskapelige og tatt-for-gitt-forståelse av dem, for så å kunne være i en posisjon «to discover the true essences of objects that reside in our (in everybody's) deepest intentional relationship with these objects» (Cloke m. fl. 1991:72).

Heidegger sier, å 'skåne'. Å skåne noe betyr å la det være i fred, det vil si, å la det være fri til å utvikle og være seg selv. [...] mennesker oppnår [dermed] sin identitet når det kjenner et sted og tar vare på det ved å 'bygge' i overensstemmelse med dets eget vesen. Slik avdekker [Heidegger] omverdenskrisens egentlige årsak, samtidig som [han] antyder en vei mot en ny stedsforståelse.»

Relph (1981) mener selve essensen i Heideggers filosofi ligger i betydningen av å kunne se vår væren-i-verden klarere. Å akseptere eller ta på alvor hva vi da «ser», vil også måtte innebære at vi endrer vårt forhold til vår egen eksistens, til andre mennesker og til verden rundt oss:

«It will make us more aware of the meanings of our lives, more critical of theories and ideologies which restrict the quality and variety of existence, and, to use a term of Heidegger's more inclined, to 'spare', that is, to avoid imposing our wills on things, environments or other people. This attitude of 'touching the least' requires that we develop a sense of caring and responsibility for things, places and people that allows them to be themselves with the minimum interference from us» (ibid.:104).

Heideggers filosofi har, på linje med den humanistiske geografien, slik en iboende modernismekritikk som fører hen mot forestillingen om at det finnes et mer «opprinnelig» og derfor mer «riktig» forhold mellom menneskene og omgivelsene. Lauvland (2007) poengterer at en slik «krisebevissthet» (eller erkjennelse av omverdenskrise, som var begrepet vi brukte i kapittel 2), har vært en viktig komponent i det fenomenologiske prosjekt fra begynnelsen av.²³ Sentrale begrep i den humanistiske geografien, som «autentiske steder» versus «stedløshet» (Relph 1976) og «fields of care» (Tuan 1979), bygger i stor grad på inspirasjon fra Heidegger (Wollan 2003). I lys av denne avhandlingens prosjekt er det viktig å tenke gjennom hvordan disse perspektivene ga seg utslag i å knytte spesielle typer boliglandskap, de masseproduserte drabantbylandskapene, til verdier som på mange måter bryter med vår forståelse av hva hjem skal være.

Spørsmål rundt hvordan vi mennesker erfarer virkeligheten, og hvordan steder og landskap både muliggjør og skaper ramme rundt denne erfaringen ble altså, i den humanistiske litteraturen, knyttet sammen med spørsmål om hvordan vi *gjør* verden til hjem. Tuan (1991, 1996) definerte derfor geografifaget som studien av «jordkloden som hjem». Ley (1980)

²³ Hun viser til den danske filosofen Jørgen Dehs, som betegner fenomenologi som en teori om tingens betydning forut for den vitenskapelige bestemmelse av dem: «Livsverden danner i følge Husserl ikke bare et korrektiv til videnskabens abstrakte objektivisering af tingene, men udgør dens fortrængte meningsfundament» (Dehs 2003 sitert i Lauvland 2007:19).

sporer denne forståelsen av faget tilbake til de tidligere humanistiske tilnærmingene i europeisk geografi, og spesielt den franske regionalgeografiske skolen hvor Paul Vidal de la Blache (1845-1918) var en sentral person. Ley peker på hvordan fransk regionalgeografi representerer en forståelse av (hjem)sted som både en idé og noe materielt, «a definition that incorporated an object with its own physical processes (the earth), a subject who was an active agent (society), and a place (the home) which represented a conflation or synthesis of the two» (ibid.:193, se Lowenthal og Bowden 1976 og Cloke m. fl. 1991 for mer om tidlig humanistisk geografi). Tuan (1996:940) skriver senere at å forstå hva det vil si å være menneske, er å forstå «intimately, the variant meanings of home, and with it, the various meanings of ‘not feeling at home’ – of estrangement and alienation». Hjem som et svært personlig og kjærsted, blir her satt i et motsetningsforhold til mer ukjente og fremmede steder, et motsetningsforhold som mange humanister var opptatt av å utforske. Avstanden mellom det kjente og ukjente var ikke bare forstått som en avstand i fysisk forstand, vel så viktig var altså den mentale eller opplevde følelsen av fremmedhet.

For eksempel utforsket Tuan (1971) betydningen av hjem i relasjon til forholdet mellom hjem og reise. Mens verden utenfor hjemmet kan være knyttet til hardt arbeid og usikkerhet, er hjemmet et kjent og trygt sted hvor en både kan få hvile og pleie. Hjem er «that special place to which one withdraws and from which one ventures forth» (ibid.:189). Den primære betydningen av hjem er derfor som *nurturing shelter*, oppbyggende eller pleiende ly (Tuan 1975:154). Hjem er videre et sted som ikke bare gir beskyttelse mot ugjestmilde fremmede og dårlig vær, men også mot å være synlig i det offentlige eller allmenne rom. Det er et sted for å pleie dine mest private kroppslige behov, så vel som et sted knyttet til personlig frihet:

«Consider the house as man’s environment and his world. The structure of the house obeys physical laws. The walls have to be of a certain strength in order to rise to a certain height and bear the roof of a certain weight. Economic constraints place limits on some aspects of the house: for example, its size, the kinds of material used, its site and location. Within these physical and economic constraints the owner of the house has the freedom to establish his world, his scale of values and meaning» (Tuan 1971:181).

Tuans begrep *sense of place*, beskriver vår dype, følelsesmessige forhold til, og respons på steder.²⁴ Ofte snakker vi om at steder har personlighet eller sjel, men i motsetning til Norberg-Schulz’ *genius loci* (se 2.4) mener Tuan (1979) at dette er egenskaper som mennesker ilegger stedet basert på den meningen stedene har for oss. Det er dette forholdet (mellom oss og

²⁴ Begrepene landskap og sted brukes i den humanistiske litteraturen ofte om hverandre. Se 1.6.3.

stedene) vi demonstrerer i moralske og estetiske vurderinger av steder, vurderinger som derfor vanskelig kan skilles fra hverandre (Tuan 1979, 1989). Kampen for bevaring av de historiske bydelene på 1970-tallet (se 2.4) illustrerer nettopp dette poenget. Fra å være betraktet som stygge, helseskadelige og «umoderne» landskap, ble de gamle bylandskapene et idyllisk bilde på et mer «riktig» eller tilfredsstillende forhold mellom menneske og landskap knyttet til en mer menneske- og naturvennlig byutvikling. Det var de historiske bylandskapene som var byenes «sjel» og som sikret oss en «identitet». Når Tuan (1979) skriver om hvordan steder blir meningsfulle for oss mennesker, skiller han imidlertid mellom offentlige symboler og *fields of care*, eller steder vi har omsorg for (jf. diskusjonen om Heidegger over). Mens sted som offentlig symbol er knyttet til en mer visuell erfaring av landskapet, er steder som omsorgsfelter avhengig av vårt intime og direkte engasjement:

«Public symbols command attention and even awe; fields of care evoke affection. It is relatively easy to identify places that are public symbols; it is difficult to identify fields of care for they are not easily identifiable by external criteria such as formal structure, physical appearance, and articulate opinion» (Tuan 1979:412).

Tuans begrep *fields of care*, beskriver altså hvordan du får omsorg for og nærhet til steder fordi det blir en del av deg gjennom selve handlingen der stedet gjøres til hjem. Dette er derfor steder som blir en del av din egen identitet, som du føler både ansvar og omsorg for, og som du vil forsvare dersom det kritiseres eller trues av for eksempel utbygging. Slik kan hjem knyttes til et annet geografisk begrep, nemlig territorialitet. For Porteous (1976) er territorialitet en av de mest sentrale egenskapene ved hjem. Hjem som territorium (altså det stedet som er ditt og som du hegner om) sikrer i følge Porteous menneskenes grunnleggende behov for identitet, beskyttelse og inspirasjon. Det er et sted hvor du kan få være i fred og utvikle deg. Gjennom personliggjøring, tar du kontroll over rommet og du har mulighet til å uttrykke deg selv ved å omforme de materielle omgivelsene. Hjem er derfor mye mer enn huset, leiligheten eller en fysisk struktur, det er et sted hvor vi har investert en rekke følelser. Videre:

«It is preferred space, and it provides a fixed point of reference around which the individual may personally structure his or her spatial reality. If home and non-home are the basic divisions of geographical space, the threshold takes on the function of a fundamental divide between the small area of controllable physical space and the outer world of less-controllable space. As the nexus of preference, spatial control, and routine activity, and as the point of departure and return for journeys, home is a stable refuge for the individual» (Porteous 1976:390).

En annen sentral verdi ved hjem, er altså å skape stabilitet eller permanens i livene vi lever. Også her er hjem-reise-dikotomien sentral. Som en kontrast til det kjente og kjære (hjem), står de fremmede og foranderlige stedene vi opplever når vi er på reise. I denne erkjennelsen finner vi nok en trussel fra det moderne, nemlig den økende mobiliteten som preger våre liv. Hjem som dyp og intim forankring i steder er i den humanistiske litteraturen nemlig noe som utvikler seg over tid. Tuan (1977:144) illustrerer dette poenget ved å sitere Freya Starks (1948) *Perseus in the wind*:

«'In smaller more familiar things,' says Freya Stark, 'memory weaves her strongest enchantments, holding us at her mercy with some trifle, some echo, a tone of voice, a scent of tar and seaweed on the quay... This surely is the meaning of home – a place where every day is multiplied by all the days before it.'»

Relph (1976:43) argumenterte for at menneskene har et grunnleggende behov for å kunne assosiere seg selv med spesielle steder, og at uten en slik tilknytning vil vi være frarøvet mye av vår eksistensielle mening:

«The essence of place lies in the largely unselfconscious intentionality that defines places as profound centres of human existence. There is for virtually everyone a deep association with and consciousness of the places where we were born and grew up, where we live now, or where we have had particularly moving experiences. This association seems to constitute a vital source of both individual and cultural identity and security, a point of departure from which we orient ourselves in the world.»

Hjem i sin dypeste mening, «the dwelling-place of being» (Relph 1976:39), handler derfor om tilknytning, et slags ankerfeste «in comparison with which all other associations with places have only a limited significance» (ibid.:40). Som oftest forstått som et sted man kan trekke seg tilbake til og oppleve trygghet, blir hjem videre viktig ikke bare for følelsen av eksistensiell mening i livet, men også for følelsen av kontinuitet. Som Lowenthal (1979:103) skriver: «Awareness of the past is essential to the maintenance of purpose in life. Without it we would lack all sense of continuity, all apprehension of causality, all knowledge of our own identity.» Denne kontinuiteten ligger i minner og historier om fortiden, men også i det materielle landskapet som følbare strukturer og objekter som vi knytter minner og opplevelser til (Lowenthal 1975). Stabilitet, altså at steder (som materielle omgivelser) forblir kjente og i liten grad forandrer seg, gir livet vårt en sammenheng ikke bare i rom, men også i tid (det gir oss et sted å tilhøre og en historisk identitet). Derfor vil en forståelse av fortiden alltid være en del av vår oppfatning av landskapet. Mye av kritikken mot moderne landskap som

fremmedgjørende og hjemløse ligger nettopp her, altså i at de moderne landskapene ble oppfattet som et brudd både med tradisjonelle landskap og tradisjonelle livsformer. Dermed blir vi frarøvet både historie og mening.

Spesielt innflytelsesrik har Relphs *Place and placelessness* (1976) vært i å formulere denne kritikken av moderne landskap på en måte som både var tilgjengelig for et bredere publikum, og ga en dypere forståelse av følelsen av en omverdenskrise. Her hevder Relph, i tråd med Norberg-Scultz, at «The new landscape is characterized not by its profound meanings and symbols, but by rationality and absurdity and its separation from us» (Relph 1976:139). På en enkel og overbevisende måte viste Relph at stedstapet som representert i moderne landskap og livsformer «was associated not just with superficial loss of physical distinctiveness but also with loss of meaning, including the replacement of the ‘authentic’ by the ‘inauthentic’» (Gold 2000:614). Årsaken til dette ligger i at moderne mennesker erfarer stedet på en overfladisk eller ikke-autentisk måte. Dette til forskjell fra steder som forstås som «centres of meaning, or focuses of intention and purpose» (ibid.:22), og altså er knyttet til en autentisk erfaring. Denne argumentasjonen bygger på Heideggers forståelse av autenticitet, som referert til en måte å være-i-verden på der mennesket erkjenner sin frihet og sitt ansvar for egen eksistens (Hansen og Simonsen 2004). En ikke-autentisk væren knyttes derimot til den tilstand hvor mennesket som en del av en anonym masse ukritisk adopterer den konvensjonelle livsform, og ikke egentlig involverer seg og dermed heller ikke føler ansvar for omgivelsene. Relph (1976:81) påpeker at en ikke-autentisk væren er mest utbredt i det industrielle massesamfunnet, og at det er «commonplace to recognise that mass values and impersonal planning in all their social, economic, and physical forms are major manifestations of such inauthenticity». Relph viser til Tuan (1979) sin beskrivelse av fields of care, eller omsorgsfelter, som betegnelse på menneskenes følelsesmessige engasjement i steder, og påpeker at omsorg (caretaking) for stedet er en grunnleggende og autentisk måte å være i verden på som både gjør oss ydmyke og ansvarsfulle:

«The places to which we are most attached are literally fields of care, settings in which we have had a multiplicity of experiences and which call forth an entire complex of affections and responses. But to care for a place involves more than having a concern for it that is based on certain past experiences and future expectations – there is also a real responsibility and respect for that place both for itself and for what it is to yourself and others. [...] It is only through this type of sparing and care-taking that ‘home’ can be properly realized» (Relph 1976:38-39).

Selve essensen i både erfaringen av stedløshet, og den materielle manifestasjonen av stedløshet, ligger altså i en ikke-autentisk måte å være-i-verden på. Ved å følge Relphs argumenter er vi derfor ikke hjemme, i ordets rette forstand, i en verden som stadig preges av industrialisering, kommersialisering og modernisering (med økt mobilitet og funksjonsdeling av rom og hverdagsliv). Som Tuan, sier likevel Relph (1976:47): «The meanings of places may be rooted in the physical setting and objects and activities, but they are not a property of them – rather they are a property of human intentions and experiences.» Samtidig advarer han mot at:

«These descriptions of the landscapes we live in may appear to be largely negative, but this is a misleading conclusion to draw because it is based on criteria that relate to the old images of stability and clearly-defined and cared-for places. [...] The present-day landscape has, in short, a generally comfortable and quite efficient geography, even though it lacks depth and variety and tends to eradicate past geographies. It is a landscape quite in accord with the dominant attitudes in present-day society. But whether we judge this landscape to be an ugly mess or to be the manifestation of a new age of prosperity, progress, and equality, one thing about it is apparent. It is a recent phenomenon and there is no reason to believe that its features will last forever, that convenience and efficiency must necessarily involve absurdity and placelessness, or that there are no prospects for profoundly significant places within this present-day landscape» (ibid.).

Det kan derfor se ut til at de humanistiske geografene i større grad enn for eksempel Norberg-Schulz var åpne for en mer foranderlig stedsidentitet fordi deres fokus vektla mennesket som aktive meningsprodusenter fremfor det fysiske landskapet i seg selv. Lowenthal (1975:24) minner oss for eksempel om at vår forståelse av landskapet innebærer en normativ forestilling om fortiden, og at «The place of the past in any landscape [therefore] is as much the product of present interest as of past history». Fremfor alt innebærer de minnene og historiene vi har om fortiden i dag en nostalgisk holdning til, eller transformasjon av fortiden til en verden slik vi tenker den skulle ha vært. Ikke minst kommer dette til syne der hvor fortiden, slik vi tenker den, er truet på grunn av landskapsendring eller «tap» (Lowenthal 1975). Relph (2000) skriver senere at den strenge dualismen som opptrer i *Place and Placelessness* mellom autentiske og ikke-autentiske eller tradisjonelle og moderne landskap, samt budskapet som knytter seg til ideen om stedløshet, er sterkt preget av at verden tidlig på 1970-tallet

«seemed to present itself as a series as quite clear oppositions. The old military-industrial establishment was being confronted by popular protests for peace, environmental protection and civil rights. And at the same time there was a deep division within geography between those who celebrated the discipline as an emergent spatial science using quantitative

methods, and those who held that qualitative approaches and a broad outlook had sustained geography throughout its two thousand year history and should not be abandoned for some positivist upstart. *Place and placelessness* sprang from this latter school of thought, mixed with support for the popular protests» (ibid.:617).

I et humanistisk prosjekt som søkte å overkomme eller bryte ned dualismen mellom menneske og natur som vitenskapeliggjøringen av verden med Descartes hadde ført med seg, ble det ironisk nok skapt en ny type dualisme basert på en stedsforståelse eller måte å være-i-verden som var strukturert rundt en rekke motsetninger: «contrasting inside with outside, belonging with escaping, significance with superficiality, understanding with knowledge» (Peet 1998:63). Nettopp denne dualistiske måten å strukturere verden som meningsfull på, mellom det nære og det distanserte, det private og offentlige, det autentiske og ikke-autentiske, omsorgsfelter og stedløshet, tilhørighet og fremmedhet, er det som mot slutten av 1980- og utover 1990-tallet i økende grad ble kritisert av en ny generasjon feministiske og poststrukturalistiske geografer. Denne kritikken førte imidlertid til at den nære forbindelsen mellom landskap (eller steder) og hjem som vi finner i den humanistiske litteraturen, mistet mye av sin betydning. I konkret forstand innebærer dette at både hjem og landskap ble studert som idéer eller symboler som reproduserte menings- og maktstrukturer i samfunnet knyttet til differensierte identiteter (kjønn, etnisitet, klasse) og motsetningsfylte sosiale relasjoner.

3.3 Kritikk fra feministisk og poststrukturalistisk geografi

Humanistenes essensialiserende og romantiserende forståelse av landskap og hjem er altså på mange måter problematisk. For det første på grunn av den iboende modernismekritikken som vi finner i mange av tekstene. Som Blunt og Dowling (2006:14) påpeker, ble hjem i den humanistiske litteraturen forstått som å være truet av, heller enn muliggjort av en moderne verden. Peet (1998) viser til at henvisningene til en opprinnelig og mer ekte eller riktig måte å være-i-verden på ofte referer til steder som både i geografisk og historisk forstand forblir ganske vage. I noen grad refererer de humanistiske geografene til «tradisjonelle» samfunn, og Heidegger til klassiske Hellas og i noen tilfelle det førindustrielle Sør-Tyskland. I følge Peet (1998:63) ville en mer eksakt henvisning åpne disse forbilledlige og tapte stedene opp for kritikk, fordi «classical Greece was founded on slavery, feudal villages on serfdom or rent paid to landlords». Humanistene ble derfor beskyldt for å innta en nostalgisk og upolitisk

holdning til verden. Dette er en holdning som både usynliggjør maktrelasjoner mellom mennesker, og som kan fremme nasjonalisme og konservative versjoner av lokalisme:

«Sentimental nostalgia is selective in the qualities it preserves, exaggerates, and uses in ethically valuing places. It is a delightful yet dangerous way of cleansing the past to make it more appealing and supportive of actions carried out in a brute present. As such, nostalgia is amenable to political and religious manipulation, particularly when applied to territory, region, and locality, where it informs notions of the 'spirit of place', nostalgia being an expression of spiritual connection between people and home, or more dangerously people 'belonging' to 'historic' homelands» (Peet 1998:63-64).²⁵

For det andre er humanistenes essensialiserende tilnærming til landskap og hjem problematisk fordi de inntar en generaliserende posisjon – «a geographic view from nowhere» (Adams m. fl. 2001:xvii). Allerede på midten av 1970-tallet problematiserte Buttimer (1976:284) hvordan fenomenologiske beskrivelser tenderte mot generaliseringer av ideelle livsformer, hvor den ideelle personen som beskrives «appears to be rural (at least 'local') at heart; nonplace-based social networks do not seriously influence his knowledge of space, or his attractions or repulsions from places». Buttimer spør derfor: Sammenfaller alltid hjem med bopel? Kan en person være hjemme på flere steder, eller ingen steder? Kan ikke kontinuitet og mening også oppstå gjennom mønstre av mobilitet i rommet? Også Sopher (1979) stilte spørsmål ved det han mente var en potensiell kultur- og kjønnsblindhet som ofte kom til syne i de humanistiske tekstene om landskap og hjem. Med henvisninger til etnografiske arbeider fra andre kulturer, påpekte Sopher (ibid.:133) følgende: «Over and over, we find that rather than being the generator of a people, land at one scale or another serves as the chosen symbol of a people's being». Sopher mener derfor at mange humanister hadde et overdrevet fokus på landskap og sted på bekostning av betydningen av sosiale relasjoner: «The primary content of home, from what people say, is not material landscape but people».

Denne kritikken ble sterkere utover 1980-tallet, da feministisk geografi fikk større innflytelse i faget. Feministene reagerte på hvordan den humanistiske geografien representerte et maskulint perspektiv på landskap og hjem, og viste hvordan menneskenes erfaring med og kunnskap om verden er kjønnete.²⁶ Rose (1993) kritiserte for eksempel den romantiserende forståelsen av hjem for å neglisjere de ulike og som oftest ujevne maktrelasjonene knyttet til

²⁵ Peet (1998) viser her til Heideggers forbindelser til nazismen som blomstret i Tyskland på 1930-tallet, og som fikk uhyggelige følger under 2. verdenskrig.

²⁶ En parallell kritikk kom fra postkolonial teori, som delvis var et angrep på at geografifaget var dominert av en vestlig (og hvit) forståelse av menneske og samfunn (Blunt 2003, se for eksempel Bonnett 1999 og Blunt og McEwan 2002).

kjønn. Humanistenes forståelser av hjem var de hvite, borgerlige og heteroseksuelle menns representasjoner, påpekte hun. Feministiske geografer pekte videre på at denne (vestlige) representasjonen av hjem innebærer en inndeling av rom og hverdagsliv i en offentlig sfære assosiert med menn og lønnet arbeid, og en privat, hjemlig sfære assosiert med kvinner og reproduksjon (Rose 1993, McDowell 1999). Dermed frarøves kvinner den makt og innflytelse som tilhører deltakelsen i det offentlige rom. Videre, fremfor å være et fristed, representerer hjem for mange kvinner husarbeid, avhengighet og ekskludering. For noen er hjem også knyttet til vold og frykt (Blunt og Dowling 2006). På bakgrunn av dette problematiserte feministene skillet mellom det private og offentlige fordi denne konstruksjonen reproduserte kjønnede identiteter, motsetningsfylte sosiale relasjoner og en symbolsk mening hvor hjem var «constructed as the locus of love, emotion and empathy, and the burdens of nurturing and caring for others were placed on the shoulders of women, who were, however, constructed as ‘angels’ rather than workers» (McDowell 1999:75-76, se også Pratt (1999) og Young (2000) for en diskusjon av hjem og feministisk geografi). Hva som forstås som hjem, og hvilke identiteter som forbindes med det, kan derfor forstås som en prosess knyttet til ekskludering og inkludering. I denne prosessen er forståelsen av det private og det offentlige gjensidig konstituerende (Sibley 2005, Blunt og Dowling 2006).

Snarere enn å søke en forståelse av hjem som et essensielt fenomen, slik den humanistiske litteraturen om landskap og hjem bærer preg av, blir det derfor viktig å forstå hvordan hjem (re)produseres og utfordres. I denne prosessen spiller ulike og ujevne maktrelasjoner, samt kulturelle meningsstrukturer som finnes i språket om og representasjonen av hjem, en stor rolle. Med andre ord dreies fokuset fra hjem som fenomen i seg selv, til et fokus på hvordan (menings)produksjonen av hjem må sees i sammenheng med de øvrige kulturelle, politiske og økonomiske prosessene i samfunnet. For eksempel er selve huset (både som visuelt uttrykk og lokalitet) en indikator på sosial posisjon og status (McDowell 2003). Dermed knyttes hjem, økonomi og identitet sammen fordi hus og interiør er varer som kan selges og kjøpes (Holdsworth 1993, Mills 1993, Blunt og Varley 2004). Flere studier viste videre at betydningene av hjem er konstruksjoner som både er historisk og geografisk spesifikke (Rybczynski 1988, hooks 1990, Collins 1991, Blunt 1999, McDowell 1999). De vekslende boligfaglige ideene om «den gode bolig», illustrerer nettopp både hvordan boligidealene endres over tid og hvordan de kan knyttes til økonomi, politikk og klassestatus. I forlengelsen av disse nye perspektivene på hjem i geografifaget, blir stedsidentitet ikke lenger bare et forhold mellom mennesket og landskapet basert på tilknytning (*attachment* eller *sense of*

place). I kraft av sin symbolske mening, inngår landskap, hus og hjem i en forhandlingsprosess om hvem du og jeg er i forhold til de andre. I denne prosessen spiller estetikk en rolle både som identitets- og klassemarkør, og virker ekskluderende eller inkluderende i forhold til hvem som hører hjemme, eller ikke, på et sted (Jacobs 1998, Duncan og Duncan 2001, 2004). Som Duncan og Lambert (2004:388, kursiv i originalen) sier det:

«People produce their identities in and through places, especially homeplaces: houses, gardens, neighborhoods, and towns. Such identities are defined not only in terms of attachment to one's home place, but also in large part in contrast to and *against* an outside world, real or imagined.»

Det humanistiske fokuset på steder og landskap som meningsfulle for oss mennesker ble altså etterhvert utfordret av geografer som i økende grad vektla (motsetningsfylte) sosiale relasjoner, reproduksjon av makt- og meningsstrukturer i samfunnet, og hvordan ulike geografiske fenomen har blitt og blir representert.²⁷ Sentralt for å forstå disse nye perspektivene i geografifaget, er den såkalte *kulturelle vendingen*. Den kulturelle vendingen referer til en fornyet forståelse av kulturbegrepet som i større grad gjør at kultur blir et relevant tema for all type samfunnsvitenskap, fordi kultur «er blitt løsrevet fra dets bestemmelse som 'et felles system av verdier og betydning' til et begrep for differensierte sosiale praksiser» (Pløger 1997:26). Fremfor å forstå kultur som et statisk meningssystem, slik for eksempel Sauer og Berkeley-skolen i stor grad gjorde i sine kulturlandskapsstudier (se 4.1), blir kulturbegrepet nå forstått som noe mangfoldig og omstridt: «a process – the shifting and unstable system through which people make sense of a world of material objects» (Hubbart m. fl. 2002:59, se også Duncan 1980). Som Cosgrove og Jackson (1987:95) sier det: «Culture is not a residual category, the surface variation left unaccounted for by more powerful economic analyses; it is the very medium through which social change is experienced, contested and constituted.» Den såkalte «nye» kulturgeografien vokste dermed fram som en kritikk av den «tradisjonelle» kulturgeografien, og hadde som utgangspunkt en forståelse av at kulturelle identiteter og landskapsforståelser er sosialt konstruerte. Interessant

²⁷ Det er viktig å påpeke at de nye perspektivene på landskap og hjem som kom utover 1980- og 90-tallet også har forbindelser til den marxistiske geografien. Marxistisk geografi fikk en framvekst fra 1970-tallet, og representerer et annet krav om geografis sosiale relevans enn humanistenes fokus på mening og aktører. De marxistiske geografene var opptatt av klasseproblematikk og den kapitalistiske samfunnsorganiseringen. Et fokus på maktstrukturer i samfunnet videreføres i feministisk, postkolonial og poststrukturalistisk geografi. En videre gjennomgang av marxistisk geografi er utelatt i diskusjonen her, da dette er et perspektiv som den gang i liten grad fokuserte på landskap og hjem (se 1.4.3, og f. eks. Peet 1998, eller Hansen og Simonsen 2004 for en videre gjennomgang). I dag står marxistiske perspektiver på landskap relativt sterkt i USA (se f.eks. Mitchell 1996, 2003a, 2003b, Schein 1997, 2003 og Henderson 2003).

nok, i lys av denne avhandlingen, ble også Sauers evolusjonistiske forståelse av kulturlandskapsbegrepet kritisert fordi det impliserte en form for modernismekritikk:

«their [Sauer og Berkeley-skolens] work rested on the ethnological assumption that distinctive geographical areas (landscapes) could be identified and described by mapping visible elements of material culture produced by unitary cultural groups. Inevitably such landscapes or regions were identified as the product of stable, pre-modern and dominantly agricultural societies whose inscriptions were threatened by the processes of modernisation. [...] Arguments in 1970s humanistic geography about the authenticity and integrity of place (Relph 1976) echoed the Berkeley School's critique of modern society and its apparent erasure of many aspects of former cultural and ecological differentiation» (Cosgrove og Jackson 1987:96).

I følge Dowler m. fl. (2005:3) er det tydelig i den «tradisjonelle» og humanistiske landskapsgeografien at «there was a 'love' for the landscape. As the cultural turn has proven, this was a blinded love, which was 'unseeing' of the landscape as an active system of oppression». Både Sauer og humanistene ble altså beskyldt for å ha et ureflektert og naivt forhold til sine beskrivelser av landskap (Daniels 1985, Cosgrove og Jackson 1987). Fremfor å gjenspeile virkeligheten vil våre observasjoner og beskrivelser av landskap alltid være en representasjon eller en form for omskriving. Som Cosgrove og Domosh (1993:27, 37) påpeker: «the writing of our geographies is a process of creating and inscribing meanings about our places and spaces. [...] In this way, our writing is like that of any other author, literary or academic, except that we emphasize place and space in our stories». Kunnskap må derfor forstås som situert, som avhengig av den konteksten den produseres i. Innenfor landskapsgeografien representerer den kulturelle vendingen derfor et skifte fra en dominerende forståelse av landskap som arealkategori eller morfologi (jf. Sauer og Berkeley-skolen), til studier av landskap som representasjoner eller ideologi (Setten 2002). Med poststrukturelle teorier som en felles inspirasjonskilde, dreies det dominerende fokuset nå mot representasjoner og symbolske betydninger av landskap og hjem, og språket eller «tekstens» betydning for vår forståelse av verden (ibid., Hansen og Simonsen 2004). Språket reflekterer ikke virkeligheten, men konstituerer den. Den kulturelle vendingen er derfor også blitt omtalt som en lingvistisk vending (Hubbard m. fl. 2002, Hansen og Simonsen 2004).

Med inspirasjon fra litteraturteoretikere (som Roland Barthes 1975) og sosialantropologi (jf. Geertz 1973), tok Barnes og Duncan (1992) for eksempel til orde for et utvidet tekstbegrep. Alle kulturelle produkt som bilder, kart og landskap, så vel som sosiale, politiske og økonomiske institusjoner «should all be seen as signifying practices that are read, not

passively, but, as it were, rewritten as they are read» (ibid.:5). Det visuelle landskapet kan altså forstås som kulturelle symbol som kan leses. Tekstanalogien reiser for eksempel spørsmål knyttet til hvordan ideologi og makt er skrevet inn i landskapene. Tekstanalogien reiser videre spørsmål knyttet til hvilke andre «tekster» vår fortolking av landskapet bygger på (jf. begrepet intertekstualitet). Som Barnes og Duncan (ibid.:3) sier det: «new worlds are made out of old texts, and old worlds are the basis of new texts». Både det materielle landskapet, og ulike representasjoner (f.eks. kunst, litteratur, kart), blir dermed gjenstand for en kritisk «lesning» for å avdekke underliggende maktstrukturer og ideologi.

I forlengelsen av dette fremholdt de såkalte «nye» kulturgeografene at landskapsbegrepet i seg selv er en kulturell konstruksjon som har en viss historie i europeisk kultur. Dette perspektivet kommer tydelig fram i *The Iconography of Landscape* (Daniels og Cosgrove 1988a), en bok som fikk stor oppmerksomhet i sin samtid. Redaktørene for boka, Daniels og Cosgrove (1988b), mener her at landskap kan studeres ved hjelp av ikonografi. Ikonografi er en metodisk tilnærming til visuell kunst, som søker å finne mening i et kunstverk «by setting it in its historical context and, in particular, to analyse the ideas implicated in its imaginary» (ibid.:2). På samme måte kan landskap forstås som «a pictorial way of representing, structuring or symbolising surroundings» (ibid.:1). Som en måte å representere og strukturere omgivelsene våre på, bærer landskapet i seg symboler og ideer eller ideologier. For å forstå landskapet blir det derfor nødvendig å forstå landskapet som «en måte å se på» i en historisk kontekst. Spesielt har Cosgrove (1985, 1998a [1984]) vært betydningsfull i å knytte landskap som «en måte å se på» til ideologi og makt. Cosgrove sporer landskapsbegrepet tilbake til renessansen, hvor vi får en stadig større kontroll over landskapet og naturen med fremveksten av statsdannelser og privat eiendomsrett. Cosgrove viser til at landskapsbegrepet under renessansen fikk sin betydning med landskapsmaleriene, som ble svært populære blant Europas elite på 1600- og utover 1700-tallet. Ved hjelp av det lineære perspektivet fremstilte landskapsmaleriene elitens måte å «se» rommet på, på en realistisk og overbevisende måte:

«In painting and garden design landscape achieved visually and ideologically what survey, map making and ordnance charting achieved practically: the control and domination over space as an absolute, objective entity, its transformation into the property of individual or state» (Cosgrove 1998a [1984]:325).

Dermed bidro landskapsmaleriene til å legitimere elitens kontroll over rommet, en ideologi knyttet til kapitalisme og nasjonalisme. Videre ble landskap «refined and elaborated over a long period during which it expressed and supported a range of political, social and moral

assumptions and became a significant aspect of taste» (Cosgrove 1998a[1984]:8). Landskap, som det du ser og måten du ser det på, er derfor i følge Cosgrove (1985:47) «a visual ideology», en måte å se den eksterne virkeligheten på som er «closely bound up with the practical appropriation of space» (ibid.:46).

Med disse «nye» perspektivene blir landskap dermed utelukkende representasjoner, dvs. et visuelt begrep, et kulturelt symbol, en tekst, eller en måte å se den eksterne virkeligheten på. Den nære forbindelsen mellom mennesket og landskapet knyttet til hjem, som var så fremtredende i humanistisk geografi, mister dermed sin betydning. I den grad landskap blir relevant for å forstå hjem, så er det på bakgrunn av at våre forestillinger om hva som er hjem får et materielt uttrykk som vi kan identifisere oss med. For eksempel spilte både kunstens representasjoner av landskap (landskapsmaleriene), og fremveksten av nasjonalparker og kulturminnevern en rolle i oppbyggingen av en nasjonal identitet. Det visuelle landskapet som representasjon blir altså et symbol på nasjonale identiteter (se f.eks. Daniels 1993, Kinsman 1995, Atkins m. fl. 1998 og Cosgrove 1998b), eller stedsidentiteter (Duncan og Duncan 2004). Ideen om hjem på ulike nivå er derfor en historie om inkludering og ekskludering, en identitetspolitikk hvor representasjoner av landskap bidrar til å definere en kollektiv forståelse av fortid, og hvem som hører hjemme her i dag (Blunt og Dowling 2006).

Disse «nye» perspektivene i landskapsgeografien viste dermed hvordan landskap som et materielt og kulturelt uttrykk (symbol, tekst, representasjon) er knyttet til motsetningsfylte identiteter og ideologi. Samtidig er dette en tilnærming som har noen begrensninger. Til forskjell fra den symbolske meningen som representasjoner og tekster konnoterer, er nemlig landskap også en fysisk virkelighet vi kan ta og føle på. Det var nettopp (uro for) den materielle virkeligheten som inspirerte mange humanistiske geografer til å stille spørsmål knyttet til landskap og hjem. I dette prosjektet sto mennesket som aktive meningsprodusenter i sentrum. En landskapsforståelse hvor symbolsk mening og ideologi ligger som «innbakt» i måter å «se» landskapet på, står derimot i fare for å miste kontakten med hvordan ulike mennesker aktivt og kreativt forholder seg til landskapene de lever i og blir en del av (Setten 2002, 2006, Henderson 2003, se også 4.2 og 4.3). Forstått utelukkende som kulturelle tekster eller symbol blir landskap snarere en «statisk scene», med en symbolsk betydning som gjenspeiler en elitistisk og dominerende lesing av landskapet. Fordi betydningen av landskapet i den «nye» kulturgeografien søkes i selve teksten eller representasjonen, sier tilnærmingen derfor lite om hvordan landskap leves og forstås ulikt av ulike mennesker, og hvordan landskap som «levd virkelighet» både bygger på og produserer ulike forståelser av

landskapet. Ulike mennesker «ser» landskapet forskjellig, slik Meinig (1979b) uttrykte det (se også Jones 1991, 2003).

Sagt på en annen måte, den «nye» kulturgeografiens landskapstilnærming gir en tankevekkende innsikt i hvordan dominerende ideologier og maktrelasjoner materialiseres og dermed «virkeliggjøres» ved hjelp av landskap som idé. Kjennskap til dette gir imidlertid ingen garanti for at vi evner å stille spørsmål med relevans for de menneskene som lever i landskapet, eller at vi kommer nærmere virkeligheten slik ulike mennesker erfarer den. Det som derfor ble etterlyst fra et såkalt nordisk landskapsgeografisk ståsted, etterhvert som den «nye» kulturgeografiens visuelle og abstrakte forståelse av landskap fikk fotfeste utover 1990-tallet, er en landskapsgeografi basert på empiri fra et materielt og levd landskap (se f.eks. Olwig 1996, 2002, 2003, Setten 1999, 2003, 2006, Widgren 2004). Den nordiske landskapsgeografien bygger på en tradisjon for å studere landskap som den materielle og kulturelle konteksten for hvordan ulike levemåter befestes og endres, og som territorielt befestede fellesskap hvor mennesker og landskap knyttes sammen gjennom praksis (se f.eks. Jones 1988, 2005, Setten 2002, 2004, Mels og Setten 2007). Denne landskapsforståelsen utelukker ikke ideologi og symbolsk mening som relevant for en landskapsanalyse, for eksempel slik ulike landskapsforståelser har betydning for ulike forvaltningspraksiser. Likevel er det ofte ikke ideologien bak forvaltningspraksisene i seg selv som står i fokus, men hvordan de får innvirkning på det materielle landskapet og det livet som leves der. For å forstå dette, må en også forstå de stedegne praksisene som former og endrer landskapet, og hvilken betydning disse har for menneskene som bor der.

Landskapet har altså betydning for oss mennesker ut over det visuelle, for eksempel som hjem. Den symbolske betydningen av drabantbylandskapet som dårlige bomiljø og feilslått planlegging sier noe om dominerende forestillinger om hjem som ideal, men ikke nødvendigvis noe om hvordan drabantbyen erfares som hjem av de som bor der. Med utgangspunkt i en nordisk landskapsgeografisk tradisjon, skal jeg derfor diskutere hvordan en nytenking av humanistenes forståelse av landskap og hjem kan bidra med en større forståelse for drabantbylandskapet som hjem.

3.4 Teoretiske perspektiver på landskap og hjem i dag

Den nordiske landskapsgeografien tar altså utgangspunkt i relasjonene mellom mennesket og det fysiske landskapet, og hvordan ulike praksiser former både det fysiske landskapet og betydningen av det. Landskapet forstås dermed som noe som hele tiden produseres og reproduseres.²⁸ Spesielt har Kenneth Olwig vært sentral i å definere et distinkt nord-europeisk landskapsbegrep, og dermed også bidratt til å inspirere og styrke den nordiske landskapsgeografien som en egen tilnærming. Med en historisk gjennomgang av landskapsbegrepets etymologiske betydning har Olwig (1996) demonstrert at landskapsbegrepet innenfor de germanske og skandinaviske landene bærer i seg en betydning som favner noe mer enn kulturelle enheter (jf. Sauers morfologiske kulturlandskapsbegrep), eller representasjoner og symbol (jf. den «nye» kulturgeografiens visuelle landskapsbegrep).

Olwig (1996:630) argumenterer for en forståelse av landskap som «a place for human habitation and environmental interaction», altså som en relasjon som sier noe om hvordan mennesker, identitet og det fysiske landskapet knyttes sammen gjennom sedvane (lov) og praksis. Olwig viser til at mens det engelske ordet *landscape* ble introdusert i det engelske språket gjennom landskapsmaleriene og senere hagearkitektur (*landscape gardens*), og kan forstås som en visuell scene knyttet til en elitistisk måte å «se» landskapet slik Cosgrove (1998a [1984]) påpekte, har det germanske ordet *Landschaft* og det nordiske *landskap* en eldre betydning enn den engelske betydningen. Landskap var i de nordiske landene en betegnelse på forholdsvis selvstendige politiske og kulturelle territorier, der folk og landskap ble knyttet sammen gjennom sedvanerettlig praksis. Med sedvanerett menes oppfatninger av rettigheter og plikter som er dannet gjennom lang tids kulturell og sosial praksis. Sedvanerett skiller seg derfor fra mer formelle og skrevne lover ved at de springer ut fra lokale ideer om rettigheter og rettferdighet i landskapet (Setten 2002). I følge Olwig (1996, 2002) gjenspeiles dette altså i den etymologiske betydningen av selve landskapsbegrepet. Forstavelsen *land* har en historisk betydning som et avgrenset og kultivert område, og definerte områder som det

²⁸ Som Wylie (2007) påpeker, har også den nordamerikanske kulturgeografien en sterk tradisjon (fra Sauer) for å forstå landskap som den materielle virkeligheten hvor mennesker lever. Mens et fokus på rurale landskap og natur har dominert i den nordiske landskapstradisjonen, vektlegges hverdagslandskapet som urbane nabolag eller forsteder, offentlige rom eller parker i større grad i nordamerikansk kulturgeografi (noe som peker tilbake til innflytelsen fra J. B. Jackson). Samtidig har nordamerikanske landskapsstudier ofte vært fokusert på makt- og eiendomsstrukturer, politikk, identitet og konflikt, og hvordan ujevne sosiale relasjoner befestes og naturaliseres i det materielle landskapet, mange med marxistisk teori i bunnen. Flere nordamerikanske geografer har således søkt mot en landskapsforståelse som kan bidra til større sosial rettferdighet, og påpekt at det bare er ved å være i kontakt med landskapets materielle virkelighet og menneskenes levde erfaringer at en slik forståelse kan oppnås (se f.eks. Mitchell 1996, 2003a, Shein 2003, 2009 og Blomley 2004).

knyttet seg brukerrettigheter til. Olwig påpeker videre at den siste stavelsen, *skap* (eller *schaft* på tysk), er knyttet både til verbet å skape eller å forme og til substantivet organisasjon. Et landskap fikk dermed sin identitet knyttet til det folket som bebodde og produserte det, den lokale sedvanerettslige praksisen i landskapet, og som en egen juridisk enhet i relasjon til myndigheter på et høyere politisk nivå. I følge Olwig (1996:630-631, 645) må landskap i et nordeuropeisk perspektiv derfor forstås som

«a nexus of community, justice and environmental equity, a contested territory that is as pertinent today as it was when the term entered the modern English language at the end of the sixteenth century. [...] Such an understanding recognized the historical and contemporary importance of community, culture, law, and custom in shaping human geographical existence – in both idea and practice.»

Ved å gjenopplage den «opprinnelige» betydningen av landskap (som *Landschaft* og *landskap*), viser Olwig (1996, 2002) dermed hvordan ulike måter å forstå landskapet på produserer ulike relasjoner mellom menneske og de fysiske omgivelsene. På den ene siden er landskap et abstrakt, visuelt begrep som kan knyttes til nasjonalstatens fremvekst og elitens kontroll over rommet hvor landskap nærmest blir en objektiv virkelighet i seg selv ved hjelp av ulike kartleggingsteknikker. Dette landskapsbegrepet sto sentralt i fremveksten av byplanlegging som fag på begynnelsen av 1900-tallet (se 2.1), og som det også ble gjort opprør mot utover 1970-tallet (se 2.4). På den andre siden er landskap noe som leves og produseres av de menneskene som bor i det. Dermed åpnes det for en mulighet for å forstå hvordan ulike perspektiv på landskap kan knyttes til spørsmål om makt, medvirkning og rettigheter i landskapet (Mels 2003). Det var nettopp dette poenget Gjesdal Christensen (1982) var inne på da hun pekte på at avstanden mellom planleggerne og beboerne i byfornyelsesprosessen kunne forstås som forskjellen mellom å se landskapet «ovenfra» eller «nedenfra som hjem» (se 2.4). På samme måte kan vi si at når de boligfaglige debattene om drabantbyene dreies rundt selve morfologien, og altså hva som forstås som problematisk i den fysiske og visuelle formen, gir det lite rom for å forstå landskapet med utgangspunkt i hvilken betydning det har for de som bor der. Et morfologisk perspektiv på drabantbyen, fremfor en forståelse nedenfra eller innenfra, er på den måten også en maktposisjon fordi landskapet defineres og vurderes uavhengig av de menneskene som lever der. Selv påpeker Olwig (2002:226-227) at

«Architects who think only in terms of the power of scenic space, ignoring the exigencies of community and place, run the risk of producing landscapes of social inequality like those of

the great eighteenth-century British estates [...] It is also possible, however, for architects to shape environments that foster the desire to maintain the continuities that maintain a collective sense of commonwealth, rooted in custom but open to change.»

I dette sitatet finnes referanser til de humanistiske geografenes skepsis mot landskap som planlagt og forstått «ovenfra». Det visuelle, symbolske landskapet settes opp mot betydningen av lokalsamfunn og felles stedsforståelse. Også i Olwig kan vi spore en iboende kritikk av landskapstyper som gjerne forbindes med modernismen i arkitektur- og planfagene, slik som de masseproduserte drabantbyene. Det er derfor verdt å påpeke faren ved å overføre Olwigs etymologiske argument for en mer «opprinnelig» betydning av det nordiske landskapsbegrepet, til analyser av hvordan mennesker opplever og relaterer seg til landskap i dag. Som Heidegger, går Olwig til språket når han utforsker hvilken mening som ligger i landskapsbegrepet. En slik aktivisering av begrepet knytter gjerne landskap til det tradisjonelle, lokale og rurale. I dette ligger det også en verdivurdering, hvor lokal selvråderett og innflytelse på eget landskap og levesett vektlegges i større grad enn storsamfunnets behov for kontroll og planlegging. Landskap kan ikke bare forstås som definerte territorier hvor konsekvensene av ulike praksiser kun sees i det lokale, materielle landskapet. Slik f. eks. Mitchell (1996) demonstrerer fra USA, eller debatter knyttet til forurensing eller jordvern viser i Norge, griper lokale praksiser inn i langt større sammenhenger enn det lokale, materielle landskapet (se også Setten og Brown 2013).

En annen potensiell fare som ligger i det såkalte nord-europeiske landskapsperspektivet, er en nedvurdering av det «visuelle landskapet». For eksempel peker Benediktsson (2007, 2008) på hvordan en landskapsgeografi som fremelsker et praksis-perspektiv kan komme ut med en dualistisk forståelse av menneskers forhold til landskap som skiller mellom «locals/insiders, who supposedly dwell in landscapes in a deep and meaningful way, and outsiders/voyeurs, who allegedly simply ‘gaze’» (Benediktsson 2008:84). Benediktsson viser til at et perspektiv på landskap nedenfra og innenfra ofte anses som en dypere og mer moralsk riktig forståelse, og at det er lett å sette dette perspektivet i opposisjon til en visuell tilnærming til landskapet. Som kritikk av de poststrukturalistiske og feministiske perspektivene på landskap (se 4.3), var den nordiske landskapsgeografien sentral i å påpeke svakhetene ved en forståelse av landskap utelukkende som en visuell og statisk scene. Nå når debatten rundt hvorvidt landskap må forstås som «visuelle scener» eller som «levd» er kommet litt på avstand, kan man kanskje se

at de visuelle kvalitetene ved landskap kan ha blitt noe underkommunisert i nordisk geografi.²⁹

I Olwigs argument for «a substantive landscape», ligger det likevel to sentrale budskap. For det første betydningen av å studere det virkelige og materielle landskapet hvor menneskene lever sine liv. For det andre at landskap derfor må forstås som en prosess hvor mening skapes gjennom hva vi gjør i landskapet (altså gjennom praksis), samtidig som at landskap også kan knyttes til en idé med kulturhistoriske røtter som strekker seg tilbake til renessansen. Nettopp denne dobbeltheten i landskapsperspektivet er, som jeg allerede har nevnt innledningsvis (se 1.6), sentral for forståelsen av hvordan våre materielle omgivelser både betinges av og betinger våre handlinger, forståelser og verdisyn. I dette ligger også en tidsdimensjon fordi landskap som våre materielle omgivelser, slik Lowenthal (1975) beskrev det, både er knyttet til personlige opplevelser og minner, og til en mer kollektiv forståelse av hvordan samfunnet har utviklet og forandret seg over tid. Landskapsperspektivet sikrer derfor, i følge Setten (2012a:93), «en tidsmessig dybde i menneskers vurdering av hvor man hører hjemme, manifestert gjennom praksis. Mer konkret betyr dette at mennesker bruker landskapet til å forstå hvem man er, og hvordan man i et historisk perspektiv er medlem av et større samfunn». Som eksempel nevner hun hvordan det å intervju bønder på Jæren til fots i landskapet fremprovoserte refleksjoner rundt hvordan det fysiske landskapet hadde endret seg og hvorfor, fortellinger som (derfor) også handlet om familie, slekt, teknologiutvikling, miljøproblemer, kulturminnevern og landbrukspolitik.

Et slikt perspektiv på landskap handler altså om noe mer enn hvordan ulike landskap får symbolsk verdi som kollektive eller nasjonale identiteter. Ved å vende fokuset «tilbake» til aktøren, blir det tydelig at landskapets mening og verdi produseres kontinuerlig. Sagt på en annen måte: Drabantbylandskapet må gjerne knyttes til ideer som modernisme, stedløshet og hjemløshet. Like fullt er dette ideer hvis meningsinnhold produseres og utfordres gjennom menneskers interaksjon både med hverandre og landskapet. En misforståelse og forvrengning oppstår dermed når den symbolske betydningen av det visuelle landskapet tas for å være beskrivende for kvalitetene til landskapet i seg selv, og altså hvordan for eksempel drabantbyen oppleves og erfares som hjem av de som bor der (se også 1.1 og 2.5). Som vi skal komme tilbake til i kapittel 7, er de mer dominerende forståelsene av drabantbylandskapet også en del av beboerne i Romolslia sine fortellinger om landskap og

²⁹ Dette var bl.a. et tema på forskerkurset «Landscape: politics and aesthetics», som ble arrangert i regi av Nordic Landscape Research Network 19.-24. mai i 2008, og som jeg deltok på.

hjem. Samtidig, gjennom daglige gjøremål og rutiner, eller såkalte *hjemproduserende praksiser*, får landskapet i Romolslia en mening og et innhold som utfordrer de dominerende fortellingene om drabantbyen.

Før jeg går videre, skal jeg trekke noen paralleller til hjemgeografi og en nærmere beskrivelse av hva begrepet hjemproduserende praksiser kan inneholde. Dette er nyttig både fordi det er av relevans for forståelsen av historiene om hjem og landskap fra Romolslia som presenteres i kapittel 7, og som en diskusjon av humanistisk geografi for å forstå drabantbylandskapet som hjem i dag. Som jeg allerede har vært inne på, så førte den poststrukturalistiske og feministiske kritikken av humanistene på 1980- og 90-tallet til at den nære forbindelsen mellom begrepene landskap og hjem mistet noe av sin betydning. Utover 2000-tallet har imidlertid en generell trend i faget vært en økende oppmerksomhet rundt betydningen av praksis og den materielle virkeligheten både for våre erfaringer og forståelser, og for hvordan mening og maktrelasjoner i samfunnet produseres og reproduseres.³⁰ Mye av denne trenden har vært fokusert på en utforskning av den materielle virkeligheten som noe mer enn passive objekter med en gitt symbolsk mening.

Innenfor «hjemgeografien» har antropologen Daniel Miller (1998, 2001a, 2002) vært en sentral inspirasjonskilde og bidratt til en forståelse av at følelsen vi har av hjem og måten vi bor på ikke kan forstås uavhengig av huset vi bor i så vel som tingene vi bor med (Blunt og Dowling 2006, se også Blunt og Varley 2004, Llewellyn 2004, Blunt og Dowling 2006, Morton 2007, Blunt 2008 og Jacobs og Smith 2008).³¹ Hjem er altså ikke et bestemt sted (i hjemgeografien oftest forstått som huset vi bor i), eller tingene vi bor med, men en prosess hvor de materielle omgivelsene våre (om)gjøres til hjem (Miller 2002). I denne prosessen aktiviseres våre tidligere erfaringer og personlige og kulturelle ideer om hjem, så vel som sosiale relasjoner og statuser (Blunt og Dowling 2006). Huset kan altså ikke (over)sees som en statisk scene hvor vi utfører våre hjemlige aktiviteter, like lite som tingene vi bor med kan forstås utelukkende som objekter med en viss bruk eller symbolsk mening. For å forstå hva hjem *er*, kommer vi derfor ikke utenom en forståelse av hvordan hjem *gjøres*. Dermed finner vi et økende fokus på praksis, ofte omtalt som «home making practices» eller bare «home-

³⁰Den såkalte «rematerialiseringen» av geografifaget kan sees på som en reaksjon på den «nye» kulturgeografiens overveiende fokus på symboler, diskurser og idéer (se f.eks. Jackson 2000, Lees 2002 og Tolia-Kelly 2004). Samtidig er det verdt å påpeke at et fokus på det materielle også på 1980- og 90-tallet var tilstede i deler av faget, slik som i f.eks. nordisk landskapsgeografi.

³¹Foruten hjemmets materielle objekter og arkitektur eller design, omfatter den såkalte «rematerialiseringen» av hjemgeografi i følge Blunt (2005) arbeider som undersøker forholdet mellom natur og kultur, og betydningen av såkalte ikke-menneskelige aktører (se f.eks. Brook 2003, Hitchings 2003 og Kaika 2004).

making», i den geografiske litteraturen om hjem utover 2000-tallet. Det norske språket har ingen verb som tilsvarer det engelske «home-making», men vi har uttrykk som «å bo seg inn» og «å gro fast» som indikerer at prosessen med å føle seg hjemme et sted krever tid og arbeid, og at det kan være vanskelig å løsrive seg etterhvert fordi følelsen av hjem er så nært knyttet til de materielle omgivelsene vi bor i. «Home-making», eller hjemproduserende praksiser, innebærer altså at vi investerer tid, arbeid, omsorg og penger i omgivelsene våre. Hjem ligger derfor i denne relasjonen, mellom oss og de materielle omgivelsene, som omsorgsfelter (jf. Tuan 1979), og er avhengig av kontinuerlig omsorg og arbeid for å holdes vedlike.

Huset og tingene vi bor med forstås videre ofte som å være aktører i seg selv. Et enkelt eksempel er hvordan naturen (f.eks. klima, jordsmonn, skadedyr) innvirker på hvordan vi bygger og bor i hus. Materielle objekter kan også forstås som aktører fordi våre liv med dem over tid sedimenterer mening og verdier som både kan være personlige og individuelle, og kollektive eller kulturelle. Som Miller (2001b:125) påpeker: «If the house is accepted as something that reflects the long term or a set of historical processes, then any present occupant has to contend not only with the agency of the previous occupants but also with the house itself as an agent.» Som vi skal komme tilbake til i kapittel 7, er dette et viktig poeng, fordi beboerne i Romolslia forteller at drabantbyens historie og spesielt oppfatningene om den utenfra, er noe som de har vært nødt til å forholde seg til, da dette til stadighet dukket opp som et tema i møte med andre. For noen har dette vært så forstyrrende for deres følelse av hjem og identitet at de mange ganger har vurdert å flytte, til tross for at de trives veldig godt i Romolslia. Miller (2001b) demonstrerer hvordan et hus kan ha «agency» ved å trekke paralleller til spøkelseshuset. Det å bo i et hus som er hjemsøkt er noe de fleste kan forestille seg som forstyrrende på følelsen av hjem. På samme måte kan husets interiør og visuelle uttrykk virke forstyrrende, for eksempel når tidligere eiere har foretatt valg du selv ikke liker. Miller viser til egne erfaringer med å vise gjestene rundt i huset sitt, hvor han slett ikke er fornøyd med eller klarer å identifisere seg med farge- og materialvalg fra den tidligere eieren. Selv om hjem ideelt sett er et sted hvor du selv har kontroll og rom til å utrykke deg og være fri, slik hjem ofte ble beskrevet av humanistene (f.eks. Tuan 1971, Porteous 1976 og Relph 1976), er det altså både fysiske og symbolske faktorer ved hjemmet ditt du ikke fullt og helt er herre over men som du likevel må forholde deg til.

I lys av et større fokus på hjem som prosess, som noe som kontinuerlig produseres både diskursivt som idé og forestillinger, og materielt gjennom praksis, åpner utviklingen i hjemgeografien på 2000-tallet altså opp for en nytenkning rundt den humanistiske geografien

som også aktualiserer humanistenes utforskning av landskap som hjem eller hjem som landskap (se 3.2.). Sentralt i denne avhandlingen er nettopp en forståelse av at hjemgeografi og landskapsgeografi har noe å tilføre hverandre. For eksempel snakket beboerne i Romolslia vel så mye om naboene og nabolaget som familien sin, og vel så mye om landskapet som huset sitt, i sine fortellinger om hjem. På samme måte ser vi at dominerende ideer om landskap og hjem innenfor fagmiljøene har innvirkning både på hva som er mulig å diskutere, og hva som forstås som gode og dårlige bomiljø, eller god og dårlig byutvikling.

Som allerede påpekt, førte den feministiske og poststrukturalistiske kritikken av humanistenes idealiserende og essensialiserende tilnærming til landskap og hjem til at den nære forbindelsen mellom landskap og hjem ble problematisert, og etter hvert i stor grad oversett. I ettertid ser vi også at den poststrukturalistiske og feministiske kritikken har vanskeliggjort et fokus på hjem som en positiv verdi. Varley (2007) påpeker at en ren idealistisk og positiv tilnærming til hjem er svært sjelden i geografifaget i dag, og at analysene ofte reflekterer kritikken mot hjem som idé slik debattene fra 1980- og 90-tallet knyttet den til negative verdier som ekskludering, undertrykkelse, nasjonalisme og ujevne sosiale relasjoner. En av de som har bidratt til en nytenkning rundt humanistenes positive og apolitiske tilnærming til hjem, er Iris Marion Young (2000). Young viser til at mye av den feministiske kritikken av ideen om hjem er basert på en forståelse av at kvinner tradisjonelt har blitt knyttet til den reproduserende sfære i samfunnet, og altså alt som har med husarbeid og familie å gjøre, mens menn er de som bygger og produserer samfunnet gjennom å delta i næringsliv og politikk. Som frigjøringsprosjekt har derfor feminismen ofte fremstilt hjem som selve symbolet på den skjeve maktfordelingen mellom kjønnene, og som noe kvinner må forlate for å kunne utvikle seg selv som selvstendige individer med innflytelse i samfunnet på lik linje med menn. Young (2000:73-74) argumenterer imidlertid for at hjem også kan være potensielt frigjørende, nettopp fordi hjem kan knyttes til sentrale verdier for oss mennesker som sikkerhet og trygghet (*safety*), individuelt særpreg (*individuation*) og privatliv (*privacy*). Som vi husker er dette sentrale verdier som humanistene pekte på i sine refleksjoner rundt hjem. Young trekker i tillegg frem det arbeidet vi gjør for å skape og vedlikeholde hjem som spesielt meningsfylt og viktig (*preservation*). Hjemproduserende praksiser har altså en sentral verdi i seg selv, og er i følge Young blitt undervurdert nettopp på bakgrunn av mannsdominansen innenfor samfunnsfagene fordi dette er arbeid som kvinnene tradisjonelt har stått for. Også feministene har tatt avstand fra arbeidet med å skape og vedlikeholde et hjem, fordi de ofte har redusert dette arbeidet til husarbeid.

Kjernen i Youngs (2000) argumentasjon ligger i en forståelse av at hjemproduserende praksiser er noe mer enn den evigvarende runddans det er å lage mat og holde et hus rent og ryddig, en runddans som feminister ofte har trukket frem som nedbrytende arbeid blant annet fordi det ikke produserer noe. Hun viser til det tidligere nevnte essayet av Heidegger, *Building, Dwelling, Thinking* (2001b [1971]), og hans forståelse av at å bygge allerede er å bo (se 3.2). Her sier Heidegger at det å bygge både omfatter det å kultivere eller ta vare på (hva Young (2000:63) omtaler som *preservation*), og det å konstruere. Young påpeker at selv om Heidegger selv sier at begge aspektene ved det å bygge er likeverdige og sentrale for hjem, konsentrerer han seg likevel om det å konstruere i den videre teksten: «A curious abandonment, in light of the above claim that preservation is fundamental to dwelling» (Young 2000:51). Young setter Heideggers videre fokus på konstruksjon i sammenheng med en generell bias mot maskuline verdier i samfunnet, og mener den todelte forståelsen av det å bygge i seg selv impliserer en kjønnsdeling av verden. Følgene av denne biasen er en tankegang der kvinner ikke deltar i å etablere verden som meningsfull for seg selv og andre:

«To describe the human mode of being in the world, Heidegger dwells on the heroic moment of place through creative activity that gathers the environment into a meaningful presence. [...] If building establishes a world, if building is the means by which a person emerges as a subject who dwells in that world, then not to build is deprivation. Those excluded from building, who do not think of themselves as builders, perhaps have a more limited relation to the world, which they do not think of themselves founding. Those who build dwell in the world in a different way from those who occupy the structures already built, and from those who preserve what is constructed. If building establishes a world, then it is still very much a man's world» (Young 2000:51-52).

Med dette som utgangspunkt argumenterer Young videre for at nettopp den preserverende siden ved det å bygge representerer en mulighet for å revurdere hjem som en positiv verdi. Hun minner om at et hjem er personlig og identitetsbyggende på en materiell og romlig måte: For det første gjennom at vi arrangerer og møblerer huset vi bor i for å tilpasse det livet vi lever og ønsker å leve. Young viser til at hjemmet vårt slik fungerer som «pathways of habits» (Young 2000:62), hvor den romlige organiseringen av tingene er viktig for følelsen av hjem. For det andre personifiserer huset og tingene vi bor i dermed vår identitet og historie, fordi våre liv med dem sedimenterer mening. Tingene og den romlige organiseringen av dem hjelper oss med å huske ikke bare hva vi selv har opplevd, men også hvem vi er og hvor vi kommer fra i et større perspektiv. For eksempel trekker Young frem at hun ved å dekke på

med sin mors servise både bringer med seg minnene om middagene i barndommen, og historien om sin families klassestatus. Med andre ord:

«The activities of homemaking thus give material support to the identity of those whose home it is. [...] Home as the materialization of identity does not fix identity, but anchors it in a physical being that makes continuity between past and present. Without such anchoring of ourselves in things we are, literally, lost» (Young 2000:63).

Denne tidsdimensjonen er, i følge Young sentral for å forstå betydningen av hjem som verdi. Hjemproduserende praksiser handler derfor om å vedlikeholde og skape vår identitet og forståelse for hvem vi er og hvor vi kommer fra. Som jeg tidligere har nevnt (se 3.2), fremhevet den humanistiske geografien nettopp hvordan den materielle dimensjonen ved hjem og landskap virker støttende for både vår personlige og kollektive historie, samt følelsen av å tilhøre eller være en del av et sted. Til forskjell fra humanistenes mer essensielle tilnærming, fremhever imidlertid Young (2000:66) at hjemproduserende praksiser både er gjenskapende og nyskapende på samme tid:

«Homemaking consists in preserving the things and their meaning as anchor to shifting personal and group identity. But the narratives of the history of what brought us here are not fixed, and part of the creative and moral task of preservation is to reconstruct the connection of the past to the present in light of new events, relationships, and political understandings.»

Ved å fokusere på hjemproduserende praksiser som en prosess hvor vi etablerer verden som meningsfull for oss, og Heideggers mere underfokuserede side av det å bygge, griper Young videre inn i noe av det mest problematiske ved modernisme- og drabantbykritikken slik den utfoldet seg på 1970-tallet. Visst er drabantbyene et resultat av en abstrakt planleggingsprosess ovenfra, og et produkt av masseproduksjon og nye byggematerialer. Beboerne flyttet inn i ferdig bygde bomiljøer som var fremmede og ukjente. Like fullt startet beboerne altså å bygge sine hjem og lokalsamfunn. Leilighetene ble flyttet inn i med en blanding av nye og gamle ting, rommene organisert og reorganisert etter hvert som behovene endret seg, og tradisjoner opprettholdt og fornyet. Uteområdene ble opparbeidet og vedlikeholdt på dugnad, og borettslagene etablerte viktige samlingspunkt som juletreffester og årsmøter. Kritikken av moderne landskap som ikke-hjem, og altså drabantbykritikken, (for)blir i dette perspektivet en abstraksjon og et blikk «utenfra» (og «ovenfra» nettopp fordi så mange fagpersoner dominerte debattene om drabantbyen), fordi kontinuitet og gjenkjennelse forstås som egenskaper ved landskapene i seg selv. Samtidig kan en si at holdningsendringene som kom i fagmiljøene på 1970-tallet bidro med å «skrive»

drabantbyene ut av den kollektive fortellingen om identitet og historie i Norge.³² Fra å være en materialisering av nasjonens utvikling og fremgang (jf. fig. 8), ble drabantbyene etter hvert forstått som å representere et brudd med vår historie og identitet (jf. fig. 11). Med dette går jeg over til neste kapittel, hvor jeg vil gjøre nærmere rede for en husbiografisk tilnærming til drabantbyen som hjem, som er et metodisk og analytisk grep i avhandlingen.

³² I denne sammenhengen er det nærliggende å (igjen) kommentere at to store oppslagsverk om Norges arkitekturhistorie (Brekke m. fl. 2003 og Gunnarsjaa 2006) ikke omtaler drabantbyene i det hele tatt. Se 2.3.

4. En husbiografisk tilnærming til landskap og hjem

Den humanistiske geografien som utviklet seg på 1960- og 70-tallet representerer altså et skifte fra en forståelse av vitenskap som objektiv eller verdinøytral, til et fokus på hvordan verden blir meningsfull for oss mennesker. Videre har både feministiske og postkoloniale perspektiver vist hvordan kunnskap alltid må forstås som kontekstbundet eller situert. Kunnskap er altså et relasjonelt begrep, for eksempel i forhold til kjønn og kultur. Den faglige debatten som kom i kjølvannet av humanismekritikken bidro derfor til å utvikle kvalitative metoder som er sensitive ovenfor de sosiale relasjonene og forutsetningene som kunnskapsproduksjonen inngår i. Dette innebærer også en teoretisering rundt språkets betydning for vår forståelse av verden, og for hvordan handlinger (eller praksis) former og befester verden som meningsfull for oss. Spørsmålene som humanistene stilte seg, knyttet til sted, landskap og hjem, er derfor ikke blitt mindre aktuelle i dag, men utforskes med en større varsomhet både i forhold til geografisk kontekst og forskerens rolle som kunnskapsprodusent og -formidler.

De metodiske grepene i denne avhandlingen inspirert av en husbiografisk tilnærming. Det er mitt argument at denne tilnærmingen er en god måte å forene landskaps- og hjemgeografi på. I dette kapitlet skal jeg derfor gjøre rede for denne tilnærmingen i relasjon til landskapsgeografi.

4.1 Om biografi, husbiografi og geografi

Antropologen Ingrid Rudie (2010) peker på at hus er et velegnet og fengende tema, både i filosofiske og samfunnsfaglige så vel som i skjønnlitterære fortellinger. Kanskje fordi fortellinger om hus nødvendigvis handler om mye mer enn hus. Etnolog Arne Lie Christensen (2010:20) argumenterer eksempelvis for at «Ved å følge en enkelt bygning gjennom en lang periode kan vi bruke den som barometer for kulturelle og samfunnsmessige endringer». Christensens biografi om Groschgården i Oslo demonstrerer den nære forbindelsen mellom arkitektur, estetikk og ideologi, samt hvordan «synet på god og dårlig smak – ikke minst på kulturminner – har vært en klassemarkør» (ibid.:34). Rudie (2010) analyserer huset hun vokste opp i som et minnested. Gjennom fire generasjoner endres huset fra permanent bosted til fritidsbolig, hvor huset, hagen og interiøret rommer en erfart fortid som også inngår i et

nåtidig «to-hjems-prosjekt» der huset tilpasses fritidsboligens funksjon: «With its history of use, [the house] becomes an increasingly complex palimpsest – with traces of history written on top of each other» (ibid.:131).

Det finnes mange motivasjoner for å skrive en husbiografi (foruten Christensen 2010 og Rudie 2010, se f.eks. Lively 2001, Myerson 2004 og Stenseth 2010). Fra et hjemgeografisk synspunkt, handler husbiografi litt forenklet om å fortelle historien om hus som hjem gjennom livene til de som bor og har bodd der (Blunt og Dowling 2006). Det er altså ikke bare historien om et hus, men hvordan huset «leves» av beboerne som problematiseres. Huset forstås således som en prosess, eller som et resultat av «its life with its residents over time» (Setten 2012b:151), og demonstrerer derfor både hvordan husets materialitet er bundet sammen med hjem som forestilling eller symbol, og hvordan huset og de livene som leves der er knyttet til større kulturelle, økonomiske og politiske kontekster. Denne måten å forstå husbiografi på bygger på Alison Blunts (2008) studie av Christodora House i New York. En husbiografi inkluderer, i følge Blunt, både husets materielle form og design sammen med beboernes egne erfaringer knyttet til det livet som leves i husene. Videre: «Rather than view a house as representing its inhabitants – or merely as acting as a container for their activities – a house biography foregrounds the interplay between a dwelling and its residents» (ibid.:568). Mens tidligere studier av hjem ofte forsto huset som den materielle *konteksten* hvor sosialt liv fant sted avhengig av kulturelle, klasse-, og kjønnsrelaterte relasjoner, forstås altså hjem her i *relasjon* til den fysiske strukturen eller huset. Blunt bygger på antropologen Daniel Millers (2001a:12) argument om at «the home itself is both a site of agency and a site of mobility, rather than simply a kind of symbolic system that acts as the backdrop or blueprint for practice and agency». En husbiografi synliggjør derfor den materielle dimensjonen ved hjem, så vel som hvordan hjem som ideal og følelse både påvirker og påvirkes av huset (eller den materielle dimensjonen ved hjem). En husbiografi synliggjør videre hvordan hjem som ideal og følelse endres og befestes over tid. Blunt (29.9.2009) mener derfor at husbiografi som tilnærming til hjem kan relateres både til den fornyede interessen for biografier i geografifaget, og til den økende vektleggingen av forholdet mellom mennesker og materialitet (se 3.4).

Interessen for biografiske tilnærminger har altså vært økende det siste tiåret, både i forhold til mennesker og objekter som for eksempel hus som er fokuset for dette prosjektet. Selv om det teoretiske og metodiske fokuset i disse biografiene spenner vidt: «[such studies] often reveal a

shared interest in human and nonhuman life stories and a situated particularity that is both grounded and mobile» (Blunt 2008:551). Den mest tradisjonelle bruken av biografier i geografifaget er imidlertid knyttet til å formidle hvordan faget har utviklet seg i et historisk perspektiv (Moss 2001). Personfortellinger og intervjuer har både gitt innblikk i, og personifisert faghistorien (se f.eks. Browning og Borowiecki 1982, Billinge m.fl. 1984 og Buttimer og Hägerstrand 1988). Moss (2001) peker videre på at forskeres selvbiografier har vært sentrale i debatten rundt refleksivitet og posisjonering. Som datamateriale for forskningen er biografiske og selvbiografiske tilnærminger imidlertid blitt kritisert for å være for subjektive og lite egnet til å forstå hvordan individuelle erfaringer kan gi innsikt i en større helhet. Med de såkalte «nye» perspektivene som kom utover 1990-tallet (se 4.3), var selvbiografien som egen kategori derfor nærmest fraværende i geografifaget frem til 2000-tallet (Moss 2001). Dette til tross for at forskningssubjektene selvbiografier ble tilkjent en større rolle med fremveksten av kvalitative metoder. Både kvalitative intervju og deltakende observasjon er eksempler på metoder hvor menneskenes erfaringer, selvforståelser og handlinger utgjør en viktig del av datagrunnlaget. I andre disipliner derimot, som sosiologi, sosialantropologi og litteraturvitenskap, førte en voksende interesse for studier av hverdagsliv, livshistorier og identitet til at selvbiografien fikk en økt popularitet, også som datamateriale som forskningen kunne bygge på. Spesielt demonstrerte ulike feministiske studier hvilke muligheter som ligger i en biografisk tilnærming (se Chamberlayne m. fl. 2000, Moss 2001 og Roberts 2002 for mer om biografier i humaniora og samfunnsvitenskap. Se også Miller 1991).

En husbiografisk tilnærming kan videre relateres til ulike biografier som fokuserer på et objekt eller en ting, fremfor personer. Ved å følge huset bygger derfor husbiografien på en objektbiografisk tradisjon, som i følge Gosden og Marshall (1999) har fått større innflytelse i samfunnsvitenskapen i takt med den økte vektleggingen av materialitet. Gjennom å tenke biografisk søkes en forståelse av hvordan «objects become invested with meaning through the social interactions they are caught up with» (ibid.:170). En ting er altså ikke bare en ting: «The central idea is that, as people and objects gather time, movement and change, they are constantly transformed, and these transformations of person and object are tied up with each other» (ibid.:169). Gosden og Marshall sporer den objektbiografiske tradisjonen tilbake til antropologen Igor Kopytoff (1986). Kopytoff argumenterte for en biografisk tilnærming til varer/produkter fordi varene må forstås som en kulturell og kognitiv prosess, «not only produced materially as things, but also culturally marked as being a certain kind of thing»

(ibid.:64). Forstått som en prosess kan derfor tingen gi innsikt i det samfunnet og menneskene den er en del av (se også Appadurai 1986).³³

Å samtale rundt objekter kan også være et godt metodisk grep. For eksempel erfarte antropologen Janet Hoskins (1998) på feltarbeid i Øst-Indonesia, at forskningssubjektenes fortellinger ble mer personlige da hun i samtalen med dem fokuserte på ulike objekter som hadde betydning for dem. Objektene rommet både familiehistorier, nære relasjoner, minner og selvforståelser. Menneskenes livshistorier og deres fortellinger om objektenes betydning var slik ikke tilgjengelig for forskeren uavhengig av hverandre. På samme måte har landskapsgeografer fremhevet betydningen av å gjennomføre turer i landskapet sammen med intervjupersonene. For eksempel Setten (2012a) erfarer hvordan intervjupersonenes forståelse og relasjon til landskapet i større grad trer frem i samtalene når den gjennomføres i landskapet. På turene gjennomført med bønder på Jæren, var mange av intervjupersonene usikre på hva som var «'verd' å se på og snakke om. I landskapet trigget imidlertid bestemte steder en rekke følelser, reaksjoner og minner som nettopp fikk fram landskapets sosiale, kulturelle og politiske dimensjoner» (Setten 2012a:99, kursiv i originalen, se også Scott m.fl. 2009). Ulike «gå-metoder» som metodisk grep, vil jeg komme nærmere inn på i neste kapittel. Oppsummert kan vi si at en husbiografisk tilnærming, som ulike objektbiografier, forteller en annen historie enn de mer klassiske livshistorie- eller selvbiografiske tilnærmingene, ved å fokusere på relasjonen mellom forskersubjektene og den materielle dimensjonen ved hjem. I relasjonen mellom menneskene og objektene, trer menneskenes selvforståelser, handlinger og erfaringer frem som forankret i en materiell virkelighet som vi alle er en del av, og som både påvirker og påvirkes av oss som aktører.

Som jeg påpekte i forrige kapittel, må hjem forstås som å handle om noe mer enn selve huset vi bor i. I denne studien av drabantbylandskapet som hjem, argumenterer jeg derfor for relevansen av et landskapsgeografisk perspektiv. Går vi tilbake til Sauer og Berkeley-skolen, ble arkitektur studert som en del av kulturlandskapet. Før jeg utdyper husbiografi som tilnærming til drabantbylandskapet som hjem, ønsker jeg nettopp å peke på denne dimensjonen ved landskapsgeografien for så å si noe om hvordan perspektivene på arkitektur har endret seg frem til i dag.

³³ Også geografer har vært opptatt av å «følge tingen», spesielt i tilknytning til vareproduksjon, salg og konsum. Ian Cook har for eksempel fulgt ulike matvarer gjennom hele produksjonskjeden og frem til butikkhyllene hvor vi handler (se Cook 2006, Cook og Harrison 2007). Slike studier har ofte vært motivert ut fra et ønske om å avdekke urettferdighetene som varene vi kjøper er bundet opp i, samt gi stemmer til de livene som er avhengig av – og gjøres avhengig av – vårt konsum av disse varene.

4.2 Om arkitektur, hus og landskap

Mens hjemgeografene har begynt å fokusere på den materielle dimensjonen ved hjem (altså på huset som fysisk struktur og interiør), er det interessant å merke seg at geografiske studier av arkitektur har nærmet seg en forståelse av hus som «levd» gjennom en økt interesse for praksis. I den grad vi kan snakke om arkitektur som et eget tema i geografi, kan denne i følge Lees (2001) spores tilbake til den amerikanske landskapsgeografien, representert ved blant annet Berkeley-skolen (se 4.1). Her ble den rurale og folkelige arkitekturen (det som etnolog Arne Lie Christensen (1995) betegner som byggeskikk) gjenstand for både diffusjonsstudier og som artefakt knyttet til lokale særtrekk ved kulturlandskapet (se f.eks. Kniffen 1965 og Zelinsky 1973). Som artefakt ble den folkelige arkitekturen fortolket som å reflektere kulturelle verdier og teknologisk utviklingsnivå. Goss (1988) peker på at dette fokuset ofte ble sett på som en motpol til det arkitekturfaglige fokuset på det urbane, monumentale og unike, et argument som minner om J. B. Jacksons motivasjon for etableringen av tidsskriftet *Landscape* (se 4.1). Med den såkalte kulturelle vendingen ble denne, ofte beskrivende tilnærmingen til hus gjenstand for kritikk. For eksempel Goss (1988:392) påpekte at:

«A building is more than it seems. It is an artifact – an object of material culture produced by a society to fulfill particular functions determined by, and thus embodying or reflecting, the social relations and level of development of the productive forces of that society. [...] A building is invested with ideology, and the space within, around, and between buildings is both produced and producing.»

Goss påpekte svakheten ved at lokal byggeskikk ble tolket som uttrykk for kultur, uten å stille spørsmål ved hvordan kulturelle institusjoner og lokal byggeskikk er relatert til hverandre og hvorfor noen typer arkitektur ble videreført og andre ikke: «In fact, cultural geographers have in general failed to *interpret* culture as a unitary complex of social relations, abstract beliefs, and material or symbolic forms» (ibid.:393, kursiv i originalen, se også Holdsworth 1993). Med fokus på ikonografi, semiotikk og «tykk beskrivelse» (jf. Geertz 1993) er arkitektur, på samme måte som landskap, en kulturell tekst som kan «leses» for å avdekke underliggende sosiale og økonomiske betydninger, eller maktstrukturer knyttet til klasse, etnisitet eller kjønn (se for eksempel Goss 1988, Daniels and Cosgrove 1988a, Domosh 1989, 1996, Duncan 1990 og Duncan og Ley 1993). Fremdeles er studier av arkitektur derfor nært knyttet til landskapsgeografi. Som Lees (2001) påpeker, er fokuset her som oftest på bebygde landskap i større skala som for eksempel byen, temparker eller urbane nabolag. Domosh (1989) skiller

seg imidlertid ut ved å analysere den funksjonelle og symbolske betydningen av en bestemt bygning.

I likhet med argumenter fra nordiske landskapsgeografer for en forståelse av landskap som knyttet til praksis (se 4.4), argumenterer både Lees (2001) og Llewellyn (2003) for at en forståelse av arkitektur som en kulturell «tekst» er en begrenset tilnærming, fordi den ikke engasjerer seg i hvordan arkitektur «leves» av oss mennesker. Llewellyn (2003:265) påpeker at mens «geographers have considered the iconographical and semiotic importance of buildings of architectural significance and high culture [...] the domestic architectural geographies and everyday spaces of the home have remained somewhat under-researched». Lees (2001:55) mener derfor at

«The new cultural geography of landscape, like the 'old' cultural geography of vernacular landscape, has tended to see buildings as signs or symptoms of something else – be it class, culture, capitalism, or resistance to them. [...] This political semiotic approach to reading landscape in terms of the social and economic context of its production tends to discount questions about how ordinary people engage with and inhabit the spaces that architects design».

En svakhet ved den «nye» kulturgeografiens tilnærming til landskap og hus er, som allerede nevnt i forrige kapittel, at mening leses inn i de materielle strukturene som om de allerede ligger der som en del av den historiske og sosiale konteksten (se 4.4). Lees (2001:57) påpeker derimot at en forståelse av de materielle strukturene som meningsfulle «comes out of an active and embodied engagement with particular places and spaces». En mer kritisk tilnærming til arkitektur krever derfor at vi evner å kombinere en analyse av den historiske og sosiale konteksten med et feltarbeid hvor vi engasjerer oss aktivt og direkte i det landskapet vi studerer, og dermed åpner opp for teorier knyttet til praksis (se også Lees 2002). Llewellyn (2003) argumenterer i tråd med dette for en «polyvocal», eller «flernarrativ» tilnærming til arkitektur, som kan kombinere en forståelse av arkitektur som «levd» med en forståelse av de symbolske og ideologiske betydningene som ofte kan knyttes til den bygde formen. På denne måten har geografiske studier av arkitektur det siste tiåret beveget seg nærmere hjemgeografien, nettopp fordi hjem er en sentral dimensjon ved å forstå hus som «levd» (se også Llewellyn 2004, Jacobs m.fl. 2007 og Lees og Baxter 2011). Samtidig minner både Lees og Llewellyns tilnærming til arkitektur om husbiografi som beskrevet av Blunt (2008).

4.3 Om landskap, narrativer og biografi

Selv om dette ikke lenger er så uttalt i dag, har geografiske studier av arkitektur altså en nær forbindelse til landskapsgeografi. Sett i lys av denne avhandlingens prosjekt, er denne forbindelsen høyst aktuell. Llewellyns (2004) argumentasjon om en «flernarrativ» tilnærming til arkitektur, er videre ikke så ulik den tilnærmingen som mange landskapsgeografer har til landskapet. En narrativ tilnærming til landskapet bygger på forståelsen av at ett og samme landskap har ulike betydninger for ulike mennesker, at landskapets mening og verdi (re)produseres på ulike nivå, og at flere fortellinger om det samme landskapet sier noe mer enn en fortelling. De ulike fortellingene om landskapet kan være knyttet til forvaltningspraksiser, faglige forståelser eller tilnærminger, eller menneskers forståelser og tilknytning til landskap basert på praksis (se f. eks. Setten 2002, 2012a og Jones 2003). Det kan derfor argumenteres for at studier av arkitektur, landskap og hjem kan «møtes» i husbiografien. Det finnes imidlertid gode grunner til å reflektere over hvilke implikasjoner som ligger i overgangen mellom en narrativ og en (hus)biografisk tilnærming til drabantbylandskapet. Først og fremst fordi tilnærmingene tilsynelatende ligner hverandre, og at forskjellene derfor kan virke mer kosmetiske enn reelle. Men også fordi en biografisk tilnærming slett ikke er fremmed for landskapsgeografien, noe som fortjener omtale i seg selv. På hvilken måte endres derfor forståelsen av drabantbylandskapet med en (hus)biografisk fremfor en narrativ tilnærming?

En forståelse av landskap som «palimpsest», som lag på lag med historie, finner vi allerede hos Hoskins (1970 [1955], se 4.1). Med humanistenes fokus på subjektive forståelser av landskap, blir landskap videre noe som tolkes, erfares og verdsettes ulikt avhengig av person. Et klassisk essay i så måte er Meinigs (1979b) *The Beholding Eye. Ten Versions of the same scene*. Som Lewis (1979:12) videre sa det, «landscape is our unwitting autobiography, reflecting our tastes, our values, our aspirations, and even our fears, in tangible, visible forms». Ønsker vi å forstå oss selv, kan landskap derfor være et sted å starte. Mange vil kanskje hevde at landskap, på samme måte som hus, er «gode redskaper å tenke med», for å bruke Hendersons (2003) uttrykk, fordi tenkningen nødvendigvis må relateres til en kontekst. Landskap eksisterer ikke uavhengig av mennesket, det er for eksempel nødvendig for produksjon av mat, og formes av kultur og teknologi. Ikke minst fordi landskap stadig er i endring, skriver konteksten seg inn i landskapene og representerer vår fortid, fremtid og nåtid på én gang. Kanskje er den historiske konteksten derfor mest synlig (bokstavelig talt) som spor i landskapet etter tidligere menneskers levde liv, og derfor også mest håndgripelig i

studier av landskap? Debatten rundt drabantbyene og den humanistiske kritikken av moderne landskap er jo nettopp knyttet til en oppfatning av drabantbylandskapet som et slags brudd med tradisjon og historie, der moderne landskap nærmest visker ut sporene fra tidligere generasjoners levde liv. Imidlertid blir landskap på denne måten lett kun et resultat, et slags uskyldig produkt av historiens løp, et landskap vi kan vurdere enten som positivt eller negativt, men som vi som mennesker ikke har et direkte ansvar for. Som påpekt i kapittel 4, ligger ikke meningen i landskapene i seg selv, men i hvordan vi som mennesker skaper verden som meningsfull. Derfor argumenterte Samuels (1979) for å tenke landskap som nettopp en biografi. Samuels reagerte på og påpekte at «forfatteren» ble usynliggjort når landskapet blir forklart ved hjelp av ulike prosesser. I et slikt perspektiv blir mening i landskapet redusert til ulike kontekster som strømminger i tiden (for eksempel nasjonalisme eller urbanisering), eller utviklingstendenser (for eksempel modernisering eller teknologiske fremskritt), og derfor også fremstilt som nødvendig, forutbestemt, eller som en naturlig bevegelse i en bestemt retning:

«Socialized by the repeating rifle, sculptured by the deep plow, sealed by barbed wire, or integrated by the railway, the western landscape was virtually engineered by *things*. Or, at least, so it might seem. For reasons such as these, the issue of landscape authorship – the who behind the facts of geography – becomes nebulous» (ibid.:62).

Samuels (1979) mente derfor at vi ved å fremheve menneskenes rolle i produksjonen av landskap, er et skritt nærmere en mer etisk eller ansvarsfull forståelse av landskap:

«Viewed in terms of individual responsibility, the created landscapes of man are much like any other product of human creativity. [...] That is, they are constrained by need and context, but they are also expressions of authorship» (ibid.:64).

Selv om Samuels så mange utfordringer ved en slik landskapsbiografi, ikke minst med tanke på at den aldri ville bli «fullstendig», kan prosjektet plasseres inn i humanistenes vektlegging av aktøren som aktiv meningsprodusent. Samuels mente imidlertid ikke at konteksten (de ulike prosessene og utviklingstendensene som former landskap) er uvesentlige i landskapsstudier, men påpekte at også prosessene er en sum av ulike menneskers handlinger og tenkemåter. Vi har derfor alle et ansvar for det landskapet vi lever i. Og som forskere har vi ansvar for å fremheve nettopp dette. Mens for eksempel drabantbylandskapet i boligfaglige debatter ofte er blitt sett på som et slags «brudd» med den historiske konteksten (se 2.4) og som en motsetning til de historiske bydelenes «dypere» historie, åpner et fokus på

menneskene som aktive meningsprodusenter av landskap for å forstå alle landskap som like kontekstuelle i lys av menneskenes forhold til dem. Og som Tuan (1977:145) skriver:

«Hometown is an intimate place. It may be plain, lacking in architectural distinction and historical glamour, yet we resent an outsider's criticism of it. Its ugliness does not matter; it did not matter when we were children, climbed its trees, paddled our bikes on its cracked pavements, and swam in its pond.»

En biografisk tilnærming til landskapet er senere blitt noe brukt i Nord-Amerika, se f. eks. Meredith (1985) og Gomez (1998). Samuels (1979) landskapsbiografi har videre fått en viss innflytelse innenfor arkeologi, spesielt i Nederland. For eksempel argumenterer Roymans m.fl. (2009) for at en landskapsbiografisk tilnærming fremhever hvordan den materielle virkeligheten endrer mening over tid. I motsetning til Nord-Amerikansk geografi spenner imidlertid Roymans m.fl. (2009) landskapsbiografi over et mye lengre tidsrom. Med landskapsbiografi som tilnærming ønsker de derfor å fremheve ikke bare hvordan landskapets materialitet har endret seg over tid (arkeologi har jo nettopp ofte vært fokusert på det materielle som spor fra fortiden), men at denne materialiteten har ulik *mening* både i tid og over tid: «In this way, places and landscapes play an active role in the biographies and genealogies of people, binding persons and generations together, while at the same time creating their *own* life histories at different time scales through successive social contexts» (Roymans m. fl. 2009:339, kursiv i originalen). Til forskjell fra Samuels, mangler den etiske motivasjonen bak bruken av landskapsbiografibegrepet. Tilnærmingen blir mer som en blanding av Hoskins (se 4.2), tradisjonell landskapsarkeologi og sosialkonstruktivismen.³⁴ Samtidig påpeker Baas m.fl. (2011) hvordan en tverrfaglig tilnærming til landskapsbiografibegrepet har vist seg å være nyttig i nederlandsk landskapsforvaltning ved at ikke bare den faglige forståelsen av det fysiske og historiske landskapet inkluderes i planleggingsprosessene, men også de lokale forståelsene av landskapet. Landskapsbiografi kan slik fungere som et verktøy for medvirkning, og minske «gapet» mellom offisielle og populære verdsettinger av landskapet for eksempel når kulturarv skal beskrives og forvaltes.

³⁴ Også den engelske arkeologen Finch (2008) peker på en biografisk tilnærming til landskapet som et nyttig bidrag til arkeologifaget, ved å tilføre mer personlige og følelsesmessige erfaringer til den mer tradisjonelle «lesningen» av ulike fysiske spor i landskapet. En metodisk utfordring ved denne type landskapsarkeologi kan imidlertid knyttes til hvilke muligheter vi har til virkelig å kunne vite noe om de immaterielle og følelsesmessige meningsdannelsene og erfaringene i et landskap vi i dag verken selv har muligheten til å erfare, eller til å møte de menneskene som levde der. Spesielt gjelder dette landskap det kan knyttes få eller ingen skriftlige kilder til.

Mens Samuels landskapsbiografi kan knyttes til et humanistisk prosjekt, representerer narrative tilnærminger til landskapet innflytelsen som litteraturvitenskapen fikk med den såkalte kulturelle vendingen (se 4.3). Et viktig fundament for denne vendingen var, som allerede nevnt, språkets betydning for våre selvforståelser og derfor også for kunnskapsproduksjon. Språket gjenspeiler ikke virkeligheten, men konstituerer den. Metodiske konsekvenser av denne vendingen er derfor at våre språklige kategorier, som for eksempel de språklige motsetningene som humanistene var opptatt av, krever en analyse i seg selv. Fordi språket brukes aktivt til å forstå virkeligheten, kan mening og kunnskap forstås som en kontinuerlig fortellende praksis. Roberts (2002) og Czarniawska (2004) beskriver derfor den kulturelle vendingen som en *narrativ* vending, fordi fortellingen både som analogi og metafor er blitt et viktig analytisk verktøy i forståelsen av hvordan vi konstruerer virkeligheten som meningsfull.

Ett av fundamentene for den voksende interessen for narrativer utover 1990-tallet kan knyttes til ideen om at vi forstår våre liv gjennom de historiene vi forteller om dem (Gubrium og Holstein 1997). Fortellingene sorterer erfaringene våre på en måte som skaper mening:

«In order to understand their own life people put them into narrative forms – and they do the same when they try to understand the lives of others. Thus actions acquire meaning by gaining a place in a narrative of life» (Czarniawska 2004:5).

Fortellingene knytter erfaringene våre til motiver, ønsker og årsakssammenhenger. Som fortellinger med implisitte hendelsesforløp gir de oss videre en fortid, nåtid og en mulig fremtid. Fortellinger om fortiden er derfor alltid en refleksjon i og av nåtiden, hvor våre verdisyn, fremtidshåp og selvforståelser bakes inn som normative elementer. Dette perspektivet står i motsetning til essensielle forståelser av identitet. Fortellingene skapes i samtale med andre, og er derfor gjenstand for en konstant forhandling. Det er altså i interaksjon med andre at vi skaper en forståelse både av oss selv (i forhold til de andre), og av verden rundt oss. På denne måten kan samfunnet sies å bestå av mange fortellinger, hvorav noen blir akseptert som riktige eller sanne, og andre undertrykt som upassende eller unaturlige (Aitken 2005). Fortellingene reflekterer derfor ulike maktrelasjoner, normer og identiteter, og altså forståelser om hvor vi kommer fra (vår historie) og hva vi ønsker å jobbe mot (en mulig fremtid).

Som analytisk posisjon kan en narrativ tilnærming avdekke normer og verdier hos ulike samfunnsgrupper, og si noe om hvordan verden gjøres meningsfull. Her står et fokus på «plot» eller hendelsesforløp sentralt, gjennom analyse av hvordan ulike hendelser og erfaringer settes i sammenheng med hverandre og skaper mening: «Understanding derives from the pattern of linkages, not from any single element. Meaning, in other words, *is a linkage*» (Gubrium og Holstein 1997:148, kursiv i originalen). Ofte er slike studier basert på eksempelstudier, hvor forskeren gjennom intervju og/eller observasjon «samler» de historiene som folk forteller om seg selv (Roberts 2002). Samtidig kan en narrativ tilnærming synliggjøre maktrelasjoner og moral gjennom en analyse av hvilke fortellinger og praksiser som blir toneangivende og får konsekvenser. En narrativ tilnærming er videre ofte knyttet til diskursbegrepet, et begrep som litt forenklet refererer til «groups of statements and practices that structure the way we think about things» (Aitken 2005:264). Selv om det er mange tilnærminger til diskursbegrepet, er altså en fellesnevner at alle former for tekster (jf. utvidet tekstbegrep, se 4.3) produseres gjennom diskursive praksiser som strukturerer måten vi tenker om verden på. Diskursbegrepet impliserer intertekstualitet (at tekster bygger på tekster som er avhengige av hverandre for å gi mening), men er også «embedded in social relations of power and ideology that give authority to some texts while subverting others» (ibid.:249). Den narrative vendingen har derfor også resultert i en rekke studier som har søkt å fremheve «alternative» fortellinger for eksempel ved å fokusere på minoriteter, homofile, barn, eldre eller funksjonshemmede. Slike studier har ofte vært motivert både av den feministiske kritikken av samfunnsvitenskapen som mannsdominert og forståelsen av samfunnet som mangfoldig og omstridt (se 4.4).

Mens Samuels (1979) landskapsbiografi altså kan knyttes til et humanistisk prosjekt hvor mennesket som aktiv meningsprodusent er det sentrale fokuset, er narrative tilnærminger knyttet til mer poststrukturalistiske forståelsesformer der mening alltid må forstås som produsert i relasjon til andre mennesker og til andre tekster. En narrativ tilnærming til landskapet kunne derfor ha fungert godt som analytisk posisjon i denne avhandlingen. Som Llewellyn (2004) viser, kan en flernarrativ tilnærming til arkitektur være bygd opp av både fortellinger knyttet til arkitektenes og planleggenes idealer om «den gode boligen» og beboernes egne fortellinger om livet som leves i husene. Tilnærmingen står videre temmelig nært en forståelse av landskap som jeg gjorde rede for innledningsvis (se 1.1), og som ble drøftet videre i forrige kapittel. Også drabantbylandskapet er en levd virkelighet for de som bor der, samtidig som ulike forestillinger om idealhjemmet både produserer og reproducerer

drabantbyens symbolske mening som også virker inn på det materielle landskapet og livene som leves der. Nettopp på grunn av det sterke fokuset på mennesket som aktiv meningsprodusent, kan derfor Samuels landskapsbiografi bidra til å underkommunisere at også huset og landskapet som materiell virkelighet *gjør* noe og kan ha *agency* (se 3.4). Samtidig vil jeg altså argumentere for at en husbiografisk tilnærming til drabantbylandskapet vil være en god måte å forene landskapsgeografi og hjemgeografi på. Sett i lys av gjennomgangen over, er kanskje den mest åpenbare forskjellen mellom narrativer og biografier den at mens en biografi er en narrativ, er en narrativ ikke alltid en biografi. Dette er et viktig poeng, fordi en biografi alltid er om *noen* eller *noe*, og derfor også nødvendigvis impliserer en kroppliggjort tidsforståelse som knytter fortellingen til den konteksten den er blitt produsert i. Biografien kan slik sett ikke skilles fra personen eller tingen. Landskapet eller huset som levd virkelighet blir altså mer fremtredende, og aktøren som aktiv meningsprodusent og -formidler settes i fokus. Så selv om en narrativ også kan bygge på den materielle konteksten som levd virkelighet (f.eks. drabantbyen) gjennom fortellinger direkte formidlet av de personene du studerer (f.eks. beboerne), kan en narrativ like gjerne være knyttet til noe mindre «håndfast» som f. eks. myten eller fiksjonen. Videre har narrative tilnærminger ofte vært mer fokusert på selve teksten enn på personen som produserer den, spesielt i forhold til den «nye» kulturgeografiens tilnærming til landskap som tekst (se 4.3). Narrative analyser gir derfor konnotasjoner til et mer tekstlig og diskursivt materiale, hvor «the reading and investigation of cultural forms as texts and the use of ‘discourse’ to describe bodies of thought and practice produced a diminution or disappearance of the creative, active role of individuals» (Roberts 2002:4). Som Roberts (ibid.:119) videre påpeker, er biografiske tilnærminger derimot:

«resistant to incorporation into discourse or discourse analysis since the emphasis is not only on plot and story (and the consideration of time) but also on individuality and the interplay between the individual and the social. Individuals, while using wider modes of thought and expression (e.g. myths, symbols, beliefs), construct their own narratives according to their interpretation of experience in socio-cultural contexts.»

Bunkšes (2004) *Geography and the Art of Life* illustrerer dette poenget på en vakker måte. Bunkše utforsker den gamle dualismen hjem og reise gjennom sine egne følelser og erfaringer som latvisk flyktning under 2. verdenskrig, og senere immigrant til USA. Detaljerte beskrivelser av landskap, opplevelser og referanser til ulike kunstnere, forfattere og poeter

«who enlarged and gave direction to my geographic sensibilities» (ibid.:5), knyttes sammen i fortellingen som en levd og erfart virkelighet. Denne fortellingen viser dermed hvordan ulike tekster, som for eksempel historiske hendelser, nasjonal og internasjonal politikk og kunst, litteratur og poesi er noe som vi aktivt og kreativt forholder oss til i historiene vi forteller om oss selv. Eller som Bunkše selv sier det, «my experience of each place was filtered through the geographic sensibilities of home and road that I always wondered about» (ibid.:41).³⁵

4.4 En husbiografisk tilnærming til drabantbylandskapet som hjem

Gjennom en husbiografisk tilnærming kan altså landskapsgeografi og hjemgeografi møtes. En husbiografisk tilnærming synliggjør aktøren som aktiv meningsprodusent i eget liv og som del av samfunnet, og dermed også hvordan hjem erfares og leves i spenningen mellom hjem som idé/ideal og erfart virkelighet. Som en biografisk tilnærming er husbiografien knyttet til den økonomiske, politiske og kulturelle konteksten, men fortellingen «forblir» ikke i konteksten. Snarere er husbiografien forbundet med landskapet som den materielle virkeligheten hvor historiene produseres. Som forankret i beboernes egne erfaringer, kan det likevel forstås som et problem å snakke om *en* husbiografi knyttet til landskapet i Romolslia. Som Samuels (1979) allerede påpekte, vil en biografi om landskapet aldri kunne bli «fullstendig». En husbiografi vil alltid representere et utvalg basert på tilgjengelig materiale og hva forskeren anser som relevant i forhold til de spørsmålene som stilles. Kanskje er det derfor riktigere å snakke om flere husbiografier, lik Llewellyn (2004) snakker om en flernarrativ tilnærming til arkitektur, eller landskapsgeografer snakker om flere historier knyttet til det samme landskapet. Som Setten (2012b) velger derfor også jeg å tenke husbiografi i flertall. Samtidig ønsker jeg å fremheve Samuels (1979) argument for å tenke landskap som en biografi, fordi det er et skritt nærmere et mer ansvarsfullt forhold til landskap ved at fokuset rettes mot mennesket som aktiv produsent av landskapets materialitet og mening. Som ulike prosesser som former landskapet (Samuels peker på for eksempel urbanisering og modernisering), kan også en narrativ tilnærming, dersom fokuset i større grad rettes mot selve teksten fremfor de menneskene som produserer den, fungere som en usynliggjøring av mennesket som en aktiv menings- og landskapsprodusent. En landskapsbiografi i følge Samuels (ibid.:67) «deals with

³⁵ Wylie (2007) viser til Lorimer (2003, 2006) for et lignende argument.

what was and is: notably the concrete world of individuals in their context, a world of authored landscapes». Alle historiene om landskapet, også den dominerende fortellingen om drabantbyen som hjemløs og feilslått som ble beskrevet i kapittel to, produseres og reproduseres av noen. Mot slutten av dette kapitlet ønsker jeg derfor å komme med noen refleksjoner rundt nettopp dette.

Gjennom årene jeg har jobbet med denne avhandlingen, har jeg møtt mange fordommer mot drabantbylivet, både i faglige og mer uformelle sammenhenger. Alt for ofte har fortellingene om drabantbyen vært produsert av andre enn de som bor der, og alt for ofte har problemskildringene figurert i forgrunnen. I slike fortellinger blir de som bor i drabantbyen ofte indirekte fremstilt som passive aktører som bor der de bor av nødvendighet, og ikke av egen fri vilje. Den nasjonale erfaringskonferansen om *Områdeløft Groruddalen* (Oslo kommune, Husbanken og IMDI 22.-23.2011, se 2.5) gir en god illustrasjon på dette. Foredragsholderne begrunnet problemene i drabantbyene med dårlig planlegging og lite attraktiv design. De sa også dette, «men folk trives», før de gikk videre med å fortelle om de ulike prosjektene de hadde jobbet med for å fremme integrering av den økende andelen av etniske minoriteter i drabantbyene, og for å gjøre det fysiske bomiljøet mer attraktivt. Ingen sa noe om *hvorfor* folk trives, og jeg begynte å lure på om de virkelig visste noe om dette. Hvilke fortellinger ville ha åpnet seg dersom konferansen hadde fokusert på hvorfor folk trives? Historier om dårlig planlegging og lite attraktiv design? Marianne Gullestad var opptatt av denne problemstillingen fordi hun til sin overraskelse erfarte at hennes studie av arbeiderklassekvinner i en drabantby i Bergen (2001 [1984]) faktisk møtte flest negative reaksjoner blant kollegaer på universitetet:

«For mange norske arkitekter og sosialarbeidere på 1970- og begynnelsen av 1980-tallet betød disse to ordene [respatex og asfalt] 'elendighet', uansett sammenheng. Når jeg sa at kvinnene samlet seg rundt et respatexbord på kjøkkenet, åpnet jeg for en tolkning av foredraget mitt som en beretning om 'passivitet' og 'kulturell fattigdom' og ikke om 'verdighet'.» (Gullestad 1996a:56)

Gjennomgående i Gullestads arbeider er overbevisningen om at «vanlige» menneskers livsformer og forståelsesmåter må forstås på egne premisser, og ikke hierarkisk i forhold til andre livsformer. Som hun sier:

«All too often the ideologies, mentalities, and moral reasoning of ‘ordinary people’ have been considered as late and fragmented reflections of elite thinking, and cultural change has simply been understood in terms of upper-class ways of ‘filtering down’ to other social groups» (Gullestad 1996b:3).

Biografien som tilnærming viser derimot hvordan «vanlige» mennesker forholder seg til sosiale kategorier og strukturer på en kreativ og kompleks måte (Gullestad 1996a, 1996b). Ved en biografisk tilnærming til drabantbylandskapet fremheves derfor ikke bare «forfatteren» av de ulike fortellingene og derfor også «ansvar» ovenfor landskapet og de historiene vi forteller om det (jf. Samuels 1979), men også beboerne i drabantbyen som aktive og skapende mennesker. Heller ikke i drabantbyen bebor menneskene passivt de «masseproduserte» husene, slik Heidegger ville hevde. Også i drabantbyen *gjør* menneskene landskapet og husene til hjem. Samtidig skal vi ta med oss erkjennelsen om at også hus og landskap kan ha såkalt «agency» (jf. Miller 2001b), og dermed virke inn på både hjemproduserende praksiser (jf. Young 2000) og de historiene vi forteller om oss selv. Det er nettopp dette aspektet ved drabantbyen som jeg har ønsket å si noe om ved å studere Romolslia.

Relevant i denne sammenhengen er min egen biografi i møtet med Romolslia. Som jeg vil vise i kapittel 5, var feltarbeidet i Romolslia langt fra problemfritt. Noe av årsaken til det lå nettopp i hvilke forventninger beboerne hadde til meg som forsker, og som en person «utenfra». Samtidig ble feltarbeidet et vendepunkt i mitt syn på drabantbyen som hjem. Fra å nærmest ta for gitt en forestilling om drabantbyen som et sted hvor jeg aldri kunne ha følt meg hjemme, har møtet med beboerne i Romolslia satt mine egne ideer om et godt hjem på prøve. Arbeidet med denne avhandlingen har således tvunget meg til å reflektere nærmere over hvor mine egne fortellinger om hjem kommer fra. Før jeg går videre til å redegjøre for feltarbeidet som danner det empiriske grunnlaget for den andre problemstillingen i avhandlingen, har jeg derfor lagt ved tre refleksjonstekster som jeg har kalt «Parallellogram».³⁶ De to første tekstene bærer preg av hvordan jeg opplevde møtet med Romolslia på et tidspunkt hvor jeg parallelt med feltarbeidet jobbet med humanistiske perspektiver på landskap og hjem, og er opprinnelig refleksjonstekster som er skrevet til veilederen min. Den tredje teksten er en

³⁶ Et parallelogram er en matematisk betegnelse på en firkant hvor sidene er parvise parallelle. Benevnelsen «Parallellogram» er i denne sammenhengen en metafor for den refleksjonsprosessen som foregår parallelt med arbeidet med avhandlingen. Metaforen kom spontant under skrivingen av parallellogram I og II, og er ikke et resultat av nærmere avveininger.

omskrevet versjon av et essay om landskapsbegrepet, som ble skrevet til forskerkurset *Landscape: Politics and Aesthetics* (Rørtveit 2008). Tekstene bryter sjangermessig med selve avhandlingen fordi de må leses som en pågående refleksjonsprosess heller enn «ferdige» arbeid. Tekstene både posisjonerer meg som forsker, og gir et bilde på hvordan hjem og landskap, og vårt forhold til dem, alltid er i bevegelse.

Parallelogram I, II og III

FEBRUAR 2011 – PARALLELOGRAM I: Jeg vet ikke om jeg blir klok på Heidegger – om Heidegger og at mennesket bygger poetisk

Jeg stiger av bussen i den mørke februarkvelden, det er ti minusgrader og snøen knirker. Høyblokkene reiser seg foran meg, det er dit jeg skal denne gangen. Blokkene virker vennlige, som tre tårn mot himmelen. Fra vinduene strømmer varmt lys. Det er tre levende tårn, for bak ytterveggene leveres livene. Rart hvordan landskapet har endret seg på den tiden jeg har gjort feltarbeid her. Fra å være tomt og fremmed, til å bli ganske hjemmekoselig. Jeg ser meg rundt og smiler over alle leilighetene jeg har vært inne i, og alle leilighetene jeg har hørt noe om. Heidegger sier at menneskene ikke bor dikterisk i de masseproduserte blokkene fra etterkrigstiden. De bor dikterisk når de står ovenfor det ufattelige store, det altomsluttende vakre, med likevel så forgjengelige livet. Når de måler seg med livets storhet, alt det gode som jorden rommer men som likevel ikke er oppnåelig i sin helhet for oss mennesker. Dikterisk i våre små hus bor vi, under stjernehimlen, nede på bakken, i streben etter noe bedre, men likevel i visshet om at det største og mest perfekte er utenfor rekkevidde i vår tilmålte eksistens her nede, mellom jorden og himmelen, mellom fødsel og død. Men klart, det er bare hvis vi virkelig bor, altså hvis vi bor og bygger i harmoni med vår «væren i verden», at vi bor dikterisk. Å bo i flokk, i ferdigproduserte og overdimensjonerte hus, er ikke å bo dikterisk.

Mens jeg går opp mot styrelokalene til høyblokkene, dukker to setninger opp i hodet mitt. Den første kommer muligens fra et dikt? Av Rolf Jacobsen kanskje, eller jeg husker ikke, men setningen lyder: «Og bakom suser skogene».³⁷ Jeg får en fornemmelse av levende liv rundt meg, selv om jeg ikke ser en eneste sjel denne kalde kvelden. Men bak veggene synger menneskene. Eller kanskje de gråter. Rundt meg er det liksom et ekko fra alle samtaler, alle turer, alle årstider. Jeg tenker det er en merkelig ting, å studere dette stedet. Men hvor vanvittig annerledes det er å gå her nå, enn det var den våren for fire år siden da jeg kom hit første gangen. Og jeg har virkelig opplevd fine øyeblikk her. Som den gangen jeg gikk av bussen tidlig en morgen i høst. Hadde ikke vært her siden sommeren begynte å glippe taket. Nå skinte de gule lønnebladene mot meg og skapte en fin kontrast til den hvite blokka hvor Elina bor. Eller som den ruskete regnkvalden jeg gikk opp til benken på haugen over fotballbanen, hvor unger og voksne sprang og ropte, men på en systematisk måte man kjenner igjen fra tusen fotballtreninger man selv har vært på som barn og senere foreldre. Den ruskete kvelden jeg oppdaget at benken sto feil vei. Mens jeg ville stå og se innover mot Tyholtårnet, hvor Tobben nok var i gang med å legge ungene, sannsynligvis med en nøyve utvalgt CD som gjorde ungene spretne i kroppen mens Tobben lyttet nysgjerrig med all den kunnskapen han har klart å skaffe seg om menneskene bak og omstendighetene rundt musikken. Men hvis jeg ville sitte og nyte følelsen av regn og vind på samme tid, måtte jeg snu ryggen til Tyholtårnet. I stedet ville hele Romolslia fylle synsranden. Jeg satte meg ikke, men det var et fint øyeblikk.

Poenget er at jeg kjenner jeg blir irritert på Heidegger der jeg går oppover mot høyblokkene denne februarkvelden. For den andre setningen som dukker opp i hodet mitt

³⁷ Den norske forfatteren Rolf Jacobsen skrev ofte om forholdet mellom naturen og teknologi i sine dikt. Jeg har ikke lyktes i å finne noe dikt hvor han skriver «og bakom suser skogene». Derimot har forfatteren Trygve Gulbrandsen skrevet en trilogi, hvor det første bindet «Og bakom synger skogene» ble utgitt i 1933. Jeg har ikke klart å finne ut hvor jeg har fått uttrykket «og bakom suser skogene» fra.

stammer altså fra en norsk oversettelse av Heideggers «Og dikterisk bor mennesket».³⁸ En tekst jeg har problemer med å forstå, egentlig som resten av det lille jeg har lest av Heidegger. Jeg føler jeg forstår, kan gjenskape det han skriver gjennom opplevelser jeg selv har hatt, som for eksempel følelsen av å være på toppen av jordkloden i møtet med den første snøen, alene i en iskald verden men likevel så nær den varme stua der familien ventet på meg med fyr i ovnen. Eller sittende rundt et bål under stjernehimmelen, overveldet av angst over hvor små vi mennesker egentlig er. Men hvordan tenke en følelse? Jeg er irritert på Heidegger, for hvem i all verden var han? Var han nok en romantiker som helst ville tilbake til tiden før den såkalte moderne verden gjorde sin entre? Det sies at han hatet massene, menneskets hang til å følge andre og ikke seg selv. Disse menneskene er ikke i harmoni med sin «væren i verden», hvis jeg ikke har misforstått det hele. Men hvis mennesket bor dikterisk når det måler seg med den (her på jord) uoppnåelige evigheten, det store i skaperverket – kan ikke mennesket stå på sin veranda i niende etasje, skuende mot stjernehimmelen, undrende over livets mysterier, lyttende til byens lyder i det fjerne, og bo dikterisk? Man bygger jo selv om man bor i en leilighet, gjør man ikke? Vi pusser jo opp for harde livet i dette landet, en av mine informanter hadde brukt gjennomsnittlig 5000 kr. hver måned det siste året. Eller er ikke det å bygge? Jeg vet ikke om jeg blir klok på Heidegger.

Når jeg går mot byen igjen, etter at møtet er ferdig, dukker et tredje sitat opp i hodet mitt. Denne gangen fra forfatter Øyvind Holen (2005:294) som har skrevet en reiseskildring om sin barndomsdal, Groruddalen. Dalen han som voksen hadde snudd ryggen til, inntil han tok fatt på arbeidet med boken:

«Det er Groruddalens dårlige rykte som er problemet, og det handler først og fremst om snobberi. Jeg innser at jeg godt kan tenke meg å flytte hjem til Groruddalen igjen for godt, og Marta er ikke uenig. Hun bodde tross alt sine første år på Årvoll.»³⁹

Det var koselig å treffe de nye folka som nå utgjør styret i høyblokkene. Etter lang og tro tjeneste trakk alle de tidligere styremedlemmene seg på generalforsamlingen sist. Jeg kom inn til en munter gjeng, rik i ord som nordlendingene, og ikke var de redd for å si hva de mente. For eksempel om styrelederen for hele BL, han som har styrt i gud vet hvor lenge: «Æ syns han e en nisse. Æ trur han dukka opp fra en av jordhaugan her da Romolslia ble bygd. Han passa sikkert på dæm som bygde òg.» Mens jeg går mot byen etter at møtet er ferdig tenker jeg at her kunne jeg nok sikkert ha bodd. Hvorfor bor jeg ikke her? Er det bare snobberi? Jeg kunne ha bytta leiligheten min på Tyholt med et to-etasjes rekkehus uten å låne mer penger. Ellinor kjenner allerede ei jente her. Det er et flott sted å vokse opp, det er jeg overbevist om. Og jeg liker menneskene her, de er flotte og varierte. Blir jeg lykkeligere av å tviholde på leiligheten i et av de dyreste områdene i byen? Et område hvor Jakob kommer hjem og uttaler (om enn som en overdrivelse) at «alle i klassen har iPhone»? Jeg både hater og elsker Romolslia. Enn så lenge er jeg overbevist om at jeg ville trives best på Tyholt. Nå har vi også sådd sommerplantene, og så snart våren kommer skal vi male verandaen på innsiden. Så sier de også at likegyldighet, ikke hat, er det motsatte av kjærlighet. Det er de stedene som er stedløse, de man er likegyldige til. Fordi man aldri har smakt, luktet eller ledd der. Eller stått og frosset mens man ventet på bussen. De stedene man aldri har sett forandre seg fra vår til sommer, fra sommer til høst og vinter, eller fra Bunnpris til Kiwi. Der man har sett hvordan leiligheter flyttes fra og til. Der man forstår at hverdagen har sin egen rytme. Det er den man må kjenne på, og stedet får sjel, blir menneskelig. Når man forstår at også dette stedet rommer glede og frustrasjon, drømmer og en lengsel etter stadig å gjøre verden bitte litt bedre. Om

³⁸ Heidegger, M. 2008 [1954]. «... og dikterisk bor mennesket». Fra *Vorträge und Aufsätze*. Bale, K. og Bør-Rygg, A. 2008. *Estetisk teori. En antologi*, 277-289. Universitetsforlaget, Oslo.

³⁹ Holen, Ø. 2005. *Groruddalen – en reiseskildring*. Cappelen, Oslo.

ikke annet så ved å plante blomster på verandaen, bli kjent med en ny nabo, være med på dugnad, eller si ja til å trene et fotballag.

Det er lett å bli forført av tekstene til de humanistiske geografene – selv om svakhetene irriterer. Jeg føler meg som en ny romantiker, en som tror at meningen med livet er å gjøre verden litt bedre. En som tror at alle tenker sånn, og at det er dette livet handler om. Å skape seg et sted på denne jorden. Å etterlate seg verden litt bedre for de som kommer etter. Som et nedarvet bondegen som sakte men sikkert arbeider fram jorden, selve livsgrunnlaget, som skal gi grunnlag for velferd for kommende generasjoner. Det samme genet som får kapitalisten til omsorgsfullt å verne om familieformuen, sørge for at den vokser i takt med barneflokkene. Eller som hos humanistene gir seg utslag i et behov for å forstå – alle mennesker og dets levemåter – fordi de tror kunnskap er veien til en lykkeligere verden. Og jeg tenker: Hva om jeg også blir blendet av denne romantiske holdningen – lik humanistene til en viss grad ikke kunne se virkeligheten? På den andre siden – hva er vitsen med alt dette, hvis det ikke er fordi en tror at kunnskap, sånn litt etter litt, vil føre til en bedre verden for oss alle?

AUGUST-NOVEMBER 2011 – PARALLELLOGRAM II: Hva skal man med Heidegger? Heidegger er spøkelset som lurder under overflaten

«...as in Heidegger's thinking, we are called to 'release' ourselves to the world as that which claims us rather than being claimed by us; called to a journey that turns always homewards.»
Malpas 2008:315⁴⁰

Jeg kan sikkert skrive hele monografien uten å nevne Heidegger. Eller kan jeg det? Gjermund Wollan vil gjerne vite hva jeg skal med Heidegger, et fornuftig spørsmål i grunnen – for hva skal man med Heidegger? Det er vel ingen vits i å gjøre tingene mer komplisert enn de trenger å være. Jeg liker ikke at folk gjør ting kompliserte, og spesielt ikke når de påberoper seg det slik som for eksempel Rune Fritz Nicolaisen (2003) gjør i sin innføringsbok til Heideggers filosofi.⁴¹ Han mener noe av Heideggers tenkning er umulig å forenkle, og at: «selv om det dreier seg om en innføring, betyr det ikke at det er en bok som er lettest [...] ofte blir det bratt, ja endog stupbratt der vi skal opp» (ibid.:13). Selv blir jeg ofte mistenksom dersom noen mener de vet noe vesentlig om mennesket dersom mennesket selv strever med å forstå det.

Heidegger har inspirert en rekke tenkere rundt landskap og hjem. Norberg-Schultz gjorde tenkningen hans til retningslinjer for hvordan en kan bygge boliger for mennesket som ikke gjør oss fremmede for verden. Edward Relph var påvirket av Heidegger i sin tenkning rundt stedløshet, en merkelapp som de masseproduserte blokkområdene fra tiden like etter 2. verdenskrig ble selve symbolet på. Anthony Giddens var inspirert av Heideggers tenkning da han skrev om modernitetens konsekvenser. Heidegger kan også spores i Pierre Bourdieu sin praksisteori. Når Heidegger retter oppmerksomheten vår mot at å bygge allerede er å bo, peker han ikke bare på at selve handlingen gjør verden meningsfull, men også at vi ved handlingen (som i seg selv er mening) bindes til de fysiske omgivelsene på en måte som innebærer omsorg og ærefrykt (og derfor en slags poetisk sårbarhet). For å forstå modernismekritikken, slik den fremsto i mange humanistiske tekster, slik Peet (1998:58) beskriver dem som: «[a mourning of] the loss of a world where places had meaning and life was conducted or constructed at recognizable scales», er Heideggers filosofi sentral.⁴² For når

⁴⁰Malpas, J. 2008. *Heidegger's tology. Being, place, world*. The MIT Press, Cambridge og New York.

⁴¹Nicolaisen, R. F. 2003. *Å være underveis. Introduksjon til Heideggers filosofi*. Universitetsforlaget, Oslo.

⁴²Peet, R. 1998. *Modern Geographical Thought*. Blackwell Publishers, Oxford.

verden ikke lenger ligger (som meningsfull) i selve handlingen, men blir tingliggjort med (natur)vitenskapen og teknologien, mister den en grunnleggende mening for oss mennesker. Vi kommer så å si til dekket bord, til den masseproduserte blokkleiligheten muliggjort gjennom avansert teknologi. Og dermed blir vi fremmede for oss selv, vår egentlige væren i verden. Hva kanskje verre er, vi blir respektløse og hensynsløse ovenfor naturen.

Heidegger beskrives av Egil A. Wyller (1996:14) som en naturkraft «som går over de vante elveleiers bredder og river med seg hus bygget på sandgrunn.»⁴³ Wyller mener derfor at vi ikke kan stille oss likegyldig til Heidegger, han rører noe vesentlig ved det å være menneske og som den tradisjonelle objekt-subjekt tenkningen i vitenskapen ikke berører. Heidegger er en naturkraft du ikke kan stille deg uforstyrret ovenfor, men likevel ikke noe alternativ fordi selve fundamentet i vår kultur – det gresk-kristne menneskebildet – er bygget på klippegrunn: «alt hva et heideggersk flomvann her kan forårsake, er å vaske fundamenteringen ren» (ibid.). Fra det gresk-kristne menneskebildet utspringer som kjent skillet mellom kropp, sjel og det åndelige. For Wyller, som selv bekjenner seg til kristendommen, representeres det åndelige ved Gud. For mange av oss andre, som ikke helt vet hva vi skal tro, er det åndelige ofte representert ved naturen selv i kraft av å være en verdi vi hegner om. Naturen rommer en passe dose mystikk og er avgjørende for våre liv her på jorden. Naturvitenskapen alene kan ikke dekke dette forholdet til naturen, selv om den i dag står stødig på klippegrunn.

Naturvitenskapen er, i følge Wyller, det gresk-kristne menneskebildets barn via Descartes. Mange barnebarn derimot, kan kanskje sies å være bygget på sandgrunn. Som for eksempel det teknisk-mekaniske synet på naturen som ressurs. Her spøker Heidegger i vår forståelse av en økologisk krise i forholdet mellom mennesket og naturen, i økofilosofien, i tilbake-til-naturen-bevegelser, og i organisasjoner som Fremtiden i våre hender. Et forhold mellom menneske og natur som kun er basert på den rasjonelle tanke, truer med å gjøre menneskene fremmede både i forhold til sin egen historie og kultur og i forhold til naturen. I stedet for å være vårt hus og bolig (jf. *oikos*, det greske ordet hvorav vår forstavelse øko- er avledet), blir naturen med subjekt/objekt-tenkningen et bestillingsverk (Heidegger 1996).⁴⁴ Vårt herredømme over naturen driver den til sitt ytterste og teknologien blir vår egen fiende. Teknikken og en tingliggjort natur tar herredømmet over oss, i stedet for at vi utøver herredømme over den. Hvis vårt subjekt/objekt-forhold til verden, den beregnende tanke, blir vår eneste måte å være i verden:

«Hvilken stor fare ville da trekke opp? Da ville den beregnende tenknings ytterste og mest løfterike skarpsinn og oppfinnelsesevne gå sammen med likegyldigheten ovenfor ettertanken, den totale tankeløshet. Og hva så? Da ville mennesket fornekte og forkastet det egentlige i seg, at det nemlig er et ettertenksomt vesen. Derfor gjelder det å redde dette menneskets vesen. Det gjelder å holde ettertanken våken» (Heidegger 1996 [1955]:32).⁴⁵

Det egentlige menneskets vesen er ettertenksomt. Heidegger spøker derfor også i erkjennelsen av at det bærer galt av sted. At vi er underveis til vår egenkonstruerte undergang, den Giddens beskriver med analogien til Jagannathvogna.⁴⁶ Som konsekvens av subjekt/objekt-tenkningen kan denne reisen tilskrives den moderne teknologi og tingliggjøringen av natur. Bare tenk på atombomben i Hiroshima, etterfulgt av våpenkappløp og kjemisk krigføring. Olje-alder og

⁴³ Wyller, E. A. og A. Aarnes 1996. En redaksjonell dialog. Heidegger, M. *Oikos og Techne. Spørsmålet om teknikken og andre essays*, 9-14. Utgitt ved Bø-Rygg, A. Aschehoug forlag, Oslo.

⁴⁴ Heidegger, M. 1996. *Oikos og Techne. Spørsmålet om teknikken og andre essays*. Utgitt ved Bø-Rygg, A. Aschehoug forlag, Oslo.

⁴⁵ Heidegger, M. 1996 [1955]. Likesæle. Heidegger, M. *Oikos og Techne. Spørsmålet om teknikken og andre essays*, 21-32. Utgitt ved Bø-Rygg, A. Aschehoug forlag, Oslo.

⁴⁶ Giddens, A. 1997. *Modernitetens konsekvenser*. Pax forlag, Oslo.

global oppvarming, avskoging og overfiske, listen kunne fortsette i det uendelige. Likevel, med litt større ettertanke, er denne erkjennelsen kun en konsekvens? Erkjennelsen om at undergangen vil komme er beslektet med menneskets væren her på jorden som tidsbegrenset. Er det ikke det Heidegger vil vi skal erkjenne? Vi er alle på vei mot døden, for å si det litt pessimistisk. Videre står erkjennelsen om undergangen sterkt i den gresk-kristne tanketradisjonen. Ideen om dommedag, at vårt virke her på jorden en dag vil stå til regnskap, er i kristendommen like sentralt som selve skapelsen. En reise som startet allerede da Eva ikke kunne besinne seg i edens hage. Men med ettertanke kan vi kanskje også si at de kristne har lite å frykte for denne dommens dag. Såfremt de ter seg bra, vil et evig liv vente. Med Jesu død på korset ble menneskene gitt mulighet til tilgivelse. For oss andre er det kanskje verre. Et medlemskap i statskirka nytter vel lite når det virkelig gjelder.

«SKÅL FOR HAVET, DØDEN OG KJÆRLIGHETEN!»

«Så Heidegger er Knappestøperen som stiller oss til regnskap; men heller ikke mer. Eller skal vi heller si: Den fremmede passasjer? – han som 'tenner lykten / på livets nattvei gjennom frykten' (Peer Gynt). Månen er god å ha om natten. Men noe 'alternativ' utgjør den ikke. For hva er den vel uten solen?»

Egil A. Wyller 1996:14⁴⁷

Heidegger er spøkelset som lurer i bakgrunnen. Som du kjenner deg igjen i når du er på hytta, og stjernehimlen igjen åpenbarer seg. Den du ikke så godt merker i byen, og som du derfor må tenke gjennom på ny når nærværet blir så overhengende. Heidegger er spøkelset som puster deg i nakken når tiden mellom dag og natt får armer som strekker seg mot en større tid – den som viser hvordan generasjoner har bygget på generasjoner som bygger, og som berører hvordan og hvem som skal bygge i fremtiden. Heidegger hvisker til deg når du myser mot sola og er ett med landskapet og fuglesangen. Men hvem vil vel være på hytta til evig tid? Ikke jeg. Livet mitt strekker seg lengre enn som så. Til sommerkvelder med utepils på Solsiden og uforstyrrede Lofotfjell som huser en kjærlighetshistorie. Til tilstedeværelsen i god litteratur, oppdagelsesreiser i landskap og til roen i leiligheten min hjemme. Til det å «ville noe mer» med min tilstedeværelse på jorden, enn å bare være på hytta der livet føles riktig og egentlig men samtidig ikke nok. Som Knappestøperen spøker for Peer Gynt når han er seg selv nok og fråtser i livets gleder mens Solveig så møysommelig men tålmodig venter der hjemme, så spøker Heidegger når hjertet roper «ut, ut» og helst vil være på vandring.

I samtaler kan Heidegger spøke, men der er det også lett å spøke tilbake. I følge Arnfinn Bø-Rygg (1996 [1973]:125) sin tolkning av Heidegger, er det nettopp i språket menneskets væren kommer til syne: «Vi taler ikke fordi vi tenker. Snarere tenker vi fordi vi allerede oppholder oss i sproget. Vi taler fordi vi allerede har hørt på sproget og hører til i det.»⁴⁸ I følge Heidegger må vi derfor lytte til språket, for språket bærer i seg en opprinnelig erkjennelse av menneskenes væren i verden. Språket er imidlertid ingen essensiell størrelse. Og det er her noe av svakhetene i denne tankegangen ligger.

Så hva om Heidegger tolkes inn i tiden han skrev? Om vi skal forholde oss til for eksempel den masseproduserte boligblokka på den måten Heidegger beskriver, har han ikke allerede tingliggjort et fenomen og dermed gjort seg selv fremmed for dette fenomenet? Boligblokka kan kanskje tilskrives teknologiens og modernitetens verden, som et produkt av den rasjonelle tanke. Men handlingen, det å gjøre boligblokka til hjem, utføres hver dag av de

⁴⁷ Wyller, E. A. og A. Aarnes 1996. En redaksjonell dialog. Heidegger, M. *Oikos og Techne. Spørsmålet om teknikken og andre essays*, 9-14. Utgitt ved Bø-Rygg, A. Aschehoug forlag, Oslo.

⁴⁸ Bø-Rygg, A. 1996 [1973]. Etterord av Arnfinn Bø-Rygg: Den sene Heidegger. Heidegger, M. *Oikos og Techne. Spørsmålet om teknikken og andre essays*, 111-128. Utgitt ved Bø-Rygg, A. Aschehoug forlag, Oslo.

menneskene som bor der. Handlingen må derfor ikke forstås i normativ forstand, som at det finnes en opprinnelig og mer riktig måte å være i verden på. Og samtidig, hva om Heidegger gir oss en viktig erkjennelse, rører ved noe vesentlig ved det å være menneske – og samtidig tar feil? Eller sagt på en annen måte: hva om det ikke er enten eller, om mening allerede ligger i selve handlingen men også i vår evne til å reflektere over verden som en ting? Er det ikke slik vi kommer videre i verden? Og ekskluderer det ene det andre?

DESEMBER 2010 - MARS 2014 – PARALLELLOGRAM III: Hvordan muliggjør moderne landskap hjem? En selvbiografisk kommentar

«Biographical research in the coming 'moment' is likely to be 'messy' and reflexive, experimental and feminist influenced, multimedia and multivocal but above all motivated to understand the lives of others and, in doing so, our own auto/biographies.»

Roberts 2002:174⁴⁹

Hjem impliserer, i alle fall ideelt sett, en form for kontinuitet og stabilitet. Ideelt sett er hjem, slik de humanistiske geografene beskrev det, en trygg forankring i verden. Til forskjell fokuserer litteraturen som omhandler moderniteten og det moderne samfunnet ofte på endring og diskontinuitet (Heynen 2005).⁵⁰ I det moderne samfunnet kan ingenting lenger stå stille eller være stabil: «the usual depictions of modernity present it as a heroic pursuit of a better life and a better society, which is basically at odds with stability, tradition, and continuity» (Heynen *ibid.*:1). En metaforisk hjemløshet følger derfor ofte beskrivelsene av det moderne mennesket. Likevel er vi altså hjemme et sted. I alle fall de fleste av oss. Samtidig skal jeg ikke påberope meg å være så forankret. Ikke egentlig. Mennesker har føtter, påpeker Hylland Eriksen, ikke røtter. Uansett vil vi ofte snakke om røttene våre – om enn i en noe redigert versjon – de som sier noe om hvor vi kommer fra og hvor føttene våre har ført oss siden, når noen først spør: Hvor kommer du fra egentlig?

Hva gjelder meg, så vokste jeg opp på Halså. I ei lita bygd i Møre og Romsdal, som ingen av mine foreldre hadde et forhold til før vi flyttet dit i 1978, det året jeg ble født. Pappa var utdannet skogbruksforvalter, og kunne velge mellom flere jobbtillbud. Valget sto mellom Trondheim og Halså, ble jeg fortalt senere. Som for mange andre foreldre på 1970-tallet, fremsto bygda som en trygg og mer «riktig» ramme for familielivet, med nærhet til naturen og primærnæringene. Her vokste jeg opp blant venner med etternavn fra den samme gården som de bodde på. Det var «katt og kaniner» på 1970-tallet. Vi fikk etter hvert en stor katterfamilie i uthuset, på det meste telte den 11 stykker.

Røtter eller ikke, mamma og pappa bestemte seg altså for å «slå rot» på Halså. De gjorde som svært mange andre på begynnelsen av 1980-tallet, de bygde seg hus. For når 1970-tallet gikk over i 1980-tallet, innledes en ny epoke i norsk boligpolitikk hvor markedet bestemmer og individet velger (Guttu 2003).⁵¹ Og individet velger eneboligen. På 1980-tallet bygges 212 317 nye eneboliger i Norge (SSB 2010), de fleste i de typiske boligfeltene vi finner i utkanten av byene og nær service- og administrasjonssentra i kommunene.⁵²

⁴⁹ Roberts, B. 2002. *Biographical Research*. Open University Press, Buckingham – Philadelphia.

⁵⁰ Heynen, H. 2005. Modernity and domesticity. Tensions and contradictions. Heynen, H. og G. Baydar (red.). *Negotiating domesticity: spatial productions of gender in modern architecture*, 1-29. Routledge, London.

⁵¹ Guttu, J. 2003. 'Den gode boligen'. *Fagfolks oppfatninger av bokvalitet gjennom 50 år*. Doktorgradsavhandling, Arkitektthøgskolen i Oslo.

⁵² Statistisk sentralbyrå 2010. Boliger, bosatte og rom, etter bygningstype. 1980, 1990 og 2001. Absolutte tall og prosent (Rettet 17. oktober 2005). <http://www.ssb.no/fobblig/tab-2002-09-23-01.html>, 7.12.2010.

Størrelsen på nybygde boliger nådde en topp mot slutten av 1980-tallet, med et gjennomsnittlig areal på nesten 190 kvm (Andersen 2004).⁵³ Huset jeg vokste opp i, det som ble bygd av tømmer fra mammas og min onkels skog i Alvdal, var på godt over 200 kvm. Egentlig alt for mye, tenkte jeg senere, da jeg flyttet med mann og barn til Persaune hageby i Trondheim, i tiden like før jeg tok fatt på denne avhandlingen.

Menneskene bygger for å få en forankring i tilværelsen, mente Christian Norberg-Schultz (1992[1978]).⁵⁴ Hvorfor mamma og pappa bygde hus, er noe jeg aldri har spurt dem om. Men også de var opptatt av sine røtter, det var dit vi reiste i alle ferier. Til Alvdal i Østerdalen, hvor bestefar bodde i et rødt hus, og hvor vi brukte mye tid på turer i fjellet. Eller til Granly, et lite gult hus på Hindrum i Nord-Trøndelag, like ved gården hvor farmor hadde både røtter og sitt slektsnavn fra. Da vi reiste på ferie, reiste vi altså på mange måter hjem. På ganske systematisk vis ble året delt inn i hverdager hjemme på Halså, vinter-, påske- og sommerferier hos bestefar i Alvdal, og høst, vår og somre på Granly. Barndommen min handlet om skoger, fjærolek og skiturer i fjellet. I tillegg til mye annet. Byen var ganske fraværende, nesten eksotisk, og langt fra noe hjem. Jeg husker jeg som liten syntes at alt var mye større i Trondheim, husene, veiene og butikkene. Og på E6'en inn mot sentrum, et sted der leirras for flere hundre år siden hadde dannet en dal ned mot Nidelva, strakte tre store høyblokker seg: «Hvis pappa hadde tatt jobben her i Trondheim», sa søsteren min en gang og pekte, «hadde vi bodd der.» Jeg husker jeg så på de fremmede husene med en blanding av forundring og ærefrykt: Hvordan ville livet arte seg dersom jeg skulle bo i slike store, firkanta, høye hus? Fantasien min strakk den gang ikke til. Fra bilen kunne jeg bare se veier og støvete kratt. Ingen fjære, blåbærlyng eller furukrone.

Flere år senere kom dette mislykkede tankeeksperimentet fra barndommen tilbake til meg med voldsom kraft. Jeg var på feltarbeid i forbindelse med denne avhandlingen, og gjorde et intervju i en av lavblokkene i Romolslia som fra utsiden virker taus og anonym. Inne i leiligheten hvor vi satt rundt spisebordet, blandet fargerike mønstre seg med gamle møbler kjøpt på loppemarked. Lekne bilder på veggene, nytrukket kaffe og sjokolade på bordet. Vi var midt i intervjuet, da noen sekunders stillhet ble brutt av at Anne plutselig sa:

«Jeg husker før, da vi bodde på [...] og kjørte over Bjørndalsbrua, da så vi jo ned på det området her. Og da tenkte jeg, herregud for et område å bo i, så fælt. Ja, for jeg så bare det lå som en gryte ned, som en sånn bakevje. Og ofte lå tåka over. Men det tok i hvert fall ett år før jeg skjønnte at det var den her plassen jeg ikke hadde likt, at jeg hadde flyttet til den plassen jeg hadde sett fra brua.»

Mens Anne snakket, bladde tankene mine seg raskt gjennom de ulike bylandskapene i Trondheim. Det var da det plutselig gikk opp for meg at jeg hadde begynt å gjøre feltarbeid i den samme bydelen jeg som liten ikke hadde klart å relatere meg til. Et prosjekt om drabantbyen Romolslia som jeg i utgangspunktet tenkte var definert med bakgrunn i en interesse for byplanlegging og landskapsgeografi. Et prosjekt hvor jeg rent instinktivt hadde tatt som en selvfølge at hjem handlet like mye om landskap som om hus, en kobling som ikke alltid var like tydelig i litteraturen jeg til da hadde lest.

Vi har alle et bilde av hvordan hjemmet vårt, ideelt sett, skulle være. Utfordringen med å vokse opp i Norge på den måten jeg gjorde det, er at dette hjemmet slik det ideelt sett skulle være vanskelig lar seg realisere: For hvordan kombinere skogen, utsikten og fuglesangen på Granly i Trøndelag et sted, med furutrær på et uendelig dekke av reinmose på Alvdals fjell i Østerdalen? Jeg føler tilhørighet til den norske landsbygda, til fjorder og fjell.

⁵³ Andersen, A. 2004. Bolig, omgivelser og miljø. *Samfunnspeilet* 2004, 4, 58-60.

⁵⁴ Nordberg-Schulz, C. 1992 [1978]. *Mellom himmel og jord. En bok om steder og hus*. Pax Forlag A/S, Oslo.

Likevel kommer jeg sannsynligvis aldri til å ville flytte vekk fra byen som jeg som ungdom og voksen har blitt så glad i. Jeg vil ha i pose og sekk. Jeg vil bo i byen, helst i et lite hus med en liten hage hvor det er mulig å odle frem noen sukkererter, og samtidig tilbringe helger og ferieuker på den norske landsbygda hvor jeg kan grave i jorda i fred for naboens blikk, og snekre utodoer eller vaklevorne benker. Statistisk sett er jeg langt fra alene.

«Åh, du drømmer du Baktusbror». Jada, jeg er kanskje en drømmer. Jeg brukte størsteparten av tjuetårene på å lure på hvor i verden det kunne være fint å bo. Jeg vurderte å flytte, dra nærmere noen røtter et sted. For eksempel til Lofoten, en genial sammensmeltning av fjord og fjell, smale bygater, friskt vær og røtter. Imens dro jeg hjem til Granly i alle ferier, og innså etterhvert at jeg som tredjegerasjon i denne fritidsboligen egentlig hadde liten erfaring med disse røttene. Hvor mye vet jeg egentlig om dem? For det begynner å bli en stund siden jeg som barn dro på kaffeslabberas til min gammelonkel for eksempel, han som overtok farmors hjemgård. Gården er for øvrig ganske sliten. Låven henger ikke like godt sammen lenger, malingen falmer. «Er Granlyhuset gamlere enn huset vårt?», spør datteren min. «Ja», sier jeg. «Granlyhuset ble bygd da oldemor var lita. Hun som bodde nedpå gården vet du.» Røtter eller ikke, tilhørigheten til landskapet kan likevel ingen ta fra meg. Drømmer ikke du?, spør jeg tilbake. Hvordan er ditt bilde av hjem, slik du ideelt sett skulle ønske det var?

Om mulig drømte jeg litt i overkant mye, sånn midt i veikryssene med alle mulighetene. Aldri drømte jeg likevel om livet i en drabantby. Jeg hadde ingen erfaring med slike steder. Ikke vokste jeg opp med fordommene mot dem heller, sannsynligvis fordi de ikke var en del av hva vi snakket om. Da norsklæreren oppfordret oss til å lese Tove Nilsens (1982) *Skyskraperengler*, boka som ble løftet frem som å (endelig) komme med en skildring av den «moderne» barndommen, beskrev den for meg en fremmed verden.⁵⁵ Fordommene mot drabantbyene møtte jeg først senere, i diskusjoner mellom venner og venners venner om hvor det kunne være fint å bo. Jeg møtte de da jeg som student begynte å interessere meg for byplanlegging. Da jeg dro til Romolslia på feltarbeid, dro jeg altså til et temmelig ukjent sted. Men også her møtte jeg historier om tilhørighet. Og historier om hjem som bare vokser på deg, slik at det til slutt blir vanskelig å forestille seg et annet sted å bo. Kanskje det er det som skjer med mange av oss? Alt dette pratet om trær og røtter, men livet går videre. I byen, blant gode naboer og venner, mens ungene begynner å snakke trønderdialekt. Til man til slutt tenker at her hører jeg også hjemme. Til man synes dette med pose og sekk i grunn er en god løsning. Til man en dag tenker at det er ikke røttene som gjør at jeg føler meg hjemme.

Hjem impliserer altså en form for kontinuitet og stabilitet. Landskap er likevel i stadig endring. Er kontinuitet da en kvalitet ved landskapet i seg selv? Eller er de hjemproduserende praksisene en måte å skape kontinuitet, og samtidig tilstrebe stabilitet? Jeg føler meg hjemme på Granly, fordi jeg har brukt så mye tid der sammen med familie og nære venner. Jeg er blitt glad i stedet, i skogen og huset. Jeg kan sitte på benken, den som farfar en gang malte rød og grønn og som mannen min har malt på nytt, og plutselig huske ting jeg som barn opplevde eller fikk fortalt. Aldri spør ungene så mye om hvordan det var da jeg var lita, som når vi er på Granly. Og nå har jeg fått katt, tenker jeg. Jeg har en katt som sitter på verandaen min hjemme i Trondheim. Jeg liker katter, fordi de er stedbundne. Katter flytter ikke frivillig, selv om de har føtter. De hegner om territoriet sitt og hilser deg velkommen – hjem.

Tilbake til feltarbeidet i Romolslia, er det spesielt én opplevelse som ennå sitter sterkt i kroppen selv etter flere år. Jeg hadde vært sammen med datteren min på åpen barnehage i sokkelen på en av høyblokkene. Det var på tide å dra, barnehagen stengte snart og ungene skulle sove. Lange samtaler om stort og smått var unnagjort, snørr og tårer tørket og matpakka

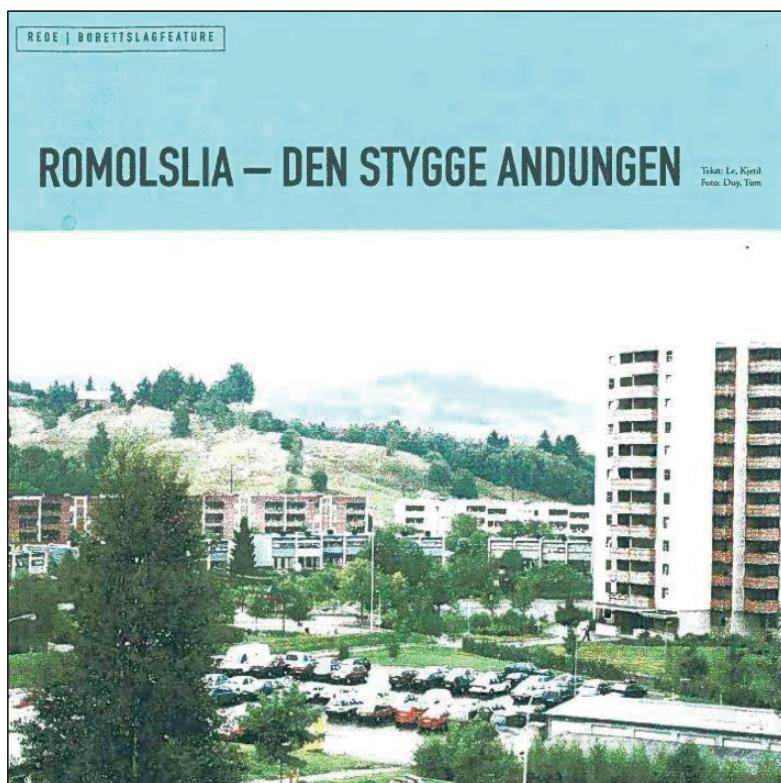
⁵⁵ Nilsen, T. 1982. *Skyskraperengler*. Cappelens Forlag, Oslo.

spist. Det var høst, kald høst med fukt i luften. Jeg sa «ha det» og «takk for denne gang», og gikk ut. Da jeg åpnet den tunge døra ut i frisk luft, den som henger nederst på blokken med leiligheter stablet oppå hverandre i elleve etasjer, skjedde det noe merkelig. En overveldende følelse av fullstendig vanlig-het. Jeg så ikke lenger høyblokkene ruve over meg, og heller ikke søkte blikket etter å forstå dette landskapet og menneskene i det. Jeg gikk ut døra som jeg har gått ut dører tusen ganger før. Smilte til folk slik jeg har smilt til tusen mennesker før. Og ble overveldet av en følelse av fullstendig vanlig-het.

«Ein skigard kan'kje vara evig veit du», sang Stanley Jacobsen. Fordommene mot de norske drabantbyene vil heller ikke vare evig.

5. Feltarbeid i Romolslia

Det empiriske grunnlaget for å si noe om drabantbyen som hjem fra et beboerperspektiv, er altså et resultat av feltarbeid som ble gjennomført i Romolslia i Trondheim i perioden 2007-2011. Dette er en bydel i Trondheim som jeg visste tilnærmet ingenting om før jeg kom dit første gang våren 2007. Det lille jeg visste var at bydelen var planlagt og bygd som en moderne drabantby, og at Romolslia siden 1990-tallet har vært en av de bydelene i Trondheim som scorer lavt på levekårsstatistikken (se 1.5 og 2.5). Romolslia er en bydel som verken har gjennomgangstrafikk eller er noe naturlig utfluktssted. Få har derfor vært der, med mindre de bor der selv eller kjenner noen som gjør det. Jeg ble først oppmerksom på Romolslia gjennom oppslaget *Romolslia – den stygge andungen*, som omhandlet en «ansiktsløftning» som Romolslia borettslag hadde gjennomført på 1990-tallet, som et spleiselag mellom borettslaget, Trondheim og omegn boligbyggelag (TOBB), Husbanken og Trondheim kommune (*Rede* 2002, se fig. 18. Se også 6.3).

Figur 18: Reportasje om Romolslia i TOBBs medlemsblad *Rede*. Kilde: *Rede* 2002, 4,21.

Kanskje ble jeg forført av denne tittelen, da jeg bestemte meg for å gjøre feltarbeid akkurat i denne bydelen. Samtidig representerte reportasjen en litt annen historie om drabantbyen enn den jeg var vant til å høre. Beboerne som ble intervjuet fortalte om flotte naturopplevelser og en sterk hjemfølelse. Og dette i et landskap jeg selv ikke var vant til å tenke på i forhold til verken naturopplevelser eller som et sted hvor jeg kunne føle meg hjemme (se parallelogram III). Jeg ble med andre ord nysgjerrig på hvordan beboerne i Romolslia opplevde bydelen som hjemsted.

Jeg skal i dette kapitlet først gjøre rede for datagrunnlaget som denne avhandlingen bygger på. I innledningskapitlet beskrev jeg før jeg vil reflektere nærmere over selve feltarbeidet i Romolslia.

5.1 Datagrunnlaget som studien bygger på

I innledningskapitlet beskrev jeg hvilket datamateriale de ulike problemstillingene bygger på (1.3). Her vil jeg utdype dette med fokus på metodiske valg og refleksjoner. Den første problemstillingen spør altså etter hvordan boligfaglige idealer om «den gode boligen» har lagt premissene for forståelsen av drabantbylandskapet som hjem. Hovedfunnene fra denne første problemstillingen presenteres i kapittel 2 og 6. Spesielt kapittel 2 bygger mye på en nærlesning av arkitekt Jon Guttus (2003a) doktoravhandling, «*Den gode boligen*», *fagfolks oppfatninger av bokkvalitet gjennom 50 år*, og andre sentrale tekster som gjenspeiler de boligfaglige debattene om drabantbyen. Guttus doktorgradsarbeid er en analyse av hvordan fagfolk i Norge sin oppfatning av boligkvalitet, det han kaller «den gode boligen» har skiftet fra 1945 og frem til 1990-tallet. Dette er en periode hvor synet på bokkvalitet har endret seg mye over relativt kort tid, uten at fagdebatter og forskere har reflektert over endringene i vesentlig grad (Guttu 2003a). Frem til Guttu gjennomførte sitt arbeid, har endringene heller ikke blitt systematisk beskrevet og oppsummert. Problemstillingene som danner grunnlaget for Guttus analyse er derfor tredelt: For det første å beskrive og analysere hvordan oppfatningene av «den gode boligen» har endret seg de siste femti årene slik det fremkommer i faglig debatt om bokkvalitet og i offentlig boligpolitikk. For det andre å analysere hva som har påvirket begrepets innhold med fokus på hvor ideene hentes fra, hvordan meningsdannelsen skjer og hvordan ideer har blitt forsøkt gjennomført i praksis. For det tredje tolker Guttu de boligfaglige diskusjonene om «den gode boligen» i forhold til

samfunnsutviklingen. Analysen bygger på en gjennomgang av faglitteratur og tidsskrifter hvor debattene om bokkvalitet og samfunnsspørsmål gjenspeiles, intervju med fagfolk som har vært aktive i fagdiskusjonene og historiske og boligpolitiske arbeider og dokumenter. Guttus avhandling er således en slags idéhistorisk fremstilling av den boligfaglige diskursen om «den gode boligen», som sier noe om hvordan hjem som normative idéer har endret seg i fagmiljøene i etterkrigstiden som er den tidsperioden som også er interessant i lys av temaet for denne avhandlingen.

Min lesning av Guttu (2003a) har vært fokusert rundt de faglige debattene om drabantbyen, og hvilke andre debatter, forskning og samfunnsspørsmål som har påvirket synet på drabantbyen i fagmiljøene. Guttu har beskrevet mange sentrale kilder som jeg har oppsøkt og lest med utgangspunkt i mine egne forskningsspørsmål. Spesielt har jeg vært interessert i å undersøke hva som skjedde på 1970-tallet, tiåret da drabantbykritikken nærmest ble allemannseie. Dette gjorde meg oppmerksom på hvor sentralt det var å forstå drabantbykritikken i forhold til debatten om bevaring av de «historiske», indre bylandskapene (se 2.4). Mens Guttus avhandling er en kronologisk fremstilling av boligfaglige idéer, har min lesning av denne litteraturen vært preget av min geografiske fagbakgrunn og spørsmål knyttet til hvordan endringer i forståelsen av en type landskap og hjem har innvirkning på forståelsen av andre type landskap og hjem.⁵⁶ Fordi jeg i mitt arbeid har ønsket å belyse de faglige forståelsene ved å ta utgangspunkt i en konkret drabantby i Trondheim, har jeg derfor også gått gjennom tidsskriftet for Trondhjems arkitektforening, *BIT – Bygge i Trøndelag*, som ble utgitt i perioden 1982-1992, medlemsbladet til boligbyggelaget Ungdommens Egen Heim, *Egen Heim* (1951-1975), og arkivet etter Ungdommens Egen Heim frem til det ble klausulbelagt i 1976 grunnet rettsoppgjøret i forbindelse med konkursen som rammet selskapet samme år. I tillegg har jeg brukt sentrale lokalhistoriske kilder hvor boligsituasjonen og lokale debatter er blitt beskrevet, noe som spesielt har vært sentralt i arbeidet med kapittel 6.

Med en kvalitativ studie av drabantbyen Romolslia, har jeg altså ønsket å undersøke hvilke fortellinger om landskap og hjem som kommer til uttrykk blant beboerne der. Til forskjell fra de vekslende idéene om «den gode boligen» i boligfaglige miljø, representerer beboernes

⁵⁶ Dette forholdet var også noe av årsaken til at jeg i starten av doktorgradsarbeidet ønsket å ta utgangspunkt i to boligområder, en drabantby og et boligområde i et såkalt «tradisjonelt» bylandskap. På grunn av omfanget valgte jeg imidlertid å konsentrere meg om drabantbyen, som også er det bylandskapet som i svært liten grad er blitt gjenstand for kvalitative studier konsentrert rundt landskap og hjem (se 1.3, 1.4 og 5.6).

fortellinger en mer erfaringsbasert og «levd» forståelse av drabantbyen som hjem. Feltarbeidet ble gjennomført i tre faser (se tabell 1).

Tabell 1: De tre fasene med feltarbeid i Romoslia i perioden 2007-2011. Se også tabell 2 med oversikt over sentrale informanter/intervjupersoner.

2007-2008	Intervju og samtaler med nøkkelpersoner	Jan Emilsen, styreleder i Romoslia BL siden 1997 Jan Arve Skiri, enhetsleder Storflata (høyblokkene) i 10 år Terje Skjeldam, tidligere bomiljørådgiver TOBB
	Deltakende observasjon/feltsamtaler	Dugnad i Storflata enhetslag Årsmøte i Storflata enhetslag Feltsamtaler med beboere
2009-2010	Deltakende observasjon og feltsamtaler	Deltar i barselgruppe i tilknytning til Romoslia helsestasjon. 7 av 9 møter er hjemme hos hverandre, ett møte var i «byen» (Trondheim sentrum) på kafé, og ett (det første) på helsestasjonen i Romoslia.
2010-2011	Intervju med nøkkelpersoner	Gudmund Gjengaard, tidligere direktør i Ungdommens Egen Heim og sentral politiker i Arbeiderpartiet på kommune- og fylkesnivå. Halldor S. Amundsen, tidligere arkitekt ved Norske boligbyggelags landsforbunds (NBBL) distriktskontor i Trondheim Arkitekt og professor emeritus Bjørn Røe ved Institutt for byforming, NTNU Arkitekt og professor emeritus Sverre Nistov ved Institutt for byforming, NTNU Finn Blakstad, første styreleder i Romoslia BL Jan Emilsen, styreleder i Romoslia BL Björg Sand, engasjert i styrearbeid og bomiljøarbeid over flere år
	Deltakende observasjon/feltsamtaler	Besøk og turer i nabolaget med Elina (fra barselgruppa) Åpen barnehage ⁵⁷ Feltsamtaler med beboere jeg treffer ute Møte med det nye enhetsstyret i Storflata
	Kvalitative intervju	11 intervju med beboere i rekkehus, lavblokk og høyblokk

I den første fasen, fra 2007-2008, gjennomførte jeg intervju og samtaler med nøkkelpersoner. Videre deltok jeg på dugnad og beboermøte i Storflata enhetslag (høyblokkene), og snakket med ulike mennesker som jeg møtte. I andre fase, fra 2009-2010, fortsatte jeg med deltakende observasjon og feltsamtaler, ved å bli med i en barselgruppe med tilknytning til Romoslia. I den siste fasen, fra 2010-2011, gjennomførte jeg 11 kvalitative intervju med ulike beboere i tillegg til å fortsette med deltakende observasjon. Videre intervjuet jeg noen flere nøkkelpersoner. Gjennom hele perioden har jeg vært opptatt av å snakke med personer som har jobbet med, eller jobber med arkitektur og planlegging i Trondheim. Spesielt vil jeg nevne

⁵⁷ Åpen barnehage er et gratis tilbud til foreldre uten ordinær barnehageplass. Barnehagene har ansatt pedagoger, men foreldrene må følge barna sine selv. Tilbudet fungerer som en møteplass for foreldre og barn, og er en arena for å samtale rundt ulike utfordringer knyttet til for eksempel familiesituasjon og foreldrerolle.

en viktig samtale jeg hadde med Bjørn Røe og Sverre Nistov, begge professorer emeritus ved Institutt for byforming ved NTNU.

Opprinnelig hadde jeg planlagt å starte med deltakende observasjon og rekruttering av intervjupersoner i løpet av våren 2008. Deretter ville jeg gjennomføre kvalitative intervjuer med beboere i de ulike boligtypene frem mot utgangen av 2008. Alt gikk imidlertid ikke etter planen. Fordi ingen i første omgang ønsket å stille opp til intervju, fortsatte jeg med deltakende observasjon frem til jeg i løpet av 2010 og 2011 fikk gjennomført 11 intervjuer. Jeg har videre gjort mange fremstøt i forhold til både styret i Romolslia BL og for eksempel vaktmesterkontoret, uten å få hjelp til det jeg etterspurte. For eksempel ønsket jeg å være med vaktmestrene på jobb for å lære mer om deres rolle i vedlikeholdet av landskapet, men de ønsket ikke å ha meg med. Jeg har også ved flere anledninger bedt styret i Romolslia om tilgang til arkivmateriale. Foruten dokumentasjon på styrevedtak og diskusjoner på generalforsamlinger, disponerer Romolslia BL for eksempel et bildearkiv som illustrerer den oppussingsprosessen borettslaget var gjenstand for på 1990-tallet, samt en beboerundersøkelse om uteområdene som ble gjennomført i samarbeid med daværende bomiljørådgiver Terje Skjeldam i TOBB. Intervjuene og samtalene med beboerne vil alltid være en nåtidsfortelling basert på hva de synes er viktig i dag. Arkivmaterialet ville ha gitt meg et innblikk i hva folk har diskutert og vært opptatt av over tid. Særlig ønsket jeg å få et begrep om hvordan og hvorfor det fysiske landskapet og bygningene har endret seg over tid, samt styrets rolle i dette. Styret i Romolslia var imidlertid lite villig til å la meg gå gjennom arkivet deres på egen hånd. Jeg fikk likevel referater fra alle generalforsamlingene i borettslaget, samt noen tilfeldige rapporter og planer. Videre har jeg fått mye informasjon om den første tiden i Romolslia gjennom et intervju med Finn Blakstad, som var den første styrelederen i Romolslia BL. Intervju og samtaler med Jan Emilsen og Jan Arve Skiri, samt telefonsamtaler med Bjørg Sand, som har vært engasjert i styre- og bomiljøarbeid over flere år, har også vært viktige.

På bakgrunn av det noe tilfeldige utvalget av arkivmateriale har jeg valgt å tone ned forhold som jeg i første omgang var veldig interessert i, som for eksempel oppussingsprosessen på 1990-tallet. Selv om dette oppussingsprosjektet var et viktig moment som de involverte styrelederne fremhevet som avgjørende for at mange som vokste opp her som barn nå flytter tilbake, var det i liten grad noe å hente om dette temaet fra beboerne i området. Det som

huskes best fra denne tiden er en av arkitektenes forslag om å sprengre høyblokkene for å forbedre området.

Det er altså Romolslia som bosted og hjem sett fra beboerne jeg har møtt gjennom deltakende observasjon og intervju, som denne avhandlingen er konsentrert rundt. Jeg skal i de følgende avsnittene beskrive de ulike fasene av feltarbeidet, og gå nærmere inn på deltakende observasjon og kvalitative intervju som metoder. Videre vil jeg reflektere rundt prosessen med å skrive og analysere feltnotater, samt flere av de utfordringene jeg møtte under feltarbeidet.

5.2. Første fase: Deltakende observasjon, feltsamtaler og intervju med nøkkelpersoner

Jeg startet altså med deltakende observasjon. Siden jeg på forhånd visste lite om boområdet og menneskene som bodde der, så jeg deltakelse som en god måte å få bedre kjennskap til hva folk i Romolslia var opptatt av å snakke om ved eget hjemsted. Deltakende observasjon er en kvalitativ metode hvor du som forsker deltar i samhandlingen og aktivitetene sammen med de menneskene du studerer. Metoden fokuserer altså på hva folk gjør og hvordan de samhandler med andre. Samtidig gir metoden innsikt i hvordan mennesker snakker om ulike tema som berører dem. Den såkalte feltsamtalen kan på denne måten gi svar på spørsmål man på forhånd ikke visste var relevante (Saugestad 1997). Fossåskaret (1997) kategoriserer feltsamtaler som en egen kanal hvor empirisk materiale blir produsert, selv om samtalene som regel er en integrert del av den deltakende observasjonen. Feltsamtalene inkluderer både de samtalene som forskeren fanger opp ganske uavhengig av sin egen tilstedeværelse, og de samtalene forskeren selv blir en del av (ibid.). I noen grad kan forskeren styre samtalene for å utdype relevante perspektiv som kommer opp i samtalen, og også stille spørsmål om tema han eller hun lurer på. Deltakende observasjon kan derfor være en god måte å bli kjent med studieområdet på, særlig i et feltarbeid der problemstillingene og tema for prosjektet ikke er helt klarlagt på forhånd. Etter hvert som en får mer kjennskap til feltet, kan en bygge videre med observasjonsstudier eller intervjuer som er mer fokuserte i forhold til hva som viser seg å være relevante og viktige spørsmål.

Deltakende observasjon er imidlertid en svært nyttig metode i seg selv, fordi den åpner for et annet type datamateriale enn for eksempel kvalitative intervju. Blant annet fikk jeg ved å delta

på dugnaden for høyblokkene, innsikt i hvilke områder beboerne hadde omsorg for og dermed også en slags usynlig grense for «vårt» og «de andres» område. Jeg observerte også hvem som fant sammen, og hvem som falt utenfor. Observasjoner som er mer vanskelig å sette ord på er knyttet til den stemningen som ble skapt der og da ved at vi arbeidet sammen for å forskjønne uteområdet. For meg som ikke bodde i høyblokkene og var vant til å tenke Romolslia mer som en helhet fremfor å være satt sammen av flere «omsorgsfelter» (jf. Tuans begrep *fields of care*, se 3.2), forvandlet min opplevelse av landskapet seg i løpet av denne kvelden. Med høyblokkene og haugene som en vertikal vegg rundt uteområdet mellom blokkene, ble dette i løpet av kvelden en egen liten «verden». Under kaffeselskapet etter dugnaden, snakket jeg med flere av de andre om betydningen av dette uteområdet i forhold til trivsel og bruk av uteområder andre steder i Romolslia. Som jeg kommer tilbake til litt senere, ble dette videre ett av temaene jeg fulgte opp i intervjuene der jeg spurte intervjupersonene om å «guide» meg rundt i landskapet.

Som allerede nevnt hadde jeg planlagt å bruke våren 2008 til å rekruttere intervjupersoner, kombinert med deltakelse på beboermøter og dugnad. Slik jeg beskrev i søknaden til *Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste AS*, ville jeg starte rekrutteringen av intervjupersoner gjennom kontakt med mer uformelle kanaler som for eksempel foreldreutvalget på skolen og i barnehagen.⁵⁸ Videre ville jeg spørre folk jeg møtte under observasjonsstudiene om de ønsket å stille opp på intervju. Jeg var redd for at jeg i større grad ville bli oppfattet som å komme «ovenfra» som en maktperson, dersom jeg gikk via de ulike styrene i borettslagene. Personvernombudet ville imidlertid ikke godkjenne denne planen. Begrunnelsen var at det kunne bli utydelig for folk hvor jeg hadde fått navnene deres fra, og hva prosjektet mitt gikk ut på. Selv om jeg var uenig i Personvernombudets løsning, gjorde jeg som de foreslo. Jeg kontaktet Jan Arve Skiri, som da var styreleder i Storflata enhetslag, og fikk en liste over personer som fikk et brev med informasjon om prosjektet og forespørsel om å delta (se vedlegg 1). Da jeg senere ringte for å spørre om de var villig til å stille opp til intervju, fikk jeg svært negativ respons. Ingen ønsket å delta. Av den grunn valgte jeg å fortsette med å gjøre deltakende observasjon, for så å rekruttere intervjupersoner etter hvert. Som jeg var inne på tidligere, åpner deltakende observasjon for samtaler med mennesker som både kan gi verdifull informasjon om feltet, men også bidra til å skape den

⁵⁸ Personvernombudet for forskning (NSD) har som hovedoppgave å vurdere forsker- og studentprosjekt i forhold til personopplysningsloven og helseregisterloven. NSD skal bistå forskere med veiledning og sikre at forskersubjektene får sine rettigheter ivaretatt. Forskningsprosjekter som oppbevarer personopplysninger eller som vil komme til å behandle et datamateriale som inneholder sensitive personopplysninger er meldepliktige.

tilliten som er avgjørende for å få folk til å ville dele personlige erfaringer og følelser med meg som forsker.

5.3 Andre fase: Deltakende observasjon og feltsamtaler

Da jeg gikk ut i fødselspermisjon noen måneder ut i 2009, så jeg deltakelse i en barselgruppe som en gylden mulighet til å fortsette feltarbeidet. Da jeg hadde erfaring fra to ulike barselgrupper tidligere, visste jeg at dette var en arena hvor ønsker og behov i forhold til hjem, samt eventuelle flytteprosjekter ofte ble diskutert. Kanskje har dette sammenheng med at nybakte mødre ofte er i en posisjon hvor de vurderer boligen og boområdet sitt med nye øyne? Med «fellesnevneren» jevnaldrende baby, er barselgruppa videre en møteplass som ofte er motivert av å ha noen å gjøre ting sammen med mens man er i permisjon. Man bytter på å besøke hverandre, og møtes til trilleturer eller på kafé. I Trondheim er det helsestasjonen i de ulike bydelene som initierer det første møtet, blant annet for å gi familiene et større nettverk der de bor. For meg ble deltakelsen i barselgruppa i Romolslia en slags ny start på feltarbeidet. Fordi jeg til nå hadde blitt møtt med en viss skepsis, ble jeg overrasket over hvor godt mottatt jeg ble da jeg presenterte meg selv og prosjektet mitt første gangen vi møttes på Romolslia helsestasjon. Mens jeg tidligere var uforberedt på å møte så stor motstand, var jeg altså nå tilsvarende lite forberedt på at de andre syntes det både var spennende og morsomt å ha med en forsker i gruppa si. Jeg vil anta at alder og utdanning spilte en rolle. Mange av dem jeg tidligere hadde snakket med, var betydelig eldre enn meg, og noen hadde i tillegg liten kjennskap til hva forskning rent generelt går ut på.⁵⁹ Deltakerne i barselgruppa var derimot mer jevnaldrende med meg, og mange var nettopp ferdigutdannet eller studerte fortsatt. Samtidig er jeg sikker på at den mer uformelle måten å ta kontakt på, hvor folk faktisk får snakke med deg ansikt til ansikt, er bedre egnet til å skape den tilliten som er avgjørende for at de skal være villige til å delta i et forskningsprosjekt. Spesielt i tilfeller hvor temaet for forskningen er svært personlig, noe jeg vil komme tilbake til mot slutten av dette kapitlet.

Det var fem deltakere i barselgruppa, foruten meg. Av de fem er det spesielt Elina, Mia og Silje som følger gruppa regelmessig (se tabell 2). Bare Elina bodde i Romolslia. Barselgruppa skulle vise seg å være nyttig på flere måter. For det første fungerte gruppa som en døråpner,

⁵⁹ For eksempel snakket jeg med noen eldre damer (60-70 år) på dugnaden som fortalte at de hadde lurt på hvilket magasin jeg skrev for. De hadde ikke forstått innholdet i brevet jeg sendte ut, og var derfor svært skeptiske til hva som egentlig var min agenda med å ville snakke med dem.

hvor spesielt Elina spilte en stor rolle i å sette meg i kontakt med andre beboere i Romolslia. Elina har et forholdsvis stort nettverk, og er videre en ganske utadvendt person som liker å diskutere med andre. Gjennom å referere til samtaler hun hadde hatt med andre, satte hun meg på sporet av tema jeg kunne være oppmerksom på eller diskutere med andre. Da medlemmene i barselgruppa kom fra flere bydeler, fikk jeg videre en mulighet til å utforske Romolslia på en annen måte enn jeg på forhånd ville ha tenkt som relevant. For eksempel gikk vi turer på de ulike gangveiene som knytter bydelene sammen i forkant av, eller etter at vi hadde vært hjemme hos noen i gruppa. På denne måten gjorde barselgruppa meg oppmerksom på hvordan de avgrensningene vi som forskere gjør av studieområdet vårt ikke nødvendigvis samsvarer med beboernes oppfatninger av sitt eget nærmiljø, et tema jeg fulgte opp i senere feltsamtaler og intervju. Som forsker hadde jeg på forhånd tenkt Romolslia som et eget sted, en drabantby med en viss avstand til sentrum i Trondheim. Også beboerne definerte Romolslia som et eget sted der de «var hjemme», men mange så Romolslia som en del av et større nettverk av tilgrensende bydeler som Kolstad og Flatåsen.⁶⁰ Mange hadde venner og/eller familie i nærliggende bydeler, og definerte nærhet til dem som viktig for trivselen i Romolslia. Videre, mens for eksempel planleggere har en tendens til å forstå drabantbyen som en motsetning til den historiske bykjernen (jf. kapittel 2), opplevde beboerne i Romolslia sentrum i Trondheim som en slags utfyllende kvalitet ved bostedet sitt. Den korte veien inn til byen ble ofte beskrevet som å få både i pose og sekk, dvs. et byliv med bredt utvalg av forretninger, kaféer og kultur og med muligheten til å trekke seg tilbake i roligere og grønnere omgivelser hjemme.

Sist, men ikke minst, ble barselgruppa slik jeg på forhånd hadde sett for meg en arena hvor samtaler rundt hjem ble et sentralt tema. Til forskjell fra intervju, som er et møte du som regel gjennomfører bare én gang, var det interessant å få muligheten til å møte de samme personene flere ganger. For eksempel får du se hvordan husets interiør «leves» med beboerne, alt etter som familien får nye behov, eller slik som Elina hvor hun andre gangen vi var hos henne hadde ommøblert og kjøpt ny sofa for at det skulle bli lettere å ta imot gjester på kaffebesøk. Barselgruppa viste seg også å være en arena for utveksling av idéer både til smarte løsninger for innredning på lite areal, og til hvor man kan få kjøpt gjenstander som gir leiligheten særpreg og personlighet. På denne måten fremmer den materielle dimensjonen av hjem samtaler rundt viktige verdier ved hjem. Dette viser seg i den glidende overgangen det ofte er

⁶⁰ Se kart fig. 3. Kolstad er en drabantby på Saupstad, og oppleves av beboerne som en egen bydel. Kolstad er imidlertid ikke definert som egen drabantby av Hansen og Brattbakk (2005b), som kartet bygger på.

i samtalene mellom interiør og gjenstander som stygt eller fint, og viktige verdier som for eksempel personlighet, gjestfrihet og orden. Derfor setter Gullestad (1992:79) begrepet «et godt hjem» i sammenheng med forståelser om hva som er «et pent hjem»: Et godt hjem er et pent hjem, og slik forenes moralske eller normative forestillinger med et estetisk uttrykk. Det er altså gjennom begreper som for eksempel «stygt», «koselig» og «pent», at den normative forestillingen om hjem kommer til uttrykk. Gullestads *Kitchen-table society* (2001 [1984]) går dypere inn i en analyse av nettopp dette forholdet enn hva jeg kunne gjøre basert på de ni møtene vi hadde i barselgruppa. Barselgruppa var imidlertid viktig for å forstå at hjem ikke bare «laves» i forhold til dominerende forestillinger om idealhjemmet, slik vi for eksempel får presentert dem gjennom arkitektur- og byplanidealer eller interiørmagasiner, men også i forhold til en mer personlig forestilling om hva som er «et godt hjem». Dette var et tema jeg mente det var viktig å følge opp i intervjuene. Ved siden av å fokusere på selve følelsen av hjem (og altså relasjonen til boligen og landskapet), spurte jeg derfor intervjupersonene om hvordan de ville beskrive et «godt hjem». Dette spørsmålet ga ofte flere refleksjoner rundt spørsmålene jeg hadde i forhold til følelsen av hjem, spesielt i Marits, Ingrids og Annes tilfelle, som på ulike måter har et ambivalent forhold til Romolslia som hjem (se kapittel 7).

5.4 Tredje fase: Kvalitative intervju, feltsamtaler og deltakende observasjon

Som nevnt var barselgruppa et gjennombrudd i forhold til å rekruttere personer som var villige til å stille opp til intervju. I 2010, mot slutten av permisjonstiden min, startet også tre «snøballer» sakte å rulle. Den ene snøballen startet altså med Elina fra barselgruppa, den andre med en kontaktperson i styret i Romolslia BL, og den tredje snøballen startet med et tips fra en kollega ved NTNU. Jeg erfarte at det var lettere å få folk til å si ja til å delta når jeg viste til at jeg hadde fått navnene deres fra personer de kjente godt. Mange sa det til og med rett ut, at de ikke ville ha sagt ja til at jeg kunne få komme og intervju dem hadde det ikke vært for dette. Imidlertid fikk jeg også nå mange avslag, og to av de tre snøballene (både den som startet med Elina og den som startet med tips fra en kollega ved NTNU) stoppet derfor opp av seg selv mot slutten av 2010. I løpet av 2011 fikk jeg nye navn, og fulgte bare opp ett av dem. Selv om det nå var blitt lettere å rekruttere intervjupersoner, var jeg på dette tidspunktet nødt til å avslutte feltarbeidet for i stedet å konsentrere meg om analyse- og skriveprosessen. Da hadde jeg til sammen gjort 11 intervjuer, hvorav ett ble gjennomført på sparket uten båndopptaker og intervjuguiden fremfor meg (se tabell 2). Hadde jeg hatt mer tid

i prosjektet, er jeg ikke i tvil om at jeg ville fått mange flere intervju. Dette ville sannsynligvis gitt meg flere nyanser med hensyn til spørsmålene jeg var opptatt av. Samtidig hadde jeg vært så lenge i Romolslia, at jeg ikke opplevde å få informasjon som brøt vesentlig med hva jeg hadde hørt før. Likevel kan jeg altså ikke utelukke at flere intervjuer ville ha spilt en rolle for analysen. For eksempel vet jeg av flere tilfeller hvor beboere har byttet leiligheter innad i familien, der for eksempel datter bytter med mor til barndomsleiligheten for å få større plass når hun selv får barn. Både høyblokkene og lavblokkene huser slik ofte flere generasjoner i samme familie i samme blokk, eller i blokker rundt det samme tunet. Videre vet jeg om en familie som flyttet fra Romolslia for å bo i enebolig, men som etter noen år savnet det sosiale ved å bo i Romolslia og derfor flyttet tilbake igjen. Dette er bare noen av de mange historiene jeg skulle ønske jeg hadde hatt tid til å forfølge.

Mens deltakende observasjon som nevnt fokuserer på hva folk gjør, og hvordan de samhandler eller snakker om sentrale tema, er kvalitative intervjuer en metode som fokuserer på deltakernes egne refleksjoner og opplevelser. Intervjuet er slik en mulighet til å få vite noe mer om hvordan beboerne reflekterer rundt sitt forhold til Romolslia som hjem. Alle intervjuene ble tatt opp på bånd, bortsett fra ett. Intervjuet med Lars var et resultat av en feltsamtale som utviklet seg til å ligne mer på en intervjusituasjon med en varighet på rundt en og en halv time. Samtalen begynte med at Lars viste meg rundt i Romolslia, og fortalte om hva vi så rundt oss og hvordan landskapet hadde endret seg. Mens vi gikk rundt møtte vi også andre beboere som vi stoppet og snakket med, før vi gikk videre. Etter hvert ble samtalen mer og mer personlig, og jeg ble til slutt vist rundt i leiligheten hans. Mange av de temaene som jeg hadde definert i intervjuguiden, ble dekket i denne samtalen i en kombinasjon av mine spørsmål og hans fortelling. Likevel var det ikke alle spørsmålene det passet seg å spørre i akkurat denne situasjonen. Dette var spørsmål av mer abstrakt karakter, som for eksempel beskrivelser av «et godt hjem». Som Fossåskaret (1997) peker på, har feltsamtalen gjerne en ramme som definerer hva som er naturlig eller ikke å snakke om. Lengre feltsamtaler kan på denne måten sammenlignes med en slags kontrakt mellom forskeren og informanten. I akkurat dette tilfellet var utgangspunktet at jeg som nysgjerrig, ung forsker ble «guidet» rundt av en svært interessert pensjonist som hadde førstehånds kjennskap til Romolslia. Derfor ble jeg på mange måter prisgitt det materielle i landskapet og leiligheten i spørsmålene jeg stilte. De andre lengre feltsamtalene som har vært viktige for meg, har hatt andre forutsetninger basert på situasjonene der og da. I tabell 2 har jeg listet opp de samtalene og intervjuene som har spilt en rolle for analysen i denne avhandlingen. Alle deltakerne er anonymisert ved at de

har fått fiktive navn, samt at spesielle kjennetegn som for eksempel eksakt bosted er utelatt. I den senere empiridiskusjonen refereres disse intervjuene til med navnene under, mens intervjuene med nøkkelpersoner er referert til som muntlig kilde i referanselista.

Tabell 2: Oversikt over informanter

Sentrale informanter:	Dato:	Hva:
Åste (30-39 år), har bodd over 10 år i høyblokk med mann og barn.	7.5.2008	Lengre feltsamtale i forbindelse med dugnad
Inger (60-69 år), har bodd over 10 år i høyblokk, enslig.	7.5.2008	Lengre feltsamtale i forbindelse med dugnad
Elina (30-39 år), har bodd i lavblokk med mann og barn siden 2005. Elina kom til Norge som flyktning, og er delvis oppvokst i landet.	Flere møter 2009-2011 18.3.2010	Lengre feltsamtaler i forbindelse med barselgruppe, åpen barnehage og besøk/turer i Romoslia. Kvalitativt intervju
Mia (30-39 år), bor i rekkehus på Flatåsen.	Ni møter 2009-2011	Deltager i barselgruppe
Silje (30-39 år), bor i enebolig i Sjetnemarka (boligfelt fra 1980- og 1990-tallet).	Ni møter 2009-2011	Deltager i barselgruppe
Torstein (40-49 år), bor i rekkehus med kone og barn. Engasjert i kunstgressbanen.	31.5.2010	Lengre feltsamtale. Torstein ønsket å stille til intervju, men kona nektet.
Ingrid (40-49 år), har bodd i selveierleilighet sammen med mann og barn siden 2000.	1.6.2010	Kvalitativt intervju m/tur i nabolaget
Lars (60-69 år), har bodd i rekkehus siden 1974, har voksne barn.	11.6.2010	Intervjusamtale m/tur i nabolaget, uten båndopptaker og intervjuguide
Jan (30-39 år) og Vibeke (30-39 år), har bodd i høyblokk siden 2008	5.8.2010	Kvalitativt intervju m/tur i nabolaget
Marit (30-39 år), har bodd i lavblokk siden 2006	19.8.2010	Kvalitativt intervju m/tur i nabolaget
Camilla (30-39 år), har bodd i høyblokk med samboer siden 2006	1.10.2010	Kvalitativt intervju
Unni (40-49 år) og Hans (50-59 år), har bodd i rekkehus siden 1974, voksne barn.	21.10.2010	Kvalitativt intervju
Anne (30-39 år), har bodd i lavblokk siden 2004	27.9.2010	Kvalitativt intervju m/tur i nabolaget
Rolf (60-69 år), har bodd i rekkehus siden 1981 og lavblokk siden 1973, kone og voksne barn	29.9.2010	Kvalitativt intervju
Ella (80-89 år), flyttet til lavblokkene fra Kolstad i 1981.	12.10.2010	Lengre feltsamtale
John (40-49 år), har vokst opp i Romoslia og flyttet tilbake som voksen i lavblokk fra 1998, og rekkehus fra 2002. Enslig, har barn.	14.10.2010	Kvalitativt intervju
Jessica (40-49 år), har bodd i høyblokk siden 2001 med samboer og barn. Har bakgrunn som flyktning til Norge.	29.6.2011	Kvalitativt intervju

En husbiografisk tilnærming til drabantbylandskapet som hjem tar altså utgangspunkt i beboernes egne erfaringer og fokuserer dermed på aktøren som aktiv meningsprodusent i eget liv og som del av samfunnet. Muligheten intervjuet ga til å snakke i dybden om de temaene jeg var opptatt av, gjorde at de har spilt en stor rolle i analysen. Ved å bygge opp intervjuguiden kronologisk (se vedlegg 2), fikk intervjuene en innebygd tidsdimensjon der intervjupersonene fortalte om hvordan deres forhold til Romolslia som hjem hadde utviklet seg over tid.⁶¹ I intervjusituasjonene ble jeg like fascinert over den fortellingen som utspant seg, som svarene jeg fikk på de enkelte spørsmålene jeg stilte. Selv om intervjuguiden var et utgangspunkt for intervjuet, forsøkte jeg derfor også å holde fokus på selve fortellingen og stille oppfølgingsspørsmål også til denne. Dette har videre påvirket analysen ved at de transkriberte intervjuene har blitt lest med tanke på å forstå hvert enkelt intervju som en historie om Romolslia som hjem. Som jeg var inne på i forrige kapittel (se 4.3), kan historiene menneskene forteller om seg selv forstås som en måte å skape mening rundt valg, hendelser og opplevelser. I en narrativ analyse av intervju er derfor selve fortellingen, hvordan hendelsesforløp og erfaringer settes i sammenheng med hverandre i en tidsdimensjon, et viktig fokus (Roberts 2002). Samtidig har jeg analysert intervjuene i sammenheng med hverandre, for å finne såkalte nøkkelord eller «koder» som går igjen.

Så fremt det lot seg gjennomføre, startet intervjuene med en tur rundt i nabolaget (se tabell 2). I noen tilfeller ble turen avlyst enten på bakgrunn av intervjupersonens helse, eller på grunn av svært dårlig vær. I ett tilfelle (Marit), ble turen gjennomført etter selve intervjuet, og i et annet tilfelle (Anne) ble turen gjennomført i forbindelse med en røykepause da vi snakket om verandaen og uteområdet i forhold til hvor hun følte seg hjemme. Hensikten med turene har vært todelt. For det første ønsket jeg å få et innblikk i hvilke områder i Romolslia som informantene mine hadde et forhold til gjennom eiendomsfølelse og/eller bruk, og det var også dette jeg spurte dem om da vi skulle gå tur.⁶² For det andre ønsket jeg å lytte til hva informantene pratet om mens vi gikk og så på de ulike elementene i landskapet. Som et metodisk grep har det å gå tur mens man snakker med, eller intervjuer informanter fått en økt oppmerksomhet i samfunnsfagene på 2000-tallet (Kusenbach 2003, Anderson 2004, Jones m.fl. 2008, Waitt m.fl. 2009, Evans og Jones 2011, Setten 2012a). Tilnærmingene har vært noe ulike. Mens for eksempel Kusenbach (2003) intervjuet informantene sine mens hun fulgte

⁶¹ Med sin kronologiske oppbygning har intervjuene likheter med det såkalte livshistorieintervjuet som bl.a. setter fokus på hvordan mennesker forteller om sine liv, og dermed skaper en meningsfull kontekst rundt hendelser og erfaringer (Berg 2002).

⁶² Jeg ba de for eksempel om å vise meg steder de likte å være, syntes var fine og steder hvor de brukte å være.

dem i deres daglige gå-rutiner, er det i andre tilfeller nyttig å på forhånd ha bestemt seg for hvilken rute informantene skal gå (Jones m.fl. 2008). Et felles utgangspunkt er blant annet at informantenes forhold til landskapet i større grad opptrer i samtalene når en går tur mens en intervjuer. For Setten (2002) var det derfor avgjørende å starte intervjuene med en såkalt markvandring, da forskningen nettopp fokuserte på bønder på Jæren sin praksisbaserte forståelse av- og relasjon til landskapet. Som hun skriver: «Å bevege seg rundt i landskapet, enten til fots eller for eksempel på en traktor, er en sentral del av livet som bonde. Det er en måte å kjenne og identifisere seg med jorda på» (ibid.:236). Våre aktiviteter i landskapet – altså det vi gjør – er slik med på å «samprodusere» landskapet og vår identitet (Setten2012a). Som et metodisk grep er det å gå sammen med informantene en strategi hvor informantene aktivt må «ta stilling til å stoppe, snakke, peke og vise i et landskap og rundt et hus hvordan de kjenner og identifiserer seg med gården, jorda og Jæren» (ibid.:8). Bøndenes refleksjoner om det fysiske landskapet, og hvordan og hvorfor det hadde endret seg handlet derfor også om «familie og slekt, teknologiutvikling, miljøproblemer, kulturminnevern og landbrukspolitikk» (ibid., se Setten 2002, 2004). Setten argumenterer derfor for at det gående intervjuet er et metodisk grep som får frem sammenhengene mellom lokalt forankrede, individuelle selvforståelser og praksiser og det større samfunnet, og hvordan disse sammenhengene manifesteres i landskapet.

Waitt m.fl. (2009) finner at rutinemessige turer i landskapet kan forstås som å være en stedsskapende praksis hvor mennesker selv «oppdager» og skaper orden i omgivelsene. Gjennom turene «gjøres» derfor verden til ens egen. De påpeker også at turene fremmer en slags territoriumsfølelse, hvor folk ofte får et eierforhold til omgivelsene og en slags omsorg for landskapet de går tur i. Landskapet blir «omsorgsfelter» som turgåerne holder i «orden» f.eks. ved å passe på at stier er vedlikeholdt og ved å fjerne ting som ikke «hører hjemme» i landskapet som søppel og fremmede plantearter. Mange peker også på at det å gå på tur i seg selv fremmer friere assosiasjoner hos informantene rundt betydningen av landskap og natur sett i forhold til egne erfaringer, kunnskap og selvforståelser (Anderson 2004). I tilfeller der enten landskapet er velkjent for informanten, eller selve turopplevelsen en velkjent praksis (for eksempel i friluftslivforskning), vil turen vekke til live minner. Som Anderson (ibid.:256) videre påpeker: «Time alongside practice sediments meaning onto places, with personal memories meshing with cultural meanings on an individual and (potentially) societal scale».

Det var altså informantene mine som bestemte hvor vi skulle gå tur. I de fleste tilfellene lot jeg også informantene styre samtalen etter at jeg hadde forklart dem hensikten med turen.

Disse samtalene kan grovt sett kategoriseres innenfor tre tema. For det første fortalte informantene om opplevelser de hadde hatt på ulike steder etter hvert som vi beveget oss rundt i nabolaget. Dette kunne for eksempel være knyttet til spesielle naturopplevelser, eller naboforhold og sosiale aktiviteter. For det andre handlet samtalene om forhold til landskapet knyttet til hvem som gjør hva hvor, og jeg ble vist de stedene informantene hadde en spesiell relasjon til. Som regel var dette snakk om arealet rett utenfor huset eller blokka hvor de bor (for eksempel en plenbit eller en veranda), og som de hadde en spesiell omsorg for. Vi er her inne på det forholdet som jeg ble satt på sporet av under dugnaden. Selv om uteområdene i et borettslag som oftest er definert som tilgjengelig for alle i borettslaget, definerer bruken og omsorgen beboerne har for uteområdet likevel noen skiller mellom mitt, vårt og alles område. For det tredje var informantenes fortellinger om landskapet og husene også vurderinger om fint eller stygt, hva som burde vært annerledes og hva som fungerer bra, og også om hvorfor Romolslia er et fint sted å bo eller ikke.

Også i intervjusituasjonen inne i leiligheten til informantene satt vi sjelden stille under hele intervjuet. Jeg fikk se steder i leiligheten de likte å være, eller de forklarte og viste meg oppussingsprosjekter. Til forskjell fra besøkene i barselgruppa snakket vi i intervjuene likevel sjelden rundt materielle aspekt ved hjemmet utover det mer nøytrale knyttet til for eksempel oppussingsvalg, rominndeling, et vindu eller en veranda. Jeg kunne som høflig gjest påpeke at det og det var fint, men informantene ble fort mistenksomme dersom jeg prøvde å vri samtalen over på mer personlige interiøruttrykk. Muligens så de ikke relevansen av dette temaet i forhold til at jeg presenterte forskningsprosjektet som å dreie seg rundt bomiljø og hvordan det er å bo i boligområdene fra 1960- og 70-tallet. Kanskje vekket jeg til live noen fordommer mot meg som forsker og bosatt i et boligområde med høyrere status. Dette gjaldt også spørsmålene jeg hadde knyttet til landskap og estetikk (se intervjuguiden vedlegg 2). I noen tilfeller følte jeg at disse spørsmålene brøt med den tilliten som ble skapt mellom meg og informanten i løpet av intervjuet etter hvert som spørsmålene ble mer og mer personlige. Ved å spørre om hva de assosierte med for eksempel begrepet landskap, trådte jeg som fagperson tydelig fram og mange ble usikre på hva de skulle svare. Enkelte virket redde for å si noe «dumt» eller «feil». Hvis jeg merket at det ikke fungerte å spørre om hva de assosierte med begrepet landskap, så unnlot jeg derfor som regel å spørre om estetikk. Jeg hadde erfaring med at dersom intervjupersonene ble usikre da jeg spurte dem om begrepet landskap, ble de ofte i tillegg noe mistilpasset av å skulle snakke om estetikk og svarte heller noe unnvikende. På mange måter er et intervju videre en slags balansegang, fordi intime og

personlige fortellinger kan berøre tema som det kan være vanskelig å gå videre på. Vonde opplevelser som kan påvirke følelsen og vurderingen av hjem er for eksempel knyttet til flukt fra krig, samlivsbrudd eller å ha mistet noen i nær familie. I slike tilfeller vil det være etisk uansvarlig å presse på for at informantene skal fortelle mer enn de selv er komfortable med (Thagaard 2003). Derfor er det viktig å la informanten ha en følelse av kontroll over hvilken informasjon de gir fra seg.

5.5 Refleksjoner rundt å skrive og analysere feltnotater

Under hele feltarbeidet har jeg skrevet feltnotater. Disse omfatter beskrivelser av hendelser, opplevelser og observasjoner, og refleksjoner etter intervju eller andre møter jeg hadde med folk i forbindelse med feltarbeidet. Da jeg tok frem disse notatene for analyse, slo det meg hvor personlig mange av tekstene var. Videre hadde jeg i begynnelsen av feltarbeidet gjort et skille mellom det jeg tenkte var mer beskrivende (og nøytrale?) tekster, fra refleksjoner og personlige følelser eller opplevelser knyttet til den situasjonen jeg beskrev. Skillet ble ganske enkelt gjort ved å sette den siste type tekst i kursiv. På et tidspunkt sluttet jeg også med dette, uten at jeg kan huske at det var et reflektert valg. På mange måter var det en litt ubehagelig opplevelse å oppdage hvor mye jeg selv var «til stede» i notatene fra feltarbeidet. Så lenge jeg hadde skilt mellom ulike skrifttyper til ulike typer tekst, virket det nokså ryddig. Jeg begynte å lure på om det var noe jeg hadde gjort feil for å ende opp med sånne feltnotater.

I følge Emerson m.fl. (1995) har prosessen med å skrive feltnotater tradisjonelt vært underkommunisert i metodelitteraturen. En av årsakene de peker på, er knyttet til at mange forskere betrakter feltnotatene som usystematiske, uferdige og svært ofte personlige betraktninger som de ikke ønsker å vise til andre. I kontrast er skrivingen på et senere stadium i forskningen mer teoretisk drevet, mer «ferdig» og derfor mindre personlig. Feltnotatene som inkluderes på dette stadiet er alltid en form for omskriving. De er nøye utvalgt basert på enten teoretiske eller tematiske argumenter, samtidig som den opprinnelige teksten er omskrevet for å gi mening til et publikum. Videre er det heller ingen enighet mellom forskere rundt hvordan og hvorfor vi skriver feltnotater. En annen årsak til at prosessen med å skrive feltnotater har vært underkommunisert, kan derfor knyttes til at det er vanskelig å gi noen god «oppskrift» fordi alle har funnet sin egen måte som fungerer for dem. Emerson m. fl. (ibid.:xi) peker

videre på at det ofte ikke er noen enighet mellom forskere om hvilke ferdigheter studenter må tilegne seg for å kunne skrive gode feltnotater:

«At one extreme, many field researchers assume that almost any literate, adventurous person can simply go to the field and do fieldwork; technical skills, if any, can be learned on the spot in a 'sink or swim' vein. At another extreme, others contend that ethnographic research, particularly writing fieldnotes, involves God-given talents and sensitivities that simply cannot be taught. [...] Still others seem to concede that aspects of field research should and can be learned, but they exclude writing fieldnotes from these teachable skills. They view fieldnotes as so deeply idiosyncratic and personal as to preclude formal instruction. [...] Writing fieldnotes supposedly resists formal instruction because the sense and meanings of whatever ethnographers write draw upon 'tacit knowledge' and direct experiences that are not explicitly included in the notes».

Resultatet av en slik underkommunisering er uansett at både metodekursene og metodelitteraturen ikke evner å overføre tips, gode råd og eksempler på praksis på en god måte til studentene.

Prosessen med å skrive feltnotater innebærer at forskeren setter seg ned og omgjør et stykke levd erfaring til tekst. Derfor er feltnotatene per definisjon personlige. Om ikke annet så gjennom hvilket fokus du som forsker har. Jeg tilhører vel den gruppen som aldri fikk noen opplæring i å skrive feltnotater, verken gjennom metodekurs på ulike nivå eller ved hjelp av metodelitteraturen jeg leste før og underveis i feltarbeidet. Likevel var ikke dette noe jeg tenkte over før jeg skulle begynne å analysere materialet fra feltarbeidet i Romolsia. Da satt jeg som allerede nevnt med et rikt og personlig materiale, som også var tekster fra svært ulike situasjoner. Ta for eksempel disse tre utdragene fra feltdagboka under:

22.4.2008 (utdrag fra deltakelse på beboermøte for høyblokkene)

Folk hadde på forhånd fått brev fra meg, og de lurte litt på hva i alle dager jeg ville med dem. Snakket med de som satt på samme bord som meg. Da det kom opp en del negativt under møtet, sa en av damene i 50-årene litt spydig til meg før hun gikk: «Du var heldig med valg av studieområde». [...] *Det kan bli en utfordring å få folk til å stole på at jeg ikke kommer for å finne utelukkende det negative ved å bo i høyblokk. De spør hvor jeg bor, og jeg føler at jeg distanserer meg fra dem når jeg svarer Persaune hageby. Hvordan tenker de om seg selv og sitt bosted i forhold til andre bosteder i byen?*

24.9.2009 (utdrag fra barseltreff nr. 5 hos Elina, blokkleilighet Romoslia)

Elina bodde absolutt trangt. Familien på 4 bor i en toroms leilighet med små rom. Det som sitter mest igjen er stuevindue som er langt oppe på veggen. Lyset kommer inn, men en ser ikke ut når en sitter. Også Elinas leilighet var nyoppusset. Hvite panelplater og

laminat/parkett. Møbler fra Ikea. Koselig stue. Virket litt tomt med en gang, men når en pratet sammen fyltes rommene med liv. Snakket mye baby. Elina sa hun gjerne skulle flytte i en større leilighet litt lenger bort i samme BL. Hun trives så godt med naboer og lekeplassen og alt. Barnehagen rett i nærheten og broren «som bor like borti her». [...] «Du kommer deg ikke ut av Romolslia!» Silje virker litt vanskelig og kresen, og peker på at Romoslia er et spesielt boområde fordi det faktisk er en blindvei. Tror ikke hun helt klarer å forstå at noen kan bo så trangt. Vi andre var likevel opptatt av å likestille oss – slik Gullestad beskriver. «Det er ikke det (plass/ ant. kvm2) som teller», sier Mia. Elina er kanskje den [av deltakerne i barselgruppa] som har kommunisert mest hvorfor hun bor som hun bor, akkurat som om hun må forsvare valget. Kjenner meg igjen i henne fra tiden vi bodde på Rosenborg.

5.8.2010 *"Hjem starter allerede på bussen"*

Hjem, kjære hjem. Sitter på bussen hjem etter å ha vært på feltarbeid i R., og etter den nærmest rituelle fordøyelsen av alle inntrykk på [kafé] Ni Muser etterpå. Jeg tenker at hjem starter allerede på bussen. På buss nr. 6 fra Romolslia, ble jeg mer og mer hjemme jo nærmere byen jeg kom. Prinsensgt. med kinoen og Ni Muser, tusen minner farer forbi. Det er som jeg puster lettere. Dette er *min* by. Gatene jeg har gått opp og ned i 13 år. Øl på Ni Muser hvor mangt og meget er fordøyd, og nå altså intervjuene fra R. Deilig å se kunsten på veggene, kjenne høyden under taket. Videre til buss nr. 60, også hjem. De pene damene som venter på holdeplassen. Byen er klassedelt. Hjem er klassedelt. Sånn er det. Og sånn kan man være hjemme allerede på bussen. Det handler om det kjente, trygge. Kjente måter å smile til hverandre på som en kjenner igjen. Damene på holdeplassen minner meg om farmor. Ikke sånn som de eldre på bussen til R., de er ikke så pene i tøyet, har ingen leppestift. Og de smiler ikke til meg. Eller er det jeg som ikke smiler til dem? Uansett, hjem starter allerede på bussen.

I teksten fra 2008, har jeg fortsatt opprettholdt et skille mellom det jeg tenkte var mer beskrivende tekst og mer personlig og reflekterende tekst. Det som slår meg i ettertid er at dette er et kunstig skille, og at det kanskje ikke spiller så stor rolle at jeg ikke videreførte denne måten å skrive på. Prosessen med å skrive feltnotater er som nevnt en prosess der du som forsker skriver deg inn i situasjonen du studerer. Du kan derfor vanskelig stille deg utenfor situasjonen. Det avgjørende spørsmålet er heller hvordan du forholder deg til et sånt materiale når du analyserer. Emerson m. fl. (1995) beskriver to ulike måter å lese feltnotatene på i analyseprosessen. For det første å lese feltnotatene som en helhet for å se hvordan tematisk fokus og forhold til informantene har utviklet seg over tid. Dette er ofte en god måte å starte analysen på, som gjerne også hjelper deg til å se hvilke tema som går igjen i teksten. For det andre kan feltnotater leses avsnitt for avsnitt, med mål om å finne såkalte nøkkelord eller koder. Her skiller Emerson m. fl. (ibid.) mellom åpne og fokuserte koder. Når du leter

etter åpne koder, stiller du deg rett og slett spørsmål knyttet til hva teksten egentlig handler om. Fokuserert koding innebærer at du på forhånd har et utvalg tema som du allerede har identifisert som interessante. En analyse av feltnotater involverer ofte begge typer koding, og ofte veksler forskeren mellom de ulike måtene å kode teksten på.

De tre utdragene fra feltdagboka er svært ulike, og produsert over et tidsspenn på tre år. Likevel handler de alle på ulike måter om hvordan hjem både forener og distanserer folk. I teksten fra 2008 beskriver jeg hvordan jeg følte at damene som satt rundt det samme bordet som meg, møtte meg med fordommer og mistenksomhet. Videre var de opptatt av hvor jeg bodde. At jeg da kjente at jeg distanserte meg ved å fortelle at jeg bodde i Persaune hageby, er en viktig del av empirien. Vi har noen oppfatninger av ulike mennesker basert på hvor og hvordan de bor. Dette er et poeng som følger feltnotatene og de kvalitative intervjuene gjennom hele perioden jeg gjorde feltarbeid. Trondheim by ble av beboerne i Romolslia delt inn i «finere» (i betydningen et mer borgerlig overklassestrøk med boliger som i større grad signaliserte status) og mindre fine boligområder. De finere boligområdene ble lokalisert til deler av Byåsen og byggebeltet like før og etter 2. verdenskrig (se 6.1) hvor Singsaker, Berg og Tyholt ligger. At jeg bor i Persaune hageby, som ofte plasseres i samme kategori som Tyholt fordi det ligger rett ved, knytter meg som person til status og klasse. Dette er videre ikke bare en størrelse som er basert på for eksempel økonomi og utdanning, det er en høyst levd erfaring slik det tredje utdraget fra feltdagboken viser. Det handler om å gjenkjenne andres måte å være på som skaper en følelse av både nærhet og trygghet. For eksempel følte jeg meg nærmere de gamle damene på bussen mot Tyholt og Valentinlyst, de minnet meg om farmor som også i lange perioder bodde i Persaune hageby. Videre handler det om å bevege seg i kjente landskap. Kjente landskap kan i dette tilfellet knyttes både til kjente normer for hvordan en skal være blant mer eller mindre fremmede mennesker, og til landskap som er kjent fordi du har mange minner og opplevelser derfra.

I det andre eksemplet fra feltdagboken, beskrives ett av møtene i barselgruppa. Vi er samlet hjemme hos Elina, som vel er den som bor trangest av oss. Ved tidligere møter hadde vi allerede snakket om hvor mye eller lite plass vi hadde hjemme. Elina hadde for eksempel forsvart valget med å bo med to barn på få kvadrat med at hun og mannen ikke ønsket høyere lån så lenge hun selv fortsatt var under utdanning. Utdraget fra feltdagboken beskriver en situasjon der både valg av bosted og størrelse på bolig ble gjenstand for samtale, og hvor Elinas valg blir snakket om på en måte som fremhever likhetene mellom oss. I denne

situasjonen opplever jeg en dyp sympati for Elina, fordi jeg selv har vært i samme situasjon. Jeg har selv bodd i en liten leilighet med to barn, og husker godt hvordan det var å ta imot besøk av folk som nærmest ble overraska over at noen kunne bo så trangt.

Som forsker kan du altså verken sette deg selv utenfor den situasjonen du deltar i, eller unngå å bli mer eller mindre følelsesmessig involvert. Både i forkant av feltarbeid, i gjennomføringen og i skriveprosessen etterpå vil personlige følelser og erfaringer virke inn på både forståelsen av det empiriske materialet som forskningen bygger på, og hvilken retning prosjektet tar i form av problemstillinger og analyse. Snarere enn å bli forstått som et slags hinder for forskningen, er et reflektert forhold til dette å betrakte som en ressurs. Som Ruth Wilkins (1993) peker på, vil et motsatt perspektiv snarere speile hen på en forståelse av kunnskap som objektiv eller nøytral og abstrakt. Wilkins viser hvilke muligheter som faktisk åpner seg ved å utnytte det potensialet som ligger i å reflektere over egne følelser i forbindelse med forskningsprosessen. For det første gjør følelsene våre oss oppmerksomme på hva andre mennesker mener med det de sier og måten de oppfører seg på. For det andre har den følelsesmessige responsen vi får i møte med andre en viktig fortolkende funksjon i den kvalitative forskningsprosessen, fordi den gir oss en intuitiv og begynnende forståelse av de menneskene vi studerer. Fordi den kunnskapsproduksjon som foregår under feltarbeid ofte skjer i en sosial kontekst, mobiliseres forskerens sosiale og kulturelle kompetanse i møte med informantene. Patricia H. Collins (2004 [1986]:122) argumenterer derfor for at forskere ofte er en form for «outsiders within», en posisjon hvor «intellectuals learn to trust their own personal and cultural biographies as significant sources of knowledge». Avgjørende for at en skal kunne dra nytte av erfaringer og sosial kompetanse, er imidlertid både evnen til å være åpen for andres perspektiver og til å reflektere rundt sin egen forståelse og rolle som forsker. Forskning kan derfor betegnes som en form for grensedragning. Den historien som fortelles er alltid et utvalg i forhold til forskerens forståelse av hva kunnskap er, hva som oppfattes å være relevant i felt både av forskeren og informantene, og hvilke spørsmål og begrepssett som vurderes å være relevante i forhold til analyse og presentasjon av forskningsprosjektet. Dette innebærer et særskilt ansvar som forsker, for å gjøre rede for og reflektere over sin egen posisjon og forståelse av forskningsprosjektet, og over sin rolle som kunnskapsprodusent og formidler. Selv om jeg ikke kan vite hva som ligger bak alle avslagene på forespørsel om intervju, har jeg likevel noen idéer om mulige årsaker til at mange var skeptiske. Ideene baserer seg blant annet på samtaler med medlemmene i barselgruppen, samtaler og intervju med Ella, Torstein, og Ingrid, samt Gullestads (1992, 2001) studier av hjem i norsk kultur.

5.6 «Skal du studere oss raringene som bor her?» Refleksjoner rundt utfordringer i felt

Utsagnet i overskriften kom ganske momentant, da jeg pratet med en ung mor som jeg møtte på en av de mange gangveiene i Romolslia.⁶³ På en ganske treffende måte konfronterte hun dermed det asymmetriske forholdet mellom forsker og informant som ligger implisitt i all forskning. Det er jeg som sitter med definisjonene av hvorfor det er interessant å forske i Romolslia, og beboerne som blir gjenstand for forskningen. Ved å definere Romolslia som et interessant sted å studere, har jeg allerede plassert beboerne der i en «bås». Selv om jeg hele veien har presentert prosjektet mitt som å handle om bomiljø og hvordan drabantbyer fungerer som bosted eller hjem, er det ikke til å komme bort fra at det er beboernes følelser, erfaringer og tanker som jeg baserer studien min på. Dette berører den makten jeg som forsker har både til å uttale meg på vegne av andre, og til å sette andres livshistorier inn i en større samfunnsmessig og teoretisk sammenheng. Nettopp på grunn av dette forholdet vil mange kunne være skeptiske til å delta i et forskningsprosjekt. De blir rett og slett usikre på hvorfor jeg som forsker skulle være interessert i å forske akkurat på dem, fordi de er usikre på hvordan jeg oppfatter dem som mennesker. Heri ligger det noen forventninger om hva jeg som kunnskapsperson skal være opptatt av. Forventningene styrkes og reproduseres for eksempel når journalister dokumenterer trivsel eller mangel på trivsel i Romolslia, motivert ut fra at beboerne her i følge siste ligning tjener minst av alle i Trondheim (se fig. 19).

⁶³ Kort feltsamtale med ung mor (20-29 år), 29.6.2007.

Figur 19: Førsteside til Adresseavisen i forbindelse med offentliggjøringen av skatteoppgjøret for 2007. Kilde: Adresseavisen 24.10.2008.

Også andre, mer personlige forhold kan spille inn. For eksempel var Ella, som jeg hadde en lengre feltsamtale med, svært positiv til prosjektet mitt da jeg møtte henne tilfeldig på en av mine mange besøk i Romolslia. Vi snakket lenge sammen, og hun fortalte meg en hel livshistorie knyttet til ulike bosteder og kvalitetene ved dem. Før jeg gikk videre, hadde Ella sagt ja til at jeg kunne komme tilbake for å intervjuer henne dersom hun fikk vite litt mer om prosjektet mitt. Jeg ga henne et informasjonsbrev og vi avtalte at jeg skulle ringe henne. Men:

13.10.2010. (utdrag fra feltdagboken om telefonsamtalen med Ella)

Hun var blitt skeptisk. For i brevet sto det noe om anonymitet, og hun hadde ingenting å skjule. Jeg tror hun tenkte at et intervju da ville omhandle veldig sensitive ting. Hun sa hun hadde familie som har vært i både gode (betydningsfulle/politikere?) og dårlige (kriminelle?) posisjoner. Og nå sa hun at hun ville ha fred på sine siste dager. Hun sto for alt hun fortalte meg i går, og det var ikke mer å si. Hun forsto altså ikke hva mer jeg ville ha fra henne. [...] I

løpet av telefonsamtalen fikk jeg inntrykk av at hun hadde vært veldig politisk aktiv, og at hun kanskje var blitt overvåket på 1970-tallet. Jeg vet ikke. Men hun reagerte kraftig på setningen «Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS». Vi som hadde levd så lenge visste at personlige opplysninger kunne komme på avveie, sa hun.

Hvilke følelser jeg hadde satt i sving hos Ella er det vanskelig for meg å vite. Imidlertid fikk Ella meg til å erkjenne at vi som forskere noen ganger kan være for lite flinke til å verdsette den informasjonen som er et resultat av spontane samtaler, uten båndopptaker. Intervjuer som tas opp på bånd, og som etterpå kan transkriberes og gjøres klart for analyse har selvfølgelig en rekke fordeler. Ikke minst fordi man får tilgang til detaljer i det som blir sagt og som man kanskje ikke husker så godt etterpå, og kan vurdere mulige tolkninger av og sitere fra intervjuet etterpå. Samtidig, Ella hadde gitt meg en hel livshistorie den høstdagen jeg tilfeldigvis møtte henne. En livshistorie som inneholdt refleksjoner over ulike hjem som hun hadde hatt fra hun var barn, og over hva det var med Romolslia som gjorde at hun trivdes. Er denne historien mindre verdt eller gyldig fordi den ikke ble tatt opp på bånd i en planlagt intervjusituasjon?

En annen informant som sa nei til å bli intervjuet var Torstein. Som Ella var han veldig positiv til prosjektet mitt, og fortalte meg om hvordan han opplevde både uteområdene med kunstgressbanen og nære naboforhold som det beste med å bo i Romolslia. Torstein hadde heller ingen motforestillinger mot å stille opp til intervju. Derimot hadde kona hans sterke innvendinger mot å få en fremmed forsker inn i hjemmet sitt, noe som var grunnen til at han til slutt sa nei. At folk kunne være positive til å snakke med meg ute, men ikke ønsket å få meg på besøk for et intervju, var noe som jeg opplevde flere ganger. Og det er her jeg tyr til Gullestad (1992) for en mulig forklaring. Gullestad beskriver to sentrale verdier som hjem innehar i norsk kultur. For det første er hjem en viktig del av hvordan personer skaper og uttrykker sin identitet. På denne måten blir hjem en viktig del av den konstante forhandlingen av sosiale skillelinjer (som for eksempel klasse, kjønn) og sosial identitet (hvordan vi ser oss selv i forhold til andre). For det andre representerer hjem et sted for nærhet, hvor familieliv og vennskap kan utfolde seg i «fred og ro». Derfor forstås hjem som noe svært personlig, et sted hvor fremmede sjelden slipper inn. Dette poenget fanges i uttrykk som «å slippe noen innpå seg» eller «å slippe noen nært inn på livet sitt», som ofte benyttes om å ha mer eller mindre fremmede på besøk.

Fordi huset eller leiligheten din slik kan sees som en materialisering av personlighet og status, vil man ved å invitere noen hjem vise frem en del av seg selv. I lys av det asymmetriske forholdet mellom forsker og informant som beskrevet over, kan det derfor tenkes at noen kan føle seg mer sårbar med henhold til å bli «dømt» på grunnlag av hvordan det ser ut der de bor. En annen mulig forklaring kan ligge i det arbeidet som mange legger ned i å gjøre huset «presentabelt» for at en fremmed skal komme på besøk.⁶⁴ I en travel hverdag er det ikke lett å holde huset «i orden», og derfor skjer et besøk av noen en ikke kjenner sjelden uten forberedelse.⁶⁵ Eksempler på forhold som skaper uorden og gjør huset lite presentabelt er klær som henger til tørk i stua, skitne kopper på kjøkkenbenken, hundehår på gulvet eller i sofaen, altså generelt rot. Nesten uten unntak ble jeg under intervjuene møtt med ryddige og rene overflater, noen hadde tent talglys, og alle hadde ordnet med enkel servering. Var det noe som ikke var helt som informantene skulle ønske, ble forholdet fort avklart ved hjelp av unnskyldninger. Vibeke sa det slik under intervjuet: «Jeg føler meg jo veldig hjemme her nå når jeg har vasket og ryddet til du skulle komme».

Og sist, men ikke minst, skyldtes nok mye av motstanden jeg ble møtt med at mange hadde en viss forventning om at jeg hadde valgt Romolslia som studieområde på bakgrunn av det negative ryktet som bydelen har hatt spesielt på 1980-tallet. Som nevnt i kapittel 1, er Romolslia i dag ett av de minst attraktive boligområdene i Trondheim, hvis en skal bedømme etter boligpris og beboernes gjennomsnittlige sosioøkonomiske status. Kanskje ligger noe av svaret på hvorfor styret i Romolslia BL ikke ga meg tilgang til arkivet deres også nettopp her? Kanskje var de redd for at jeg skulle bekrefte noen allerede eksisterende fordommer som mange følte på kroppen? Som John sier: «Det er ikke noen status å bo i Romolslia. [...] det er liksom: 'orker du å bo der?' liksom». Ingrid fortalte at hun følte hun hele tiden måtte forsvare valget av bosted for andre: «Jeg føler at jeg må forsvare noen ting. Jeg skulle ønske at det her het Tyholt. For jeg må liksom, jeg må kjempe for at det er bra her. Og det føler jeg veldig sterkt. Og det er der hele tiden».

Ett av de sterkeste inntrykkene jeg selv sitter igjen med etter feltarbeidet i Romolslia, er likevel hvor lite annerledes dette boligområdet egentlig er sett i forhold til det området hvor jeg selv bor. Hvis en ser bort fra status og arkitektur vel og merke. Samtidig ga de fleste av beboerne uttrykk for at andres oppfatninger av Romolslia overhodet ikke stemte overens med

⁶⁴ Ingrid nevnte dette som en mulig årsak til at enkelte kunne synes det var lettere å si nei enn ja til å bli intervjuet.

⁶⁵ Fra samtale på barseltreff hos Mia.

deres egen opplevelse av bydelen. Derfor er det mulig å tenke seg at enkelte negative momenter ble noe underkommunisert. Likevel ble jeg ofte overrasket over hvor åpent og ærlig for eksempel nøkkelpersonene jeg snakket med eller intervjuet fortalte om problemer før og nå med kommunale utleieboliger, utfordringer med flere nasjoner i samme blokk, eller hærverk. Det samme opplevde jeg i de fleste intervjuene, og i mange av feltsamtalene. Derfor er det nødvendigvis ingen motsetning mellom at jeg ble møtt med en viss skepsis og fordommer, og kvaliteten på det materialet jeg satt med etter feltarbeid. I lys av det asymmetriske maktforholdet mellom meg som forsker og beboerne som sentrum for forskningen, kan motstanden snarere tolkes som beboernes ønske om å opprettholde en viss kontroll over hvordan de fremstår og forstår seg selv i forhold til andre. Dette er en utfordring som alle forskere vil måtte forholde seg til, og derfor ikke noe unikt for akkurat denne studien. Før jeg går videre inn i fortellingene fra beboerne i Romolslia og hvordan de bidrar med et mer nyansert bilde på drabantbyen som hjem, vil jeg i neste kapittel presentere boligreisningen i Trondheim og samtidig gi en introduksjon til drabantbyen Romolslia.

6. Boligreising i Trondheim etter 2. verdenskrig: En boligfaglig reise til Romolslia

Som vi så i kapittel 2, så var drabantbyene gjennom hele etterkrigstiden stadig gjenstand for kritisk debatt i fagmiljøene. Den fysiske utformingen av drabantbyene, spesielt i Oslo, gjenspeiler hvordan idéene skiftet fra like etter krigen og frem til slutten av 1970-tallet da drabantbyidealet ble lagt dødt. Sammenlignet med Oslo, har Trondheim likevel et noe annet utbyggingsmønster med større innslag av småhusbebyggelse, og totalt sett færre store blokkområder eller drabantbyer. De første egentlige drabantbyene i Trondheim ble videre ikke bygd før mot slutten av 1960-tallet. Dette til tross for at bolig mangelen like etter krigen var relativt sett dobbelt så stor her som i Oslo og Bergen. Hvorfor ble det slik?

Med fagmiljøet knyttet til arkitektur- og byformingutdanningen ved Norges tekniske høyskole (NTH, nå en del av NTNU), hadde Trondheim gjennom hele 1900-tallet vært en selvstendig del av den boligfaglige idéutviklingen i Norge. De boligfaglige debattene om «den gode boligen» var derfor verken mindre levende, eller mindre «oppdatert» i forhold til miljøene i Oslo. Landskapet endres likevel ikke av ideer alene. Byplanidealer og skiftende ideer om «den gode boligen» påvirker, slik vi så i kapittel 2, både hvordan bylandskapet endres og forstås, men møter også ulike lokale forutsetninger. Den mest åpenbare forklaringen på hvorfor utbyggingsmønsteret i Trondheim på 1950- og 60-tallet i mindre grad enn Oslo samsvarer med de boligfaglige idealene, ligger i mangelen på egnet areal å bygge på (Sjøholt 1971, Sandø og Vassenden 1985, Nistov og Røe, intervju 16.9.2011). Dermed ble det vanskelig å planlegge for større boligområder. Arealsituasjonen bedret seg ikke før i 1964, da Trondheim ble slått sammen med de fire nabokommunene Strinda, Tiller, Leinstrand og Byneset. Forskjellene i utbyggingsmønsteret mellom Oslo og Trondheim kan videre knyttes til både tradisjon og kunnskap om boligbygging, samt til de forventningene både fagfolk, politikere og befolkningen hadde til byen og boligene (Nistov og Røe, intervju 16.9.2011). Frem mot 1960-tallet fortsatte for eksempel boligbyggingen i samme mønster som før 2. verdenskrig, med en småhusbebyggelse som bredte seg langs bygrensen og innover i landkommunen Strinda. Samtidig, etter hvert som det gikk mot kommunesammenslåing og arealressursene også i landkommunene i større grad ble oppfattet som en knapphet, var likevel holdningen den at Trondheim var en småby og at målestokken på det en bygde derfor måtte være deretter

(Amundsen, intervju 29.4.2010).⁶⁶ Mens NBBL i Oslo mente at man i Trondheim både sløste med arealer og burde kunne bruke flere av deres hustyper, syntes arkitektene i Trondheim at det som ble bygd i Oslo ikke passet en småby som Trondheim. Vi skal i dette kapitlet, og i lys av kapittel 2, først se nærmere på boligbyggingen i Trondheim de første tiårene etter 2. verdenskrig, for så å introdusere drabantbyen Romolslia som ble bygd på begynnelsen av 1970-tallet.

6.1 Boligbygging i Trondheim og Strinda frem til 1964

Som i de andre norske storbyene, var boligmangelen altså stor i Trondheim like etter 2. verdenskrig. Byen hadde få ødeleggelser som direkte følge av krigen, men bygningsmassen bar preg av lite vedlikehold og mange bodde i dårlige hus (Fiskaa 1996). Allerede sommeren 1945 sto rundt 4500 husstander registrert som boligsøkende i Trondheim og nabokommunen Strinda (Kirkhusmo 1997).⁶⁷ Som nødløsning innførte derfor kommunen en slags boligrasjonering, hvor folk kunne bli tvangsinnlosjert hos huseiere som hadde et ekstra rom til rådighet. Ordningen, som ble organisert gjennom Husfordelingsnemda, ble avvirket i 1950. Da var det skrevet ut ca. 5000 rekvisisjoner i byen (ibid.). Kommunen innredet også provisoriske boliger i tyskerbrakker.⁶⁸ Videre ble Trondheim og Omegn Boligbyggelag (TOBB) stiftet i desember 1945.⁶⁹ Boligbyggelaget fikk en god start, da de overtok kommunens utbyggingsprosjekt på Rosenborg, en bydel sør for Møllenberg og nord for Singsaker (se fig. 3 og 20). I 1948 startet byggingen av Persaune og Strindheim hagebyer, begge på tomter i nabokommunen Strinda. Hagebyene var langt fra de første som ble bygd i Trondheim. Allerede i 1922 startet byggingen av boliger på Rosenborg i regi av Trondheim kooperative bygge- og boligselskap, som ble tegnet av arkitekt Trygve Olavsson Klingenberg basert på Sverre Pedersens reguleringsplan for Rosenborg fra 1919 (Trondheim kooperative

⁶⁶ Også professor emeritus Bjørn Røe og professor emeritus Sverre Nistov (intervju 16.9.2011) ga uttrykk for lignende observasjoner.

⁶⁷ Den tidligere Strinda kommune ligger øst og sør for bysentrum i Trondheim.

⁶⁸ Tyskerbrakker er en betegnelse på bygninger som ble reist av de tyske okkupasjonsstyrkene under 2. verdenskrig, til bruk som forlegninger og kontorbygninger. Brakkene ble oppført etter standardtegninger som enkle trebygninger med dårlig isolasjon og en minimal bruk av materialer. Brakkene ble etter krigen tatt i bruk som bolighus, kontor- eller forretningsbygg eller lager. Et betydelig antall er i dag revet, mens noen brukes fortsatt til boliger og har gjennomgått diverse utbedringer i form av etterisolering og om- og påbygninger (Norsk lokalhistorisk institutt 2014).

⁶⁹ Initiativet til boligselskapet kom fra byggearbeidere i Trondheim, Trondhjems Arbeiderparti og Trondhjems Leieboerforening. Mens for eksempel Ullevål Hageby i Oslo tydelig er inspirert av engelsk arkitektur (se fig. 5), ble både hagebyen på Rosenborg, og Persaune og Strindheim hagebyer bygd som firemannsboliger med felles hageareal og tilknyttede parseller.

boligselskap 2014, se 2.1). Sverre Pedersens reguleringsplaner var sterkt inspirert av hagebyidealet.

Figur 20: Bilde t.v.: Nødboliger i tyskerbrakkene på Rosenborg. Foto: Klaus Forbregd, 1958. Bilde t.h.: TOBBs første prosjekt på Rosenborg, blokker med tradisjonelt saltak. 202 leiligheter fordelt på 3-roms, 2-roms og hybelleiligheter, innflyttet mellom 1947-1951. Foto: Klaus Forbregd, 1961. Kilde: NTNU Universitetsbiblioteket.

Videre ble blokker oppført mellom rekker av gammel og nedslitt trehusbebyggelse på ledig areal innenfor den gamle bygrensen. Sanering av gammel bebyggelse for å gi plass til moderne boligblokker ble både av kommuneadministrasjonen og politikerne sett på som et urealistisk mål. Sanering ville snarere ha ført til enda større boligbehov, da en måtte finne erstatningsleiligheter til de som bodde i den nedslitte boligmassen. Frem til 1950 greide kommunen og TOBB å skaffe rundt 200 midlertidige leiligheter, og nærmere 2000 nye, moderne leiligheter. Statistikken for 1949 viste likevel en forverring fra situasjonen umiddelbart etter krigen, med 5632 husstander registrert som boligsøkende. Dette utgjorde ca. 14 000 mennesker, 36 % av husstandene og 23,3 % av befolkningen. Til sammenligning var rundt 11 % av Oslos befolkning hussøkende, 10 % i Bergen og 7 % i Stavanger (Kirkhusmo 1997).

I 1951 fikk TOBB følge av et annet nyetablert boligbyggelag, nemlig Ungdommens Egen Heim (UEH). Initiativet kom fra Trøndelag krets av Norsk Leieboersamband med O. M. Sandnes i spissen, og med Ungdommens Selvbyggerlag i Oslo som forbilde (Skogseth 1961). Den største forskjellen fra TOBB, var at medlemmene i UEH kunne opparbeide seg egenkapital ved hjelp av dugnadsinnsats. UEHs første prosjekt ble realisert på Hammersborg, en eiendom mot Bymarka på Byåsen som UEH fikk overdratt fra Trondheim kommune (se

fig. 3). Ved hjelp av en enorm dugnadsinnsats fra lagets medlemmer, ble 20 tomannsboliger satt opp fra 2. mai til 27. oktober 1952 (se fig. 21).

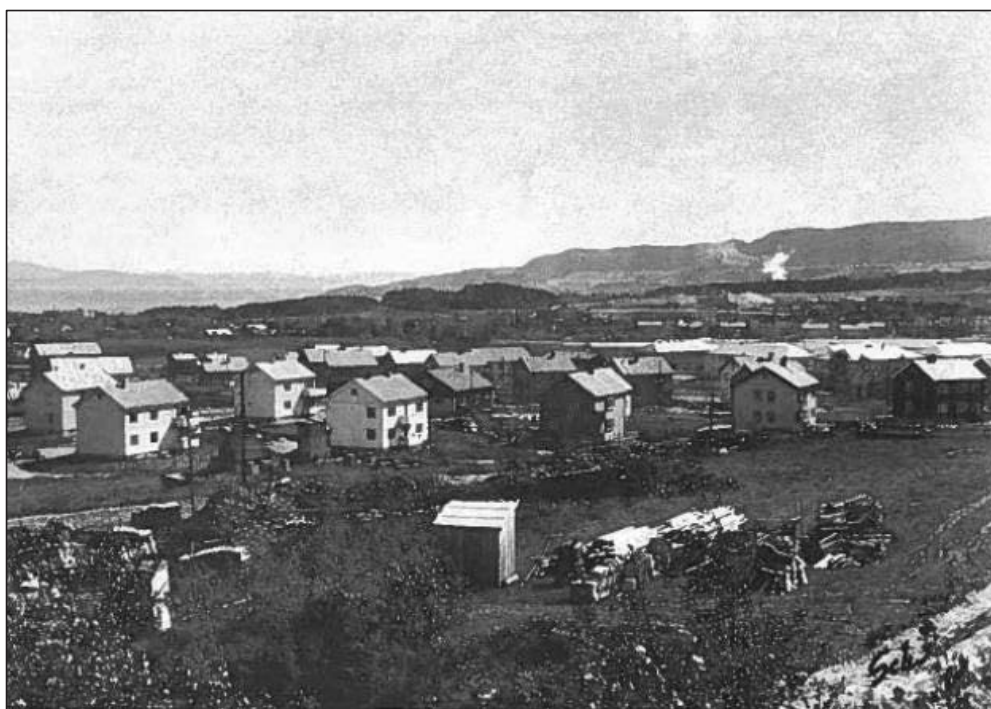
Figur 21: De nye huseierne på Hammersborg opparbeider hagen. Kilde: Wathne og Pettersen 2003:1.

Som nevnt i kapittel 2, ble ressursene nasjonalt i første omgang dirigert til gjenreisning av brente byer. Den største utfordringen for boligbyggingen i Trondheim de første årene var derfor mangel på byggematerialer. Dette bedret seg utover på 1950-tallet. Likevel, mens OBOS i Oslo startet byggingen av Norges første drabantby på Lambertseter med plass til 20 000 mennesker (et tall som også inkluderte den allerede eksisterende villabebyggelsen), skulle det gå nærmere 15 år før man begynte å planlegge helhetlig for store boligområder i Trondheim. Hovedproblemet lå altså i mangelen på ledig areal å bygge på, noe som vanskeliggjorde både nybygging og planlegging for helhetlige boligområder. Allerede i mellomkrigstiden hadde bygrensen fra 1892 blitt for trang for Trondheims stadige vekst. Det meste av boligbyggingen før krigen foregikk derfor i nabokommunen Strinda. I det rundt 500 meter brede byggebeltet mot bygrensen var det etter bestemmelsene tillatt å bygge trebygninger på to etasjer med maksimalt 250 kvm og en trapp (Elsaas 1971). Delvis besto dette byggebeltet av villabebyggelse, og delvis av firemannsboliger – en boligform som av mange er blitt betegnet som et typisk Trondheimsfenomen (se fig. 22).

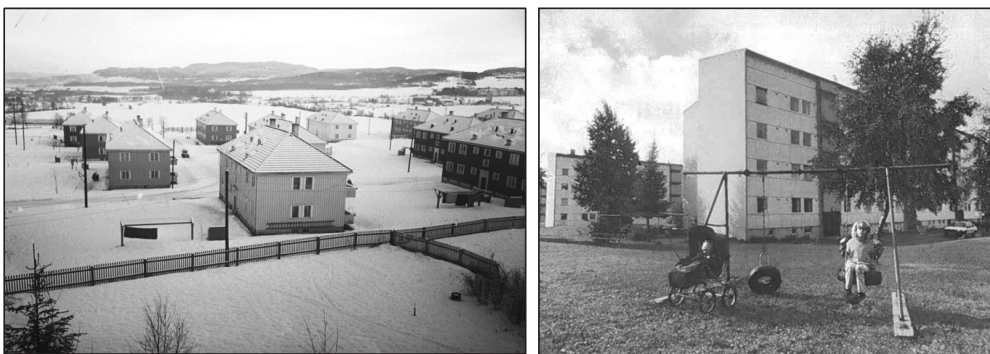

Figur 22: Byggebeltet i Strinda kommune ved bygrensen på Rosenborg. Foto: Anton Røske 1930. Kilde: Trondheim byarkiv.

Denne tendensen fortsatte etter 2. verdenskrig. Det meste av boligbyggingen frem til kommunesammenslåingen i 1964, foregikk i Strinda kommune etter hvert som en fikk tilgang på tomter. I første omgang med to- og firemannsboliger, og senere med noe spredt blokkbebyggelse (se fig. 23 og 24). Samtidig ble det særlig på Byåsen, på den vestlige siden av byen, utparsellert en rekke eneboligtomter i de første årene etter krigen (Herstad 1971). Her ble også hytter omgjort til permanente boliger. Boligbyggingen i Strinda frem mot kommunesammenslutningen i 1964, kan illustreres med en nærmest fordobling av innbyggertallet; fra 22 508 innbyggere i 1945 til 44 575 i 1963 (ibid.). Mye av veksten skyldtes imidlertid fødselsoverskudd. Betegnende for utviklingen var at barnefamilier søkte seg ut til landkommunen, mens eldre og unge ble boende Trondheim sentrum. En mer helhetlig planlegging av de nye boligområdene ble altså vanskelig, både fordi byggetomtene måtte erverves fra gårdsbruk, og fordi disse lå utenfor bygrensen.

Figur 23: Bilde over: Blussuvoll søndre, tidligere gårdsbruk som gradvis ble innebygget etter hvert som byggebeltet vokste seg inn i Strinda. Bilde under: Horisontalt delte tomannsboliger under bygging på 1950-tallet. Karakteristisk for den bynære bebyggelsen i gamle Strinda kommune, og boligområdene i de nåværende bydelene Tyholt og Persaune. Kilde: Sjøholt 1971:49 og 95.

Figur 24: Boligbygging i Strinda på begynnelsen av 1950-tallet, og like før kommunesammenslåingen i 1964. Begge boligområdene er bygd av TOBB. Bilde t.v.: Persaune hageby BL med 26 firemannsboliger (innflyttet mellom 1948-1952). Bilde t.h.: Nardo Søndre BL (innflyttet 1963-1964), 8 blokker med til sammen 224 leiligheter. Foto: Morten Antonsen. Kilde: Fotograf Schrøeder.

Et forsøk på å styre utviklingen ble imidlertid påbegynt i regi av Samarbeidsnemda for Trondheim og Strinda allerede mot slutten av 1948.⁷⁰ Etter anmodning fra Trondhjems Arkitektforening ble det vedtatt å opprette et Generalplankontor, som fikk i oppgave å utarbeide en felles generalplan for Trondheim og Strinda (Elsaas 1971). Kontoret kom i gang i 1950, med arkitektene Lisa Gjessing og Sigrid Follestad som henholdsvis daglig leder og assistent. De to arkitektene støtte imidlertid på en rekke utfordringer. I første omgang var kanskje mangelen på tilfredsstillende kartgrunnlag det største problemet (ibid). Komplette kartmateriale forelå ikke før kontoret ble nedlagt i 1954. Resultatet av generalplanarbeidet ble presentert i en rapport, hvor det viktigste forslaget var å styre byutviklingen til en ring sør og øst for byggebeltet (Sjøholt 1971). Dermed ville gårdsbrukene ligge som et grønt belte mellom den tette bybebyggelsen og nye, konsentrerte lokalsamfunn som også skulle ha innslag av stedlige arbeidsplasser. Imidlertid fikk planen en svært lunken mottagelse blant politikerne. Dette til tross for at grunntankene i generalplanen verken var originale eller spesielt radikale i arkitekt- og byplanmiljøene. Likevel, det første forsøket på å systematisere byveksten i Trondheimsområdet representerte et brudd med hvordan byen til nå hadde utviklet seg, og ble i stor grad ansett for å være «fremtidsmusikk» (Sjøholt 1971). Sjøholt (ibid:92-93) kommenterer: «I det store og det hele kan vi konkludere med at hverken de folkevalgte eller publikum ennå så sent som henimot midten av 50-årene var moden for såpass radikal nytenkning, og kontoret som i tillegg hadde mange praktiske vanskeligheter å

⁷⁰Samarbeidsnemda for Trondheim og Strinda ble opprettet allerede i 1938, da en så betydningen av å samarbeide om oppgaver som vannforsyning, brannvesen, renovasjon og skole (Herstad 1971). Med unntak av krigsårene fungerte Samarbeidsnemda frem til kommunesammenslåingen i 1964, og besto av medlemmer fra formannskapene i de to respektive kommunene.

stri med, fikk ikke fullført sitt arbeid». Generalplanarbeidet ble skrinlagt, og den videre byutviklingen bar fortsatt preg av øyeblikkløsninger og beskjeden oversikt over utviklingen.

I 1952 gikk Strinda kommune med på å gi fra seg noe areal på Ladehalvøya nordøst for Trondheim sentrum og nedre del av Byåsen. Dermed fikk Trondheim et kortvarig rom for den stadige byveksten, og blokk-bebyggelsen vokste frem også i mer landlige omgivelser (Kirkhusmo 1997). I tillegg fortsatte Trondheim og TOBB å fortette i den gamle bybebyggelsen der det lot seg gjøre (se fig. 25). Fra andre halvdel av 1950-tallet blir konsentrasjonen i det som bygges i Strinda også gradvis større (Sandø og Vassenden 1985).

Figur 25: Bilde t.v.: Fortetting innenfor bygrensen. Tre høyhus ble bygd i 1955 og -56, og rager i dag over den gamle trehusbebyggelsen i Ilsvika. Bilde t.h.: Utsikt fra høyhus i Furuhaugen BL, over nye boligområder bygd på byutvidelsesområdet på Lade fra 1952. Fotografert i 1958. Foto: Klaus Forbregd. Kilde: NTNU Universitetsbiblioteket.

Selv om Generalplanarbeidet for Trondheim og Strinda strandet på manglende politisk vilje, fortsatte kommunene å samarbeide om praktiske oppgaver som vannverk, kloakkledninger og fra 1959 også grunnskole. Sjøholt (1971) betegner dette samarbeidet som en del av en modningsprosess, som forberedte de to kommunene på full sammenslåing både praktisk og mentalt. I mellomtiden hadde også Schei-komiteen konkludert med en sammenslåing av Trondheim og Strinda, i en utredning fra 1957.⁷¹ I 1962 var det også politisk enighet blant de folkevalgte i Strinda om full sammenslåing med Trondheim. Samtidig hadde politikere både i Trondheim og på fylkesnivå begynt å diskutere en større kommunesammenslåing, der to kommuner sør for Trondheim, Leinstrand og spesielt Tiller, pekte seg ut (Stugu 1997).

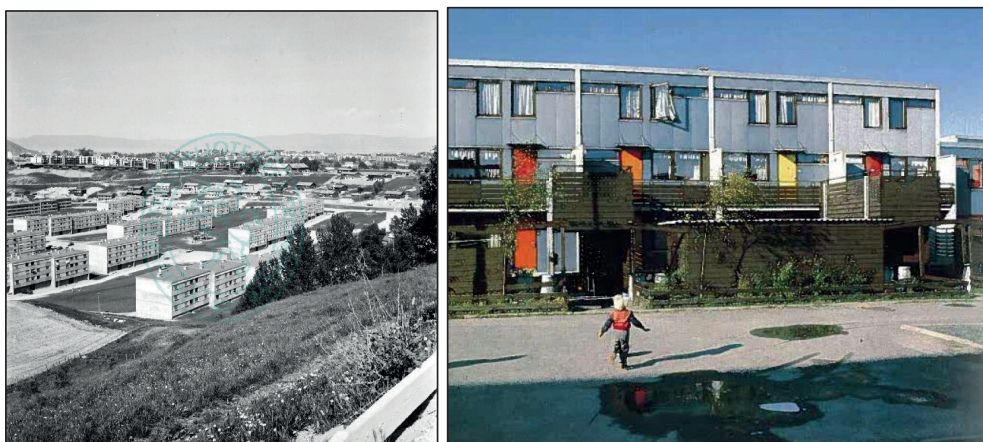
⁷¹Schei-komiteen, eller kommuneinndelingskomiteen, ble nedsatt av Stortinget i 1946 med fylkesmann i Sogn og Fjordane, Nikolas Schei, som leder. I perioden mellom 1946 og 1962 la komiteen grunnlaget for en storstilt kommunesammenslåing i Norge, med mer effektive og slagkraftige kommuner som målsetning. Skulle kommunene spille en sentral rolle i det nye velferdssamfunnet, måtte de ha tilstrekkelig økonomi, et allsidig næringsliv og en geografisk form som var tilpasset moderne kommunikasjonsmidler og rasjonelle forvaltningsmetoder (Stugu 1997).

Bakgrunnen var store forventinger til byens vekst, og ønske om å skape en økonomisk og befolkningsmessig slagkraftig by. Ikke bare trengte byen arealer til boliger for en stadig økende befolkningsmengde, men også arealer til industrivekst og moderne kommunikasjon. I denne perioden gjenoppsto også arbeidet med å lage en plan for den fremtidige byveksten. Initiativet denne gangen kom fra fylkesmannen og Arbeiderpartipolitiker Thor Skrindmo (ibid.). Høsten 1960 inviterte han Trondheim, Strinda og Tiller til et møte med mål om å få i stand en samordnet plan for arealdisponeringen i kommunene. På møtet deltok også boligdirektør i Boligdirektoratet, Jacob Christie Kielland, og byrådsjef Erling Slyngstad i Kommunaldepartementet. Her var det enighet om at Trondheimsområdet burde sees under ett, og at også Leinstrand kommune skulle delta i det videre arbeidet med å utarbeide en felles plan for grunnutnyttelsen. Den såkalte Grunnutnyttelseskomiteen ble dermed nedsatt, bestående av representanter fra de fire kommunene og fylkeskommunen. Oppgaven, som definert av Kielland, var å skape enighet mellom kommunene om hvor hovedtrafikkårene burde gå, konsentrere byggevirksomheten i velregulerte områder, samt hindre at dyrket mark i unødig grad ble tatt i bruk som byggetomter (Grunnutnyttelseskomiteen 1962). Grunnutnyttelseskomiteens innstilling ble lagt fram i 1962, i form av en rapport som ble trykt i et opplag på 2000. Dermed la komiteens arbeid grunnlaget både for en forståelse i kommunene og befolkningen for betydningen av et samarbeid om byutviklingen, og for det videre generalplanarbeidet etter kommunesammenslåingen i 1964. I følge Stugu (1997:57) kom derfor Grunnutnyttelsesplanens viktigste funksjon til å ligge på det mentale planet «ved at den banet vei for en ny måte å tenke både om byområdet og byutviklingen på».

6.2 Trondheims store utbyggingsperiode – drabantbyene etableres

Frem til kommunesammenslåingen i 1964 hadde boligkøene bare vokst. Grunnlaget var økt tilflytting til byene, at husstander delte seg opp, og en relativt ung befolkning i byene som etter hvert skulle etablere seg i egen bolig. Som Finn Blakstad (intervju 11.6.2010) påpekte, var det et umettelig behov for nye boliger i Trondheim. Så snart de nye boligområdene sto ferdig, hadde neste generasjon flyttet hjemmefra og skulle etablere seg i egne boliger. På 1960-tallet hadde også en stor del av den gamle trehusbebyggelsen blitt revet for å gi plass til nye boliger, forretningsbygg og veier. Den generelle velstandsveksten utover 1960-tallet førte videre til økte krav i form av større og mer moderne boliger. Som grunnlag for generalplanarbeidet som startet i tiden før kommunesammenslåingen, var et anslag på et

fremtidig boligbehov på 50 000 boliger frem til år 2000. For å sikre nok areal til boligformål, hadde derfor både Strinda og Trondheim kommuner kjøpt opp tomter fra private gårdsbruk, og spesielt Trondheim kommune, med boligrådmann Lars Folstad i spissen, intensiverte oppkjøpene i nabokommunene frem mot kommunesammenslåingen. Stugu (1997) påpeker at oppkjøpene bare delvis fulgte Grunnutnyttelseskomiteens innstilling fra 1962, men arealene var sammenhengende og la grunnlaget for de første større reguleringene av sammenhengende boligområder i den nye storkommunen.

Figur 26: Boligbygging i første fase av Trondheims storutbyggingsfase. Bilde t.v.: Othilienborg fotografert i 1964. Foto: Klaus Forbregd. Kilde: Trondheim byarkiv. Bilde t.h.: Risvollan er en av Trondheims karakteristiske drabantbyer, og ble bygd ut i årene 1970-1974. Kilde: Norsk boligbyggelags landsforbund (NBBL).

I tiåret som skulle gi Oslo kommune drabantbyer med svært høy konsentrasjon, som for eksempel Ammerud, er Trondheim endelig i den situasjon at det kan planlegges for større boligområder. Samtidig skinner altså preferanser for bygging i mindre skala gjennom i fagmiljøene (Gjengard, intervju 23.2.2010, Amundsen, intervju 29.4.2010, Røe, intervju 16.9.2011). I prinsippforslaget til Generalplanen (Trondheim kommune 1965:21) heter det:

«Uten å kunne ta avgjort standpunkt til hvilken prosentvis fordeling av småhus/storhus som kan være den rette, vil vi peke på at et velregulert småhusområde ikke skal bli vesentlig mer arealkrevende enn et blokkområde. Rekkehus, klyngehus og atriumhus er gode alternativer til blokker, spesielt i det trønderske kupert landskap. Tyngre bebyggelse bør knyttes til de nye sentrumsdannelser.»

Som Sandø og Vassenden (1985) påpeker, er denne skepsisen til blokker interessant å merke seg i tiden like før det som ble den største utbyggingen av blokker i Trondheims historie.

Sandø og Vassenden (1985) betegner perioden fra 1964 til 1980 som Trondheims storutbyggingsperiode, hvor boligbyggingen for alvor konsentreres til store feltutbygginger i områder utenfor den gamle bykjernen. I første omgang ble det bygd store blokkområder, stort sett på tre og fire etasjer, men også noen høyblokkområder. Dette var feltutbygginger som kunne være regulert for opptil 500 boenheter med forholdsvis stor konsentrasjon sett i en Trondheimsmålestokk. Først i 1965 ble det fart i drabantbyplanleggingen i Trondheim, da det ble bestemt at hele Saupstad-Flatåsen skulle bygges ut som en egen bydel (Stugu 1997, se fig 3.). I 1965 utlyste Trondheim kommune også en arkitektkonkurranse om en større utbygging på Risvollan. Arkitektene Birgit Cold og Tore Brantenberg vant konkurransen, som ble avgjort i februar 1967. Samme år ble Generalplanen for Trondheim vedtatt, og planleggingen av de mest karakteristiske drabantbyene for Trondheim tok til for fullt (se fig. 26). Risvollan ble bygd av Trondheim kommune, og er med sine 5000 innbyggere en av de største drabantbyene i Norge (Reiersen og Thue 1996). Huseby/Flatås-utbyggingen representerer imidlertid det største sammenhengende boligprosjektet i Trondheim, og omfatter bydelene Kolstad, Saupstad, Flatåsen og Huseby (se fig. 27). Sammen med Romolslia som ble planlagt og bygd på samme tid, utgjør disse bydelene Saupstad bydel.

Figur 27: Store boligområder som ble bygd under Trondheims storutbyggingsperiodes 2. fase. I forgrunnen ser vi blokkene på Kolstad. Flatåsen med mer varierte boligtyper ligger mot venstre i bildet. Romolslia ser vi som den karakteristiske skålførmede bebyggelsen i dalen nord for Kolstad og Flatåsen. Kilde: Trondheim kommune 2002:3.

6.3 Drabantbyen Romolslia

Romolslia ligger altså sør for det historiske bysentret i Trondheim (se fig. 3), og ble planlagt og bygd som en egen drabantby mellom 1969 og 1974. Terrenget er kupert, og har en karakteristisk skålfrem som er et resultat av et leirras som gikk fra Flatåsbakkene for rundt 400-500 år siden (Lauglo 1952). Mesteparten av bebyggelsen i Romolslia er i dag tilknyttet Flatåsaunet og Romolslia borettslag (BL). I senere tid er det også kommet til noen eneboliger, flermannsboliger og rekkehus i området. Av offentlige tjenester finnes det barneskole, helsestasjon og både åpent og ordinært barnehage tilbud her. Private tjenester omfatter en nærbutikk med postkontor, en pizzarestaurant og frisør. Romolslia ligger i forholdsvis kort avstand til Huseby ungdomsskole som ligger ved Saupstadsenteret hvor et større utvalg av offentlige og private tjenester finnes, som for eksempel bibliotek og eldre senter og et lite utvalg butikker.

Figur 28: Romolslia gård i 1952, 16 år før festekontrakten mellom gårdeier Kåre Romulslie og boligbyggelaget Ungdommens Egen Heim ble undertegnet. Gården lå opprinnelig lenger mot sørvest, men ble flyttet til sin nåværende beliggenhet i 1925. Foto: V. Skappel. Kilde: NTNU Universitetsbiblioteket.

Romolslia BL ble bygd på gården Romulslia sin grunn, og de ulike enhetslagene er blitt oppkalt etter de gamle teigene: Burslia-Langhaugen, Fogdenget og Skårgangen. De tre høyblokkene er bygd på det som het Innbrektsflata, men som nå bare kalles Storflata, hvor den gamle gårdsbebyggelsen ligger. Fra den gamle gårdsbebyggelsen er det bare våningshuset og det minste stabburet som står i dag (se fig. 28 og 29). Driftsbygningen og det største stabburet brant ned til grunnen i 1980. På slutten av 1990-tallet ble det bygd firemannsboliger på det gamle gårdstunet, og våningshuset ble oppdelt i tre selveide boenheter. Disse utgjør sammen med firemannsboligene et eget sameie som samarbeider om utearealer og felles arrangement. Det lille stabburet er i dag innredet til samlings- og møtelokale.

Figur 29: Romolslia som helt fersk drabantby i 1977, fotografert mot nord. Øverst mot venstre ser vi Flatåsaunet BL med fire treetasjes blokker. Barneskolen, som ligger sørvest for Flatåsaunet, ble tatt i bruk i 1976 og da sto butikkanlegget også ferdig. I forgrunnen ser vi Romolslia BL, med høyblokker, rekkehus og treetasjes blokker. Butikken ligger like nord for den gamle gårdsbebyggelsen. Kilde: Fjellanger Widerøe AS.

Flatåsaunet BL ble også bygd på gammel gårdsgrunn. Også her lever de gamle stedsnavnene videre, som for eksempel Tamburhaugen, der barneskolen og helsestasjonen i dag ligger. Både Romolslia og Flatåsaunet BL ble bygd av Ungdommens Egen Heim etter at reguleringsplanene ble vedtatt i 1969 (se fig. 30 og 31). Flatåsaunet BL ble tegnet av arkitekt Isak Ytterbø, og består av 164 leiligheter i fire tre-etasjers blokker rundt et bilfritt tun. Leilighetene er av varierende størrelse, fra 1-roms hybelleiligheter på 35 kvadratmeter til 4-

roms på 84 kvadratmeter. Blokkene ble rehabilitert i perioden fra 1993 til 1995, med blant annet utvendig isolering, skifte av vinduer, utvidelse av balkonger og ny front i tørkeboder.

Figur 30: Fasade på blokk i Flatåsaunet BL. Foto: Hilde N. Rørtveit.

Figur 31: Baksiden av blokker i Flatåsaunet BL, med lekeplass og friområde. Foto: Hilde N. Rørtveit.

Romolslia BL utgjør et større utbyggingsområde enn Flatåsaunet, og har en variert bebyggelse med høyblokker, lavblokker, to typer rekkehus og kjedehus. Reguleringsplan og hustegninger ble utarbeidet på NBBLs distriktskontor av bl.a. arkitekt Halldor S. Amundsen. Amundsen (intervju 29.4.2010) forteller at de ønsket å bygge på de geografiske forutsetningene hvor landskapet danner et slags amfi, og at bebyggelsen ble planlagt ut i fra at en enten skulle få nyte godt av utsikt eller ha bakkekontakt. Lavblokkene ble derfor lagt i bakken ned mot Storflata hvor gårdsbebyggelsen lå, og rekkehusene der terrenget var flatere og utsikten dårlig. Videre ønsket de å «møblere» Storflata med atriumhus tett i tett. Arkitektene var opptatt av å lage en plan med mest mulig åpenhet, det skulle være mye luft mellom husene, separate traseer for gående og biltrafikk, og gode muligheter for leke- og friluftareal (se fig. 32 og 33).

Figur 32: Gangvei mellom husene i Romolslia. Foto: Hilde N. Rørtveit

Tidligere direktør i Ungdommens Egen Heim, Gudmund Gjenggaard (intervju 23.3.2010), beskriver Romolslia som planlagt og bygd i en overgangsperiode, hvor en eksperimenterte med hvordan en kunne få plass til flest mulig boenheter uten å måtte bygge 3- og 4-etasjers blokker som 1950- og særlig 1960-tallet ble kjennetegnet av. Nye idealer om «tett og lav»

førte med seg boligtyper som rekkehuset og atriumhuset, og også boligbyggelagene merket en økt etterspørsel fra sine medlemmer etter andre type boliger enn blokkleilighetene som hadde vært så populære på 1960-tallet.

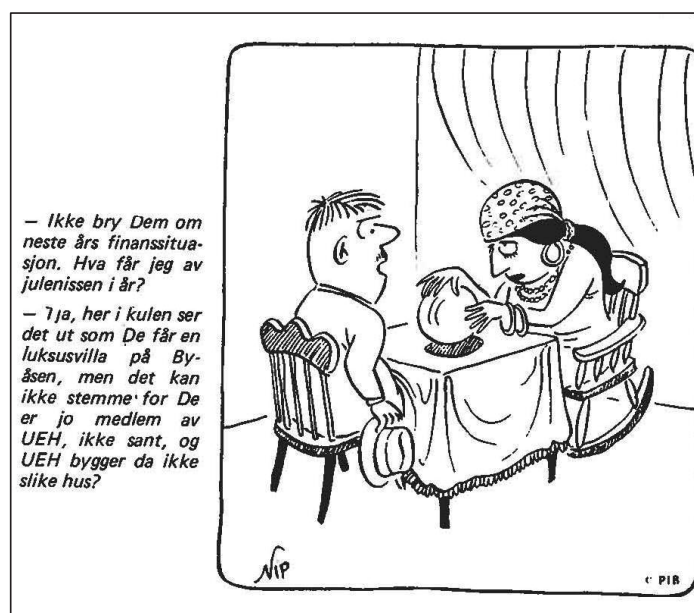

Figur 33: Rekkehus med grusbane for ballspill. Foto: Hilde N. Rørtveit.

Rekkehuset ble i fagmiljøet mot slutten av 1970-tallet forstått som et godt svar på å bo «tett og urbant», men samtidig «fritt» og med større muligheter til personlig utfoldelse. For de som ikke hadde mulighet til å realisere eneboligdrømmen, som på 1970-tallet i følge Gjengard var godt etablert, ga rekkehusene noe av de samme bokvalitetene som eneboligen med større fleksibilitet innendørs og en liten privat hageflekk utendørs (se fig. 34).

Imidlertid var boligkøene fortsatt lange, og både UEH og Trondheim kommune ønsket en høyere tetthet enn det arkitektenes plan med atriumhusene kunne gi. I følge Amundsen (intervju 29.4.2010) var det ikke første gang at NBBLs distriktskontor ønsket en reguleringsplan med lavere tetthet enn hva byggherrene og Trondheim kommune krevde. Arkitektenes løsning var altså å bygge tre 11-etasjes høyhus, for dersom en skulle presse inn flere lavblokker ville en miste både bakkekontakt og utsikt. Forslaget var imidlertid omstridt, både UEH og grunneier Egil Romulslie, som da fortsatt bodde på gården, ønsket seg flere lavblokker fremfor høyhus. Arkitektene fikk støtte for sitt forslag om høyblokker hos

boligrådmann Lars Folstad og byplanrådet i Trondheim kommune. I formannskapetets vedtak til reguleringsplan for Romolslia heter det at tre slanke høyhus fremfor lavblokker både ivaretar de kulturhistoriske verdiene i den gamle gårdsbebyggelsen på en bedre måte, og gir dessuten heldigere estetiske virkninger (Trondheim kommune 1969). Striden «huskes» imidlertid den dag i dag blant mange av beboerne i Romolslia, og kommer til uttrykk i utsagn som at: «De høyblokkene, de skulle egentlig ikke ha vært der», eller at «det er jo i høyblokkene de virkelige problemene har vært, og de var opprinnelig ikke en del av planen». Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 7 (se 7.3).

Figur 34: Ungdommens Egen Heim vitser med statusforskjellen mellom ulike boligtyper. Kilde: Egen Heim, 1973, 22, 4, 13

Amundsen (intervju 29.4.2010) forteller videre at de egentlig ikke hadde sans for høyhus med tanke på barnefamilienes situasjon. De så for seg «den lille pjokken» på lekeplassen, langt utenfor rekkevidde for mor i leiligheten høyt oppe i etasjene. Likevel gjorde altså høyblokkene det mulig å få til en plan med mye grøntareal og luft mellom husene, i tillegg til en fungerende trafikkseparasjon. Oppgaven ble derfor å gjøre det beste ut av høyhussituasjonen (se fig. 35). Amundsen (intervju 29.4.2010) sa at de for eksempel visste at det var lite populært å bo i første etasje i en høyblokk, så derfor innredet de første etasjene for andre funksjoner.

Figur 35: Romolslia med høyblokker. Foto: Hilde N. Rørtveit.

I dag huser førsteetasjene en åpen barnehage, trimrom, møtelokaler for enhetsstyret og Natteravnene, samt to små hybelleiligheter.⁷² I motsatt ende, for å hindre at folk skulle synes det var skummelt å nærme seg ytterveggene så høyt oppe, fikk alle de største leilighetene dessuten to balkonger hver slik at det skulle være noe utenfor vinduet. Amundsen beskriver videre arbeidssituasjonen for arkitektene på 1960- og 70-tallet som utfordrende knyttet til trange økonomiske rammebetingelser og lange boligkøer. Det var derfor vanskelig å få realisert alle ønskemålene i prosjektene. For Romolslia var det for eksempel ikke økonomi til å bygge et forsamlingshus. Forsamlingshuset *Rolia*, ble imidlertid realisert med økonomisk støtte fra Trondheim kommune på begynnelsen av 1980-tallet, og ligger i sokkeletasjen der den kommunale barnehagen holder til.⁷³ I tillegg til fellesarrangement, kan forsamlingshuset leies rimelig til bruk for private tilstillinger som bursdager o.l.

Leilighetene i Romolslia og Flatåsaunet BL ble innflyttet i perioden 1970-1974, etter hvert som de ulike byggetrinnene sto ferdige. Barnehagen åpnet i 1974, mens barneskolen sto ferdig

⁷² Natteravnene er en frivillig organisasjon hvor voksne oppsøker steder der ungdom ferdes på kvelds- og nattestid med en målsetning om å skape trygghet ved å være til stede.

⁷³ Trondheim kommune overtok ansvaret for driften i 1984. Inntil da hadde borettslaget driftet barnehagen.

i 1975. De nye beboerne i Romolslia fikk imidlertid en tung start da Ungdommens Egen Heim gikk konkurs i januar 1976. Konkursen var den første som rammet et boligbyggelag i Norge, og den fikk nasjonal oppmerksomhet. Konkursen var også en viktig årsak til at borettslovene ble endret i 1977, i form av å gi borettslaverne større påvirknings- og kontrollmuligheter i forhold til boligbyggelagene (Reiersen og Thue 1996). I følge Blakstad (intervju 11.6.2010) bidro spesielt den lokale oppmerksomheten rundt konkursen i UEH med å gi de rammede drabantbyene et billigstempel, noe som også ble forsterket av den høye andelen av kommunalt eide leiligheter som ble utleid til sosialt og økonomisk sårbare husholdninger. I Romolslia var det spesielt i høyblokkene at kommunen eide leiligheter. Blakstad forteller videre at det utover 1980-tallet var en tendens til at folk med høyere utdanning, og derfor ofte høyere inntekt flyttet ut av området. Denne tendensen bekreftes av levekårsundersøkelsene som er gjort i Trondheim (se 1.3 og 2.5). Mens Flatåsaunet BL hadde blitt ferdigstilt før konkursen i UEH, ble Romolslia BL sterkt rammet da byggregnskapet ikke var sluttført. En gjennomgang av regnskapet viste et finansieringsbehov på over 10 millioner kr. for å få dekket ubetalt gjeld til byggleverandører. Videre hadde Romolslia BL vel 3,5 millioner kr. til gode hos UEH (UEH boligbyggelags konkursbo 1977). UEH hadde i tillegg tatt opp byggelån for å finansiere nye prosjekter, med pant i Romolslia BLs eiendom.

I kaoset som fulgte i tiden etter konkursen ble det skapt mye usikkerhet blant beboerne, og det ble mange spekulasjoner rundt hvordan tapene som hadde falt på andelseierne i de berørte borettslagene skulle dekkes (Blakstad, intervju 11.6.2010, se fig. 36 og 37). I tillegg kom usikkerheten knyttet til videre drift og ledelse av borettslaget. NBBL opprettet derfor et nødhjelpskontor for å bistå de boligbyggelagene som ble omfattet av konkursen. I tillegg til økonomiske og administrative utfordringer som følge av konkursen i UEH, var uteområdene i Romolslia BL langt fra ferdigstilt. Romolslia BL fikk noe økonomisk støtte fra Trondheim kommune for å opparbeide lekeplasser, men måtte likevel ta opp nye byggelån både for å dekke underskuddet fra byggregnskapet og for å finansiere det som ble ansett som nødvendig gartnerarbeid for opparbeidelse av uteområder. Mye ble også gjort på dugnad de første årene. Beboerne fikk i tillegg en innskuddsøking på mellom kr. 7000,- og kr. 18 000,- avhengig av leilighetstype (Romolslia BL 1978).

22 ARBEIDER-AVISA Torsdag 10. februar 1977

ROMOLSLIA har havnet i en ØKONOMISK HENGEMYR...

Byggeregnskap med mange dystre tall

Sture Lian Olsen:

Det offentlige bidrag til finansieringsplanen er ment ytet som et ekstraordinært lån på 2,5 mill. kroner. Dette lånet søkes gjort rente- og avdragsfritt, i 15 år, med ordinær nedbetaling fra utløpet av 15 års-perioden. I tillegg er Husbanken søkt om et ordinært lån på ca. 6,5 mill. kroner.

Overskridelser
I rapporten fra styret går det fram at om lag 20 entreprenørfirmaer har krav til borettslaget. Størrelsen på kravene varierer fra 15.000 kr. til 675.000 kroner. De fleste betegnes som berettigede, men enkelte blir av styret ansett som mer tvilsomme. Kravene fra entreprenørene er på tilsammen 3.337 mill. kroner.

Gapet mellom kalkulerte kostnader og de virkelige utgifter er på 12,3 mill. kroner. Noen fulgdom analyse over hva overskridelsene egentlig består av, er vanskelig å gi. Men enkelte tall kan være av interesse. I planleggingen var det kalkulert med byggeleiersrente og provisjon på 1,577 mill.kr. Det virkelige beløpet ble hele 5,4 mill.kr. Godtgjørelsen til UEH var opprinnelig anslått til 745.000 kr. Den endelige summen ble godt over dobbelt så stor. Til

O. Lenes A/S blitt utbetalt 24 mill. kroner fra byggeleiers- i byggeregnskapet for se er foretatt til enkelte entreprenører, men man vet ikke

Romolslia Borettslag har et totalt finansieringsbehov på 65,5 millioner kroner. Bare drøye 50 millioner kroner er i dag permanent finansiert ved lån i Husbanken, beboerinnskudd og andeler. De ufinansierte krav løper opp i godt over 15 mill. kroner. Av dette blir ca. 4 millioner betegnet som uakseptabel gjeld. Disse tallene kommer fram i byggeregnskapet for borettslaget som nå foreligger. Styret har også lagt fram en finansieringsplan. Her blir det foreslått at restfinansieringen skal skje på følgende måte: Ordinært husbanklån (Kr. 6.485.740,-), ekstraordinært husbanklån (Kr. 2.500.000,-) og innskuddsøkning (Kr. 4.850.000). I tillegg blir det foreslått en gjeldssanering på 1.571.275,-

Figur 36: Arbeideravisa slår fast at konkursen i UEH skaper problemer for beboerne i Romolslia. Kilde: Arbeideravisa 1977a:22.

Fredag 11. februar 1977 ARBEIDER-AVISA 7

Romolslia-beboere lider følbare tap ved konkurs

10000 kroner i ekstra innskudd og 200 kroner i økt husleie synes å være en mulig utvei

Sture Lian Olsen

Den holdningen vi har møtt i departementet – og vedtaket i Husbankens avdelingsstyre, som innebærer at man vil begrense sitt bidrag til det beløp som gjaldt i februar 1975, altså et ordinært lån på 4,2 millioner kroner, innebærer en alvorlig økonomisk situasjon for Romolslia borettslag.

Det er grunn til seriøst å vurdere konsekvensene ved å begjære opphør for borettslaget, sier formannen, Finn Blækstad, til Arbeider-Avisa:

– En konkurs kan medføre tapte innskudd. Borettslaverne kan også

Figur 37: Oppslag i Arbeideravisa om spekulasjoner om hvordan det økonomiske tapet etter konkursen skal kunne dekkes. Kilde: Arbeideravisa 1977b:7.

Da styret oppdaget en rekke byggetekniske mangler ble det videre bestilt en utredning fra Norsk byggforskningsinstitutt. Rapporten forelå i 1978, og konkluderte med en rekke feil og mangler. I 1981 fikk beboerne en husleieøkning på kr. 170,- pr. leilighet for å finansiere utbedringen av disse (Romolslia BL 1981). Leilighetene ble altså dyrere for beboerne enn de ble forespeilet ved tildeling, både pga. konkurransen i UEH, og pga. manglende kontroll med byggarbeidene fra byggherren sin side.

<h1>ROMSLIA</h1>		<p>NR. 2-76 4 ÅRGANG. INFORMASJONS- ORGAN FOR ROMOLSLIA OG FLATÅSAUNET BORETTSLAG.</p>
<p><u>HOVEDOPSLAG IDAG:</u></p> <p><u>VINTERROMSLIADESTOFF MED</u> <u>RESULTATER FRA KONKURANSENE.</u></p> <p>OG ELLERS <u>STOFF OM LIKT OG ULIKT.</u></p>		
	<p>ROMSLIADEMEDALJER MED PROFESJONELT SNITT ER LAGET OG BLIR UTDELT TIL VÅRE SUPERSTARS I VINTERSPORT SØNDAG 28 MARS. MEDALJENE KOSTER MANGE PENGER OG VÅR UTLODDNING SOM LÅR NU SKAL DENNE DETTE 700 LODD Å KR. 5.00 SKAL UT. FLERE BEV. ER SKAFFET I TIL- LEGG TIL BEV. LISTEN. HAR DU KJØPT LODD?</p>	
	<p>TIRSDAG 30 MARS KL. 20.00 MERK DEM DATOEN OVER HER, FOR DET ER DAGEN DA VI SKAL MØTES PÅ SKOLEN FOR Å STARTE ETT MUSIKKORPS FOR OMRÅDET SKOLESTYRER BIRKELUND OG LANDSDELSREPR. GRØDEM FRA MUSIKKORPSFORBUNDET ER TILSTEDE, OG VI HÅPER AT FORELDRE, MUSIKKERE OG ANDRE INTERESSERTE KOMMER VEL MØTT, TIRSDAG!</p> 	

Figur 38: Forside til Romla, informasjonsavis for Romolslia og Flatåsaunet borettslag. Kilde: Romla 1976, 2, 1.

. Tross ekstraarbeidet som beboerne fikk med å rydde opp i de økonomiske og organisatoriske forholdene, samt ferdigstilling og utbedring av uteområder og bygningsmasse, var de første årene preget av samhold og mye dugnadsånd (Blakstad, intervju 11.6.2010). Beboerne satte i gang en rekke sosiale tiltak, som for eksempel *Romliaden*, som var et skirenn for alle barna i bydelen, og festligheter i anledning av julefeiring, 17. mai og St. Hans. I tillegg startet de opp en rekke fritidstilbud som for eksempel korps, trimgrupper og motorklubb (se fig. 38).

Et tilbakevendende spørsmål i Romolslia BL de første årene var knyttet til størrelsen på borettslaget, og at utfordringene fordelte seg ulikt på de ulike boligtypene (Emilsen, intervju 8.6.2010). For eksempel fordelte vedlikeholdsutgiftene seg forskjellig. Allerede i 1976 kom det forslag fra beboerne i kjedehusene i Skårgangen om å dele opp borettslaget i mindre enheter. Forslaget ble begrunnet i at både gjennomføringen av fellestiltak som dugnader og beboernes medinnflytelse ble lettere i mindre borettslag. Imidlertid var det uaktuelt å gjennomføre en juridisk oppdeling av borettslaget før de økonomiske forholdene var ryddet opp i, samt at den byggetekniske standarden var kommet opp på et rimelig likt og tilfredsstillende nivå i alle leilighetstypene. Styret jobbet likevel med å få på plass en hensiktsmessig og økonomisk rettferdig forvaltningsstruktur, og gjennomførte i 1981 en ordning med naboutvalg som et kontaktledd mellom styret og de ulike boligtypene (Romolslia BL 1981). Til generalforsamlingen i 1982 sto naboutvalgene samlet om et forslag om å gjennomføre en utredning om borettslagets fremtidige drift med tanke på evt. oppdeling i mindre lag. En oppdeling ble vedtatt på generalforsamlingen i 1983, men viste seg senere å bli vanskelig å gjennomføre bl.a. på grunn av store omkostninger og uenigheter med grunneier (Romolslia BL 1984). På generalforsamlingen i 1987 ble det derfor vedtatt å dele opp borettslaget i seks enhetsstyrer (Romolslia BL 1987). Enhetsstyrene sørger for administrasjon og vedlikehold, og er samtidig budsjettmessig og regnskapsmessig ansvarlige ovenfor det samlede borettslagets generalforsamling. Dermed gikk beboerne bort fra en fullstendig juridisk oppdeling av borettslaget (se fig. 39).

På 1980-tallet fikk Romolslia et dårlig rykte, og mange forbant bydelen med sosialklienter, bråk og kriminalitet (Blakstad, intervju 11.6.2010, Sand, telefonsamtale 12.10.2012). Leilighetsomsetningen gikk tregt, og i Romolslia BL bestemte styret seg etter hvert for å gjøre noen grep for å gjøre borettslaget mer attraktivt (Romolslia BL 1991). I 1993 startet arbeidet med det storstilte oppussingsprosjektet, *Romolslia mot år 2000*. Både Husbanken og

Trondheim kommune var inne med økonomisk støtte, og daværende bomiljørådgiver Terje Skjeldam i TOBB bisto styret i arbeidet med å utforme prosjektet (se også fig. 18)⁷⁴

Figur 39: Skilt ved butikken med oversikt over de ulike enhetslagene i Romolslia BL. Butikken og barnehagen med grendehuset Rolia er tegnet inn med rosa farge like over den røde rundingen som viser hvor skiltet er plassert. Foto: Hilde N. Rørtveit.

Det ble gjennomført idédugnader med beboerne, som også dannet grunnlag for en arkitektkonkurranse (TOBB 1997). Fire arkitektkontor deltok med forslag til både hvordan en kunne utbedre og heve standarden på bygningsmassen, og hvordan utearealene kunne gjøres mer attraktive. Det ble lagt særlig vekt på at Romolslia skulle bli et «grønt» borettslag, med bedring av inneklimate og reduksjon av energibruk. Arkitektkontoret Lene Frank AS vant konkurransen, og rehabiliteringen startet opp i 1994. I rehabiliteringen inngikk bl.a. oppussing av fasader, balkonger, inngangsparti og innsetting av nye vindu i høy- og lavblokkene. Lavblokkene fikk ny fasade kledd i treverk, og mens de nordvendte balkongene på fremsiden

⁷⁴ Både Romolslia BL og Flatåsaunet BL inngikk avtale med TOBB om forretningsførsel noen år etter konkursen til UEH.

ble innlemmet i stua, ble nye balkonger i tre bygd på baksiden av blokkene med større tilgang på sol (se fig. 40).

Figur 40: Lavblokk med tursti gjennom Firebladskogen og opp til boligområdene på Flatåsen, Kolstad og Saupstad. Foto: Hilde N. Rørtveit.

Rekkehusene og kjedehusene fikk bl.a. nye vindu og balkongdører, nye fasader og takoverbygg over inngangsdør. Rekkehusene fikk også nye boder og garasjer. Utearealene ble rustet opp med nye lekeplasser, planting av trær og busker, samt en felles møteplass for arrangement utendørs. I tillegg ble gangveiene oppgradert.

I 2009 fikk også Romolslia sportsklubb et stort løft, da den nye kunstgressbanen sto ferdig. Initiativet kom fra ildsjelene i sportsklubben, og i tillegg til spillemidler fra Norsk tipping bidro både Trondheim kommune og Romolslia BL med økonomisk støtte. En del arbeid ble også gjennomført på dugnad. Kunstgressbanen har gitt sportsklubben flere medlemmer, flere arrangementer og blir leid ut til fotballag fra tilgrensende bydeler. Med denne introduksjonen til Romolslia, går jeg nå videre til beboernes fortellinger om landskap og hjem i denne drabantbyen.

7. «Kan du tenke deg et finere sted?» Romolslia som landskap og hjem

«Kan du tenke deg et finere sted på jord?», sier Lars med blikket rettet mot en sliten solstol i det ene hjørnet av verandaen som han selv har bygd for noen år siden. Verandaen er delvis overgrodd med klatreplanter. «Her sitter jeg, og nyter sola og utsikten», smiler han videre. [...] Sola varmer. Lars har eid denne rekkehusleiligheten siden 1973. [...] Mens vi står der og ser utover tilføyer han: «Egentlig rart å tenke på at disse rekkehusene går for millionen under tilsvarende rekkehus i andre deler av byen. Her er så lav arealutnyttelse, så mye natur og trygt for ungene.» (se fig. 40)⁷⁵

Figur 41: Rekkehus i Romolslia med skjermede uteplasser og felles møteplass. Utsikten er ikke identisk med utdraget fra feltdagboken over. Foto: Hilde N. Rørtveit.

Samtalen med Lars, som utdraget over er hentet fra, demonstrerer tre sentrale tema som gikk igjen i intervjuene og feltsamtalene i Romolslia. For det første viser Lars meg verandaen sin, mens han forteller om hvordan han har bygd den og hvorfor den representerer en forbedring av leiligheten han bor i. Verandaen presenterer han videre som «det fineste sted på jord», og forteller om hvor godt han trives her mens han nyter sola og utsikten. Til forskjell fra den mer statiske forståelsen av drabantbyene som dårlige planlagte boligområder med uteområder som bare ligger der som grønne flekker mellom husene (jf. 2.3 og 2.4), gir Lars her uttrykk for et forhold til Romolslia som landskap og hjem som en prosess hvor de fysiske omgivelsene aktivt bearbeides og forbedres, og som gjennom levd liv rommer opplevelser og følelser.

⁷⁵Utdrag fra feltdagboken, 11.6.2010.

Denne første fellesnevneren som går igjen i empirien handler derfor om hvordan beboerne definerer «et godt hjem» og hva det er som gjør at de føler seg hjemme eller ikke i Romolslia. For det andre demonstrerer Lars hvordan landskapet fremmer, fremfor å hindre, den gode opplevelsen han får av å sitte på verandaen. Den morfologien som så ofte har fremstått i boligfaglige debatter som ugjestmilde og lite attraktive, fremheves av beboerne i Romolslia nettopp som «genialt planlagt» fordi den muliggjør et tett lokalsamfunn uten at det går på bekostning av «lys og luft» mellom husene og uteområder som innbyr til aktivitet og samvær med naboer. For det tredje demonstrer Lars hvordan forholdet til andre boligområder i Trondheim med høyere status aktiveres i beboernes fortellinger om landskap og hjem. Både i intervjuene og i feltsamtalene forholdt beboerne seg til Romolslia som mindre attraktivt, og som et boligområde med lav status i Trondheim. Det var beboerne selv som brakte dette temaet på banen. Med utgangspunkt i disse tre fellesnevnerene fra feltarbeidet, skal vi i dette kapitlet bli nærmere kjent med drabantbyen Romolslia som landskap og hjem. Som samtalen med Lars likevel viser, er de tre fellesnevnerene som strukturerer dette kapitlet nært sammenvevd i hverandre. De tre kommende avsnittene må derfor leses i sammenheng.

7.1 Romolslia som landskap og hjem

Som vi så i forrige kapittel, fikk beboerne i Romolslia en noe tung start på grunn av konkurransen i Ungdommens Egen Heim. De som har bodd i Romolslia siden starten forteller om en voldsom usikkerhet, økte husleier og mobilisering blant beboere for å sikre borettslagets økonomi, styreform og ferdigstillelse av uteområdene. Rolf, som flyttet inn i en leilighet i en av lavblokkene da den sto ferdig i 1973, forteller likevel om en stor glede over å få komme hit:

«Det var enorm mangel på boliger. De fleste bodde i gamle dårlige boliger inne i byen, og det gjorde vi også. Og vi meldte oss inn i boligbyggelagene og sto på venteliste for å få oss leilighet. [...] Vi synes jo vi kom til himmelriket, for det var godt og varmt inni leilighetene, det var det jo ikke bestandig i byen i leilighetene der da, hvor det var kaldt og trekkfullt. Så her var det kjempefint, de fleste var veldig fornøyd da de flytta hit. Ja kjempefornøyd. Det var jo nytt og moderne. Det var bad og. Og ikke minst varme da. Så de fleste var relativt godt fornøyd da de fikk en sånn ny leilighet, enten det var på Risvollan, Kolstad eller Romolslia, eller hvor som helst i de drabantbyene som vokste opp da.»

Rolf forteller om en tid hvor de nye drabantbyleilighetene fremsto som tidsriktige og fine, og altså et boideal, og representerte derfor både en materiell og symbolsk forbedring av levestandard. Det var også overvekt av barnefamilier som flyttet inn på 1970-tallet. Rolf, Hans og Unni forteller om et godt samhold mellom naboene, spesielt blant de som flyttet inn i og bodde i de samme boligenhetene:

Rolf: «Utover 70-tallet, da folk strømmen inn da... i [vår blokk] var det hver 14. dag at det ble gjort ferdig en oppgang. Så etter fjorten dager var det en ny oppgang som var ferdig med seks leiligheter. Du vet det kom jo nye og nye hele tiden, og bare unge familier sant? Men en, to, tre unger som flytta inn. Bare unge, og vi... det var jo kjempefint miljø da. Det var jo, ja det var jo en del festing og bråk da, det var sånn vi vart kjent. (latter)»

Meg: «Kjente dere noen før dere flyttet hit?»

Hans: «Nei. Ingen. Men det viste seg at det var en del folk fra NTH/Sintef-miljøet, for de hadde reservert for sine ansatte. Så det var veldig mange på samme alder som oss, og med samme bakgrunn og sånt. Så vi ble fort kjent med hverandre. Så det ble et lite sånt intellektuelt reir oppi bakkene.. (latter). [...] Det var et veldig aktivt miljø. Musikkorps og Romliade, og skirenn. Jeg husker 30-40 unger ute i bakkene og voksne og...»⁷⁶

Den første generasjonen som flyttet inn i den nybygde drabantbyen etablerte tradisjoner for sosialt samvær og dugnadsarbeid for å ta vare på og forbedre uteområdene. Som Rolf sier:

«Ja, det har vi gjort i alle år. Vi har gjort forskjellige ting på dugnad for å få det bra utom [husene]. For dugnadsånden, den har vært her hele tida den. Og det holder vi jo på med den dag i dag da. Det har du jo sikkert hørt, at hvert år i mai så har alle lagene dugnad der vi rydder og raker og...»

Dugnader, som enhetsstyrene har ansvar for å organisere, handler like mye om sosialt samvær som om å gjøre et stykke arbeid. Som enhetsleder i høyblokkene, Jan Arve Skiri, forteller, er det sosiale samværet like viktig som selve arbeidet som utføres.⁷⁷ Derfor stiller enhetsstyret med kaffe og noe å spise, mens ungene får hver sin brus. Skiri påpeker at det er viktig at ungene blir tidlig engasjert i bomiljøet og får en god opplevelse av å være med på dugnaden. Jessica forteller: «Sist vi hadde dugnad i mai, så ordna dem [enhetsstyret] med et svært telt med både grilling og alt. Det var kjempeartig. Og ungene sprang med koster og det var... det var helt utrolig! Det var kjempekult».

⁷⁶ Sintef er et forskningsinstitutt med hovedkontorer i Trondheim og Oslo.

⁷⁷ Samtale på dugnad i Storflata enhetslag, 7.5.2008.

I dag er Romolslia en bydel med større variasjon i alderssammensetning, livsfase og kulturell bakgrunn. Blant annet er det et større innslag av innvandrere her. Flertallet av de jeg har snakket med fremhever drabantbyen som et svært godt sted og bo, og forteller at de ikke ønsker å flytte til et annet sted. Det sosiale bomiljøet trekkes frem som en viktig årsak til at det føles både trygt og godt å bo her. Sosiale sammenkomster som dugnader og julegrantenning hver desember har lange tradisjoner i borettslagene. Samtidig er enhetslagene en kanal for å hjelpe initiativ som kommer fra beboerne selv, blant annet gjennom finansiering. Jan viser meg for eksempel et sted hvor han har tatt initiativ for å lage en felles grillplass for beboerne i høyblokkene, på turen vi gikk i forbindelse med intervjuet. Styret hadde nettopp godkjent planene, og opparbeidelsen skulle skje på dugnad. Jessica forteller om sitt initiativ til å lage en stor sommerfest for alle beboerne:

«I fjor foreslo vi at vi skulle ha fest for alle som bor i høyblokkene, vi skulle samles naboer og sånn for å bli kjent med hverandre. Og det var kjempekoselig. Og nå begynner folk å etterlyse det igjen. Så vi skal ha en ny fest snart [latter]. Da vi skulle ha den festen, så ordna vi med invitasjon til alle så de kunne melde seg på. Men det var jo ingen som gjorde det. Så da gikk vi rundt og ringte på dørene til hver eneste en. Og da var det utrolig mange som sa ja! [...] Klart det er jo en del utenlandske og som bor her, fra mange forskjellige plasser. Sånn som en sa at en god del av dem er redde for hvordan de blir tatt i mot og som er skeptisk, og jeg forstår dem på sett og vis for jeg er jo utenlandsk selv! Men så ble jeg overraska over at det var så mange som kom og som storkosa seg. Vi hadde det skikkelig artig og ble kjent med naboene.»

Også uformelle møter mellom naboene fremheves av beboerne som en viktig kvalitet ved Romolslia. Marit viser meg for eksempel baksiden av blokka hvor hun bor, hvor naboene hadde gått sammen for å bygge et lysthus på dugnad. Marit forteller at dette er en skjermet plass for naboprater. Her møtes de på ettermiddagene over en kopp kaffe mens ungene leker. Ved siden av møteplassene like utenfor blokkene eller rekkehusene, finnes det også møteplasser for hele drabantbyen. Som Ingrid påpeker lager både skolen og barnehagen regelmessige sosiale arrangementer hvor folk blir kjent. Hver fredag samles foreldre og barn på skolen til et kulturarrangement, med ulike kulturinnslag fra elever, lærere, barnehagen eller andre aktører i bydelen. Elina forteller at barnehagen pleier å arrangere «barne-disco» hvor foreldre og barn blir kjent. Sammen med turløypene, kunstgressbanen, helsestasjonen og den åpne barnehagen, er dette arenaer som fungerer som sosiale møteplasser for hele Romolslia.

Det sosiale bomiljøet er altså viktig for mange av beboerne, og inngår som sådan både i beskrivelsen av Romolslia som «genialt planlagt» og som «et godt hjem». Jessica legger for

eksempel vekt på at opplevelsen av trygghet er viktig når hun beskriver et godt hjem, og peker på at dette ikke bare kan oppnås i egen familie og leilighet. Romolslia er et sted hvor hun kjenner naboene sine og vet at hun kan stole på dem:

«Livet handler ikke bare om det som foregår innenfor de fire veggene her, vi bruker utrolig mye tid ute, og da er det utrolig greit å være kjent med folk og... kunne stole på dem! [...] Et godt hjem... Ja altså for det første er det veldig viktig at hvis man skal ha det bra ute, så må man ha det bra inne. Ikke sant med sin egen familie. Og omvendt. Og så er det den tryggheten da, når man både er inne og ute.»

Både Elina og Jessica, som begge er innvandrere til Norge, viser til typiske eneboligforsteder når de forteller om hvorfor Romolslia er et inkluderende boligområde. I stedet for å sitte i «hver sin hage», muliggjør fellesarealene sosialt samvær bak og mellom blokkene. Begge mener derfor at dette gjør det er lettere å skaffe seg et sosialt nettverk, noe som gjør at de føler seg mer hjemme her enn andre steder de har bodd i Trondheim. Elina trekker for eksempel spesielt frem utelivet om sommeren som et pluss med Romolslia: «For da er det sånn liv og røre mellom husene. Ungene er ute og det er gress... jeg synes det er så koselig!» Også etnisk norske beboere beskriver borettslagenes fellesareal som en viktig kvalitet ved Romolslia. Ella, Torstein og Åste legger spesielt vekt på at Romolslia er et veldig sosialt sted å bo, noe som gjør at det er lett, trygt og trivelig å bo her. Åste forteller at hun aldri hadde trodd at hun skulle bli boende i en høyblokk, da hun først flyttet inn. Nå hadde hun bodd her i over 10 år, og sa at det sosiale miljøet gjør det både lett å trives og vanskelig å flytte.

Beboerne sitt forhold til Romolslia som landskap og hjem er videre langt fra statisk. Den nye kunstgressbanen er eksempel på hva beboere i fellesskap har fått til, og den har skapt positive ringvirkninger for både barn og voksne i Romolslia. Ingrid forteller at hun hadde lest i avisen at de nå hadde en av de beste og mest «moderne» kunstgressbanene i byen. På turene jeg gikk med beboerne fikk jeg videre høre om hva de hadde opplevd på ulike steder, men også om hvilke planer de hadde for å gjøre uteområdene enda bedre. Også inne i leilighetene gjøres stadige endringer og forbedringer. Ingen av beboerne som jeg snakka med hadde flyttet inn i leiligheten sin uten å ha gjort ulike tilpasninger, som for eksempel å pusse opp eller endre på romløsningen. De som hadde bodd lenge i Romolslia, hadde ommøblert og pussa opp flere ganger, og viste til hvordan trendene hadde skiftet:

Rolf: «Da vi kom inn hit så var det malt i mye rart, grønt og – forferdelig for å si det sånn. Men så har vi jo gjennom årenes løp mala opp en del da. Og tok ut veggen der mellom det soverommet og stua, og fikk mere lys... Her er det siste jeg har holdt på med i forrige uke (latter, viser meg gelenderet på trappa som er blitt malt hvitt). [...] Det er sånne trender vet du. Da vi flyttet inn var det trehvitt sånn som i taket, slik som det opprinnelig var. Så beiset man det, og så skulle det være trehvitt igjen. Og så skulle det males, vi hadde det beige i mange år. Og nå ble det hvitt (latter). Kjøkkenet også, de var blå en periode. Men nå er det hvitt. Så hvis du går bortover her... alle [kjøkkenene] er malt hvite (latter). Og så var det en periode det var populært at dem var oransje (latter). Og så videre og så videre. Så tida den har skifta så lenge vi kan huske, og nå er vi kommet tilbake til hvitt.»

Empirien fra Romolslia viser hvordan oppussing og det å pynte og gjøre det fint hjemme er en konstant pågående aktivitet. Deler av denne aktiviteten følger spesielle årstider og høytider, slik som variasjon med farger og pynt. Andre, og ofte større prosjekt følger både variasjoner i innredningstrender og variasjoner i bruk av boligen. Et viktig poeng er at dersom en tolker beboerne i Romolslia sine beskrivelser av «et godt hjem», blir det tydelig at både oppussing og mer tradisjonelt husarbeid som rydding og vasking bidrar til å realisere noen av verdiene som ligger i «et godt hjem». Elina, som beskriver seg selv som veldig utadvendt og sosial, forteller at muligheten for å kunne ta imot besøk er en viktig verdi ved et godt hjem, og en forutsetning for at hun skal kunne føle seg ordentlig hjemme. Hun forteller videre at:

«Poenget med oppussing er ikke bare at vi skal få det fint, men at vi skal ha mulighet til å ha besøk... sånn at det ikke ser helt bomba ut liksom. Sånn at det er nok presentabelt.»

Hjemproduserende praksiser handler om å vedlikeholde og skape vår identitet, og altså en forståelse av hvem vi er og hvor vi kommer fra. Dette gjør vi ikke bare for oss selv, men også ovenfor andre. Elinas utsagn over viser at vi bærer med oss en bevissthet både om kulturelle og sosiale forståelser av hva som er «fne» og «presentable» hjem, og om hvordan hjemmet vårt sier noe om oss som person. Ulike «boligideal» og status knyttet til boligtyper og boligområder, står derfor sentralt i beboerne i Romolslia sine fortellinger om hjem og landskap, noe jeg kommer tilbake til (se 7.3 og 7.4.2). En viktig forskjell mellom boligfaglige forståelser av «den gode boligen» og beboerne i Romolslia sine fortellinger om landskap og hjem, er imidlertid at mens boligfagfolk ofte beskriver noen generaliserte verdier eller kvaliteter ved «en god bolig», er det i beboernes fortellinger en glidende overgang mellom beskrivelsene av verdier knyttet til «et godt hjem» og personlige erfaringer og egenskaper. For eksempel beskriver Marit seg selv og samboeren som «avslappet» og «litt rotete», noe

hun mener gir seg uttrykk i hele atmosfæren i hjemmet sitt som hun beskriver med ordene «rolig og avslappet». Samtidig relaterer hun disse egenskapene både ved seg selv og hjemmet sitt til en antimaterialisme som hun setter som en viktig verdi: «Det blir ikke noen materialister av ungene har vi sagt, for vi er så surrete selv». Et godt hjem beskriver hun slik:

«Jeg tror det har mye med trygghet å gjøre, med at folk har det bra. Det kommer ikke an på ting og møbler og sånt. For jeg ser for eksempel at ungene trives her, selv om vi har det rotete og alt er bare surr. Men dem vil så gjerne være her. Og det tror jeg har med avslappethet å gjøre.»

Slik integreres person, identitet og hjem. Denne dynamikken finnes også i beskrivelsene av Romolslia som landskap og sosialt bomiljø, slik Elinas og Jessicas forståelse av Romolslia som mer inkluderende og sosialt landskap enn eneboligforstedene viser. Også Camilla påpeker at den varierte beboersammensetningen med folk fra forskjellige land gjør at Romolslia får en «avslappende» atmosfære med «god stemning». Elina sier videre at landskapet i Romolslia vekket minner fra barndommen, noe hun fremhever i intervjuet som en befriende følelse den første tiden hun flyttet hit fra et nybygd boligkompleks i en mer sentrumsnær bydel:

«Det var veldig nostalgisk. For vi gikk ofte tur oppå skolen her—og nå har de jo pussa litt opp, men da var det litt sånn at gresset var overalt for eksempel – det var ikke så perfekt! Og det likte vi så mye bedre. Det var litt 1970-tallet!»

Muligheten til selv å kunne bestemme hvordan en vil ha det, «å være herre i eget hus», både knyttet til innredning/oppussing og bruk av tid i hjemmet, trer videre frem i intervjuene som en viktig forutsetning for å føle seg hjemme. De fleste legger også stor vekt på «ryddighet» og «orden», og det at alle tingene og aktivitetene har en fast plass. Marit representerer kanskje et unntak her, men selv hos henne var det ikke spesielt rotete eller kaotisk i alle fall da jeg kom på besøk. Også hun unnskyldte rotet relatert til et oppussingsprosjekt. Gjennomgående peker beboerne i Romolslia på at det å ha et ryddig og rent hjem er viktig for at det skal være «presentabelt», og altså en forutsetning for at det skal være komfortabelt å ta imot besøk. Ryddighet og orden, sammen med at alle aktivitetene har et eget sted, fremheves videre som en viktig verdi når de beskriver «et godt hjem». Hans sier det sånn at han har behov for loftsrydding slik at han «får pusta»:

«Orden gir følelse av kontroll, av at ting ikke vokser over hodet på deg. Det gir en tilfredsstillelse at det er ryddig. Jeg begynner ikke på et oppussingsprosjekt uten å ha det ryddig og kontroll over alt.»

Hans beskriver videre en følelse når jeg spør om følgende:

Jeg: Hvordan vil dere beskrive et godt hjem? Hva er et godt hjem?

Hans: Jeg føler det, jeg føler det med en gang!

Jeg: Det er mer en følelse?

Hans: En følelse ja. Av lys og rom. Ja. Hvis jeg kommer inn... jeg må ha det lyst rundt meg.

Unni: Du må jo trives med den du bor sammen med. Og i ditt eget selskap. Et sted du trives, og ikke gruer deg til å komme hjem.

Hans og Unni setter videre trivselen og følelsen av «lys og rom» i sammenheng med at det fysiske landskapet og leiligheten er utformet på en måte som gjør at de ikke har noen gjenboere samtidig som at friarealene mellom husene gir mye lys og sol:

Hans: «Bo så tett og slippe sånne ting [gjenboere og følelse av å ha naboer oppå deg], gjør at velferden er stor. Ingen gjenboere. Samtidig som at vi får morgensola på den sida, og kveldssola der...»

Unni: «Det er jo derfor vi ikke har flyttet. Her har vi sol fra morgen til kveld.»

Hans: «Ja, vi har trivdes. I forhold til våre behov så er det ideelt å bo her. Et godt hjem er en følelse av lys og rom – jeg må ha det lyst rundt meg!»

Som Jessica, påpeker også Unni at relasjonene til de andre du bor sammen med er viktig for å ha et «godt hjem». Samtalen rundt et godt hjem fortsatte i dette tilfellet med at Unni og Hans fortalte om en badstue som de nylig hadde fått installert i kjelleren, og som gjorde at de «trivdes ekstra godt». De kunne komme hjem en kald vinterdag, og slappe av og bli god og varm i badstua. Også Ingrid refererer til hva som skal til for at hun skal kunne trives da jeg spør om hvordan hun vil beskrive et godt hjem:

«Ja for meg er det at det er orden og system og at ting har sin plass. Og at det er lett å holde rent. Det må til for at jeg skal trives... og at ungene har... at alle vet hvordan ting skal være, at når ungene kommer hjem så vet de hvor de kan gå og leke, at [sønnen] kan gå opp hit og spille Mario, og at [dattera] har sin tilhørighet og et sted å ha vennene sine... og at det også er en del av det at alt har sin plass, tenker jeg! At ungene har sine områder som dem har, og at vi voksne har områder som vi har. Det betyr mye for meg at ting har sin plass.»

Intervjuene viser altså for det første at et «godt hjem» for de fleste lar seg realisere nettopp i Romolslia. Tre intervjuer skiller seg imidlertid ut, noe jeg kommer tilbake (se 7.4). For det andre viser intervjuene at refleksjoner rundt et godt hjem ofte glir over i refleksjoner rundt hva beboerne gjør for å skape seg et godt hjem, eller rett og slett aktiviteter som gjør at de trives. Alle beboerne refererer altså til at et godt hjem ikke er noe som «bare finnes», men noe de aktivt må skape selv. Jan sier det slik:

«Et godt hjem er... den trivselen som etablerer seg etter hvert, over litt tid tror jeg. Den hjemfølelsen... alt man gjør for å gjøre det [hjemmet] til sitt, holde det ryddig og små forandringer. Ideelt sett så vil jeg si at også godt naboskap er viktig... og at man føler at det er trygt!»

Beboerne beskriver dermed alle de fire sentrale verdiene ved hjem som Young (2000) peker på, både i sine beskrivelser av et godt hjem og hjemfølelsen knyttet til landskapet og leiligheten i Romolslia. Ved siden av at hjem ideelt sett skal sikre oss verdier som trygghet, individuelt særpreg og privatliv, er spesielt det arbeidet og aktivitetene beboerne gjør for å skape og vedlikeholde et hjem sentralt i fortellingene om landskap og hjem. Såkalte hjemproduserende praksiser kan slik forstås som både som et middel til å skape seg et «godt hjem» og som et mål i seg selv. Det at beboerne ofte refererer til noe de *gjør* når de beskriver øyeblikk hvor de føler seg hjemme, illustrerer dette. Et viktig funn i empirien er således at mange av beboerne også refererte til spesielle *steder*, når de skal beskrive følelsen av hjem. Disse stedene trekker ofte landskapet inn i den private sfæren, og kan derfor betegnes som en slags «mellomsteder» mellom den private leiligheten inne og landskapet utenfor. Landskapet mobiliseres i hjemproduserende praksiser som del av opplevelsen av å føle seg hjemme. For eksempel svarer Rolf med å vise meg kjøkkenbordet sitt, når intervjuet er ferdig og båndopptakeren slått av. Han syntes det var vanskelig å svare under selve intervjuet, men etterpå tar han meg med inn på kjøkkenet og peker på stolen hvor han pleier å sitte og lese, drikke kaffe og se ut gjennom vinduet. Med referanse til «det vanskelige spørsmålet om hjemfølelse», sier han at: «Ikke at det er så mye å skryte av, men her trives jeg så godt!». Rolf forteller videre om hvor glad han er i å se ut gjennom akkurat dette vinduet, hvor han har utsikt mot nabobydelene. Utsikten i kombinasjon med en avis og en kaffekopp gir han en helt spesiell følelse av ro. Rolf påpeker i forlengelsen av dette hvor uforståelig det er at mange i dag river vegg mellom kjøkkenet og stua, noe han mener ødelegger denne gode plassen på

kjøkkenet. Også Camilla viser meg en spesiell plass i leiligheten sin, hvor hun hver morgen drikker kaffe og ser på utsikten:

«Se her bruker jeg å stå å drikke morrakaffen [viser meg et vindu på kjøkkenet]. Jeg synes det er så koselig å stå her og se utover, på alle folkene og haugene rundt. Så her står jeg hver morgen og drikker kaffe.»

Senere i intervjuet utbryter hun: «Det er fantastisk å bo så høyt! Jeg vil ikke ned på jorda igjen, det er sånn befrielse å komme opp hit og ha utsikt». Andre steder som trekker landskapet inn, er verandaer eller terrasser slik Lars forteller om innledningsvis. John svarer for eksempel med å vise til terrassen sin, den som han selv har bygd med utgang fra stua si:

«Jeg føler meg egentlig veldig hjemme når jeg sitter på terrassen og det er fint vær og alt det der. Når jeg sitter og får kveldssola på kjøkkensida her, og tar en kopp kaffe på sommeren. Når jeg ser trærne røre på seg og fuglene og alt det. Det synes jeg er veldig fredelig og fint. Og samtidig så har jeg jo gode naboer som jeg hilser på og er venner med også – uten at det blir for tett. For vi renner jo ikke ned dørene til hverandre, sånn som det var før i tida. For det var veldig mye sånt husker jeg, da jeg var unge. For da var det sånn... du kunne liksom ikke låse. Det var ingen som ringte på, de gikk jo bare rett inn.»

Meg: «Så da måtte man låse døra for å slippe?»

John: «Nei, ingen kunne låse døra, for det var ikke lov til det (latter). For det er klart, vi gikk jo inn til hverandre på en måte sånn at vi bodde der liksom. Vi brukte aldri ringeklokka. Det var veldig spesielt egentlig, det var bare å gå rett inn. Man var på en måte velkommen også. Men sånn er det heldigvis ikke lengre. Vi har kommet... sånn var det jo sikkert på landsbygda vet du. Men nå har vi begynt å få mere byvaner (latter). Og nå går vi ikke og renner ned hverandre, heldigvis. Det hadde jeg ikke orka. Men det er klart, når jeg føler meg veldig tilfreds, eller får en god følelse og sitter og slapper av, og liksom får den roen spesielt på terrassen altså. Det synes jeg er veldig ålreit altså. Så... hjemme her er helt ok for meg.»

Flere snakker også om at de føler seg mer hjemme etter hvert som de blir kjent med folk, eller har investert arbeid og omsorg i leiligheten sin. Åste sier for eksempel at: «Jeg synes spesielt leiligheten min [i høyblokka] er fin når våren kommer og jeg planter ut en masse blomster på verandaen. Da tenker jeg at her er det godt å bo, at jeg ikke vil flytte til et annet sted.» Ingrid var opptatt av de sosiale relasjonene hun hadde i nabolaget da jeg spurte om hun på tross av sine noe ambivalente følelser knyttet til Romolslia som hjem (se 7.4.2), kunne beskrive øyeblikk hvor hun likevel kjente at hun var hjemme:

«Altså at vi er noen her nå! Vi er noen, vi betyr noen ting. Det kanskje, at når jeg sitter ute der, så vet jeg at det kommer noen. Jeg trenger ikke å dra noen steder for å møte folk jeg trives sammen med, de er her. Og at jeg har mange som jeg kunne ha blitt bedre kjent med. Liksom mange potensielle venner. Det synes jeg er en veldig god hjemmefølelse og trygghetsfølelse egentlig. Og når jeg er inne i huset her, så er det liksom ingen som kan nå meg.»

Elina forteller hvordan hennes følelse av tilhørighet til Romolslia ble styrket av at broren hennes flyttet hit. Samtidig viser hun til at begge ungene er født her. Både sosiale relasjoner i nabolaget, samt at hun har investert tid og omsorg i de fysiske omgivelsene gjør at hun etter hvert vil ønske seg til en større bolig i Romolslia, fremfor å flytte til en annen bydel når de trenger større plass:

«Det her er blitt mye mer hjem enn jeg har tenkt over. Det er den første plassen, etter som vi har fått unger, hvor vi målrettet har gått inn for å skape et hjem. Alle de andre plassene har vært mer som et stopp på veien. Derfor tenker vi på at vi etter hvert skal flytte over i en større boenhet her i Romolslia. Det er lettere å bytte et fysisk hus enn hele nabolaget, for her er det så mange kjente elementer. Du kan liksom ikke skape det på nytt en annen plass.»

Elina demonstrerer her noe som flere beboere omtalte som «typisk Romolslia», nemlig at beboerne ofte flyttet til en større boenhet innad i drabantbyen fremfor å flytte ut når de trengte større plass. Den varierte boligsammensetningen i Romolslia gjør det derfor mulig å bli boende her selv om livssituasjonen skulle endre seg. Denne første fellesnevneren fra empirien henger således sammen med det som presenteres i neste avsnitt, nemlig at beboerne fremhever Romolslia som «genialt planlagt» med en morfologi som fremmer et godt integrert bomiljø med gode uteområder. Det som likevel er et stort savn blant mange av beboerne, er et tilbud til ungdom på kveldstid, spesielt om vinteren. Miljøet rundt den nye kunstgressbanen (se 6.3) har bidratt med mye positivitet og aktivitet i bydelen. Likevel må ungdommene opp til Kolstad for å finne noe som lignet en ungdomsklubb. Foreldrene ønsker ikke å sende barna sine opp dit, gjennom skogen på mørke kvelder. I samfunnshuset «Rolia», eid av Romolslia BL, hadde det tidligere vært en ungdomsklubb som nå var lagt ned. Selv om beboerne mener de har flere arenaer for å møtes, er disse møtestedene mest inkluderende for voksne og mindre barn. Mange brukte derfor samtalene og intervjuene med meg til å påpeke at de mente kommunen tenkte for stort (rent geografisk) dersom et ungdomstilbud på Kolstad var ment å nå ungdommene i Romolslia. Samtidig var de opptatt av å formidle at de rent fysisk hadde et hus som, med litt hjelp fra kommunens side, kunne tilrettelegges for denne typen tiltak.

7.2 Romolslia som «genialt planlagt»

Som et alternativ til den «tradisjonelle» byen, var ideen bak drabantbyen å skape små lokalsamfunn i grønne omgivelser (se kap. 2). Den boligfaglige kritikken som vokste frem utover 1960-tallet, førte videre til at drabantbyene som ble bygd på 1970-tallet var planlagt med større variasjon i bygningsmiljøet og med tanke på det livet som skulle leves mellom husene. Vel 40 år etter, fremstår drabantbyen Romolslia som ganske vellykket i så måte, sett fra beboerne sitt ståsted. Beboerne fremhever drabantbyen sin som å gi både i «pose og sekk»: «Romolslia er nesten sånn som på landsbygda», med mye natur og et oversiktlig sosialt miljø. Samtidig er veien inn til «byen», som sentrum i Trondheim populært kalles, kort. For eksempel sier Jan at han ble positivt overrasket over den korte avstanden inn til byen. Han hadde forventet at Romolslia skulle føles som mye lenger unna sentrum. Det at Romolslia ligger i enden av en blindvei, er videre noe som mange fremhever som en fordel. Som John sier det:

«Når du skal til Romolslia, så må du liksom ta i litt. For det er ikke bare å kjøre til Romolslia hvis du ikke skal hit. For du kjører ikke til Romolslia på måfå, da skal du liksom på besøk. For det er ikke naturlig å kjøre den her kronglete veien med 30-sone og fartsdumper. Så da må du liksom på besøk til noen. Det gjør at vi er veldig isolert, og samtidig blir man jo lett kjent med naboene. [...] Det blir litt som på bygda her egentlig. Altså, for vi er et lite tettsted i byen, eller i hvert fall rett utenfor byen. Lett å komme seg til byen, til City Syd [stort kjøpesenter] og Heimdal [det gamle bygdesentret i Tiller kommune] – det fungerer veldig bra, men det er ingen som kommer seg til oss! Og det er faktisk ganske ålreit. Så vi vil ikke ha noen sånn gjennomgangstrafikk sånn generelt sett. Og da snakker jeg for flere enn meg da.»

At det ikke er noen gjennomgangstrafikk er en kvalitet ved Romolslia som både arkitekt Halldor S. Amundsen (se 6.3) og beboere la stor vekt på. Da Trondheim kommune i 1990 for eksempel ønsket å legge en busstrasé gjennom Firebladskogen i Romolslia og opp til Kolstad, kjempet styret i Romolslia BL imot (se fig. 40).⁷⁸ I stedet fikk de laget en nærmiljøplan for Firebladskogen, og kommunen regulerte området til friluftsmål. Videre setter beboerne pris på trafikksegregeringen, og at fotgjengere har egne veier å gå på. For eksempel var Ingrid veldig opptatt av å vise frem skoleveien til ungene hvor de faktisk kunne gå på ski om vinteren: «Hvor mange steder i Trondheim kan du gå på ski til skolen?», spurte hun. Ikke bare

⁷⁸ Firebladskogen er navnet på en liten skogteig som tilhørte gården Romulslie, og som Romolslia BL nå eier. Skogen benyttes av beboerne, barnehagen og skolen til friluftsmål. Videre går det en asfaltert gang- og sykkelvei gjennom skogen opp til bydelene Kolstad og Flatåsen.

skaper trafikksegregeringen et trygt lekemiljø, det gir også gode turmuligheter. Elina beskriver nærområdet som en kombinasjon av å ha alt du trenger i umiddelbar nærhet, samtidig som at husene ikke ligger for tett:

«Vi oppdaga jo hvor mye mindre mobile vi ble når ungene kom. Og da var det så fint at alt var i umiddelbar nærhet, men samtidig ikke så... du må gå et lite stykke for å komme deg til høyblokkene og de ulike lekeklassene, det blir som en liten tur for ungene. Så det er ikke så tett, men samtidig er alt veldig nært.»

Flere trekker også frem hvor fint det er å gå tur i Romolslia. Det gamle beitelanskapet holdes delvis ved like ved at vaktmestrene klipper gresset. Her er det etablert flere turstier som går opp til de mange haugene rundt bebyggelsen hvor du kan få utsikt over hele bydelen:

John: «Utearealene her er helt unike! Gå oppå haugene her – har du vært oppå toppene der og sett utover?»

Camilla brukte for eksempel å gå turer om morgenen fordi det var en fin oppladning til arbeidsdagen. Hun likte også utsikten fra leiligheten sin i høyblokka utover de samme haugene. Også Hans forteller om hvor viktig landskapet i Romolslia er som turområde. På regelmessige lufteturer med hunden sin, fremhever han opplevelsen han får av å være i landskapet:

«Jeg går jo ofte tur med hunden, ned bak høyblokkene og opp på haugene og langs jernbanelinjen. Vaktmestrene klipper jo enorme areal hver sommer, det er svære parker! Og når jeg sammenligner dette med området der mora mi bor, og hvor det er komplett fortettet og fullt opp av biler, så er det mye mer luft her altså. Så jeg går ofte tur med hunden oppå haugene her og får utsyn over det hele – og det synes jeg er en estetisk nytelse, ja jeg gjør det! Jeg synes Romolslia er vakker!»

Åpenheten i bebyggelsesplanen (se 6.3), som ofte kjennetegner drabantbyene, er altså en viktig kvalitet som beboerne i Romolslia setter stor pris på. Samtidig har de butikk, skole, barnehage og turmuligheter i umiddelbar nærhet. Mange mener det er praktisk med frisør og pizzarestaurant, men ikke alle er like opptatt av dette. Derimot mener de fleste at Romolslia er bygd og organisert i borettslag på en måte som fremmet et tett lokalsamfunn, fordi man bor så tett til det er lett å være sosial. Jessica beskriver for eksempel det første møtet med Romolslia slik:

«Vi var jo på visning mange forskjellige plasser og sånt... men med en gang jeg kom inn døra her og så litt rundt meg, da så jeg at det her var jo så bra! Det var jo barnehagen rett ned

her, skole på andre siden, butikk, post, alt, bussholdeplassen rett ved. Og så kom jeg opp og så hele byen [utsikten fra verandaen i høyblokka] og – wow – dette her var jo veldig greit da! [...] For det så så fredelig ut. Første gang vi kom, så var det høst, og så var det så nydelig vær. Og så var jeg høygravid og jeg så så mange unger, barnefamilier som satt ute. Og unger holdt på og sprang og leika seg overalt. Det var liksom at oi, så tenkte jeg at jeg skulle ha en unge snart òg, så var det kjempekult å se egentlig. Altså, da jeg så leiligheten, da skulle vi ha den. Da bestemte vi at vi skulle ha leiligheten!»

Jessica forteller at hun var på utkikk etter et sted å bo hvor bomiljøet ikke virket så ekskluderende, slik hun opplevde eneboligmiljøet hvor hun bodde før hun flyttet til Romolslia. Også Elina trekker fram eneboligforsteder som selve skrekken på en boform, hvor «folk kjører bil hit og dit», slik hun beskriver det, på grunn av større avstander mellom boliger, barnehager, skoler og friområder. Elina spurte seg videre om folk ikke blir ganske ensomme i «hver sin hage». Elinas omtale av Romolslia som landskap og hjem som «nært men likevel ikke så tett», er derfor ganske beskrivende for hvordan de fleste beboerne beskrev Romolslia. Det som er «nært» er naborelasjoner (både vennskap og familie, eller bare et trygt og oversiktlig sosialt miljø), servicefunksjoner, og store natur- og friområder. Det som ikke er så «tett» er knyttet til «rom mellom husene», og altså en morfologi med friareal hvor det går an å gå tur uten «å gå i tunene til hverandre», slik John uttrykte det. «Genialt planlagt!», som Elina beskriver det. John påpeker:

«I hvert fall for oss som kjenner Romolslia, så er det veldig stilt og rolig. Veldig fredelig. Det har jo et dårlig rykte fra 80-tallet da. Men det er ingen gjennomgangstrafikk her. Vi ser ingen biler, er du ute en lørdagskveld så er det ingen støy. Så selv om det bor veldig mye folk her, så er det faktisk luft mellom husene. Altså hvis du ser på lavblokkene her, så har vi dem ikke oppå oss. De er faktisk et stykke ned i veien. Jeg har jo tre svære høyblokker der [peker ut stuevinduet]. Det er jo tross alt to-tre hundre meter dit liksom.»

Som jeg aviste til i forrige avsnitt, viser Unni og Hans hvordan utformingen av rekkehusene gjør at de ikke har gjenboere eller føler at de bor oppå noen. Samtidig fremhever de friarealene som en positiv kvalitet som gir utsikt, lys og sol:

«Det hender jo vi er i byen og... men det ender opp med at vi drar hjem, og drikker kaffe hvis det er fint vær eller spiser reker og drikker hvitvin på verandaen. Og sitter og kikker på det gyngende gresset i vinden på andre siden. [...] Jeg synes Romolslia er estetisk vakker. Det er så fint plassert mellom bakker og berg, og jeg tror det bidrar til trivsel.» (Hans)

Fordi mange opplever at dette er kvaliteter ved Romolslia som folk ikke visste om, spesielt i andre deler av byen enn «sørsida», ble Romolslia ofte beskrevet som en slags «skjult idyll».⁷⁹ Idyllen omfatter trygge og grønne friområder og gode naboer, og settes ofte i et motsetningsforhold til mer sentrumsnære bydeler hvor det er «lite lys og luft», mye trafikk og «folk som ikke kjenner hverandre». Som John sier:

«Det er ganske unikt, med Romolslia. Men det er ikke så mange som vet om dette. De har bare hørt at det er et høl med noen blokker borti der: 'Jeg har sett det fra E6'n og der er det høyblokker'. Og der 'var det veldig mye bråk, bare alenemødre og sånt sosialklientell som bodde der'. Det var veldig negativt ladet. Noen har nok fordommer fortsatt. Det er helt sikkert. Og derfor er det lett å kjøpe seg leilighet her. Det er ikke så veldig, veldig dyrt. Selv om vi har begynt å komme etter, men så er det liksom lettere å kjøpe her da. Hvis jeg skulle ha kjøpt en tilsvarende leilighet i Angelltrøa for eksempel».⁸⁰

Meg: «Ja for der er det bygd like hus.»

«Dem er akkurat likens vet du. Men da må du betale en million ekstra liksom. Og det er klart, det er det ikke verd synes ikke jeg. For dem har jo masse trafikk og opplegg. Og dem bor jo ikke i grenda her dem.»

7.3 Hus og hjem som symbol og identitetsmarkører sett fra Romolslia

At Romolslia blir beskrevet som en skjult idyll, peker på at negative oppfatninger om drabantbyen utenfra aktiviseres i beboernes fortellinger om landskap og hjem. Flere påpeker at den dominerende, negative forestillingen om drabantbyen virker stigmatiserende, og opplever at de må forsvare valg av bosted for andre som ikke har erfaring med Romolslia. Jan og Vibeke forteller for eksempel at de hadde hørt mye negativt om Romolslia før de flyttet hit, og at det var mye kriminalitet og bråk her. Vibeke bruker til og med begrepet «slum», da hun beskriver hva hun hadde hørt om bydelen. Flere mener videre at den lave statusen Romolslia har fått siden 1980-tallet har ført til at mange velger seg andre steder å bo. Lars, og Unni og Hans, forteller hvordan en del beboere med høyere utdanning og god inntekt søkte seg til de nye boligfeltene som ble lagt ut for utbygging av eneboliger utover på 1980-tallet, eller til mer attraktive bydeler nærmere sentrum:

Unni: «Det var ikke noe status å bo i Romolslia. Så vi har jo bodd her på tross.»

⁷⁹ Sørsida» er betegnelsen på bydelene som ligger sør for gamle Trondheim, altså i de områdene som tidligere lå i Tiller og Leinstrand kommune, med unntak av Byåsen.

⁸⁰ Angelltrøa er et boligområde som ligger sørøst for bydelen Tyholt, rett ved universitetssenteret Dragvoll, og vest for drabantbyene Jakobsli-Brundalen (se fig. 3).

Hans: «Eller vi har bodd her fordi vi har trivdes! Vi har jo en nabo av bedre familie for å si det sånn, som flytta til [en annen by], og som da han flytta tilbake til Trondheim og inn ved siden av her, fikk trøbbel med foreldra fordi de syntes at det var forferdelig at han skulle flytte inn i et så belasta område som Romolslia. Det var på 80-tallet. Og vi har jo fått vite av ungene i ettertid at de, da de var ute på fest i tenårene, ikke fortalte at de bodde i Romolslia. Så til en viss grad skjemtes de nok over å bo her. Det hadde lav status å bo her, og det henger fortsatt i.»

Motsetningene mellom den «tradisjonelle» byen som ideal og drabantbyen som problem, slik vi ofte finner den i faglige diskusjoner om byutvikling (se 2.4 og 8.1), representerer altså et sterkt normativt blikk som kan knyttes både til klasse og status. Drabantbyen faller utenfor idealet, og de som bor der defineres som «de andre». Det er dette som ligger i ordene Unni bruker, da hun sier at de har bodd her «på tross». Målt etter klasse og sosial status, kan folk utenfra ofte tro at de bor i mer «attraktive bydeler» enn Romolslia. Videre reagerte både Unni og Rolf da jeg spurte om de brukte mye av fritiden sin i Romolslia: «Vi går jo tur på Ladestien eller i Bymarka vi òg, som andre folk!», sa de. Dette vitner om en bevissthet om at folk «dømmer» deg etter hvor og hvordan du bor.

Beboerne reflekterte videre ofte rundt hvordan deres hjem «så ut» både i forhold til hvordan dette uttrykte eller ikke passet med deres personlige identitet, og hvordan andre kunne komme til å oppfatte det. Denne bevisstheten er nødvendigvis ikke alltid like lett å forholde seg til. Jeg kunne for eksempel bli møtt med unnskyldninger knyttet til interiør eller lukt fra et oppussingsprosjekt. For eksempel når Mia hadde oljet terrassen utenfor inngangen sin med en miljøvennlig olje som «luktet fisk»: «Jeg tenker at folk som går forbi her må tenke at ‘her bor søppelfamilien’». ⁸¹ Fordi hjem er knyttet til personlig status og identitet, ligger det videre en viss forventning om at du selv er ansvarlig for innredningsvalg. Slik kan både leiligheten og området du bor ha en viss *agency*, slik Miller beskriver det (se 3.4). Som jeg var inne på i metodekapitlet, er det flere som opplever det som problematisk at folk «utenfra» kan ha helt andre oppfatninger om Romolslia enn dem selv (se også 7.4.2). Samtidig er andre beboere opptatt av å formidle at de ikke bryr seg noe særlig om den statusen Romolslia har. Som for eksempel John, som vokste opp her og flyttet tilbake som voksen:

Meg: «Du har bodd på Singsaker sa du?» ⁸²

John: «Ja. Og det var jo litt mer akseptert da, hvis det går an å si det sånn. Hvis du bor på Nedre Allé, så er det litt finere å si det enn at du bor i Romolslia. For sånn er det jo... jeg bryr

⁸¹ Samtale med Mia, under barseltreff hos henne, 4.9.2009.

⁸² Singsaker er en av de bydelene i Trondheim som historisk har hatt høy status som boligområde (se fig. 3).

meg jo ikke så mye om det sånn sett da. For dem, jeg ser på jobben òg liksom, Romolslia det er liksom ikke så jævla kult da. Men jeg synes det er jævla kult å si at jeg bor i Romolslia. For da kan jeg liksom, ja jeg bor i Romolslia, det er en av de billigste plassene i byen og jeg synes det er litt ålreit jeg. Jeg liker det jeg.»

Meg: «Får du noen reaksjoner på det?»

John: «Ja, det er liksom 'orker du å bo der' liksom.»

Flere beboere trekker spesielt frem 1980-tallet som en periode hvor de negative ryktene om Romolslia var spesielt ille. Flere viser til at det da var en del bråk, spesielt i tilknytning til de kommunale leilighetene i høyblokkene (Blakstad, intervju 11.6.2010, Sand, telefonsamtale 12.10.2012, Unni og Hans, Rolf). Samtidig sto ikke ryktene helt i forhold til beboernes egne opplevelser av bomiljøet på 1980-tallet. Rolf forteller at: «Vi var nesten redd for å åpne avisa, for vi lurte på hva galt de skulle skrive om oss denne gangen». Ikke bare var drabantbyene blitt stemplet som dårlige boligområder på den tiden, også selve organiseringen i borettslag var under press. Både Rolf og John forteller om at borettslag som boform på den tiden var svært negativt ladet. Lars påpeker hvordan hendelser som konkursen i Ungdommens Egen Heim, som fikk nasjonal oppmerksomhet, bidro til en viss skepsis mot boligbyggelag generelt og at flere borettslag ble oppløst slik for eksempel det tidligere omtalte Angelltrøa (se også 6.3). John forteller at da han som ungdom flyttet hjemmefra, skulle han i hvert fall ikke flytte til et borettslag:

«For det vart liksom litt ghetto å bo i borettslag. Og da skulle jeg jo liksom andre plasser og da syntes jeg det var mye finere å bo på Tyholt for det var ikke noe borettslag. Men så finner jeg jo ut at disse fordommene er jo egentlig bare tull!»

Rolf forteller om at ikke bare Romolslia, men alle de nybygde drabantbyene fra 1970-tallet, som Kolstad, Saupstad og Risvollan, fikk et dårlig rykte (se fig. 3). Dette skjedde samtidig med at kommunen la ut eneboligtomter i nye boligfelt som Sjetnemarka og Tiller, og mange bygde seg hus og flyttet fra Romolslia.⁸³ Også Rolf, som da bodde i lavblokk, vurderte å bygge seg hus i Sjetnemarka. Fordi han og kona syntes Sjetnemarka virket så langt unna byen, valgte de likevel å bli værende i Romolslia. I stedet flyttet de fra blokkleiligheten sin til en rekkehusleilighet. Rolf forklarer:

«Det var for å få større plass og liksom litt... ja, det var liksom litt mer status og plass og litt finere da. Litt mer for seg selv da, det hadde jo egen inngang.»

⁸³ Begge boligfeltene ligger i tilknytning til Tiller Nord, som vist på fig. 3.

Mange i Romolslia bruker begrepet «å oppgradere seg» når noen flytter fra blokk til rekkehus. Dette viser at de ulike hustypene knyttes til ulik status også innad i Romolslia. Unni forteller at det var spesielt ungene som merket dette på skolen:

«... at det var et klasseskille her. Mellom de som bodde i høyblokk og de som bodde i... det fikk vi jo vite etterpå. At det var litt bedre å bo i rekkehus enn i høyblokk».

Statusforskjellen mellom høyblokkene og rekkehusene kan ha blitt forsterket allerede i innflyttingsfasen av at kommunen eide en betydelig andel leiligheter i høyblokkene til utleie for vanskeligstilte på boligmarkedet, mens for eksempel forskningsinstituttet Sintef hadde reservert mange av rekkehusleilighetene til sine ansatte. Prismessig var det også mye dyrere å bo i lavblokk enn i høyblokk, og i rekkehus enn i lavblokk. Samtidig reflekterer forskjellene i status som de ulike hustypene tilskrives i Romolslia, statusforskjeller mellom boligtyper i samfunnet for øvrig. Eneboliger og rekkehus har ofte har en høyere status enn blokk- og høyblokken som boform. Dette gjelder spesielt for de blokkleilighetene som ble bygd på 1950-, 60, og 70-tallet (Støa 1996, Guttu 2003b).

I metodekapitlet viste jeg til at de ulike boligenhetene i Romolslia BL har egne uteområder hvor beboerne møtes til både uformelt samvær og arrangement i regi av enhetsstyrene. De som husker diskusjonen rundt oppløsning av borettslaget fra 1980-tallet (se 3.3), forteller videre om tidvis høyt konfliktnivå mellom de ulike enhetene. Konflikten var blant annet knyttet til ulike oppussings- og vedlikeholdsbehov, eller ulik økonomi blant beboerne og dermed også vilje til å øke husleien for å gjennomføre fellestiltak. Som en av de eldre beboerne uttrykker det: «Vi var jo ikke interessert i å ta regningen for at heisene i høyblokkene til stadighet måtte repareres». Flere av beboerne mener at polariseringen mellom beboerne i de ulike boligtypene var større før enn den er i dag, nettopp fordi enhetene i dag er skilt ut som egne økonomiske enheter. Samtidig forteller mange at det er i deres «rekke» (om rekkehusene) eller deres blokk (om høyblokkene, Flatåsaunet eller lavblokkene), som de har mest kontakt med naboene. For eksempel beskriver John oppveksten sin i Romolslia som et «eldorado for barn» hvor han og kameratene var «enormt godt sammensveiset». Samtidig er det rekkehusmiljøet han føler størst tilhørighet til:

«Altså det er klart, det var jo veldig mye gjenger fra høyblokkene, og dem var vi jo selvfølgelig litt redd. For dem var litt rære og tøffere enn oss som bodde i rekkehusene her. For det er klart, de kom fra en litt annen type hjem igjen da. Og da... men gjennom godt kameratskap så var det veldig, veldig ålreit [å vokse opp her]. Altså, det var samholdet hele

tiden. Det er jo det som gjør at jeg tror mange kommer tilbake. For selv om det kunne være litt utrygt da, så var det veldig trygt likevel innad i den gruppa du tilhørte.»

Flere av beboerne «skylder på» høyblokkene når vi kommer inn på temaet omdømme og status knyttet til Romolslia. Unni forteller at de faktisk ble skuffet over at «de pressa inn tre høyblokker i stedet for å bygge atriumhus» (se 6.3). Dette er det mange beboere som refererer til, sånn som at: «De høyblokkene, de var jo opprinnelig ikke en del av planen». Mange mener at høyblokkene «ødelegger» det visuelle uttrykket som Romolslia har. For eksempel som Marit sier: «De høyblokkene burde det absolutt vært gjort noe med. For de forskjønner jo ikke omgivelsene akkurat». Ingrid beskriver høyblokkene som forstyrrende for hele Romolslia:

Jeg har ett ønske, men det er helt urealistisk. Men det trur jeg det er ganske mange som ønsker... altså at det hadde vært veldig fint om de tre blokkene der hadde vært borte. Det trur jeg hadde gjort mye for det estetiske i det området her. Så trur jeg faktisk at det trekker [inntrykket av Romolslia] litt ned, det er sånne tunge... de tar sola vår. Vi satt jo i skyggen i sted, og dem satt i sola. Sant, så de er veldig sånn synlig.»

Når samtalen går over i å si noe om hvordan Romolslia har endret seg frem til i dag, trekker mange av beboerne frem at det i dag er mindre bråk i høyblokkene. Ofte brukes begrepet «å rydde opp» om den prosessen på 1990-tallet hvor styret i Romolslia BL fikk redusert antallet kommunale leiligheter i høyblokkene (se 6.3). Likevel henger det ennå igjen, at høyblokkene har en lavere status enn andre boligtyper i Romolslia. Som Jan sier:

«Jeg merker at de her blokkene er lavstatus i Romolslia. Det er mange som betrakter dem som veien inn, og så er det å kjøpe seg bedre i de andre. Og på generalforsamlingene er det også en sånn intern konflikt mellom oss og de andre.»

Rolf peker imidlertid på et ganske nytt fenomen, at de som begynner å bli eldre vurderer å flytte inn i høyblokkene fordi det der er heis og leiligheter på ett plan. Selv synes han det er en uvant og rar tanke å skulle flytte dit, og tror ikke at han kommer til å gjøre det. John svarer slik da jeg spør om han ikke kunne tenke seg å flytte over i høyblokkene:

John: «Nei, jeg kunne ikke gjort det. Det har jeg ikke villet. Nei det har jeg ikke kunne tenke meg engang (latter).»

Meg: «Hvorfor ikke det?»

John: «Nei, det henger nok igjen i fra hva man trur hvilke folk som bor der og sånne ting da. Så man har fordommer likevel vet du. [...]»

Meg: «Men trur du det kan ha noe med identitet å gjøre, at du ikke vil være i høyblokkene?»

John: «Ja altså, det er jo sånn da at jeg trur ikke folk.. i hvert fall ikke her da, har lyst til å bo så lenge i høyblokk. Jeg trur ikke det. Hvis du skal bo i høyblokk, og du skal bo der lenge, så

må det vel ha den statusen antagelig, som du ikke har her. Så derfor så blir det jo gjennomtrekk da.»

John påpeker samtidig at blokkene bidrar til å gjøre Romolslia til et bra sted å bo, og altså som «genialt planlagt»:

«Men, det er klart, vi er avhengig av høyblokkene òg. Selv om kanskje mange ikke liker dem, så er vi som ei lita grend avhengig av å ha de blokkene fordi det bor mange folk der. Og da klarer vi å opprettholde en veldig bra bussforbindelse oppi her. Da har vi skole oppi her, så har vi butikken og klipperiet og alt det opplegget... de servicefunksjonene der. Det hadde vi aldri klart å få til hvis det ikke hadde vært for de høyblokkene. Så vi skal være veldig glad for at vi har dem. For uten dem, så hadde vi knapt nok hatt buss oppi her. Og ikke hadde vi hatt skole, for den hadde vært nedlagt. Så vi kan ikke bare snakke stygt om det. Altså dem... vi skylder dem noe der, for det er grunn til at vi faktisk bor 2000 oppå her.»

Romolslias status og dårlige rykte, samt hvilke hus og boligområder som ligger nærmere et slags boligideal er altså noe som beboerne aktivt forholder seg til i forhandlinger om hvem de er og vil være i forhold til andre. Som Blunt og Dowling (2006) påpeker, blir ulike idealiseringer av hjem utfordret gjennom hjemproduserende praksiser. Beboernes fortellinger om hus som symbol og identitetsmarkør kan nettopp leses som en forhandlingsprosess mellom egne erfaringer og ideal på den ene siden, og Romolslia som symbolsk betydning og oppfatning «utenfra» på den andre siden.

7.4 Tre fortellinger om ambivalente følelser for Romolslia som landskap og hjem

Beboerne i Romolslia sine fortellinger om landskap og hjem, handler altså i stor grad om tilhørighet, og om at verdiene som beboerne legger i et «godt hjem» nettopp lar seg realisere her. Selv om de fleste jeg møtte under feltarbeidet i Romolslia er svært positive til bydelen sin som hjemsted, er det likevel ikke slik for alle. Fra mitt feltarbeid er det spesielt tre fortellinger som skiller seg ut, og som på ulike måter handler om ambivalente følelser om Romolslia som hjem. I lys av denne avhandlingens prosjekt er det interessant å gå nærmere inn i hva disse fortellingene egentlig handler om.

7.4.1 Marit

Marit flyttet til Romolslia i 2006 sammen med samboeren og hans to barn, som også bor annenhver uke hos mor et annet sted i Saupstad bydel. Senere fikk de et barn sammen. Marit og samboeren valgte å bosette seg i Romolslia fordi det var her de kunne få nok plass til alle i familien uten at det ble så dyrt. Leiligheten de fant i Romolslia var en ombygd tre-roms leilighet i en av lavblokkene der den opprinnelige spisestua var gjort om til soverom. Dermed fikk de en fireroms leilighet som ikke kostet så mye. Marit har selv vokst opp på «sørsida». Kombinasjonen av pris, tilhørighet til denne siden av byen og at de to eldste barna hadde moren sin her, gjorde Romoslia til et godt alternativ:

«På den her siden av byen måtte det være, fordi de største ungene har en mor i [en annen bydel i Saupstad], og det måtte være overkommelig avstand dit. Men også fordi jeg er vant til å være på den her siden av byen, der alt på nordsiden blir feil. Det er jo innebygd det der... det er jo Kolstad, Sjetnemarka, Romolslia og Heimdal som jeg er vant til fra jeg var jente selv.»

Marit har venner som har vokst opp i Romolslia, og forteller at bydelen i hennes omgangskrets er kjent for å være barnevennlig. Hun syntes det var viktig at det var mange barn som bodde her, og at leiligheten hadde potensial til å kunne bli fin:

«Vi flyttet inn med en madrass, jeg og mannen min, en stor madrass på gulvet i stua. Så gikk vi i gang med å pusse opp rommene til ungene, og møblere dem. Sånn at vi var i gang. [...] Vi var veldig klar for å bo her akkurat da, til å lage noe nytt. Vi hadde leid før, så det å ha sitt eget, det var veldig godt!»

Siden har de fortsatt med å pusse opp, og stua er nå det siste prosjektet som de jobbet med da jeg kom for å gjøre intervjuet. Marit forteller om hvor koselig det er med miljøet på baksiden av blokka, der naboene møtes og ungene leker. Spesielt om våren og sommeren sitter folk ute og drikker kaffe. Det gjør at det er lett å bli kjent med folk, og lett å være sosial. Hun trives altså veldig godt. Samtidig er det kort vei til de andre bydelene, med alle turstiene som knytter dem sammen. Marit forteller at hun går mye tur i området, for eksempel til Firebladskogen og de ulike lekeplassene. Likevel, målet har hele tiden vært å flytte til den samme bydelen som moren til de eldste barna. Fordi de hele tiden har tenkt på bostedet sitt som midlertidig, blir det vanskelig å tenke på leiligheten i Romolslia som et «ordentlig hjem»:

Meg: «Føler du deg hjemme her nå?»

Marit: «Vet du... jeg kan nesten ikke svare ja helt. Fordi vi har vært så opphengt i en annen plass. [...] Det er jo trygt og godt å komme hjem, og fint å være i de vante omgivelsene.

Men hjem... fordi det ikke er her vi er helt ferdigtablert, så er det kanskje ikke helt hjemme nei.»

Meg: «Ingen endestasjon liksom?»

Marit: «Nei for oss er det ikke det. Og jeg trodde kanskje at det var flere som hadde det sånn. Fordi det er rimeligere leiligheter her enn andre plasser. Men det virker som de rundt her... de har virkelig tenkt å bo her... Jeg ble overraska over hvor bofast folk er her. En skulle tru at flere så på dette stedet som mer midlertidig, at de er underveis til noe annet siden det er så billig her. Men folk blir boende! Selv etter tre unger på liten plass. Akkurat som om dette er selve drømmen i deres liv. Men jeg tror jeg ville ha følt meg hjemme dersom dette var endelig og vi hadde hatt nok plass og alt... så tror jeg absolutt at jeg kunne ha funnet meg til rette. Men fordi vi har tenkt i en litt annen bane så... Ja fordi vi ikke skal være her så klarer man ikke å knytte seg fast på en måte.»

[...]

Meg: «Men kan du beskrive noen øyeblikk der du tenker at «nå er du hjemme», sånn på tross av dette?»

Marit: «Ja... jeg er jo hjemme fordi jeg har tingene mine her. Og når jeg kommer hjem etter arbeid og låser meg inn og tar fram mine egne kasseroller og slenger meg ned i sofaen... da er det hjemme. Det er jo mange øyeblikk. Og når jeg slipper minsteungen ut bak blokka og vet at hun finner vennene sine og trives, da er det hjemme.»

Marit beskriver altså Romolslia som et sted hvor hun trives både med leiligheten sin, boområdet og naboene. Følelsen av hjem forstyrres likevel av vissheten om at de er her midlertidig. De vet at de kommer til å flytte herifra, bare ikke når. Dette gir seg utslag når de for eksempel skal pusse opp. De pusser opp for å trives, men også med tanke på prisøkning for fremtidig salg. Marit forteller for eksempel at de har justert oppussingsvalgene slik at uttrykket blir mer nøytralt. Vissheten om at de en gang skal flytte gjenspeiles altså i det materielle uttrykket i leiligheten. Likevel er det her de har hjemmet sitt til daglig. Når jeg ber Marit beskrive øyeblikk hvor hun føler seg hjemme, viser hun for eksempel til det å ha alle tingene sine her. Dette er imidlertid ikke nok for at Marit skal føle seg ordentlig hjemme, fordi hun vet at hun kommer til å flytte. Denne vissheten påvirker videre hvordan hun har valgt å organisere hverdagen, for eksempel ved å ha minstebarnet i barnehage i den samme bydelen som de tenker å flytte til etter hvert. Ønsket de har om å «slå rot» et annet sted påvirker også relasjonene til naboene:

«Ja, det er dit vi har ønska oss i tre år nå i alle fall. [...] At vi slår oss til ro en plass. For det her er blitt veldig midlertidig. Men sånn hadde det ikke trengt å være. Vi kunne jo ha lagt det opp veldig annerledes selv tror jeg. Men det er vanskelig når man ikke kjenner tilknytningen på kroppen. Jeg gjorde en kjempebrøler her om dagen. Jeg nevnte til en av naboene at vi

hadde tenkt å flytte, og det var ikke noe lurt tror jeg. For hun ble jo veldig oppgitt over hvorfor, eller jeg så jo reaksjonen hennes at det her det hadde jeg absolutt ikke trengt å si. I og med at vi ikke skal flytte helt med en gang. For ungene er jo venner med hennes unger, og vi møtes ute, og hva hun nå tenker når hun ser meg... det virker som om det var noe forferdelig dumt å si.»

Meg: «Tror du hun tenker at det ikke er så viktig å ha kontakt med dere, eller?»

«Ja, det var det jeg var redd for. Spesielt fordi barna har knyttet seg, hennes barn og vårt. Så jeg ble redd for det. At hun skulle være litt mer tilbakeholden og ikke ønske at dem skal knytte seg så veldig. Så der angret jeg min store munn. Det hadde jeg absolutt ikke trengt å si! [Marit ler, men blir fort alvorlig igjen] For så lenge det ikke er en realitet akkurat nå, så kan jeg vente til jeg har en mer konkret plan. Men hadde det vært for området og naboene og sånn, så hadde jeg gjerne blitt, hvis jeg hadde klart å knytte meg. For jeg synes det er fint her, det er det!»

Meg: «Men hadde det gjort noen forskjell om ungene hadde gått på Romolslia skole for eksempel?»

«Ja, det hadde det. Men det er ikke noe alternativ igjen, så det har aldri blitt sånn. Nei. Men det hadde helt klart gjort en forskjell. At vi liksom hører til en annen plass samtidig som vi bor her er litt tungvint.»

7.4.2 Ingrid

Ingrid hadde bodd i Romolslia sammen med mannen sin og barna i ti år, da jeg kom på besøk for å intervjuer henne. Til forskjell fra Marit, hadde Ingrid og mannen et mer permanent utgangspunkt da de kjøpte leiligheten sin:

«Vi var på visning her helt tilfeldigvis. Vi hadde vært på visning på Okstadøy, og så var det ikke noe fint der. Da vi kjørte nedover veien her etterpå, så vi et skilt med visning inn hit. [...] Og da så vi det her. Vi tenkte verken på hvor det var, eller hvordan det var ute... vi bare likte leiligheten så godt. [...] Jeg hadde jo sett [leiligheten] annonsert, og sett bilder og sånn. Jeg satt jo og kikket gjennom alle annonsene hver dag i flere måneder. Men for min del så var det Romolslia – da var det uaktuelt. Og jeg som jobber [i en litt 'finere bydel'], sant? Og vi har venner som bor på Tyholt og Berg og sånn, så det å skulle flytte til Romolslia, det var helt uaktuelt. Men mannen min har vokst opp [på en annen kant av landet] og hadde ingen begrensninger på hvor vi skulle bo. Og da vi så huset her, så tenkte jeg ikke mer på hvor det var hen.»

Både Ingrid og mannen falt fullstendig for selve leiligheten, som både var stor og ganske nyoppusset. Selv om Ingrid hadde fordommer mot å skulle flytte til Romolslia, tok de altså «sjansen». Likevel plaget det henne at hun møtte de samme fordommene hun selv hadde hatt:

«Jeg hadde jo aldri vært her. Men det er bare sånn jeg hadde hørt. Jeg vokste opp på [...], og Romolslia liksom, det var... jeg vet nesten ikke hvor jeg hadde hørt det heller, jeg bare visste at det ikke var noe bra sted å bo. [...] Og da vi kjøpte her, så merka vi det ganske godt. Da jeg fortalte at vi hadde kjøpt så og så fint, og de svarte: ‘oi så fint! Hvor er det hen da?’ Og da jeg svarte Romolslia, så sa de bare: ‘Ååååå’[ironisk tonefall]. Og så tok det noen sekund før de klarte å summe seg, så sa de: ‘Ja, der er det sikkert fint’. Og da skjønnte jeg at vi hadde gjort noe dumt. Og det er flere av de som bodde her til å begynne med som har flyttet på grunn av at her skulle ikke barna deres vokse opp, og skolen er dårlig og Huseby ungdomsskole... det er liksom den store stygge ulven da.»

I alle årene Ingrid har bodd i Romolslia, har hun følt at hun må forsvare valget av bosted ovenfor andre. Ingrid sier det oppleves som slitsomt at folk hun møter har en helt annen oppfatning om hvordan det er å bo i Romolslia enn hun selv. Ingrid forteller videre om folk som har flyttet på grunn av at de ikke har klart å identifisere seg med den statusen Romolslia har. Samtidig mener hun selv at Romolslia har et ufortjent dårlig rykte:

Foreldrene mine var jo veldig lei seg da vi flyttet hit. Men de har jo bare fått bekreftet at det ikke er sånn som de tenker, og nå har de til og med vurdert å flytte hit selv fordi de har hørt at folk trives... så jeg må liksom bevise det ja.»

Ingrid forteller videre at hun kjempet ganske hardt for å trives den første tiden hun bodde i Romolslia. En av årsakene var at hun syntes det var vanskelig å komme i kontakt med folk. En annen årsak var at grensene mellom offentlig og privat areal rett utenfor huset ble opplevd som diffus:

Meg: «Da vi gikk tur, så sa du at dere ikke trivdes helt i begynnelsen?»

«Nei, vi gjorde ikke det.»

Meg: «Hva var det som gjorde det?»

«Vi følte oss litt sånn omringet. Og at det var lite privat her. For det var lenge siden det hadde bodd noen her, huset hadde stått tomt lenge. Så da vi flytta inn, var folk veldig nysgjerrig. Så de kikka sånn. Det er jo en sti som går rett forbi leiligheten her, som folk brukte som snarvei. Så folk gikk og gikk, fram og tilbake, ja det var så mye folk hele tiden. Og til og med kikka inn gjennom vinduet... banka på en gang jeg var alene hjemme.»

Meg: «Nei?»

«For å være ekkel da, sant? Så vi... kjente ingen. Og så var det ganske vanskelig å bli kjent med folk. Vi trodde vi bare kunne knipse, og så ble vi venner med masse folk. Men det er jo ikke sånn. Du må faktisk jobbe for det. Og de som bodde her fra før, de var så etablert, så gode venner.»

Ingrid beskriver derfor det første året i Romolslia som både ensomt og slitsomt. For det første syntes hun det var vanskelig å bli kjent med naboene, og for det andre at det var lite privatliv utenfor huset. Det viste seg også at de tidligere huseierne hadde blitt ganske upopulære da de hadde prøvd å få folk til å slutte å bruke snarveien rett utenfor huset: «De gjorde en del dumme ting. De sperret veien her med bom, og hadde hunder utenfor for å skremme bort folk. Så folk så ganske negativt på det huset her da.» Ingrid følte at alle historiene om de forrige huseierne smittet over på hvordan folk så på dem. Følelsen av hjem ble slik forstyrret av både de negative assosiasjonene Romolslia hadde blant familie, venner og bekjente, og de negative assosiasjonene folk i nærområdet hadde til selve huset og den tidligere eieren. Dette, i kombinasjon med at hun ikke kjente noen i Romolslia og at de som brukte snarveien utenfor leiligheten lett kunne se inn i hjemmet deres, gjorde altså at den første tiden var preget av mistrivsel.

Mistrivselen ble imidlertid snudd etter hvert som de ble kjent med andre som bodde i Romolslia. Ingrid forteller om tiden etter det første året som veldig sosial. For eksempel var de tre familier i nabolaget som byttet på å spise middag hos hverandre. Etter hvert klarte de også å redusere trafikken forbi huset sitt. Ved å opparbeide hagen rundt huset og lage sitteplasser hvor de kan drikke kaffe, har de lyktes med å skape et mer privat uttrykk som gjør at færre går forbi. Problemer som hundebæsj på plena for eksempel, det har de ikke lenger. Løsningen har vært å snakke med folk, «fortelle at her bor vi og her leker barna våre», uten å bli sint slik som den forrige huseieren ble:

«Vi har jobba hardt for å vise at det her er vårt. Det er jo en etablert sti gjennom her, så derfor får folk lov til å gå her. Men de føler nok veldig sterkt at vi bor her altså. Så det er ikke så mange som går her lenger nei.»

Selv om de etter hvert trivdes bedre, forteller Ingrid at de likevel har vurdert å flytte til et annet boområde i Trondheim. Delvis begrunner hun dette med at det har vært vanskelig å identifisere seg med den statusen Romolslia har, og at hun synes det er slitsomt å skulle forsvare valg av bosted. Spesielt trekker hun frem at det blir mindre privatliv utenfor huset enn hun skulle ønske:

Meg: «Tenkte dere noen gang på å flytte?»

Ja vi gjorde det. Vi vurderte det. Det har vi egentlig vurdert i mange år egentlig. Litt ettersom vi ikke er helt sånn, vi føler ikke at vi er helt sånn Romolsli-folk enda. For vi har

vurdert så mange ganger å flytte. Men det er fordi vi fremdeles synes det blir litt for lite privatliv ute her da. Det skal litt til før jeg legger meg for å sole meg i bikini på den terrassen her altså... du har liksom ikke noen hemmeligheter ute her, du kan ikke... ja så sitter vi og spiser, så kommer det noen unger og, sant? Men så ser vi jo at med det at vi har unger, det her er jo egentlig det vi trenger. Så de siste årene har vi liksom godtatt at vi bor faktisk midt i smørøyet. Vi må slutte å tulle og tro at vi skal få det så mye bedre ved å flytte til en enebolig. Da er det ikke sikkert vi får det noe bedre av den grunn. Så nå har vi kjøpt oss hyttetomt i stedet!»

Meg: «Ja?» [Vi ler]

«Så der kan vi være litt privat. Vi skal betale i morgen»

Meg: «Så dere har kjøpt nå nettopp?»

«Ja! Det var det vi måtte velge da. Enten så måtte vi kjøpe enebolig, eller så hadde vi råd til hytte. Så da har vi tenkt veldig mye, og funnet ut at her vi bor... det her er perfekt for oss. Og så har vi hytte.»

På tross av problemene i starten, og at området rundt huset kan bli veldig sosialt til tider, så er Ingrid overbevist om at dette er et flott sted for barna å vokse opp. På turen vi gikk før intervjuet, gjentok hun igjen og igjen at hun hadde glemt hvor fint og grønt det var i nærområdet siden hun ikke hadde gått her på lenge. På turen viste hun meg steder som barna bruker å være i nærområdet, skoleveien, små gangstier som ble fine skiløyper om vinteren, den nye kunstgressbanen, skolegården som hadde fått oppgradert lekearealet, og noen hauger hvor det ofte gikk elg forbi. Også under intervjuet fortalte hun om hvor trygt og godt det var for ungene i Romolslia. Ønsket om en mer privat og skjermet bolig, er derfor et ønske for de voksne, slik Ingrid forklarer det. Det er nettopp dette de vil oppnå ved å bygge seg hytte, nemlig å få et sted mer for seg selv. Samtidig fremhever hun at de nå har mulighet til å bygge en hytte som i større grad gjenspeilte hvem de var, enn boligen sin i Romolslia:

«Jeg tror nok at vi hadde trivdes bedre i fra starten hvis vi hadde kjøpt noe som hadde kosta 300 000,- mindre og heller gjort jobben selv. Så vi har nok strevd litt med å finne det som vi egentlig ville ha. For det var så strøkent her da vi flytta inn, at det ville være galskap å bytte ut kjøkkenet for eksempel. Men vi har aldri likt det kjøkkenet! Altså, det har vært en del sånne ting som fargene på veggene og vegg-tilvegg-teppe og sånn. Så vi har brukt lang tid på å – eller vi holder på ennå egentlig – finne ut hva som egentlig er oss. Hva som vi egentlig vil ha.»

Meg: «Men tror du dere kommer til å forandre på det nå da?»

«Nei, vi har hatt lyst til å bytte ut kjøkkenet ja, men vi har liksom ikke kunnet gjort det. Det har vært for dumt å gjøre det. Og vi har lyst til å gjøre noe med badet. Men jeg tror det kommer til å stoppe opp ganske mye nå når vi har kjøpt hyttetomt. Jeg tror vi kommer til å finne ut at vi er fornøyd her, og så bruker vi heller energi på hytta. For der får vi det akkurat som vi vil, det som vi egentlig ville ha, for vi bygger selv!»

7.4.3 Anne

Fortellingen til Anne er kanskje den sterkeste fortellingen om «hjemløshet» i Romolslia. Også for Anne og familien var prisen på boligen avgjørende for at de valgte å flytte hit. Selv om et lite småbruk eller en enebolig like utenfor byen sto øverst på ønskelista den gangen, var det både mer praktisk (med tanke på jobb) og mer realistisk (med tanke på pris) å kjøpe i Romolslia. Etter seks års botid definerer Anne bostedet sitt fremdeles som «en praktisk løsning på å ha et sted å bo». Hun forteller at det egentlig bare er økonomi som «holder dem i Romolslia», samtidig som at «hvis en først skal bo i en by, så er det egentlig greit å bo her, for det er så skjerma og stille samtidig som jeg har byen veldig nærme uten å ha den rett oppi ansiktet.» Anne og samboeren har to barn som går på privat skole et annet sted i Trondheim. Derfor har de ingen tilknytning til området gjennom skolen. Samtidig forteller Anne at hun egentlig ikke ønsker så mye kontakt med naboene:

«Jeg tror jeg er vant til å gå med skylapper i forhold til nære omgivelser. Jeg synes det er greit, jeg liker å ha et sånt anonymt forhold [...] Nå har jo det med flere episoder før egentlig. At det å ha bodd i samme leilighet som eier, at vi har leid av huseier, og det synes jeg har vært så trasig å hele tiden skulle forholde seg til noen som på en måte står over deg. Jeg syntes det er veldig greit med å flytte inn her at det er likeverdige forhold. Og så er jeg ikke så interessert i å bygge relasjoner i nærheten i forhold til at det er veldig greit å slippe unna konflikter og sånn. Det er lettere å si fra når jeg ikke har nære relasjoner til noen, da står jeg friere til å si det jeg mener.»

Anne forteller videre at hun opplevde noen ubehagelige episoder med naboene de to første årene de bodde her:

«Vi hadde sånne møter der jeg klaga. Jeg var vel den eneste som gjorde det høyløyt, ikke bare snakka med andre om det liksom. Så det var veldig ubehagelig... det var veldig mye festing. Den første helga da vi flytta hit, så var det spy på trappa morgenen etter og det hadde vært fest hele natta. Så det var egentlig et sjokk. Vi tenkte, hva har vi gjort for noe, vi har tatt med to barn inn i... altså det var jo hjemmet vårt som vi følte var invadert av andres utsvevende liv. Det var veldig ubehagelig å få folk så tett innpå. Så hvis mannen min skulle ha jobbhelg, så lå han over hos en kompis rett og slett. Det gikk ikke an å sove her. Og så begynte vi å grue oss til hver helg, for vi visste ikke om det var fest eller ikke.

Meg: «Så kjipt!

«Ja, men det var det! Jeg lå og gråt om nettene, for det var så... det var ikke rett plass å bo når det var sånn... og så flytta dem!

Anne ler. Det var to familier i blokka hennes som hadde bråkt så mye. Da de måtte flytte på grunn av gjentatte brudd på husreglene, ble det veldig stille. Høy musikk på natten ble bytta ut

med tuba-spilling noen få timer på dagen. Anne ser mange fordeler med å bo her, for eksempel at det er lett å sykle inn til byen på jobb. Hun sier også at de ble tatt svært godt imot av de andre naboene da de kom, folk hilste på og var hyggelige. Spesielt på sommeren merkes det at Romolslia er et nabolag med tette sosiale relasjoner; «at i ei leilighet så bor det en familie, og så bor det en bestemor i en annen liksom. For de står og roper til hverandre ut gjennom verandaen». Anne peker på at det har kommet flere barnefamilier til borettslaget fordi det har vært et generasjonsskifte i flere leiligheter, noe hun synes er veldig positivt: «Da kjenner jeg at det er blitt et helt anna miljø... en helt annen stemning egentlig. Roligere og... ikke så stigmatisert på en måte». Drømmehjemmet til Anne er imidlertid noe helt annet enn blokkleiligheten i Romolslia, det er det hun forteller om da jeg spør henne om hvordan hun vil beskrive et godt hjem:

«Jeg har jo et bilde av drømmehjemmet mitt i hodet mitt da. Da er det veldig stort og lufting. Nå tenker jeg rent, altså på huset og sånn. Men at det skal være rom for forskjellige aktiviteter, rom for å trekke seg tilbake. Som [mannen min] sier, han skulle ønske at det hadde vært en egen tv-stue, han er ikke glad for at det står en tv og dominerer. Og jeg er veldig tv-slave i vinterhalvåret. ... Stort kjøkken... det har vi pussa opp da. Det var veldig mørkt og trist da vi kom her. Det er blitt lysere... Også det å ha rom rundt huset. Og et hjem der det er mulighet til å ta imot gjester egentlig. Ta imot besøk uten å måtte hive noen unger ut av sitt rom, jaja, det er jo greit det og men det kunne vært fint å hatt... ja et kreativt rom. For jeg har behov for et verksted. Så min drøm er jo egentlig å kunne hatt et småbruk der det var mulighet til å gjøre om låven til et galleri/verksted. Mange små enheter som jeg kunne ha brukt til forskjellige ting.»

Anne sitt drømmehjem ligger ikke i byen, og det har plass til alle de aktivitetene hun synes et hjem skal romme. Anne er videre den eneste jeg har snakket med som ikke snakker om landskapet i Romolslia som «natur», «åpent» og som et fint turterreng: «Landskapet i Romolslia, så tenker jeg bare at det er veldig innestengt.» Dette knytter hun videre til det negative ryktet som Romolslia har hatt siden 1980-tallet: «Stemplet er i ferd med å forsvinne tror jeg. Men det henger jo igjen det der med at Romolslia, det er... du kommer deg jo ikke videre! Hvis du kjører hit, så er det jo stopp. En sånn endestasjon». Anne forteller at hun er glad i å gå på tur, men ikke i Romolslia. I helgene kjører familien gjerne til et sted hvor det er «ordentlig natur»:

«Egentlig så har vi [tidligere] bodd sånn at vi har hatt natur veldig nært. Og hvis vi ser ut her, så er det jo veldig grønt og det er jo en bakke foran oss i stedet for en blokk... og jeg har aldri sett så mye elg og villdyr i livet mitt noen gang (latter) det er masse elger. De kommer ned på

lekeplassen også. Ja, og rådyr. Men bortsett fra det, hvis du går over haugen der så kommer du jo ikke inn i naturen. Du kommer jo til Flatåsen. Så på en måte, jeg føler at jeg er litt fanget her da. I forhold til at jeg ikke har naturen i gangavstand. Det synes jeg er litt sånn klaustrofobisk»

Når Anne snakker om at drømmehjemmet skal ha «rom rundt huset», er det altså landskapet hun snakker om, et landskap som ligner det landskapet hun kaller hjem. I forhold til hva hun har vokst opp med, opplever Anne landskapet i Romolslia som veldig innestengt:

Meg: «Føler du deg hjemme her?

«Nei! [Anne ler]. Det er jo sånn to-veis ting det da. Vi gjør ingenting for å føle oss hjemme her heller. Vi involverer oss jo ikke i nærmiljøet, har ikke kontakt med naboene, det er såne ting. Men det er ikke det som skulle få meg til å føle meg hjemme heller.»

Meg: «Hva er det som ville få deg til å føle deg hjemme da?»

«Jeg tror jeg ville ha... jeg føler meg jo hjemme når jeg er hos faren min. [...] det er barndomsplassen. Da tror jeg det handler mye om naturen. Å ha rom rundt seg og på en måte vite at dette området er vårt. Det deles ikke av noen. Så er det jo sånn følelsesmessig tilknytning til det da. Det har jeg jo ikke her. Dette er en praktisk løsning på å ha en plass å bo. Men ikke hjem. ... Jeg legger spesielt merke til det om somrene når vi kommer hjem fra ferie. For da er det sånn at vi sier ikke at det er godt å komme hjem, men at det skulle ha vært godt å ha hatt et hjem. [Anne ler] Jeg tenker, for når jeg ser fasaden på blokka her, den er jo ikke særlig fin. Det så ut som en svømmehall fra 1970-tallet da jeg kom hit første gangen på visning. Den merkelige rosa fargen. Nei, det er ikke hjemme sånn sett... Men når vi kommer inn i leiligheten så er vi hjemme.»

Meg: «Ja, for *her* er dere hjemme?»

«Ja. Men ikke nærmiljøet utenfor. Jeg har veldig lite kontakt. Veldig lite tilknytning. Jeg vil ikke være noen sånn Romolslia-patriot noen gang nei, det tror jeg ikke.»

Anne føler seg altså hjemme inne i selve leiligheten, men ikke utenfor. Som Ingrid, har også Anne lyst på en hytte et sted hvor de kan være mer for seg selv, men dette er foreløpig mer et ønske enn konkrete planer. Helst har Anne lyst på hytte i nærheten av barndomshjemmet sitt, men det blir for langt unna:

«Jeg føler liksom et behov for å ha et eget sted som er mitt, der jeg føler meg hjemme. Og så tror jeg jo det at, hvis vi hadde hatt et sted i nærheten som var vårt, så ville vi følt det mer som vårt enn den leiligheta her. Der vi på en måte kunne eie utsikten og omgivelsene hvis du skjønner. Det er spesielt [mannen min] som har behov for det, og det tror jeg er hans behov for å føle seg hjemme en plass. For han er verre enn meg. Eller, jeg vet ikke... men han er ikke ute på plena her en gang. Utenfor synes han ikke... for det er jo noe med at de blokkene her er høye, for at du blir sett da. Jeg har ikke den følelsen noe spesielt bevisst, men jeg synes

ikke den er så attraktiv den plassen her å gå ut på. Vi har jo en liten plen ute her [ved verandaen] som jeg kan gå ut på hvis jeg har behov for å legge meg ned, så da er det jo tilgang. Så jeg trenger ikke å gå ut å legge meg der [peker på fellesarealet]. Jeg ser jo at de som har småbarn møtes der. Men de har jo ikke jeg noe naturlig, eller noe til felles med sånn sett i og med at jeg har store barn. Og så er det jo en grillplass oppå der, som er ordnet kjempefint. Der ser jeg at de møtes de som kanskje kjenner hverandre.»

Annes fortelling skiller seg altså ut, ikke bare fordi hun beskriver følelsen av å være hjemløs når hun er hjemme i Romolslia. Hun er den eneste jeg har snakket med som ikke har vært så opptatt av å få nære naborelasjoner. Derimot beskriver hun et annet landskap, rent fysisk, når hun beskriver et drømmehjem, et landskap som ligger nærmere «naturen», med en åpenhet og utsikt (mot natur), og et mer avskjermet forhold til naboene.

Med utgangspunkt i disse fortellingene om landskap og hjem fra Romolslia, skal jeg i neste kapittel begynne å samle trådene i denne avhandlingen, ved å drøfte drabantbylandskapet som levd.

8. Drabantbyen – landskap og hjem

I humanistisk geografi, beskrives det motsatte av hjem på mange måter med de to ordene «stedløshet» og «midlertidighet». Stedløse landskap er fremmede landskap, steder som ikke representerer kontinuitet i livene våre. Som vist i kapitlene 2 og 3, kan humanistisk geografi som samfunns- og vitenskapskritikk forstås som en parallell til de boligfaglige debattene omkring drabantbyen slik de utviklet seg på 1970-tallet. Drabantbyene ble selve symbolet på en omverdenskrise, et resultat av et rasjonalistisk planleggingsregime der mennesket bare ble «et nummer i rekken» i «menneskefiendtlige» boligblokker. Forskerfokusert som kom på hvordan folk levde i de saneringstruede bydelene, bidro videre til å befeste forestillingene om drabantbyene som «kalde» og «identitetsløse» landskap. Mens livet i den «tradisjonelle» byen ble knyttet til kontinuitet, mangfold og lokale fellesskap, ble livet i drabantbyen altså forstått som nedbrytende og fremmedgjørende. Ett av de sentrale argumentene i denne avhandlingen er at dette er forestillinger som i liten grad er forankret i en empirisk virkelighet. Snarere må den polariserte forståelsen av drabantbyen og den «tradisjonelle» byen forstås med utgangspunkt i hvordan de boligfaglige idealene skiftet i drabantbyens disfavør på 1970-tallet (jf. 2.4).

I dette kapitlet skal jeg se nærmere på den symbolske konstruksjonen av drabantbyen som «stedløs» og feilslått planlegging i lys av den teoretiske diskusjonen av landskap og hjem i kapittel 3. Ved å løfte frem drabantbyen og den såkalte «tradisjonelle» byen som en underliggende dikotomi i mange av dagens byplandebatter, er det en fare for at jeg bidrar til å reproducere dette motsetningsforholdet. Hensikten er imidlertid å peke på noen av årsakene til at denne dikotomien har festet seg slik jeg viste i kapittel 2, for deretter å drøfte hvilke premisser som ligger til grunn for en slik dikotomi og hvilke konsekvenser denne kan ha for debattene om byplanlegging i dag (se også 1.4.3). Ett av problemene med den dominerende fortellingen om drabantbyen som «stedløs» og feilslått planlegging, ligger nemlig i at premissene i stor grad bygger på et morfologisk perspektiv på landskapet fremfor en forståelse av drabantbyen og landskapet som «levd». I dette kapitlets andre del, vil jeg derfor drøfte hvordan landskap og hjem kan kaste lys over drabantbyen som «levd», med utgangspunkt i fortellingene om landskap og hjem fra Romolslia.

8.1 Et fornyet perspektiv på drabantbyen

Med bakgrunn i drabantbykritikken og kampen for å bevare de historiske bydelene på 1970-tallet, trer altså motsetningene mellom drabantbyen og den «tradisjonelle» byen frem. Denne symbolske konstruksjonen har paralleller i flere vestlige land (se 1.4.3, 2.3 og 2.4). Med utgangspunkt i en analyse av den svenske boligfaglige debatten viser for eksempel Tunström (2009) hvordan idealbildet av den tette, funksjonsblandede byen er konstruert rundt motsetningene mellom en «tradisjonell by» og en «modernistisk by»:

«Den 'traditionella' staden framhålls som ideal och som en stad med historia och identitet, medan den 'moderna' staden vanligen får tjäna som problembild och snarare omtalas som i avsaknad av historia, en parentes i utvecklingen eller som utan karaktär. [...] Centrala begrepp för den moderna staden och för efterkrigstidens planering är *modernism, parentes, stadslandskap, funktionsseparering, förort* och *miljonprogram*. Den traditionella staden är alt utom just detta. Den är *kontinuitet, stadsmässighet, kvarter, gator och torg*» (ibid.:155, kursiv i originalen).⁸⁴

Som forbilde er dermed den tradisjonelle byen avhengig av et tilsvarende negativt syn på drabantbyen. Dette motsetningsforholdet reproduseres både i de boligfaglige debattene (se f.eks. Guttu 2003a, Hansen og Brattbakk 2005b), og ikke minst i visuelle representasjoner av ulike bylandskap. Guttu (2003a) peker på hvordan visuelle representasjoner av forbildet (hva vi ønsker) og skrekkbildet (hva vi ikke ønsker), har fungert som ett av de mest dominerende og gjennomgående retoriske virkemidlene i boligfaglige debatter om «den gode boligen». I form av fotografi, prosjekttegninger eller selvsyn, har ulike visuelle representasjoner av, enten den «gode boligen» eller dens motsats, altså figurert som sterke element i de boligfaglige debattene (se f.eks. fig. 6, 11, 14, 15 og 42). Hvordan de ulike bylandskapene representeres har vært avhengig av hvilke idealer som dominerer i debattene. For eksempel ble 1950-tallets fremstillinger av 1800-tallets forfalne bygårder med klesvask hengende ute i løpet av 1960-tallet erstattet av et mer positivt bilde med «pittoreske gateløp, staselige byrom og rikt ornamenterte fasader» (Guttu 2003a:571). Skrekkbildet av drabantbyen fra 1970-tallet, dvs. av blokkområder med monotone fasader, uten mennesker og vegetasjon, står imidlertid sterkt den dag i dag. Drabantbyen fremstår i dagens boligfaglige debatter som planmessige feilslag og identitetsløse landskap. Som jeg pekte på innledningsvis, går Eriksen og Vestel (2012:38)

⁸⁴ I Sverige omtales ofte boligpolitikken og boligbyggingen i perioden 1964-1975 med benevnelsen «Miljonprogram». Begrepet stammer fra statssekretær Michaneks parole: «en miljon bostäder på tio år», som ble brukt i valgkampen for Socialdemokraterna i 1964 (Nationalencyklopedin 2014). Noe enhetlig og detaljert program var det derimot ikke tale om, selv om perioden representerer en storstilt, statlig initiert utbygging som idémessig har mange likheter med den norske drabantbyutbyggingen.

så langt som å kalle drabantbyene et lite stykke «anti-Norge» og «nasjonens problemområde». Betegnende nok ble drabantbylandskapet utover 1970-tallet fremstilt som et «brudd» med vår historie og identitet, snarere enn å bli representert som en «fortsettelse» av en byhistorisk utvikling som kan føres tilbake til problemene som kom med bolignøden på slutten av 1800-tallet. Som en konsekvens omtales ofte drabantbyene i dag som landskap som må «heles» eller «repareres». Det sterke fokuset som kom utover 1990-tallet på *estetikk* og *fortetting* som strategier for byutvikling synes å ha bekreftet og styrket denne symbolske konstruksjonen av drabantbyen.

Figur 42: Idéskisse til områdeløft for Saupstad-Kolstad i Trondheim utarbeidet av Asplan Viak og kunstner Brit Dyrnes. Her ser vi eksempel på hvordan bilder brukes som retoriske virkemiddel. På fotografiet over dagens situasjon er det folketomt, og vi ser noen biler parkert. På tegningen under er bilene og det «tomme» arealet erstattet av et yrende folkeliv med marked, kunstinstallasjon og møteplasser med rom for ulike aktiviteter. Kilde: Trondheim kommune 2010.

Det er derfor i lys av motsetningsforholdet mellom den «tradisjonelle byen» og drabantbyen at 1990-tallets byutviklingsstrategier må forstås. Mot slutten av 1970-tallet hadde utbyggingen av drabantbyene langt på vei demmet opp for boligproblemene i byene. Utover 1980-tallet var det bred politisk enighet om at det ikke lenger var behov for offentlig styring og engasjement i boligbyggingen. Dermed forflyttet den boligfaglige interessen og idéutviklingen seg fra boligen og over til områder hvor samfunnet hadde uttrykt en klar interesse, nemlig for ulike byutviklingsstrategier som skulle gjøre byene til bedre og mer miljøvennlige steder å bo (Guttu 2003a). Som arkitekt Fredrik Torp (Grønvold 1993, sitert i Gunnarsjaa 2006:442, min

kursivering) sier det: «Landet vårt er på det meste utbygget. Store feil er begått underveis. Nå må vi *reparere og korrigere*». Eller som arkitekt Tore Brantenberg (1997:25, min kursivering) konkluderer: «Våre bykjerner må revitaliseres, våre småsteder må fortettes, og våre drabantbyer må *urbaniseres*». Med dette kommer altså estetikk og fortetting inn i planleggingen som mål for en mer bærekraftig og kvalitetsbevisst byutviklingsstrategi (Pløger 2000, 2003, Guttu 2003a, Gunnarsjaa 2006, Hoem 2010). Både estetikk og fortetting er byutviklingsstrategier som bygger på den «tradisjonelle byen» som forbilde, mens det som må «repareres» eller «korrigeres» er de landskapene som kan knyttes til byutviklingen i tiårene etter 2. verdenskrig.

Det fokuset som kom på estetikk utover 1980-tallet og spesielt på 1990-tallet, har altså en direkte referanse til 1970-tallets diskusjoner knyttet til bevaring av «historiske» og «kulturtunge» bylandskap. Da Plan- og bygningsloven ble revidert i 1985, var det som sagt lagt økt vekt på «god byggeskikk» og krav om medvirkning i planprosessen (se 2.4). Gunnarsjaa (2006:441) fremhever i denne sammenhengen betydningen av det arbeidet som *Statens byggeskikkutvalg* gjorde for å skape bevissthet rundt betydningen av en «harmonisk utvikling av bymiljøer, med en nytolkning av stedlig preg». Videre er det verdt å merke seg at når «estetisk kvalitet i omgivelsene» utover 1990-tallet blir et politisk satsingsområde, er det Norberg-Schulzs stedsteori (se 2.4 og 3.3) som danner mye av grunnlaget for hvordan estetikk skal forstås (Pløger 2000, 2003, Gunnarsjaa 2006, Hoem 2010). Stortingsmelding nr. 61 (1991-1992) *Kultur i tiden* (Kulturdepartementet 1992a), markerer i så måte de første tegnene på at estetikk blir et politisk satsingsfelt, og behovet for en slik satsing begrunnes blant annet med at:

«En reise gjennom det norske landskapet viser at mange norske steder er blitt utflytende og formløse. Bygningsmassene er spredd utover jorder og skograbber eller langs innfartsveiene. Hvert enkelt hus forholder seg ofte bare til egen tomt; det ser bort fra den helhet den inngår i med annen bebyggelse, og særpreget som ligger i stedets landskap og er utviklet gjennom en stedlig byggeskikk. Stedenes farger og materialbruk, reklameskilt og andre visuelle innretninger gir ofte inntrykk av en forvirrende visuell uorden» (ibid.:136).

Denne stortingsmeldingen blir etterfulgt av *Mål og virkemidler for stedsforming: innspill til debatt* (Miljøverndepartementet 1992), og *Handlingsplan for estetisk kvalitet i det offentlige miljøet* (Kulturdepartementet 1992b). Som Gunnarsjaa (2006:442, min kursivering) så treffende påpeker «var dette bidrag i retning av å *reparere* steder og bygningsmiljøer hvor *stedet var gått tapt*». De mest konkrete resultatene av denne satsingen finner vi i opprettelsen

av *Norsk Form*, og altså et forsterket fokus på estetikk i Plan- og bygningsloven. Norsk Form ble etablert som et nasjonalt senter for design, arkitektur og bygningsmiljø på initiativ fra Kulturdepartementet i 1993. Formålet med opprettelsen er å øke engasjementet og bevisstheten om kvalitet i våre felles omgivelser gjennom å være en møteplass for dialog mellom fagfolk, myndigheter, næringsliv og offentligheten (Pløger 2003). I 1995 ble formålsparagrafen til Plan- og bygningsloven endret til også å omfatte en sikring av estetiske hensyn og den såkalte «skjønnhetsparagrafen», § 74, ble lagt til. I tiden som fulgte kom en rekke statlige veiledere som skulle hjelpe kommunene med å utvikle gode steder (se f.eks. Miljøverndepartementet 1993, 1997). Ved at Norberg-Schulzs stedsteori i så stor grad inngår i forståelsen av hvordan «estetisk kvalitet» skal forstås i denne satsingen, blir estetikk som byutviklingsstrategi ensbetydende med en styrking av de historiske og kulturelle særtrekkene i den «tradisjonelle» byen. Utover 1990-tallet og inn i 2000-tallet er det nettopp en opprusting av de historiske bysentra og tettstedene som får planleggenes og arkitektenes oppmerksomhet (Guttu 2003a). Denne oppmerksomheten ble altså ledsaget av såkalt fortetting.

Fortetting som byutviklingsstrategi innebærer å fortette innad i den eksisterende byen, for eksempel ved å gjøre tidligere industriområder om til boligområder eller ved å bygge på «tomme» flekker i bystrukturen. En mer konsentrert byvekst sees som en motpol til den funksjonsdelte byplanen, og altså drabantbyene, og anses for å være en mer bærekraftig, miljøvennlig og kvalitetsmessig måte å bygge byen på. Den er bærekraftig og miljøvennlig, fordi en tett og funksjonsblandet by i mindre grad «spiser» opp omkringliggende natur og jordbrukslandskap. En tett og funksjonsblandet by antas å være mindre transportkrevende, derfor brukes ofte en antatt nedgang i biltrafikken som argument for økt bærekraft. En tett og funksjonsblandet by er videre sett på som kvalitetsmessig bedre enn drabantbyen, fordi det er i den «tradisjonelle» byen at folk møtes og livet leves (se f. eks. Trondheim kommune 2013a). At de som bosetter seg i de sentrale byområdene ikke nødvendigvis slutter å kjøre bil, eller at tette bylandskap med gater og trafikk ikke nødvendigvis er like attraktive for barnefamilier, problematiseres sjelden i de boligfaglige debattene i dag. Som Tunström (2009:159) spør: «Var är stadens trängsel, rumliga konflikter, buller och den sociala exkluderingen i innerstaden?» Tunström minner om at byen ikke bare betyr «frigjort liv, positiv mångfold och gemenskap. Den innebär också exkludering och gentrifiering» (ibid.:160).

Som vi så i kapittel 3, kan ideen om hjem på ulike nivå knyttes til historier om inkludering og ekskludering hvor representasjoner av landskap bidrar til å definere en kollektiv forståelse av hvem vi er og hvor vi kommer fra (se f.eks. Daniels 1993, Kinsman 1995, Jacobs 1998,

McDowell 1999, 2003, Duncan og Duncan 2004 og Duncan og Lambert 2004). På samme måte virker den boligfaglige konstruksjonen av den tradisjonelle byen som ideal vs. drabantbyen som problem, både ekskluderende og inkluderende på ulike og kontrastfylte identiteter. For eksempel var det ikke nødvendigvis slik at byfornyelsene i tidligere saneringstruede bydeler førte til at de lokalsamfunnene som forskerne på 1970-tallet var opptatt av, ble bevart (Brattbakk 1999, Robbins 2005, se også Blomley 2004). Gullestad (1979) poengterte dette allerede mot slutten av 1970-tallet, da hun gjorde feltarbeid i ett av de saneringstruede trehuslandskapene i Bergen. Hun påpekte at en sanering eller byfornyelse i arbeiderbydelene erfaringsvis førte til at sosiale relasjoner ble brutt, og at beboerne gradvis ble skiftet ut med mer ressurssterke grupper. Gullestad kritiserte derfor byplanleggerne for å glemme tidsaspektet i hva som skaper og opprettholder gode bomiljø, og at gode bomiljø dermed ikke kan skapes av enkle tiltak i det fysiske landskapet alene: «Kontinuitet gjelder *menneskene* i det fysiske miljø. Menneskene må bo et sted så lenge at et sosialt og kulturelt felleskap kan utvikles og videreføres» (Gullestad 1979:145, kursiv i originalen). I en nyere studie av virkningene av byfornyelsen på Grünerløkka i Oslo viser Robbins (2005) hvordan statushevingen har ført til at de minst ressurssterke flyttet til andre steder (til drabantbyene, om vi skal tro Dagbladet 2007).⁸⁵ Robbins finner videre at bydelen for de som bor der i dag i svært liten grad oppleves som et sosialt fellesskap. Snarere manglet beboerne felles møtepunkter i gatene hvor man til stadighet møtte fremmede og opplevde forskjellighet. Det samme mangfoldet og bylivet som gjorde at beboerne fant Grünerløkka attraktiv, ble også vurdert som problematisk. Trafikkstøy, nattebråk og kriminalitet var negative elementer som ble trukket frem: «Det er ikke lett å føle seg hjemme i bygater som er fulle av fremmede» (Robbins 2005:243).

Et nærliggende spørsmål er derfor knyttet til om ikke motsetningen mellom den «tradisjonelle» byen (som ideal) og drabantbyen (som problem) gir lite rom for å diskutere hvilke fordeler og ulemper de ulike bylandskapene har som bosted. På samme måte som problemene med den tette byen ignoreres, oversees nemlig de positive kvalitetene ved drabantbyen. Snarere baseres forståelsen av drabantbyen på hva den *mangler* i forhold til den tradisjonelle byen. Nå når drabantbyene defineres som de nye byfornyelsesområdene, er det derfor et overveiende fokus på manglende «urban karakter», «møteplasser» og

⁸⁵ Byfornyelsen på Grünerløkka har pågått i flere faser siden Oslo kommune vedtok byfornyelse her så tidlig som i 1976. Den siste store fasen av kommunalt initiert byfornyelse på Grünerløkka var mellom 1998 og 2000 i form av blant annet økonomiske tilskuddsordninger til private gårdeiere for rehabilitering. Rundt 70 % av beboerne flyttet som følge av prisøkning og salg av utleide leiligheter (Brattbakk og Dyb 2001).

«identitetsskapende element» i drabantbylandskapene (se f.eks. Hansen og Brattbakk 2005b, Oslo kommune 2006, Trondheim kommune 2013b). I det såkalte områdeløftet for Groruddalen i Oslo (se 2.5), forstås for eksempel fortetting som en god måte å «reparere» drabantbyene på. Illustrerende nok innleder byråd i Oslo kommune, Bård Folke Fredriksen (22.3.2011), erfaringskonferansen om Områdeløftet Groruddalen med å si at nå når fremtidens Groruddalen bygges, må vi sørge for at det er en «ordentlig by» vi bygger, fordi «selv plangrepet [i drabantbyen] viste seg sårbart. Planleggerne la bare vekt på funksjonalitet og overså de menneskelige og sosiale strukturene som ble liggende igjen i de gamle bygatene – møteplassene i den tette byen». Også Trondheim kommune (2012, 2013b) har vedtatt å realisere «boligpotensialet» som ligger i de åpne bebyggelsesplanene fra 1960- og 70- tallet i drabantbyene, med sikte på at en mer «variert» bebyggelse vil tiltrekke seg mer resurssterke befolkningsgrupper. Fortetting kan virke positivt ved å legge grunnlag for et større utvalg av servicefunksjoner, og muligens også demme opp for tendensene til segregering. Samtidig er det ikke sikkert at beboerne ønsker seg en mer bymessig struktur, slik studien av Romolslia viser (se 7.2). Flere av beboerne trakk frem mer fortetta bydeler som eksempel på hvorfor Romolslia er et bra sted og bo. John uttaler at:

«Hvis jeg skal ha et ønske for Romolslia så er det rett og slett at man fortsatt skal få lov til å være litt isolert. [...] Jeg håper egentlig at vi skal få lov til å ha det sånn som vi har det nå, at det ikke blir noe mer utbygging. Vi er på et nivå som balanserer veldig bra.»

Videre er det sentralt å kommentere at kunst inngår i mange av områdeløftprosjektene (Trondheim kommune 2010, Oslo kommune 2013) (se fig. 43). Gitt den sterke forbindelsen mellom estetikk i norsk planlegging og felles kulturelle og historiske verdier som kan knyttes til den «tradisjonelle» byens *genius loci*, er det interessant å merke seg at argumentene bak mange av kunstprosjektene dreier seg om at kunstverket skal fungere som et identitetsskapende element for drabantbyene. Mens estetikk i den «tradisjonelle» byen kan knyttes til materielle uttrykk i det fysiske landskapet som representerer vår felles historie og kultur, blir estetikk som element i byfornyelsen i drabantbyene koblet til kunst i offentlig rom som ofte også har målsetninger om å fungere som møteplasser. På bakgrunn av fortellingene om landskap og hjem i Romolslia, er det nærliggende å spørre: Finnes det ingen historiske og kulturelle elementer å styrke i selve drabantbylandskapet? Finnes det ingen møteplasser der allerede? Beboerne i Romolslia fremhevet nettopp betydningen av å møte naboene sine for eksempel over en kaffekopp bak blokkene, på skolens kulturarrangement på fredager, eller ved den nye kunstgressbanen (se 7.2). Dette er sosiale møteplasser som kanskje ikke er så lett

å identifisere i det visuelle landskapet, men som like fullt fremheves av beboerne som positive kvaliteter ved Romolslia som hjem.

Figur 43: «Storstua» i drabantbyen Haugenstua i Oslo. Den ni meter høye stålampa lyser om kvelden, og har installert varme i benken. «Storstua» skal være et identitets-skapende element i landskapet, og samtidig fungere som møteplass for beboerne (Oslo kommune 2013). Foto: Hilde N. Rørtveit.

Koblingene i norsk planlegging mellom en estetikkforståelse knyttet til Norberg-Schulzs stedsbegrep og stedsidentitet, representerer et normativt og tilbakeskuende blick på steder (Pløger 2001). Å snakke om drabantbyene som å mangle historie og identitet, er det samme som å mene at identitet er noe som ligger i selve stedet og ikke som en del av mennesket. Tankegangen minner om Hoskins' (1979 [1955]) påstand om at de såkalte «moderne» landskapsendringene har ødelagt landskapets mening (se 3.1), en tankegang som fikk Meinig (1979a) til å spørre hvor mye Hoskins hadde reflektert over forskjellene mellom å *se* på et landskap og å *bo* i det. På samme måte som at kritikken av såkalte «moderne landskap» som hjem, slik vi ofte finner den i humanistisk geografi (jf. f.eks. Relph 1976 og Ley 1980) er problematisk på grunnlag av en essensialiserende, og dermed nostalgisk og generaliserende tilnærming til landskap og hjem, bygger en forståelse av drabantbyen som et «brudd» med historien og som «identitetsløse» landskap på en statisk tilnærming til landskapet hvor identitet er noe som *er* fremfor noe som hele tiden (re)produseres. Som Germundsson (2004) påpeker kan ikke moderne landskap forstås som å «bryte» kontinuiteten med fortiden, eller som mindre kontekstuelle enn «tradisjonelle» landskap (se 1.4.3). Kontinuitet ligger i

forholdet mellom mennesket og landskapet, som levd virkelighet og erfaring. Dette skal jeg komme tilbake til (se 8.3).

Som jeg var inne på i kapittel 3, var de humanistiske geografene i større grad enn Norberg-Schulz, åpne for en mer foranderlig og flyktig stedsidentitet, fordi deres fokus var på menneskenes forståelse og erfaring av verden fremfor på det fysiske landskapet i seg selv. Selv Relph (1976:47), som ble toneangivende med sin beskrivelse av moderne landskap som «stedløse», advarte mot å forstå mening som en egenskap ved det fysiske stedet fremfor å være en del av våre intensjoner og erfaringer. Tuans (1979:412) begrepspar *public symbols* versus *fields of care* demonstrerer nettopp hvordan noen steder trer tydelig frem som symboler på en kollektiv identitet, mens våre hjemsteder er knyttet til omsorg og direkte erfaring. Her er det fristende å spørre om ikke steder også kan få en dominerende betydning som anti-symbol, slik Eriksen og Vestel (2012) betegner drabantbyene. Vår identitet kan slik knytte seg til flere landskap med ulik grad av direkte erfaring og omsorgsfølelse.

Figur 44: Bakklandet i Trondheim. Foto: CH/Visit Norway. Kilde: Visit Norway 2014.

I Romolslia var det for eksempel mange som trakk fram en bydel som Bakklandet som symbol på Trondheim bys identitet, men også som del av *deres* stedsidentitet (se fig. 44).⁸⁶ Samtidig hadde svært mange en sterk følelse for Romolslia som en del av dem selv, det var der de var hjemme. Ved å skille mellom landskap som kollektive symboler og omsorgsfelter, trekker Tuan (1979) frem et sentralt poeng som mange landskapsgeografer senere påpekte, nemlig forskjellen mellom å forstå landskap som symboler eller tekster, og landskap som levd

⁸⁶ Bakklandet er en tidligere arbeiderbydel som ligger øst for bysentrum, sør for Møllenberg og nord for Singsaker (se fig. 3). Som trehusmiljø var kampen om bevaring av Bakklandet spesielt sterk på 1970-tallet, da Trondheim kommune hadde planer om riving av bebyggelsen her til fordel for motorvei. Bakklandet ble gjenstand for gentrifisering utover på 1980-tallet (se Brattbakk 1999).

virkelighet (se 3.4, f. eks. Olwig 1996, Setten 2002, 2003, og Widgren 2004, se også Henderson 2003 og Mitchell 2003a).

Guttu (2003a) påpeker at fokuset på det fysiske landskapet har sterke tradisjoner i arkitektur- og planleggingsfagene. Den fysiske utformingen av omgivelsene blir ofte forstått som avgjørende for menneskenes trivsel (se også Mazanti og Pløger 1999, Arthurson 2001 og Pløger 2001). I områdeløftprosjektene vektlegges for eksempel det fysiske landskapet sterkt som påvirkningsfaktor på beboernes levekår, selv om innsatsen like mye er rettet mot sosiale som fysiske tiltak. Drabantbylandskapet som «feilslått planlegging» og med lite attraktive uteområder og mangel på sosiale møteplasser tas i stor grad for gitt. Ved at det byidealet som fremmes i dag er konstruert rundt symbolske og fysiske motsetninger mellom den tradisjonelle byen og drabantbyen, representerer det derfor et sterkt normerende blikk: «Det 'vi' som konstrueras tittar på förorten som något annat, och på dem som bor där som de Andra» (Tunström 2009:159) (se Till 1993 for et lignende argument innenfor en amerikansk kontekst). Konstruksjonen virker ikke bare hemmende for en diskusjon om både fordeler og ulemper ved ulike typer byutvikling, den kan også knyttes til klasse og status (Holdsworth 1993, Mills 1993, McDowell 2003). I lys av Gjesdal Christensens (1982) refleksjoner rundt forskjellen mellom å se landskapet «ovenfra» eller «nedenfra» som hjem (se 2.4), er det videre nærliggende å spørre om ikke et fokus på at problemene i drabantbyen i så stor grad knyttes til morfologi, altså landskapets form og visuelle uttrykk, potensielt kan gi beboerne lite de skulle ha sagt i forhold til de endringsprosessene som nå foregår. Dette er Trondheim kommunes (2012) vedtak om å legge til rette for utbygging av boliger i Romolslia som et virkemiddel for å bedre en negativ utvikling i levekårsstatistikken et godt eksempel på. Som Mazanti og Pløger (1999:54) påpeker, har de boligfaglige miljøene her et planleggingsproblem fordi boligområder marginaliseres og stigmatiseres gjennom «konstruktion af dets symbolske betydning gennem medier, forskning og politiske dokumenter, fremfor at bygge på beskrivelser af stedets sociale mening fra de som har erfaringsbaseret kendskab til området».

Tross fallgruvne som ligger i en symbolsk og visuell tilnærming til landskap, er den symbolske forståelsen av drabantbyen som dårlig planlagte bomiljø like fullt en kraftfull konstruksjon. Som jeg viste i forrige kapittel, er denne dominerende fortellingen om drabantbyen noe som beboerne i Romolslia aktivt forholder seg til, spesielt i møte med andre «utenfra». Det morfologiske blikket på drabantbyen som feilslått planlegging og dårlige bomiljø er altså ikke bare et blikk utenfra, det er også et blikk som har såkalt *agency*, slik

Miller (2001b) beskriver hvordan den symbolske betydningen et hus kan ha, så vel som den historien huset har med tidligere eiere, kan gripe direkte inn i både hva du erfarer og gjør og hvordan andre oppfatter deg (se 3.4). I et landskapsperspektiv er det derfor viktig å påpeke at også symbolske betydninger av landskap kan være en aktør. Slik Bunkše (2004) beskriver, er ulike fortellinger om landskapet noe vi aktivt og kreativt forholder oss til og som derfor kan virke inn i vårt forhold til landskapet som levd og erfart virkelighet (se 4.3). På samme måte kan ulike tekster «føles» på kroppen i møte med landskap, slik jeg beskrev det i parallelogram I og II. Landskapet kan derfor ikke forstås dualistisk som enten «symbolske betydninger» og som tekster «utenfra», eller som «levd» erfaring «innenfra». Jeg vil i det neste avsnittet drøfte nærmere hvordan landskap og hjem kan belyse drabantbyen som «levd» med utgangspunkt i fortellingene om landskap og hjem fra Romolslia.

8.2 Romolslia som hjem

«... man kan jo spørre seg om alle drabantbyboere er tragiske, ulykkelige på bunnen, eller i hvert fall ulykkeligere enn andre mennesker, og det er de, selv om det er en svært beskjeden tragedie, for på tross av stedets opprinnelige identitet som oppfyllelsen av arbeiderklassenes drøm, er dette likevel ikke 'målet' i deres liv, slik en villa, en bondegård eller en herskapsleilighet på Frogner med en viss nøkternhet kan sies å være målet i en nordmanns liv. Nei, man er underveis når man bor i drabantbyen...»

Fra *Seierherrene*, Roy Jacobsen 2009 [1991]:411-412

«Jeg ble overraska over hvor bofast folk er her. En skulle tru at flere så på dette stedet som mer midlertidig, at de er underveis til noe annet siden det er så billig her. Men folk blir boende! Selv etter 3 unger på liten plass. Akkurat som om dette er selve drømmen i deres liv.»

Marit, beboer i Romolslia, intervju 19.8.2010

Forfatter Roy Jacobsen beskriver ganske treffende sentrale elementer i drabantbykritikken i sitatet over. Drabantbyen oppleves som «midlertidig» fordi dens beboere til stadighet er «underveis» til noe bedre, enten de drømmer seg tilbake til landsbygda eller de ønsker seg en leilighet i byens mer bedrestilte bydeler. Foreldregenerasjonen som skildres både i Roy Jacobsens (2009 [1991]) og Tove Nilsens (1982) oppvekstromaner fra drabantbyen, bærer ofte en slik drøm i seg. Midlertidighet er også et stikkord i Marits fortelling, fordi vissheten

om at hun og familien skal flytte når de får råd til det, virker forstyrrende på hennes følelse av hjem (se 7.4.1). Som vi så i forrige kapittel, påvirket dette både forholdet hun hadde til leiligheten de bor i, og forholdet til naboene. Årsaken til at de ønsker å flytte ligger likevel ikke i at hun synes landskapet føles fremmed, at Romolslia er et vanskelig sted å trives, eller at Romolslia ikke har potensialet til å kunne bli hjem. Tvert om ser Marit Romolslia som et område hun absolutt kunne finne seg til rette i, som en av bydelene hun er vant til å ferdes i fra hun var lita. Årsaken ligger i et ønske om å samle sentrale sosiale relasjoner i samme nærmiljø, de har barn som har en mor i en annen bydel og derfor både skole og barnehage et annet sted. Marit har derfor ambivalente følelser for Romolslia som hjem. Hun er hjemme fordi hun har alle tingene sine her, og har innredet og tilpasset leiligheten sin det livet hun lever sammen med familien sin, som *pathways for habits* (Young 2000:62). Leiligheten bærer også preg av et «levd liv», og er dekorert med familiebilder og barnetegninger som Marit bytter ut i takt med årstidene. Samtidig forstyrres altså denne følelsen av hjem av vissheten om at de er her «midlertidig».

Som vi husker fremhever de aller fleste beboerne tette sosiale relasjoner som en viktig kvalitet og et potensiale ved Romolslia. I kapittel 7.2 beskriver beboerne hvordan landskapet i Romolslia som «genialt planlagt» muliggjør et tett sammenvevd nærmiljø. Dette er interessant fordi en forståelse av hverdagslivet som «fragmentert», var et sentralt moment i kritikken av moderne landskap som hjem, slik den kom til uttrykk i fagmiljøene utover 1970-tallet (se 2.3 og 2.4). Fra tett sammenvevde lokalsamfunn hvor folk bodde, arbeidet og brukte fritiden sin i det samme nærmiljøet, representerte overgangen til mer moderne livsformer en hverdag hvor arbeid, fritid og hjem ikke nødvendigvis hadde så mye med hverandre å gjøre. Som jeg pekte på i kapittel 2, ble den funksjonsdelte byplanen og drabantbyen selve symbolet på fragmenterte livsformer, steder hvor folk bare bor. Drabantbyene ble også omdøpt til «sovebyer», et begrep som indikerer at det egentlige i livet foregår andre steder. Til forskjell ble de tette, funksjonsblandede bylandskapene fremholdt som eksempler på mer tradisjonelle bylandskap, hvor «sammenhengen» og «helheten» i hverdagslivet fremdeles var ivarettatt (se 2.4). Gullestad (1992:51) mener den norske hjemsentrertheten i dag derfor må ses i lys av at verden «utenfor» i større grad fremstår som mer fragmentert:

«The home and local community, once quite similar, have changed in different directions. The home has become a place for intimacy, integration, and wholeness, while the neighborhood has become a part-time society, fragmented by the temporary nature of its characteristic social relations. There is thus no longer a continuum between the household

and the local community. [...] The inside needs the outside in order to be accorded its high value.»

Selv om Gullestad har et godt poeng, holder de fleste beboerne i Romolslia et integrert lokalsamfunn som en viktig kvalitet ved et «godt hjem». Spesielt var barnefamiliene jeg snakket med opptatt av at kjennskap til naboer, muligheter for aktiviteter i nrområdet, og barnas hverdag som forankret i lokalmiljøet med barnehage og skole, fritidsaktiviteter og venner rett i nærheten av hjemmet, er en viktig kvalitet ved hjem. Når for eksempel en bror eller søster flytter til samme nabolag, forsterkes denne «helhetsfølelsen».⁸⁷ For mange jeg har pratet med, er nettopp Romolslia et slikt sted hvor et integrert lokalsamfunn lar seg realisere. Videre er det relevant å påpeke hvordan Jessica og Elina forestiller seg eneboligforstedenes «lukket» og «ensomhet» i kontrast til hvordan de opplever nærmiljøet Romolslia. Jessica fremhever det sosiale livet som foregår i og mellom husene som en positiv verdi som gjør at hun som immigrant til Norge føler seg mer inkludert og kan bidra med noe positivt for nærmiljøet. Hun forteller videre om hvordan hun opplevde eneboligområdet hun flyttet fra som tilsvarende isolerende. Gullestad (1992) påpeker hvordan nordmenn har en etablert tradisjon for å møtes hjemme hos hverandre, fremfor i offentlige rom. Hun beskriver derfor hjem i norsk kultur som en delvis «lukket» sfære for andre enn familie og nære venner. Dette bekreftes langt på vei av Garvey (2005). Jessica viser dermed hvordan en drabantby som Romolslia kan åpne for muligheter for de som ikke har så stort sosialt nettverk fra før, ved at beboerne for eksempel samarbeider om uteområdene og sosiale arrangement.

I forhold til drabantbykritikken er det relevant å påpeke at Marits følelse av midlertidighet hverken knytter seg til at et godt integrert lokalsamfunn lar seg realisere i Romolslia, eller til egenskaper ved det fysiske landskapet. Heller ikke Ingrids fortelling om ambivalente følelser av hjem er knyttet til at hun opplever utformingen av landskapet i Romolslia som fremmed eller problematisk. Snarere snakker hun entusiastisk om uteområdene som utrolig fine, særlig for barna. Spesielt trekker hun frem miljøet rundt skolen og fotballbanen, og de store friområdene som omkranset bydelen. Ingrids ambivalente følelser er heller knyttet til det som jeg allerede har omtalt som den symbolske betydningen av landskapet som aktør (jf. Miller (2001b)). Ingrids fortelling om ubehaget hun har følt på i møte med andre som ser ned på Romolslia som hjem, demonstrerer hvor sterkt et blikk «utenfra» kan virke inn på din egen identitetshistorie. Flere ganger viser hun til at hun syntes det var slitsomt å forsvare valg av

⁸⁷ Lengre feltsamtaler med dame (60-70 år) under dugnaden i Storflata BL. 7.5.2008, og Elina og Mia, begge fra barselgruppen.

bosted, og at hennes bakgrunn og omgangskrets ofte assosieres med områder som har høyere sosial status. Dette er poenger som både hjemgeografer og landskapsgeografer har trukket frem (f.eks. Jacobs 1998, Duncan og Duncan 2001, McDowell 2003, Duncan og Lambert 2004) og som står i kontrast til humanistenes ensidige fokus på positive tilknytninger til et sted (jf. f.eks. Tuan 1971, 1975, Porteous 1976 og Relph 1976). Ingrid beskriver videre hvordan et hus kan være en aktør, både gjennom sine tidligere eiere og i sitt fysiske uttrykk i form av interiør. Samtidig viser Ingrid hvordan en slik form for negativ *agency* faktisk rører ved det som både humanistene og Young (2000) trekker frem som en positiv verdi ved hjem, nemlig individuelt særpreg, altså at hjem er et sted hvor du er fri til å være deg selv og som dermed gjenspeiler din personlighet. Ved å bygge seg hytte, er det nettopp denne verdien Ingrid sier hun vil oppnå, fordi hun ved å bygge helt nytt vil få et «hjem» slik de «egentlig vil ha det».

En annen årsak til Ingrids ambivalente følelser for Romolslia som hjem ligger i det som hun i begynnelsen opplevde som svært diffuse grenser mellom offentlig og privat uteområde. Gjennom å opparbeide hagen rundt huset, og samtidig snakke med folk som opptrådte uønsket, har de lyktes både med å skape et mer privat uttrykk og med å redusere trafikken forbi huset. Ingrids fortelling viser dermed hvordan det vi gjør i landskapet, for eksempel som hjemproduserende praksiser også kan ha *agency*. Ønsket om et enda mer privat område rundt huset, slik at hun for eksempel kan sole seg uten at hun føler seg synlig for andre, vil likevel ikke bli fullt ut realisert i Romolslia slik Ingrid ser det. Også her ser hun hytteprosjektet som en måte å kompensere for denne mangelen ved Romolslia som hjem. På mange måter reflekterer Ingrids fortelling hvordan et hjem kan ha både positive og negative kvaliteter på samme tid, og hvor sentralt det sosiale miljøet i nabolaget kan være i forhold til spørsmålet om flytting eller ikke. Følelsen av å «være noen her», av å ha mange venner og mulighet for å få flere, i tillegg til barnas trivsel og tilhørighet, gjør at Ingrid på tross av de noe ambivalente følelsene av hjem likevel er hjemme i Romolslia. Det sosiale nettverket skaper altså tilhørighet og sikrer både trygghet og individualisme, og kompenserer i Ingrids tilfelle for mulighetene for et mer skjermet privatliv utenfor boligen.

I Annes fortelling er det sosiale nærmiljøet derimot ikke relevant. Annes følelse av «hjemløshet» i Romolslia er knyttet til et fysisk landskap hvor hennes ideer om «et godt hjem» ikke lar seg realisere. Anne kjenner det som klaustrofobisk å ikke ha naturen «slik hun kjenner den» utenfor stuedøra, og samtidig «eie» utsikten og omgivelsene. Her ligger Annes beskrivelse av hva som mangler i Romolslia nært Porteous (1976) kobling mellom hjem og

territorialitet. Porteous beskriver hjem som et sted hvor vi henter beskyttelse og inspirasjon, og som sikrer oss identitet fordi vi gjennom personliggjøring tar kontroll over rommet og får mulighet til å uttrykke oss selv. Som jeg beskrev i forrige kapittel (se 7.1) er det derfor en glidende overgang mellom beboernes beskrivelser av verdier knyttet til «et godt hjem» og fortellinger om personlige erfaringer og egenskaper. Slik både Marits fortelling og for eksempel Elinas forklaring på hvorfor hun ommøblerer eller pusser opp viser, inngår dette i en forhandlingsprosess om hvem vi er og vil være i forhold til andre. I motsetning til de andre beboerne i Romolslia jeg har snakket med, føler imidlertid Anne lite eierskap til landskapet utenfor leiligheten som et sted hun verken bruker i særlig grad eller har særlig innflytelse over. Følelsen av hjemløshet kjenner hun spesielt sterkt når hun kommer hjem fra ferie, og møter fasaden til blokka hun bor i med «den merkelige rosa fargen».

Tuan (1979) knytter territorialitet til hjemproduserende praksiser (jf. Young 2000) fordi vi får omsorg for og nærhet til steder gjennom det vi gjør for å skape og opprettholde et hjem. Slik blir landskap og hjem omsorgsfelter. Det er derfor nærliggende å forstå Annes følelse av «hjemløshet» i Romolslia i lys av nettopp hvilke hjemproduserende praksiser hun ikke får realisert her. For eksempel fremhever hun betydningen av å ha muligheten til å gå rett ut i skogen for å plukke bær, og at hun føler seg «fanget» i Romolslia fordi hun ikke har gangavstand til naturen. Samtidig viser hun meg den lille hageflekken hun har opparbeidet like utenfor blokkleiligheten sin, og forteller historier om hvor de ulike plantene kommer fra. Drømmen er likevel å ha et mye større areal å kunne utfolde seg på: «... ikke en selveierleilighet engang, jeg kunne ha tenkt meg en enebolig! Et ordentlig hus, et småbruk». Ønsket om å ha «rom» rundt seg er altså både et ønske om å ha mulighet til å gjøre de aktivitetene hun ikke får utført i Romolslia, og et ønske om eierskap og tilknytning til landskapet rundt huset. Heller ikke Annes følelse av «hjemløshet» ligger som en egenskap i det fysiske landskapet, men kan snarere knyttes til erfaringer av landskap og hjem hun har hatt som barn og voksen, og som preger hennes forståelse av hvordan et «godt hjem» skal være. Som Marit, Ingrid og Annes fortellinger er eksempler på, er det flere forhold som kan virke forstyrrende på følelsen av hjem, og som det ikke alltid er så lett å gjøre noe med.

I Young (2000) sin nytolkning av humanistenes utforskning av hjem, er det spesielt såkalte hjemproduserende praksiser som bidrar til å realisere de positive verdiene ved hjem. Hjemproduserende praksiser er slik både et middel og et mål i seg selv. Dette kommer tydelig frem i intervjuene når beboerne forteller om ulike prosjekter for å gjøre hjemmene mer hjemmekoselige, fine og bedre å bo i. For eksempel handler oppussingsprosjektene ikke bare

om en oppgradering av boligens uttrykk, men også om å legge til rette for de aktivitetene en ønsker at et hjem skal romme. I empirien fra Romolslia er også det fysiske og sosiale nærmiljøet noe som beboere både investerer i, og som de har ønsker og mål om å forbedre. Jessica illustrerer dette godt ved å trekke frem følelsen av trygghet i Romolslia som en viktig verdi som for henne, i et land som Norge er knyttet til at hun kjenner og kan stole på naboene sine. Ved å ha bidratt til å inkludere flere beboergrupper på sosiale arrangement, styrker hun nettopp denne kvaliteten ved Romolslia. Fremfor å forstå hjem som et essensielt fenomen, er hjem derfor en prosess hvor de materielle omgivelsene aktivt bearbeides og forbedres, og som gjennom levd liv rommer minner og opplevelser. Dette innebærer også ofte en investering i det sosiale nærmiljøet, noe for eksempel Marits anger i forhold til å fortelle at de kommer til å flytte og reaksjonene hun da møtte viser tydelig. Hjemskapende praksiser kan slik ikke forstås isolert i forhold til hva en gjør innenfor husets fire vegger, og altså reduseres til hus som hjem. Som empirien fra Romolslia viser, handler hjem like mye om landskapet som huset en bor i. Jeg skal i neste avsnitt drøfte mer eksplisitt Romolslia som landskap.

8.3 Romolslia som landskap

«Klart man kan jo kanskje si at man er lite fantasifull når man velger å bo der man faktisk er vokst opp òg. Men det der handler egentlig om hvor man føler seg hjemme. Og der man er hjemme, det er der man har mest lyst til å være.» (John)

De humanistiske geografene reduserte altså ikke hjem til huset du bor i når de beskrev hjem som en dyp tilknytning og omsorgsfølelse til de fysiske omgivelsene, men skrev vel så mye om steder eller landskap som hjem. I relasjon til drabantbylandskapet er spesielt Tuans (1979) beskrivelse av hjem som omsorgsfelter fremfor kollektive symboler interessant. Landskap og hjem som omsorgsfelter (jf. Tuan 1979) beskriver hvordan vi kan få ansvarsfølelse og omsorg for steder vi ikke nødvendigvis har juridisk (ene)eierskap til, og egner seg derfor til å forstå eierskapsfølelse og ansvar også i et borettslag hvor landskapet i utgangspunktet er en felles eiendom for beboerne. Dette er et forhold som kom tydelig frem i Romolslia spesielt under dugnaden for beboerne i høyblokkene som jeg deltok på, og på turene med beboere i forbindelse med barselgruppa eller intervjuene (se også 5.2). Landskap og hjem som omsorgsfelter kan knyttes til hjemskapende praksiser fordi det er handlingen som er det sentrale meningsskapende elementet. Slik Åste forklarer hvordan hun særlig føler seg hjemme når våren kommer og hun planter ut blomster på verandaen, viser hjem som omsorgsfelter at

slike handlinger gir en nærhet til de fysiske omgivelsene fordi vi gjør dem til våre og får omsorg for dem. I forlengelsen av dette fremheves landskapet som opplevelse både i beskrivelser av øyeblikk hvor beboere føler seg spesielt hjemme og i beskrivelser av turløypene rundt bebyggelsen. Som Waitt m.fl. (2009) påpeker, kan rutinemessige turer i landskapet forstås som en stedsskapende praksis som fremmer en territoriumsfølelse hvor folk får et eierforhold til og en omsorg for landskapet (se også 5.4). Nettopp dette uttrykker Hans når han beskriver øyeblikk han opplever på de regelmessige lufteturene med hunden sin som en estetisk nytelse, beskrivelser han også viser til når han gir eksempler på hvorfor Romolslia er et fint sted å bo. Når beboerne forteller om steder eller øyeblikk hvor de trives ekstra godt eller hvor de føler seg hjemme, forteller de videre ofte om noe de bruker å gjøre på et spesielt sted hvor landskapet bidrar til denne positive opplevelsen av hjem. For eksempel viser både Camilla og Rolf meg steder i leiligheten som er viktige for dem. Camilla drikker morgenkaffen sin ved et spesielt vindu hvor hun har utsikt over friområdet som omkranser Romolslia, og Rolf liker å sitte og lese og drikke kaffe mens han samtidig ser på utsikten ut gjennom vinduet. Også i Johns beskrivelse av øyeblikk hvor han føler seg ekstra hjemme på terrassen han selv har bygget, mobiliseres landskapet som en del av denne opplevelsen. Mange av stedene beboerne setter pris på kan slik betegnes som en slags mellomsteder mellom den private leiligheten inne og landskapet utenfor. Landskap som utsikt og som opplevelse inngår dermed som en viktig del av beboernes fortellinger om hjem i Romolslia.

Fremfor beskrivelsene av drabantbyenes uteområder som «ubestemte ‘mellomrom’ der livet ikke kan finne sted» (Norberg-Schultz 1992 [1978]:127), eller som «grønn ørken» (Markussen 28.8.2014), viser empirien fra Romolslia hvordan beboerne tar i bruk landskapet og fremhever det som en positiv kvalitet både som sosiale møteplasser og som turområder, for lek og annen aktivitet. Landskap må i forlengelsen av dette forstås som en materiell virkelighet som gir noen forutsetninger for hva vi kan gjøre, for eksempel når vi skaper oss et hjem. Annes fortelling demonstrerer nettopp hvordan landskapet i Romolslia virker begrensende for hvordan hun ønsker at sitt hjem skal være. De andre beboerne fremhever det materielle landskapet som «genialt planlagt» fordi det bidrar til å realisere deres idéer om «et godt hjem», slik som «lys og luft», «rom mellom husene» med gode uteområder og et «tett men ikke så nært» lokalsamfunn. Den fysiske utformingen av drabantbylandskapet, og arkitektens plan, er derfor ikke uvesentlig, like lite som hvordan beboerne «lever» og former landskapet er det. Usynlige grenser mellom områder som i større grad tilhører «oss» fremfor «andre» (jf. f. eks. Marits guide til uteområdet bak blokken sin), og oppfatninger av hva som

er greit å gjøre hvor (jf. f.eks. Ingrid's bestrebelser på å ta landskapet «tilbake»), indikerer for eksempel et potensielt mer konfliktfylt eller ekskluderende landskap i Romolslia enn det beboerne ga uttrykk for. Landskapet er slik ikke en (uskyldig) scene hvor vi lever våre liv, eller bare en materialisering (resultat) av hva vi gjør for å skape oss et hjem fylt med mening. Landskapet er både en materiell virkelighet produsert av de sosiale relasjonene og praksisene som former det, og en materiell forutsetning for hva vi kan gjøre i landskapet og hvordan vi forstår det: «both a work» [and] something that *does* work» (Mitchell 2000:94, se også Mitchell 2003b og Mels og Setten 2007).

Med utgangspunkt i Young (2000) sin nytolkning av de positive verdiene ved hjem i humanistisk geografi, er det videre sentralt å påpeke at landskap og hjem må forstås som en kontinuerlig prosess som er gjenskapende og nyskapende på samme tid. Et godt eksempel på dette, som samtidig trekker inn den sosiale dimensjonen som til en viss grad var fraværende i humanistisk geografi, er Jessicas initiativ til sommerfest for beboerne i høyblokkene. Ideen og rammene for det sosiale arrangementet er forholdsvis nytt, men selve måten å organisere og legge til rette for sosialt samvær hvor alle i utgangspunktet er velkomne bygger på etablerte tradisjoner i borettslaget. Også de mange historiene om å flytte innad i Romolslia etter hvert som livssituasjonen endrer seg, eller Lars og John sine beskrivelser av hvordan de bygde terrassene sine slik at de kunne sitte ute og nyte sola, har dette elementet i seg. Hjemskapende praksiser kan slik knyttes til kontinuitet og være motivert av endring (til noe bedre) på samme tid.

Dette poenget er videre relevant for å møte oppfatningen av drabantbylandskapet som et «brudd» med kontinuitet og historie, og dermed som identitetsløst landskap (se også 8.1). En forståelse av at historie og kontinuitet ligger der som (visuelle) egenskaper ved det fysiske landskapet, gjør det veldig sårbart for endring. Beboerne i Romolslia demonstrerer derimot hvordan kontinuitet både ligger i det de gjør når de er hjemme, for eksempel regelmessige lufteturer med hunden (Hans) og i handlinger som er motivert av endring for å skape seg et (bedre) hjem. Som både mål og middel for å realisere hva beboerne forstår som «et godt hjem», uttrykker beboerne et «levd» forhold til landskap og hjem, hvor kontinuitet og endring kan forstås som to sider av samme prosess (se også Rørtveit og Setten kommende). Kontinuitet ligger også i sosiale relasjoner, slik Gullestad (1979) argumenterte for. John forteller at han kjenner mange som har vokst opp i Romolslia og som har flyttet tilbake som voksne:

«Jeg kjenner mange som har kommet tilbake igjen. Og så er det mange som har bodd her alltid liksom. Jeg har jo naboer her som har bodd her siden det var nytt liksom. Og det er mange av dem. Jeg husker dem fra jeg var barn. Og nå er det jeg som er blitt voksen og dem har blitt gamlinger.»

I kapittel 3 diskuterte jeg med referanse til det som ofte forstås som en særlig nordisk landskapsgeografi noen fallgruver ved å forstå og definere landskap som definerte territorium, og ved en dualistisk forståelse av landskap som enten «levd» virkelighet eller som symboler og «tekster» (se 3.4. Se f.eks. Benediktsson 2007, 2008, Setten og Brown 2013). Både fortellingene fra Romolslia og den boligfaglige debatten om drabantbyen viser at landskap ikke kan forstås utelukkende som definerte territorier alene, eller som enten symbolsk mening eller «levd» virkelighet. For eksempel bidro både drabantbykritikken og kampen for bevaring av de «historiske» bylandskapene på 1970-tallet ikke bare til å befeste noen symbolske motsetninger mellom drabantbyen og den «tradisjonelle» byen, det fikk også konsekvenser i det materielle landskapet. Mels og Setten (2007) påpeker videre at hva landskap *gjør* også er avhengig av hvordan vi definerer og forstår landskap, slik jeg for eksempel har vist hvordan drabantbylandskapet stigmatiseres som dårlige bomiljø fordi den faglige debatten i stor grad tar utgangspunkt i en morfologisk forståelse av landskapet.

Den dominerende negative symbolske betydningen som henger ved drabantbyene griper inn i beboerne i Romolslia sine fortellinger som levd erfaring og virkelighet. Som jeg argumenterte for i kapittel 4, synliggjør en husbiografisk tilnærming til drabantbylandskapet som hjem beboerne i drabantbyen som aktive meningsprodusenter i eget liv og som del av samfunnet, og dermed hvordan drabantbylandskapet erfares og «leves» i spenningen mellom hjem som idé og ideal og hjem som erfart virkelighet. Empirien fra Romolslia viser således hvordan den dominerende fortellingen om drabantbyen som feilslått planlegging og som dårlige bomiljø på svært ulike måter aktiviseres i beboerne sine fortellinger om landskap og hjem. John for eksempel, påpeker at han ikke «bryr seg så mye om det», men snarere synes det er «kult» å bo i et av boligområdene som har lavest status i Trondheim by. John forteller imidlertid også at han ikke alltid har følt det sånn og at han som ungdom flyttet til Singsaker som er en mer «akseptert» bydel, og at han i hvertfall ikke skulle flytte til et borettslag fordi det ble assosiert med «ghetto». For Ingrid har de negative assosiasjonene som henger ved Romolslia virket direkte forstyrrende på hennes følelse av hjem. Som jeg har argumentert for tidligere må dermed den dominerende symbolske betydningen av drabantbylandskapet forstås som å ha *agency*, fordi den griper direkte inn i beboernes «levde» erfaring.

I forrige kapittel (se 7.2) viste jeg hvordan landskap og hus som symboler og identitetsmarkører ikke bare handler om hvordan beboere opplever møtet med fordommene «utenfra». Også innad i Romolslia har symbolske betydninger som henger ved ulike typer hus såkalt *agency* og virker derfor potensielt forskjellsfremmende. For eksempel slik Jan beskriver følelsen han får av «oss» mot «de andre» på generalforsamlingene og at høyblokkene er «lavstatus» i Romolslia, eller slik John sier at han overhode ikke kunne bo i høyblokkene fordi fordommene mot hvilke folk en tror det er som bor der fremdeles henger igjen. Mange pekte også på hvordan høyblokkene rent visuelt «ødela» uttrykket til Romolslia. Dette er en god indikasjon på at også det visuelle landskapet er viktig å forstå, ikke bare som opplevelser og erfaring som del av hjemproduserende praksiser, men også som uttrykk for moralske vurderinger i landskapet. Gullestad (2001 [1984]) viser til den glidende overgangen mellom samtaler rundt hjemmets materialitet som «stygt» eller «pent» og sentrale verdier ved hjem som for eksempel personlighet, gjestfrihet og orden (se 5.3), og peker på at moralske forestillinger om hva som er et godt hjem ofte forenes med et estetisk uttrykk. De vekslende boligfaglige vurderingene av den «gode boligen» er nettopp et eksempel på akkurat dette. I Romolslia demonstrerer Marit Gullestads poeng når hun setter hjemmets atmosfære og uttrykk i sammenheng med moralske verdier som antimaterialisme, eller Elina når hun sier at poenget med oppussing ikke bare er å få det fint, men at det skal være lett å ta imot gjester. Moralske vurderinger knytter på denne måten hjemproduserende praksiser sammen med et visuelt uttrykk. Også Tuan (1979, 1989) påpeker hvor vanskelig det er å skille moralske og estetiske vurderinger av steder fra hverandre (se 3.2). Om en skal følge Gullestad og Tuan, får sammenblandingen mellom høyblokkenes lave status og estetiske uttrykk en kraftfull virkning. Med dette er det på tide å samle trådene i avhandlingen.

9. Drabantbylandskapet som hjem i spennet mellom boligfaglige idealer og levde landskap

Jeg startet denne avhandlingen med å påpeke at det mangler en god forståelse av de norske drabantbyene som landskap og hjem fordi de dominerende boligfaglige debattene om drabantbyen i større grad fokuserer på morfologi, og altså på drabantbyen som form og visuelt uttrykk, enn på drabantbyen som «levd». Problemstillingene tar derfor utgangspunkt i at det er et behov for å analysere drabantbyen fra et beboerperspektiv. Ved hjelp av landskap og hjem som analytiske begrep, har jeg undersøkt følgende tre spørsmål:

- 1) På hvilke måter har boligfaglige idealer om «den gode boligen» lagt premissene for forståelsen av drabantbylandskapet som hjem?

Drabantbyene er i dag av de mest kritiserte boligområdene vi har i Norge. Årsakene til drabantbyenes negative utvikling på levekårsstatistikken og generelt dårlige omdømme, forklares gjerne med utgangspunkt i en fysisk form og et visuelt uttrykk som lite attraktive og dårlig planlagte. I avhandlingen drøfter jeg hvordan et boligfaglig morfologisk blikk på drabantbyen reproducerer en drabantbykritikk som i svært liten grad bygger på beboernes egne erfaringer. Gjennom en analyse av drabantbykritikken, blir det videre tydelig hvordan vernedebattene rundt de saneringstruede bylandskapene på 1970-tallet både nærer kritikken av drabantbyene, og bidro til å stemple dem som «stedløse» og «kalde» landskap uten tradisjon og historie. Drabantbyen ble fremstilt som den «tradisjonelle» byens motsetning, som et «brudd» med historien og som eksempel på «planlegging ovenfra» hvor de «menneskelige dimensjonene» og «liv mellom husene» mangler. Fokuset som kom på 1980- og 90-tallet på å styrke de estetiske og historiske kvalitetene i bylandskapene, i tillegg til fortetting som strategi for en bedre og mer bærekraftig byutvikling, synes å ha styrket de negative oppfatningene om drabantbyen, og den «tradisjonelle» byen som ideal. Motsetningene mellom den «tradisjonelle» byen som ideal og drabantbyen som feilslått planlegging legger i dag sterke føringer for boligfaglige debatter om hvilke kvaliteter de ulike bylandskapene har som hjem, og hvordan byene bør utvikle seg videre.

Ved at forståelsen av drabantbyens kvaliteter i så stor grad knyttes til morfologi, reproduseres altså de allerede gjeldende idealene om «den gode boligen» og drabantbyens negative symbolikk, fremfor å bygge på beboernes egne erfaringer og opplevelser. Dette morfologiske blikket er også en maktposisjon, både fordi det representerer et faglig ståsted og fordi

drabantbyen bedømmes som feilslått planlegging med utgangspunkt i landskapets form og visuelle uttrykk. Dermed marginaliseres beboernes vurderinger av drabantbylandskapets kvaliteter som hjem i dagens boligfaglige debatter, for eksempel knyttet til de nå pågående områdeløftene i drabantbyer i de tre største norske byene Oslo, Bergen og Trondheim.

2) Hvilke fortellinger om landskap og hjem kommer til uttrykk i drabantbyen Romolslia i Trondheim?

Fortellingene om landskap og hjem fra Romolslia handler om hva drabantbyen tilbyr, fremfor hva den mangler. Jeg har identifisert tre fellesnevnerer som går igjen i empirien. For det første handler fortellingene om hvordan beboerne definerer et «godt hjem» og hva det er som gjør at de føler seg hjemme der. Fremfor en statisk forståelse av drabantbyen som dårlig planlagt, gir beboerne her uttrykk for et prosessuelt og «levd» forhold til landskap og hjem hvor de fysiske omgivelsene (hus og landskap) aktivt bearbeides og forbedres, og som gjennom levd liv rommer følelser og opplevelser. Beboerne fremhever videre Romolslia som et sted hvor et «godt hjem» kan realiseres, med en morfologi som muliggjør et nært og trygt sosialt nettverk og aktivitet ute. Fortellingene fra Romolslia handler derfor for det andre om drabantbylandskapet som «genialt planlagt». Beboerne legger her vekt på hvordan åpenheten i bebyggelsesplanen gir «lys og luft» mellom husene, trygge og gode lekeområder og fine turområder. Romolslia oppleves derfor som «nært men ikke så tett», hvor de kan ha venner og familie i umiddelbar nærhet samtidig som at de ikke føler at de bor «oppå» hverandre. Bebyggelsesplanen med den varierte boligsammensetningen legger videre til rette for at folk kan flytte innad i drabantbyen ettersom livssituasjonen endres. For det tredje handler fortellingene fra Romolslia om hvordan hus og hjem som symboler og identitetsmarkører på ulike måter aktiviseres i beboernes fortellinger om landskap og hjem. Romolslias dårlige rykte og lave status var noe som beboerne aktivt forholdt seg til, både i hvordan de så Romolslia i forhold til andre bydeler i Trondheim og hvordan de så sitt eget hjem i forhold til andres. Også innad i Romolslia har de ulike husene ulik symbolsk status som virker potensielt forskjellsfremmende. Til sist viser jeg til tre fortellinger som på ulike måter handler om ambivalente følelser knyttet til Romolslia som landskap og hjem. Ingen av disse fortellingene kan imidlertid støtte opp om den sterke oppfatningen som finnes i boligfaglige miljø, om drabantbyene som dårlige planlagte bomiljø.

3) På hvilke måter kan landskap og hjem kaste lys over drabantbyen som «levd»?

En problematisering og drøfting av hvordan boligfaglige idéer og debatter om den gode boligen har lagt premissene for forståelsen av drabantbylandskapet som hjem, sett i forhold til et beboerperspektiv, har altså vært et analytisk utgangspunkt i avhandlingen. Jeg har argumentert for hvordan avstanden mellom den boligfaglige forståelsen av drabantbyen og beboerne i Romolslia sine fortellinger om landskap og hjem kan analyseres med utgangspunkt i ulike tilnærminger til drabantbylandskapet. En morfologisk «lesning» av drabantbylandskapet vil således aldri evne å fange opp hvilke kvaliteter drabantbyen har som hjem for beboerne.

Humanistisk geografi kan sees som en filosofisk parallell til den mer anvendte drabantbykritikken. For eksempel kritiserte humanistiske geografer såkalte moderne landskap for å ikke muliggjøre hjem. Til forskjell fra den norske drabantbykritikken, er imidlertid humanistisk geografi sterkt omdiskutert. Ved å ta opp igjen faglige debatter knyttet til landskap og hjem fra 1970-tallet, bidrar avhandlingen således med å gi en kritisk diskusjon av drabantbykritikken og dermed også med å løse opp i dominerende forestillinger om drabantbyen i dag. Ved å ta opp igjen faglige debatter av og om humanistiske geografer demonstrerer jeg således også relevansen av hjem for forståelsen av drabantbylandskapet spesielt, og for landskapsfeltet generelt. Humanistene analyserte hjem med referanse til landskap og steder, og fremhevet hvordan den materielle dimensjonen ved landskap og hjem virker støttende for både vår personlige og kollektive historie og følelse av å tilhøre et sted. Dermed er landskap sårbare for endringer, slik for eksempel kritikken av den storstilte utbyggingen av drabantbyene nettopp viser. Drabantbyene forstått som «brudd» med kontinuitet og historie, bygger likevel på en forståelse av at mening og hjem ligger som egenskaper i det fysiske landskapet i seg selv. En nytolkning av humanistisk geografi viser derimot at hjemproduserende praksiser både er gjenskapende og nyskapende på samme tid. Beboerne i Romolslia sine fortellinger om landskap og hjem viser dermed hvordan kontinuitet knyttes til sosiale relasjoner, og ligger både i det de gjør når de er hjemme og det de gjør for å skape seg et (bedre) hjem. Som både mål og middel for å realisere «et godt hjem» uttrykker beboerne derfor et «levd» forhold til landskap og hjem hvor endring og kontinuitet kan forstås som to sider av samme prosess. Landskap og hjem som omsorgsfelter kan knyttes til hjemproduserende praksiser fordi det er selve handlingen som er det sentrale meningsskapende elementet. Omsorgsfelter er et begrep som egner seg til å beskrive hvordan vi kan få positive assosiasjoner, omsorg og et eierforhold til landskap vi nødvendigvis ikke

har et juridisk (ene)eierskap til. Begrepet er interessant også som et utgangspunkt for å forstå dynamikken mellom beboerne i et landskap som Romolslia.

Med husbiografien som metodisk og analytisk grep i avhandlingen viser beboerne i Romolslia sine fortellinger om landskap og hjem videre hvordan den symbolske og negative fortellingen om drabantbyen som hjemløs og feilslått planlegging griper direkte inn i beboerne som «levd» virkelighet og erfaring. Dette viser noen utfordringer ved en for streng dualistisk forståelse mellom landskap forstått som «tekster» og symbolsk betydning, og landskap som «levd» erfaring knyttet til praksis. Landskapets symbolske betydning kan være en aktør i seg selv, og på ulike måter få konsekvenser for det «levde», materielle landskapet. En problematisering av tilhørighet og hjem viser dermed hvordan landskap må sees som relasjonelt, ikke bare i forhold til hvordan mennesker produserer og gjør landskap et sted, men også i forhold til hvordan mennesker produserer og gjør landskap andre steder. Videre viser fortellingene om landskap og hjem fra Romolslia hvordan hus som symboler og identitetsmarkører også gjøres gjeldende blant beboere innad i drabantbyen. Landskapet mobiliseres videre som visuell erfaring og opplevelse i beboernes beskrivelser av øyeblikk og steder som de setter spesielt pris på og hvor de føler seg hjemme. Landskapet som visuell opplevelse og symbolsk betydning kan slik ikke bare knyttes til blikket «utenfra».

Dermed viser fortellingene om landskap og hjem fra Romolslia hvor vanskelig det er å bedømme hvilke kvaliteter et landskap har som hjem basert på visuelle og morfologiske mål, som for eksempel hva drabantbyen forstås å mangle av kvaliteter sammenlignet med den «tradisjonelle» byen. For eksempel vil en morfologisk lesning av landskapet i Romolslia aldri kunne føre til en forståelse for hvilke sosiale møteplasser som finnes her, eller hvordan uteområdene mellom husene brukes og vurderes av beboerne. En morfologisk «lesning» av drabantbylandskapet vil heller ikke kunne si noe om hvordan beboerne aktivt skaper seg et hjem her. Samtidig demonstrerer empirien fra Romolslia hvor lite relevant en sammenligning av kvalitetene i drabantbylandskapet og den «tradisjonelle» byen kan være. Ingen av beboerne i Romolslia viste til en mer tett og urban bystruktur som noe de ønsket seg, heller ikke savnet de kaféer eller «parker». Som Gullestad (1996a) påpeker nødvendigheten av å forstå menneskers livsformer og forståelsesmåter på egne premisser (se 4.4), vil jeg derfor argumentere for nødvendigheten av å forstå drabantbylandskapet som hjem på egne premisser og ikke i forhold til andre landskap som ligger nærmere et slags ideal.

9.2 Avsluttende refleksjoner

«... the landscape is not innocent. Its role in mediating social and cultural reproduction works through its ability to stand for something: norms, values, fears, and so on. Through our ability to read landscapes, those very norms, values, and fears are perpetuated, reproduced, or challenged. This power of landscape makes it inescapably normative.»

Schein 2003:203

Jeg startet denne avhandlingen med å stille spørsmålet: «Hvordan muliggjør moderne landskap hjem», et spørsmål som forfulgte meg i arbeidet med drabantbyen som landskap og hjem. I kjølevannet av dette spørsmålet leste jeg Heideggers (2001a) essay, *Poetically man dwells*, muligens noe motvillig slik det går frem av både utdraget av feltdagboken innledningsvis og parallelogram I og II. Motviljen skyldes delvis en irritasjon over hvordan drabantbylandskapet syntes å være misforstått som et sted hvor mennesker kan leve et godt, skapende liv. Terminologi som i lang tid har heftet ved drabantbyene, som «bomaskiner» og «masseproduksjon», fryser dem ikke bare fast til oppfatningen om fremmedgjørende og kalde landskap. Drabantbyene fremstår som steder uten mening, fremtid og særegen verdi. Som konsekvens av dette forsvinner beboerne som aktive skapere av eget hjem og bomiljø.

Nettopp det å se beboerne som aktive skapere av eget hjem og bomiljø, er et steg mot en mer nyansert forståelse av drabantbylandskapet. Dermed ønsker jeg ikke å påstå at alt er såre vel i de norske drabantbyene, og at vi som fagfolk ikke trenger å gjøre noe for å bedre levekårene for beboerne der. Tvert om mener jeg den innsatsen som nå gjøres i de mange områdeløftene i drabantbyene er en viktig innsats. Samtidig vil jeg påstå at kritikken av drabantbyenes morfologi fremstår som både overdreven, kontekstløs og forskjellsfremmende. Jeg vil derfor advare mot å trekke for bastante konklusjoner knyttet til levekårsproblematikk og et boligområdes fysiske utforming. Ved å ta utgangspunkt i hvilke oppfatninger om drabantbyen som dominerer i faglige debatter, tar jeg imidlertid tak i en generalisering. Også det boligfaglige feltet er mangfoldig og i stadig bevegelse. For eksempel vil bykommunenes arbeid med områdeløftsatsingene i drabantbyene i seg selv bidra til meningsdannelsen innad i fagmiljøene. Da medvirkning og lokal forankring i så stor grad spiller en sentral rolle i satsingene, vil denne meningsdannelsen nødvendigvis foregå i større grad enn tidligere i møte mellom fagfolk og beboere. På samme måte som mitt møte med Romolslia satte mine egne forståelser om et «godt hjem» på prøve (jf. parallelogram I, II og III), har jeg erfart en

dreining i hvordan drabantbyene omtales fra den første store konferansen om Groruddalssatsingen i 2011 (Oslo kommune, IMDI og Husbanken 22.-23.3.2011) til den andre store konferansen i 2014 (Oslo kommune og Husbanken 25.-26.3.2014). På den siste konferansen møtte jeg ikke like bastante holdninger om hvorfor drabantbyene var dårlige bomiljø som på den første. Med tanke på hvor sterkt et normerende blick drabantbyene er blitt utsatt for fra de boligfaglige miljøene, vil en større forståelse for de mulighetene og kvalitetene som finnes i drabantbyen være et viktig skritt i seg selv for å øke drabantbyens omdømme. Den såkalte «tradisjonelle» byen som ideal står likevel fremdeles støtt i fagmiljøene, og troen på at en tett og flerfunksjonell by både skaper en mer bærekraftig byutvikling og bedre bomiljø er fremdeles stor. Så sterk synes koblingene mellom den fysiske utformingen av ulike typer bylandskap og egenskaper som «bærekraftighet», «møteplasser», «gode uterom» og «bomiljø» å være, at det er grunn til å advare mot å glemme hva Gjesdal Christensen (1982) allerede på begynnelsen av 1980-tallet etterlyste blant byplanleggerne – nemlig en forståelse av bylandskapet «nedenfra» som hjem.

Referanser

- Adams, P. C., S. Hoelscher og K. E. Till 2001. Place in Context. Rethinking Humanist Geographies. Adams, P. C., S. Hoelscher og K. E. Till. *Textures of Place. Exploring Humanist Geographies*, xiii-xxxiii. University of Minnesota Press, Minneapolis og London.
- Adresseavisen 2008. Forside. *Adresseavisen* 24.10.2008.
- Aftenposten 1975a. Drabantbytragedien. Leder. *Aftenposten* 16.8.1975, 4
- Aftenposten 1975b. Slett bypolitikk. Leder. *Aftenposten* 20.8.1975, 4.
- Aftenposten 1977. Nervøse lidelser hyppigst i nye drabant-byer. *Aftenposten* 24.6.1977, 4.
- Aftenposten 1979. Å vokse opp i en drabantby er mindreverdigg! *Aftenposten* 17.10.1979, 19.
- Aftenposten Aften 1997. Forside. *Aftenposten Aften*, 26.3.1997.
- Aitken, S. C. 2005. Textual analysis: reading culture and context. Flowerdew, R. og D. Martin (red.). *Methods in Human Geography. A guide for students doing a research project*, 233-249 Pearson Prentice Hall, London – New York.
- Alghasi, S., E. Eide og T. H. Eriksen (red.) 2012. *Den globale drabantbyen. Groruddalen og det nye Norge*. Cappelen Damm AS, Oslo.
- Anderson, J. 2004. Talking Whilst Walking: A Geographical Archaeology of Knowledge. *Area*, 36, 3, 259-261.
- Annaniassen, E. 1991. *Hvor nr. 13 ikke er... Boligsamvirkets historie i Norge*. Bind 1. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Annaniassen, E. 1996. *Nå bygger vi den nye tid. Boligsamvirkets historie i Norge*. Bind 2. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Appadurai, A. (red.) 1986. *The social life of things. Commodities in cultural perspective*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Arbeideravisa 1977a. Romolslia har havnet i en økonomisk hengemyr. *Arbeideravisa*, 10.2.1977, 22.
- Arbeideravisa 1977b. Romolslia-beboere lider følbare tap ved konkurs. *Arbeideravisa*, 11.2.1977, 7.
- Arthurson, K. 2001. Achieving Social Justice in Estate Regeneration: The impact of Physical Image Construction. *Housing Studies*, 16, 6, 807-826.
- Aspen, J. (red.) 2005. *By og byliv i endring. Studier av byrom og handlingsrom i Oslo*. Scandinavian Academic Press/Spartacus forlag, Oslo.
- Aspen, J. 2007. Funksjonalisme som byplanideologi. *Fremtid for fortiden*, 3/4, 14-24.
- Atkins, P., I. Simmons and B. Roberts 1998. Methaphors and meanings in modern landscapes. Reading the landscape. *People, Land & Time. An historical introduction to the relations between landscape, culture and environment*, 219-230. Arnold, London.

- Baas, H., B. Groenwoudt og E. Raap 2011. The Dutch Approach. Public Participation and the Role of NGO's and Local Authorities in the Protection, Management and Development of Cultural Landscapes in the Netherlands. Jones, M. og M. Stenseke (red.). *The European Landscape Convention. Challenges of Participation*, 45-66. Landscape Series vol. 13. Springer, Dordrecht, London, New York.
- Barlindhaug, R. (red.). 2005. *Storbyens boligmarked. Drivkrefter, rammebetingelser og handlingsvalg*. Scandinavian Academic Press/Spartacus forlag, Oslo.
- Barnes, T. og J. S. Duncan 1992. Introduction. Writing Worlds. Barnes, T. og J. S. Duncan (red.). *Writing Worlds. Discourse, text and methaphor in the representation of landscape*, 1-17. Routledge, London og New York.
- Barstad, A. 1997. *Store byer, liten velferd? Om segregasjon og ulikhet i norske storbyer*. Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Barstad, A. 2003. Levekår i storbyene: Noen bydeler er særlig utsatte. *Samfunnsspeilet*, 2, 44-52.
- Barstad, A. og M. I. Kirkeberg 2003. *Levekår og ulikhet i storby. Utredninger til Storbymeldingen, del 2*. Notater 2003/34. Statistisk Sentralbyrå, Oslo.
- Barthes, R. 1975. *Mytologier*. 3. utg. 1999. Gyldendal Oslo.
- Benediktsson, K. 2007. Scenophobia, Geography and the Aesthetic Politics of Landscape. *Geografiska Annaler B*, 89, 3, 203-217.
- Benediktsson, K. 2008. The good, the bad and the scenic. *Geografiska Annaler B*, 90, 1, 83-84.
- Berg, N. 2002. Kjønn, livsløp, sted og entreprenørskap – en teoretisk diskusjon. Berg, N. og L. Foss (red.). *Entreprenørskap. Kjønn, livsløp og sted*, 26-54. Abstrakt forlag, Oslo.
- Bergen kommune 1997. *Livet mellom fjellene. Levekår og nærmiljø i Bergen*. Rapport 2 fra levekårsundersøkelsen i Bergen, Bergen kommune.
- Billinge, M., D. Gregory og R. L. Martin (red.) 1984. *Recollections of a revolution: geography as spatial science*. Macmillan, London.
- Bing, M. 2002. 'En funkende ny leilighet'. Boskikk i drabantbyene. *Fremtid for fortiden*, 3/4, 96-103.
- Bjørnsen, B. 2007. *Hele folket i hus. OBOS 1929-1970*. Gaidaros/OBOS, OSLO.
- Bjørnsen, B. og A.-K. Kronborg. 2009. *Hele folket i hus. OBOS 1970-2009*. Gaidaros/OBOS, OSLO.
- Bjørnseth, B. 1974. Folkets verneinstinkt våkner – når våkner de folkevalgte. *Trebyer i Norden*, 1-10. Foreningen til Norske fortidsminnesmerkers bevaring. Grøndal & Søn, Oslo
- Blomfelt, I., T. Gammelsrud og R. Vesje 1975. Et miljø som innbyr til passivitet, hærverk og nederlag. *Sinnets Helse*, 5, 16-20.
- Blomley, N. K. 2004. *Unsettling the city. Urban land and the politics of property*. Routledge, New York.

- Blunt, A. 1999. Imperial geographies of home: British domesticity in India, 1886-1925. *Transactions of the Institute of British Geographers* 24, 421-440.
- Blunt, A. 2003. Geography and the Humanities Tradition. Holloway, S. L., S. P. Rice og G. Valentine (red.). *Key Concepts in Geography*, 73-91. Sage Publications, London, Thousand Oaks og New Dehli.
- Blunt, A. 2005. Cultural geography: cultural geographies of home. *Progress in Human Geography*, 29, 4, 505-515.
- Blunt, A. 2008. The 'skyscraper settlement': home and residence at Christodora House. *Environment and Planning A*, 40, 3, 550-571.
- Blunt, A. og R. Dowling 2006. *Home*. Routledge, London og New York.
- Blunt, A. og C. McEwan (red.). 2002. *Postcolonial Geographies*. Continuum, London.
- Blunt, A. og A. Varley 2004. Introduction. Geographies of home. *Cultural Geographies*, 11, 3-6.
- Bonnett, A. 1999. *White Identities*. Prentice Hall, Harlow.
- Brantenberg, T. 1996. *Sosial boligbygging i Norge 1740-1990. Fra arbeiderbolig til husbankhus*. Ad Notam Gyldendal/ Den Norske Stats Husbank, Oslo.
- Brantenberg, T. 1997. Byboligen. *Byggekunst*, 3, 18-25.
- Brantenberg, T. 2002. *Hus i hage. Privatliv og felleskap i små og store boligområder*. Arkitekturforlaget/Den Norske Stats Husbank, Oslo.
- Brattbakk, I. 1999. *Bakklandet – en bydel i forandring*. Hovedoppgave. Geografisk institutt, NTNU, Trondheim.
- Brattbakk, I., S. Jørgensen og B. Dale 2000. *Stabilitet og endring? Levekårsutvikling i Trondheims boomårder på 1990-tallet*. Trondheim kommune og Geografisk institutt, NTNU, Trondheim.
- Brattbakk, I. og E. Dyb 2001. *Byfornyelsen i Oslo 1998-2000: Evaluering av de nye virkemidlene*. Prosjektrapport 310-2001. BYGGFORSK Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Brattbakk, I. og T. Hansen 2004. Post-war large housing estates in Norway – well-kept residential areas still stigmatised? *Journal of Housing and the Built Environment* 19, 311-322.
- Brattbakk, I., I. Brevik, J. Guttu, P. Ø. Lund, M. E. Ruud og L. Schmidt 2006. *Tiltak i tide. Muligheter og utfordringer for Groruddalen*. NIBR notat 2006:126, Oslo.
- Brekke, N. G., P. J. Nordhagen og S. S. Lexau 2003. *Norsk arkitekturhistorie. Frå steinalder og bronsealder til det 21. hundreåret*. Det norske samlaget, Oslo.
- Brochmann, O. 1948. *Mennesker og boliger. Familieundersøkelsens resultater*. Oslo Byes Vels boligundersøkelser, bind II. Cappelens forlag, Oslo.
- Brochmann, O. 2003 [1979]. *Bygget i Norge. En arkitekturhistorisk beretning, bind 2*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Brofoss, H. K. og A. Barstad 2006. *Internasjonale erfaringer med områderettede tiltak i storbyer. En litteraturstudie*. Notater 2006/56. Statistisk sentralbyrå, Oslo.

Brook, I. 2003. Making Here Like There: Place Attachment, Displacement and the Urge to Garden. *Ethics, Place and Environment*, 6, 3, 227-234.

Browning, C. E. og B. Borowiecki (red.) 1982. *Conversations with Geographers: Career Pathways and Research styles*. Studies in Geography, no. 16. University of California Press, Chapel Hill.

Brun, C. og G. Setten 2013. Om hus, hjem og sted. Brun, C. og G. Setten (red.). *Hus, hjem og sted. Geografiske perspektiver på vår samtid*, 9-21. Akademika forlag, Trondheim.

Bull, G., T. Hansen og R. Haug 1971. *Å bo i drabantby, Ammerud II*. Rapport 66, Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.

Bunkše, E. V. 2004. *Geography and the Art of Life*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.

Buttimer, A. 1976. Grasping the Dynamism of Lifeworld. *Annals of the Association of American Geographers*, 66, 2, 277-292.

Buttimer, A. og D. Seamon (red.) 1980. *The Human Experience of Space and Place*. Croom Helm, London.

Buttimer, A. og T. Hägerstrand (red.). 1988. *Geographers of Norden: Reflections of Career Experiences*. Lund University Press, Lund.

Chamberlayne, P., J. Bornat og T. Wengraf 2000. *The Turn to Biographical Methods in Social Science*. Routledge, London og New York.

Christensen, A. L. 1995. *Den norske byggeskikken. Hus og bolig på landsbygda fra middelalder til vår egen tid*. Pax Forlag A/S, Oslo.

Christensen, A. L. 2002. Drabantbyen 50 år. *Fremtid for fortiden*, 3/4, 1.

Christensen, A. L. 2007. Innledning. Om funksjonalismen, modernisme og modernitet. *Fremtid for fortiden*, 3/4, 2-13.

Christensen, A. L. 2010. Historien om en bygård. Om arkitektur, kulturminnevern og den gode smak. *Tidsskrift for kulturforskning*, 9, 3, 19-36.

Christensen, A. L. G. 1974. Livet i og mellom husene. Trebyer i Norden. Foreningen til norske Fortidsminnesmerkers Bevaring. Christensen, A. L. G. 1991. *Livet i og mellom husene. Utvalgte artikler om livsform og bymiljø*, 18-33. Universitetsforlaget, Oslo.

Christensen, A. L. G. 1982. Hvordan vi ser virkeligheten: Ovenfra og nedenfra. Rapport fra seminar om 'Byfornyelse sett nedenfra'. Christensen, A. L. G. 1991. *Livet i og mellom husene. Utvalgte artikler om livsform og bymiljø*, 188-203. Universitetsforlaget, Oslo.

Christensen, A. L. G. 1991. *Livet i og mellom husene. Utvalgte artikler om livsform og bymiljø*. Universitetsforlaget, Oslo.

Cloke, P., C. Philo og D. Sadler. 1991. *Approaching Human Geography. An Introduction to Contemporary Debates*. Paul Chapman Publishing Ltd., London.

- Cloke, P. og O. Jones 2001. Dwelling, place and landscape: an orchard in Somerset. *Environment and Planning A*, 33, 649-666.
- Collins, P. H. 1991. *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. Routledge, London og New York.
- Collins, P. H. 2004 [1986]. Learning from the Outsider Within: The Sociological Significance of Black Feminist Thought. Harding, S. (red.). *The Feminist Standpoint Theory Reader. Intellectual and Political Controversies*, 103-126. Routledge, London og New York.
- Cook, I. 2006. Geographies of food: following. *Progress in Human Geography*, 30, 5, 655-666.
- Cook, I. og M. Harrison 2007. Follow the Thing: 'West Indian Hot Pepper Sauce'. *Space and Culture*, 10, 1, 40-63.
- Cosgrove, D. 1985. Prospect, Perspective and the Evolution of the Landscape Idea. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, 10, 1, 45-62.
- Cosgrove, D. 1998a [1984]. *Social Formation and the Symbolic Landscape*. University of Wisconsin Press, Madison.
- Cosgrove, D. 1998b. Cultural landscapes (including: Nash, C. Narratives and names: Irish landscape meanings, 73-76, and Doukellis, P. Mentalités, ideologies and modern Greek landscape management, 78-79). In Unwin, T. (red.). *A European Geography*, 65-81. Prentice Hall, Harlow.
- Cosgrove, D. og M. Domosh 1993. Author and Authority. Writing the new cultural geography. Duncan, J. og D. Ley (red.). *Place/Culture/Representation*, 25-38. Routledge, New York.
- Cosgrove, D. og P. Jackson 1987. New directions in cultural geography. *Area*, 19, 2, 95-101.
- Cresswell, T. 2003. Landscape and the obliteration of practice. Anderson, K., M. Domosh, S. Pile, og N. Thrift (red.). *Handbook of Cultural Geography*, 269-281. Sage Publications, London.
- Cullen, G. 1961. *Townscape*. Architectural Press, London.
- Czarniawska, B. 2004. *Narratives in Social Science Research*. Sage Publications, London.
- Dagbladet 2007. Her er det verst å bo i Oslo. Artikkel av Astrid Meland. *Dagbladet, magasinet* 1.4.2007.
- Dale, B. 1981. En klassifisering av boligområder. *Norsk Geografisk Tidsskrift/Norwegian Journal of Geography*, 35, 227-229.
- Dale, B. 1986. Urban Welfare Geography as a Basis for Community Studies and Urban Planning. Jones, M. (red.). *Welfare and Environment. Essays on the Tenth Anniversary of Geography*, 63-79. Universitetet i Trondheim. Tapir, Trondheim.
- Dale, B. 1992. Levekårsgeografien – en «motebølge» på retur? Jones, M. og W. Cramer (red.). *Levekår og planlegging. Festskrift til Asbjørn Aase 60 år*, 172-186. Tapir akademisk forlag, Trondheim.

Dale, B. og S. H. Jørgensen 1986. *Byens sosiale geografi. Om nærmiljø i byer*. Universitetsforlaget, Oslo.

Daniels, S. 1985. Arguments for a humanistic geography. Johnston, R. J. (red). *The Future of Geography*, 143-158. Methuen, London.

Daniels, S. 1993. *Fields of vision: landscape imagery and national identity in England and the United States*. Polity Press, Cambridge.

Daniels, S. og D. Cosgrove (red.) 1988a. *The iconography of landscape*. Cambridge University Press, Cambridge.

Daniels, S. og D. Cosgrove 1988b. Introduction: iconography and landscape. Daniels, S. og D. Cosgrove (red.). *The iconography of landscape*, 1-10. Cambridge University Press, Cambridge.

Dehs, J. 2003. *Skisser til en verdensorden. Arkitektur og fænomenologi*. Upublisert manus.

Domosh, M. 1989. A Method for Interpreting Landscape: A Case Study of the New York World Building. *Area*, 21, 4, 347-355.

Domosh, M. 1996. *Invented cities: the creation of landscape in nineteenth-century New York and Boston*. Yale University Press, New Haven og London.

Dovey, K. 1985. Home and Homelessness. Altman I. og C. M. Werner (red.). *Home environments*, 33-64. Plenum Press, New York og London.

Dowler, L., J. Carubia og B. Szczygiel 2005. Introduction. Dowler, L., J. Carubia og B. Szczygiel (red.). *Gender and Landscape: renegotiating morality and space*, 1-15. Routledge, London og New York.

Duncan, J. 1980. The Superorganic in American Cultural Geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 70, 2, 181-198.

Duncan, J. 1990. *The city as text: the politics of landscape interpretation in Kandyan Kingdom*. Cambridge University Press, Cambridge.

Duncan, J. S. og N. G. Duncan 2001. The Aestheticization of the Politics of Landscape Preservation. *Annals of the Association of American Geographers*, 91, 2, 387-409.

Duncan, J. S. og N. G. Duncan 2004. *Landscapes of Privilege. The Politics of the Aesthetic in an American Suburb*. Rutledge, New York og London.

Duncan, J. S. og D. Lambert 2004. Landscapes of home. Duncan, J. S., N. C. Johnson og R. H. Schein (red.). *A Companion to Cultural Geography*, 382-403. Blackwell Publishing Ltd., Oxford.

Duncan, J. og D. Ley (red.) 1993. *Place/Culture/Representantion*. Routledge, London og New York.

Duve, A.-M. 1975. Analfabeter i velferds-Norge. *Sinnets Helse*, 5, 13-15.

Easthope, H. 2004. A place called home. *Housing, Theory and Society*, 21, 3, 128-138.

- Eckbo, G. 2009 [1950]. *Landscape for living. With introduction by David S. Streatfield*. University of Massachusetts Press, New York.
- Egen Heim 1971. Forside. *Egen Heim*, 20, 4.
- Egen Heim 1973. Vitsetegning. *Egen Heim*, 22, 4, 13.
- Eliassen, G. 1940. Forord. Brockmann, O. *Gjenreisningen og det norske i vår byggeskikk*, 1-2. Utgitt av Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring i samarbeid med Norske Arkitekters Landsforbund. Grøndahl & Sønns Boktrykkeri, Oslo.
- Ellefsen, K. O. 2005. Studier av byens fysiske transformasjon. Oslos arkitektur i endring. Aspen, J. (red.). *By og byliv i endring. Studier av byrom og handlingsrom i Oslo*, 53-83. Scandinavian Academic Press, Oslo.
- Ellingsen, S. 1994. *Det mediaskapte drabantbybildet – sammenlignet med nærmiljø og sosial aktivitet på Bøler*. Hovedfagsoppgave i etnologi. Universitetet i Oslo.
- Elsaas, A. 1971. De tekniske etater og utbyggingen av Strinda i årene 1945-1964. Sjøholt, P. (red.). – *Og bygda ble by. Strindas historie 1945-1963*, 133-148. Strinda Bygdeboknemd/F. Bruns Bokhandels Forlag, Trondheim.
- Emerson, R. M., R. I. Fretz og L. L. Shaw 1995. *Writing Ethnographic Fieldnotes*. The University of Chicago Press, Chicago og London.
- Enrikin, J. N. 1976. Contemporary Humanism in Geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 66, 4, 651-643.
- Eriksen, T. H. og A. Høgmoen 2011. Et lite stykke anti-Norge. *Samtiden*, 1, 2011, 29-38.
- Eriksen, T. H. og V. Vestel 2012. Groruddalen, Alna og det nye Norge. Alghasi, S., E. Eide og T. H. Eriksen (red.). *Den globale drabantbyen. Groruddalen og det nye Norge*, 15-32. Cappelen Damm AS, Oslo.
- Evans, J. og P. Jones 2011. The Walking Interview: Methodology, Mobility and Place. *Applied Geography*, 31, 849-858.
- Finch, J. 2008. Three Men in a Boat: Biographies and Narrative in the Historic Landscape. *Landscape Research*, 33, 5, 511-530
- Fiskaa, H. 1996. Ein by i vekst og omforming. Planlegging og utvikling i Trondheim etter krigen. *Det moderne Trondheim*, 19-32. Årbok 1996. Trøndelag folkemuseum, Trondheim.
- Fossåskaret, E. 1997. Ustrukturerte intervjuer med få informanter gir i seg selv ikke noen kvalitativ undersøkelse. Fossåskaret, E., O. L. Fuglestad og T. H. Aase (red.). *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*, 11-45. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gakkestad, K. 2003. *Romsås – en stigmatisert bydel? En studie av territoriell stigmatisering. Medias rolle og konsekvenser for beboerne*. Hovedoppgave i samfunnsgeografi. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Garvey, P. 2005. Domestic Boundaries: Privacy, Visibility and the Norwegian Window. *Journal of Material Culture*, 10, 157-176.
- Geertz, C. 1993 [1973]. *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*. Fontana, London.

Gehl, I. 1970. *Bo-miljø*. SBI-rapport 71, Statens byggeforskningsinstitut/Teknisk Forlag, København.

Gehl, J. 1971. *Livet mellem husene*. Arkitektens forlag, København.

Germundsson, T. 2004. The landscape of Vittskövle estate – at the crossroads of feudalism and modernity. Palang, H. H. Sooväli, M. Antrop og G. Setten (red.). *European Rural Landscapes: Persistence and Change in a Globalising Environment*, 245-267. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.

Gold, J. R. 2000. Classics in human geography revisited. *Progress in Human Geography*, 24, 4, 613-619.

Gomez, G. M. 1998. *A Wetland Biography. Seasons on Louisiana's Chenier Plain*. The University of Texas Press, Austin USA.

Gosden, C. and Y. Marshall 1999. The cultural biography of objects. *World Archaeology*, 31 (2), 169-178.

Goss, J. 1988. The built environment and social theory: towards an architectural geography. *Professional Geographer*, 40, 4, 392-403.

Gould, P. og G. Olsen (red.). 1982. *A Search for Common Ground*. Pion, London.

Granum, K. 1981. *Lambertseter, Oslos første drabantby*. Magisteravhandling i etnologi. Institutt for folkelivsgransking, Universitetet i Oslo.

Gram-Hanssen, K. og C. Bech-Danielsen 2004. House, Home and Identity from a Consumption Perspective. *Housing, Theory and Society*, 21, 17-26.

Groth, P. 1997. Frameworks for Cultural Landscape Study. Groth, P. og W. Bressi (red.). *Understanding Ordinary Landscapes*, 1-21. Yale University Press, New Haven og London.

Grunnutnyttelseskomiteen 1962. *Grunnutnyttelse i Trondheimsområdet*. A. Holbæk & CO. A/S, Trondheim.

Grønli, K. M. 2004. *Bo i drabantby? Unge voksnes vurdering av drabantbyer som bosted*. Hovedoppgave i samfunnsgeografi. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Grønvold, U. 1993. Reperatørene kommer. *Byggekunst*, 75, 26-37.

Gubrium, J. F. and J. A. Holstein 1997. *The New Language of Qualitative Method*. Oxford University Press, New York – Oxford.

Gullestad, M. 1979. *Livet i en gammel bydel. Livsmiljø og bykultur på Verftet og en del av Nøstet*. Aschehoug, Oslo.

Gullestad, M. 1992. *The Art of Social Relations. Essays on Culture, Social Action and Everyday Life in Modern Norway*. Universitetsforlaget, Oslo.

Gullestad, M. 1996a. *Hverdagsfilosofier. Verdier, selvforståelser og samfunnssyn i det moderne Norge*. Universitetsforlaget, Oslo.

- Gullestad, M. 1996b. *Everyday Life Philosophers. Modernity, Morality and Autobiography in Norway*. Scandinavian University Press, Oslo, Stockholm, København, Boston.
- Gullestad, M. 2001 [1984]. *Kitchen-table society*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gunnarsjaa, A. 2006. *Norges arkitekturhistorie*. Abstrakt forlag, Oslo.
- Guttu, A. H. 2005. *Å bo i drabantby*. Preus museum, Oslo. <http://www.preusmuseum.no/foto/Fotonettverket/Ressurser/Publikasjoner/Artikkelserie/AA-bo-i-drabantby>, 24.9.2014.
- Guttu, J. 2001. Høyhuset i etterkrigstidens boligdebatt. *St. Hallvard* 1, 5-25.
- Guttu, J. 2002. Drabantbyen som skyteskive. *Fremtid for fortiden*, 3/4, 56-67.
- Guttu, J. 2003a. 'Den gode boligen'. *Fagfolks oppfatninger av bokkvalitet gjennom 50 år*. Doktorgradsavhandling, Arkitektthøgskolen i Oslo.
- Guttu, J. 2003b. Eneboligen – som ideal for folket og utfordring for fagfolket. *Tidsskrift for kulturforskning*, 2, 3, 23-40.
- Guttu, J. 2007. Visjonen om den gode boligen. *Fremtid for fortiden*, 3/4, 32-41.
- Gyldendals Fremmedordbok 1962*. Ved Bjarne Berulfsen. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Hagen, K., A. B. Djuve og P. Vogt 1994. *Oslo: den delte byen*. FAFO-rapport 161, Oslo.
- Hals, H. 1929. *Fra Christiania til Stor-Oslo. Et forslag til generalplan for Oslo*. Utarbeidet ved Oslo reguleringsvesen. Aschehoug & Co, Oslo.
- Hansen, F. og K. Simonsen 2004. *Geografiens videnskapsteori – en introducerende diskussion*. Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.
- Hansen, T. 1999. Etterkrigstidens drabantbyer – en vellykket eller mislykket del av den norske velferdspolitikken? *Tidsskrift for velferdsforskning*, 2, 4, 342-250.
- Hansen, T. 2006. Drabantbyen: den sosiale boligbyggingens feilslag? *Plan* 2, 4-11.
- Hansen, T. og I. Brattbakk 2005a. Drabantbyene – bedre enn sitt rykte? Barlindhaug, R. (red.) *Storbyens boligmarked – drivkrefter, rammebetingelser og handlingsvalg*, 33-66. Scandinavian Academic Press, Oslo.
- Hansen, T. og I. Brattbakk 2005b. *Endringsprosesser i norske drabantbyer*. Byggforsk skriftserie 6, 2005. Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Heidegger, M. 2001a. *Poetry, Language, Thought*. Harper Perennial Classics, New York.
- Heidegger, M. 2001b [1971]. Building, dwelling, thought. *Poetry, Language, Thought*, 143-159. Harper Perennial Classics, New York.
- Henderson, G. L. 2003. What (else) we talk about when we talk about landscape. For a Return to the Social Imagination. Wilson, C. og P. Groth (red.). *Everyday America. Cultural Landscape Studies after J. B. Jackson*, 178-218. University of California Press, Berkeley, Los Angeles og London.

- Herstad, S. J. 1971. Kommunalt styre og stell. Noen hovedlinjer i utviklingen fra 1945-1963. Sjøholt, P. (red.). – *Og bygda ble by. Strindas historie 1945-1963*, 123-132. Strinda Bygdeboknemnd/F. Bruns Bokhandels Forlag, Trondheim.
- Hitchings, R. 2003. People, plants and performance: on actor network theory and the material pleasures of the private garden. *Social and Cultural Geography*, 4, 99-113.
- Hjelmtveit, V., M. Unstad og S. Ytrehus 2000. *Ung i drabantby – foreldrekontroll og lokal tilhørighet*. Prosjektrapport 276-2000. Norges byggforskingsinstitutt, Oslo.
- Hoem, R. I. 2010. *Omgivelser som kulturpolitikk: om begrepet estetisk kvalitet i stortingsmeldingen Kultur i tiden*. Masteroppgave, Institutt for filosofi, idé og kunsthistorie og klassiske fag. Universitetet i Oslo, Oslo.
- Holdsworth, D. 1993. Revaluating the House. Duncan, J. og D. Ley (red.). *Place/Culture/Representation*, 95-109. Routledge, London og New York.
- Holt-Jensen, A. 1990. *Geografiens innhold og metoder*. 2. utgave. Universitetsforlaget, Oslo.
- Holt-Jensen, A. 1999. *Geography. History & Concepts. A students' Guide*. 3. utgave. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Dehli.
- Holt-Jensen, A. 2010. *Samfunnsplanlegging som anvendt geografi*. Kompendium, Universitetet i Bergen.
- hooks, b. 1990. *Yearning: Race, Gender, and Cultural Politics*. South End Press, Boston.
- Horowitz, H. L. 1998. J. B. Jackson as a Critic of Modern Architecture. *Geographical Review*, 88, 4, 465-473.
- Hoskins, J. 1998. *Biographical Objects. How Things tell Stories of People's Lives*. Routledge, New York og London.
- Hoskins, W. G. 1970 [1955]. *The Making of the English Landscape*. Hodder and Stoughton, London.
- Howard, E. 2003 [1898]. *To-morrow: a peaceful path to real reform*. Routledge, London.
- Howard, E. 1902. *Garden cities of to-morrow*. Swan Sonnenschein & Co, London.
- Hubbart, P., R. Kitchin, B. Bartley og D. Fuller (red.) 2002. *Thinking Geographically. Space, Theory and Contemporary Human Geography*. Continuum, London og New York.
- Husbanken 2011. *Områdeløft. Programbeskrivelse*. Husbanken, januar 2011, Oslo.
- Høst, J. 1983. Urban design og levekår. *BIT Bygge i Trøndelag – Tidsskrift for arkitektur og planlegging i Midt-Norge* 1983, nr. 4, 18.
- Jackson, J. B. 1931. Our Architects Discover Rousseau. *Harvard Advocate* 117, 8, 46-57.
- Jackson, J. B. 1952. Human, All to Human Geography. *Landscape*, 2, 7.
- Jackson, J. B. 1953. Review of 'Landscape for living' by Garrett Eckbo, *Landscape*, 2, 34-35.
- Jackson, J. B. 1959. Southeast to Turkey. *Landscape* 7, 3, 17-22.

- Jackson, J. B. 1976. Prologue to Teaching Landscape. *Journal of Architectural Education*, 30, 1, 1.
- Jackson, J. B. 1977. *The Meaning of Landscape*. Forelesning gitt på Rensselaer Polytechnic Institute, 21.11.1977.
- Jackson, J. B. 1979. The order of landscape, reason and religion in Netownian America. Meinig, D. W. (red.). *The Interpretation of Ordinary Landscapes. Geographical Essays*, 153-163. Oxford University Press, New York og Oxford.
- Jackson, P. 2000. Rematerializing social and cultural geography. *Social and Cultural Geography*, 1, 1, 9-14.
- Jacobs, J. 1961. *The death and life of great American cities*. Random House, New York.
- Jacobs, J. M. 1998. Staging Difference. Aestheticization and the politics of difference in contemporary cities. Fincher, R. og J. M. Jacobs (red.). *Cities of Difference*, 252-278. The Guilford Press, New York.
- Jacobs, J., S. Cairns og I. Strebel 2007. "A Tall Storey ...but, a Fact Just the Same": The Red Road High-rise as a Black Box. *Urban Studies*, 44, 3, 609-629.
- Jacobs, J. M. og S. J. Smith 2008. Living room: rematerializing home. *Environment and Planning A*, 40, 515-519.
- Jacobsen, R. 2009 [1991]. *Seierherrene*. 3. utgave. Cappelen Damm AS, Oslo.
- Jones, M. 1987. Kulturlandskap og byvekst i Trondheimsområdet. *Heimen*, 24, 152-170.
- Jones, M. 1988. Progress in Norwegian cultural landscape studies. *Norsk Geografisk Tidsskrift/Norwegian Journal of Geography*, 42, 153-169.
- Jones, M. 1991. The elusive reality of landscape. Concepts and approaches in landscape research. *Norsk Geografisk Tidsskrift/Norwegian Journal of Geography*, 45, 229-244.
- Jones, M. 1999a. Landskapsverdier som konfliktpunkter i planleggingen. Eksempler fra Trondheim. Eggen, M., A. K. Geelmuyden og K. Jørgensen. (red.). *Landskapet vi lever i. Festskrift til Magne Bruun*, 178-203. Norsk arkitekturforlag, Oslo.
- Jones, M. 1999b. *Kulturlandskapets utvikling i Norge. Mellomfagskompendium i historisk geografi*. Arbeider fra Geografisk institutt, NTNU, Ny serie C, nr. 8. Trondheim.
- Jones, M. 2003. The Concept of 'Cultural Landscape' – Discourse and Narratives. Palang, H. og G. Fry (red.). *Landscape Interfaces: Cultural Heritage in Changing Landscapes*, 21-55. Kluwer Academic, Dordrecht.
- Jones, M. 2005. Law and landscape – some historical-geographical studies from Northern Europe. Peil, T. og M. Jones (red.). *Landscape, Law and Justice*, 95-109. Instituttet for sammenlignende kulturforskning/Novus forlag, Oslo.
- Jones, M. 2007. The European Landscape Convention and the Question of Public Participation. *Landscape Research*, 33, 5, 613-633.
- Jones, M. og K. Daugstad 1996. Usages of the 'cultural landscape' concept in Norwegian and Nordic landscape administration. *Landscape Research* 22, 267-281.

- Jones, P., G. Bunce, J. Evans, H. Gibbs, J. R. Hein 2008. Exploring Space and Place with Walking Interviews. *Journal of Research Practice*, 4, 2, Article D2, <http://jrp.icaap.org/index.php/jrp/article/view/150/161>, 12.2.2012.
- Kaika, M. 2004. Interrogating the geographies of the familiar: domesticating nature and constructing the autonomy of the modern home. *International Journal of Urban and Regional Research*, 28, 265-286.
- Kielland, J. C. Årstall ukjent. Gjenoppbygningen og boligreisningen. Kielland, J. C., E. Rolfsen, J. Hoffmann. Ø. Birkeland og C. Boysen. *Gjenreisningsbrosjyre* (tittel laget av katalogisator).
- Kinsman, P. 1995. Landscape, race and national identity: the photography of Ingrid Pollard. *Area* 27, 4, 300-310.
- Kirkhusmo, A. 1997. Vekst gjennom krise og krig 1920-1964. Sandnes, J., R. Grankvist, A. Kirkhusmo (red.) *Trondheims historie 997-1997, Bind 5*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Kittang, D. 2006. *Trebyen Trondheim – forvitring og fornying. Ein studie av ein byplandiskurs*. Doktoravhandling, Institutt for byggekunst, historie og teknologi. Norges teknisk- naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Klepp, A. 1998. Ja, vi bygger dette landet. Om selvbyggerlag, drømmen om enebolig og jordhusbygging. *Dugnad* 2/3, 24, 65-88.
- Kniffen, F. 1965. Folk housing, key to diffusion. *Annals of the Association of American Geographers*, 55, 549-577.
- Kollandsrud, G. 1966. Arealanvendelsen i våre byer. Melby P. A. M. (red.) *Byen og samfunnet. Foredrag holdt på norske arkitekters landsforbunds konferanse 1965*, 85-101. Pax forlag, Oslo.
- Kollandsrud, G. 1978. *Trehusbyen. Kan den gjenskapes?* Treopplysningsrådet, Skien.
- Kopytoff, I. 1986. The cultural biography of things: commoditization as process. Appadurai, A. (red.) *The social life of things. Commodities in cultural perspective*, 64-91. Cambridge University Press, New York.
- Kulturdepartementet 1992a. *Stortingsmelding nr. 61, 1991-1992. Kultur i tiden*. Kulturdepartementet, Oslo.
- Kulturdepartementet 1992b. *Handlingsplan for estetisk kvalitet i det offentlige miljøet*. Kulturdepartementet, Oslo.
- Kusenbach, M. 2003. Street Phenomenology: The Go-Along as Ethnographic Research Tool. *Ethnography*, 4, 445-485.
- Kvarv, S. 1995. Drabantbyen som byplanvisjon og boligprogram. *Dugnad* 2, 37-52.
- Kvarv, S. 2010. *Vitenskapsteori. Tradisjoner, posisjoner og diskusjoner*. Novus Forlag, Oslo.
- Larsen, K. E. 1983. Arbeiderboligspørsmålet i Trondheim 1850-1920: Noen eksempler fra den sosiale boligbyggingens historie. *Tidsskrift for Arbeiderbevegelsens historie* 2, 11-29.

- Lauglo, E. 1957. *Leinstrand – et lite stykke Norge*. Leinstrand bygdebok. Leinstrand kommune, Leinstrand.
- Lauvland, G. 2007. *Verk og vilkår. Christian Norberg-Schulz' stedsteori i et arkitekturfilosofisk perspektiv*. PhD-avhandling. Arkitektur- og designhøyskolen i Oslo. AHO, Oslo.
- Lees, L. 2001. Towards a critical geography of architecture: the case of an ersatz colosseum. *Ecumene*, 8, 1, 51-86.
- Lees, L. 2002. Rematerializing geography: The 'new' urban geography. *Progress in Human Geography*, 26, 1 101-112.
- Lees, L. og R. Baxter 2011. A 'building event' of fear: thinking through the geography of architecture. *Social and Cultural Geography*, 22, 2, 107-122.
- Lewis, P. F. 1979. Axioms for Reading the Landscape. Some Guides to the American Scene. Meinig, D. W. (red.). *The Interpretation of Ordinary Landscapes. Geographical Essays*, 33-48. Oxford University Press, New York og Oxford.
- Ley, D. 1980. Geography without Human Agency: a Humanistic Critique. Agnew, J., D. N. Livingstone og A. Rogers (red.). 1996. *Human Geography. An Essential Anthology*, 192-210. Blackwell Publishers, Oxford og Cambridge.
- Ley, D. og M. S. Samuels 1978a. Introduction: Contexts of Modern Humanism in Geography. Ley, D. og M. S. Samuels (red.). *Humanistic Geography: Prospects and Problems*, 1-17. Redwood Burn Limited, London.
- Ley, D. og M. S. Samuels (red.) 1978b. *Humanistic Geography: Prospects and Problems*. Redwood Burn Limited, London.
- Lively, P. 2001. *A House Unlocked*. Viking, London.
- Llewellyn, M. 2003. Polyvocalism and the public: 'doing' a critical historical geography of architecture. *Area*, 35, 3, 264-270.
- Llewellyn, M. 2004. 'Urban village' or 'white house': envisioned spaces, experienced places, and everyday life at Kensal House, London in the 1930s. *Environment and Planning D: Society and Space*, 22, 229-249.
- Lorange, E. 1999. Byplanideologi på 1900-tallet. *Plan* 5/6, 16-28.
- Lorimer, H. 2003. Telling small stories: spaces of knowledge and the practice of geography. *Transactions of the Institute of British Geographers* 28, 197-218.
- Lorimer, H. 2006. Herding memories of humans and animals. *Environment and Planning D: Society and Space*, 24, 497-518.
- Lowenthal, D. 1975. Past Time, Present Place: Landscape and Memory. *Geographical Review* 65, 1, 1-36.
- Lowenthal, D. 1979. Age and Artifact. Dilemmas of Appreciation. Meinig, D. W. (red.). *The Interpretation of Ordinary Landscapes. Geographical Essays*, 103-128. Oxford University Press, New York og Oxford.

Lowenthal, D. 1986. Introduction. Penning-Rowsell, E. C. og D. Lowenthal (red.). *Landscape Meanings and Values*, 1-2. Allen & Unwin Publishers Ltd., London.

Lowenthal, D. og M. J. Bowden (red.) 1976. *Geographies of the Mind. Essays in Historical Geography. In honor of John Kirtland Wright*. Oxford University Press, New York.

Mazanti B. og J. Pløger. 1999. Stedet i plural – den suburbane zone. *Sosiologi i dag*, 29, 4, 53-75.

McDowell, L. 1999. *Gender, identity and place. Understanding feminist geographies*. Polity Press, Cambridge.

McDowell, L. 2003. Place and Space. Eagleton, M. (red.). *A Concise Companion to feminist geography*, 11-31. Blackwell Publishing, Oxford.

Meinig, D. W. 1971. Environmental Appreciation: Localities as a Humane Art. *Western Humanities Review*, 25, 1-11.

Meinig, D. W. 1979a. Reading the landscape. An appreciation of W. G. Hoskins and J. B. Jackson. Meinig, D. W. (red.). *The Interpretation of Ordinary Landscapes. Geographical Essays*, 195-244. Oxford University Press, New York og Oxford.

Meinig, D. W. 1979b. The Beholding Eye. Ten Versions of the Same Scene. Meinig, D. W. (red.). *The Interpretation of Ordinary Landscapes. Geographical Essays*, 33-48. Oxford University Press, New York og Oxford.

Mels, T. 2003. Landscape unmasked: Kenneth Olwig and the ghostly relations between concepts. *Cultural Geographies*, 10, 379-387.

Mels, T. og G. Setten 2007. Romance, practice and substantiveness: what do landscapes do? *Geografiska Annaler Series B*, 89, 3, 197-202.

Meredith, T. C. 1985: The Upper Colombia Valley 1900-1920: an assesment of 'boosterism' and the 'biography of landscape'. *The Canadian Geographer*, 29, 1, 44-55.

Miljøverndepartementet 1992. Miljøvennlig by- og stedsutvikling. Mål og virkemidler for stedsforming: innspill til debatt. Miljøverndepartementet, Oslo.

Miljøverndepartementet 1993. Stedsanalyse: innhold og gjennomføring. Miljøverndepartementet, Oslo.
<http://www.nb.no/utlevering/nb/c6d2ea12100e7366e0d62fbd282d8606#&struct=DIV52>,
10.3.2012

Miljøverndepartementet 1997. Estetikk i plan- og byggesaker. Veileder. Miljøverndepartementet, Oslo.
<http://www.regjeringen.no/upload/kilde/md/bro/1997/0002/ddd/pdfv/6105-estetikk.pdf>,
12.3.2012.

Miller, D. 1998. Why some things matter. Miller, D. (red.). *Material cultures. Why some things matter*, 3-21. UCL Press, London.

Miller, D. 2001a. Behind Closed Doors. Miller, D. (red.). *Home possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, 1-19. Berg Publishers, Oxford.

- Miller, D. 2001b. Possessions. Miller, D. (red.). *Home possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, 107-121. Berg Publishers, Oxford.
- Miller, D. 2002. Accomodating. Painter, C. (red.). *Contemporary art and the home*, 115-130. Berg Publishers, Oxford, New York.
- Miller, N. K. 1991. Getting Personal: Autobiography as Cultural Criticism. Miller, N. K. *Getting Personal*, 1-30. Routledge, New York.
- Mills, C. 1993. Myths and Meanings of Gentrification. Duncan, J. og D. Ley (red.). *Place/Culture/Representation*, 149-170. Routledge, London og New York.
- Mitchell, D. 1996. *The Lie of the Land: Migrant Workers and the California Landscape*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Mitchell, D. 2000. *Cultural Geography: A Critical Introduction*. Basil Blackwell, Oxford.
- Mitchell, D. 2003a. Cultural landscapes: just landscapes or landscapes of justice? *Progress in Human Geography*, 27, 6, 787-796.
- Mitchell, D. 2003b. Dead labor and the political economy of landscape – California living, California dying. *Handbook of Cultural Geography*, 233-248. Sage Publications, London.
- Moen, K. O. og T. M. Sigholt 1970. Byplankostnader. En undersøkelse av boligfelters økonomi. *NIBR-rapport nr. 17*, Oslo.
- Morton, C. 2007. Remembering the House: Memory and Materiality in Northern Botswana. *Journal of Material Culture*, 12, 157-179.
- Moss, P. 2001. Writing One's Life. In Moss, P. (red.) *Placing autobiography in geography*, 1-21. Syracuse University Press, New York.
- Mumford, L. 1938. *The culture of cities*. Harcourt Barce, New York.
- Myerson, J. 2004. *Home: the Story of Everyone who Ever Lived in Our House*. Flamingo, London.
- Myhre, J. E. 2006. Den eksplosive byutviklingen 1830-1920. Helle, K., F.-E. Eliassen, J. E. Myhre og O. S. Stugu. *Norsk byhistorie. Urbanisering gjennom 1300 år*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Nationalencyklopedin 2014. Miljonprogrammet. <http://www.ne.se/miljonprogrammet>, 18.5.2014.
- Nestor, P. 1979. *Boligpolitikken og OBOS gjennom 50 år*, 148. Oslo Bolig og sparelag, Oslo.
- Nilsen, T. 1982. *Skyskraperengler*. Cappelens Forlag, Oslo.
- Nordberg-Schultz, C. 1983. Fra gjenreisning til omverdenskrise. Norsk arkitektur 1945-1980. Nordberg-Schultz, C., H.-J. Brun, S. Helliesen, H. Flor, A. Thue og A. Bøe. *Norges kunsthistorie. Bind 7, Inn i en ny tid*, 7-91. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Nordberg-Schulz, C. 1992 [1978]. *Mellom himmel og jord. En bok om steder og hus*. Pax Forlag A/S, Oslo.

Nordvik, V., R. Barlindhaug, P. Medby, M. A. Stamsø, A. Holm, I. Brattbakk, T. Hansen, K. Sørli og D. Jukvam 2003. *Bo i storby. Boforhold og boligmarked i norske storbyregioner*. Prosjektrapport 2003/349. Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.

Norsk lokalthistorisk institutt 2014. <https://lokalhistoriewiki.no/index.php/Tyskerbrakke>, 3.7.2014.

Olufsen, R. 1983. Boligkooperasjonens rolle hittil. *Plan og arbeid*, 1-2, 1983, 13-15.

Olwig, K. R. 1996. Recovering the substantive nature of landscape. *Annals of the Association of American Geographers* 86, 630-653.

Olwig, K. R. 2002. *Landscape, Nature, and the Body Politic. From Britain's renaissance to America's New World*. The University of Wisconsin Press, Wisconsin.

Olwig, K. R. 2003. In search of the Nordic landscape: A personal view. Öhman, J. og K. Simonsen (red.). *Voices from the North. New trends in Nordic Human Geography*, 211-232. Ashgate, England og USA.

Oslo kommune 2006. *Helhetlig utviklingsplan for Groruddalen – strategier for et bedre miljø mot 2030*. Plankontoret for Groruddalen, Oslo kommune, Oslo.

Oslo kommune 2013. *Sluttrapport områdeløft Haugenstua*. Bydel Stovner, Oslo kommune, Oslo.

Oslo kommune, Husbanken og Integrerings- og mangfoldsdirektoratet 2011. Områdeløft = helhetlig stedsutvikling. Nasjonal erfaringskonferanse fra Groruddalsatsingen 22.-23.3.2011, Oslo.

Oslo kommune og Husbanken 2014. Felles løft for bolig, by og områdeutvikling. Nasjonal erfaringskonferanse om områdeløft 25.-26.3.2011, Oslo.

Peet, R. 1998. *Modern Geographical Thought*. Blackwell Publishers, Oxford.

Pløger, J. 1997. På sporet av byteorien. Aspen, J. og J. Pløger (red.). *På sporet av byen. Lesninger av senmoderne byliv*, 5-40. Spartacus forlag, Oslo.

Pløger, J. 2000. The Aesthetic-Ethical Turn in Planning. Late modern urbanism. *Space and Culture* 6, 90-101.

Pløger, J. 2001. *Byens språk*. Spartacus, Oslo.

Pløger, J. 2003. *Norsk Form – praktisk iscenesettelse av diskursiv makt*. NIBR-notat 2003:103. Norsk institutt for by- og regionalforskning, Oslo.

Pocock, D. (red.). 1982. *Humanistic Geography and Literature: Essays on the Experience of Place*. Croom Helm, London.

Porteous, J. D. 1976. Home: The Territorial Core. *Geographical Review*, 66, 383-390.

Pratt, G. 1999. Geographies of Identity and Difference: Marking Boundaries. In Massey, D., J. Allen and P. Sarre (eds.). *Human Geography Today*, 151-167. Polity Press, Cambridge.

- Rede 2002. Romolslia – den stygge andungen. *Rede*, 4, 21-26. Trondheim og omegn boligbyggelag, Trondheim.
- Rede 2012. Bomiljøprisen 2012. *Rede*, 3, 9. Trondheim og omegn boligbyggelag, Trondheim.
- Regjeringen 2005. *Soria Moria-erklæringen*. Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet 2005-2009. http://www.regjeringen.no/upload/SMK/Vedlegg/2005/regjeringsplattform_SoriaMoria.pdf, 15.8.2012.
- Reiersen, E. og E. Thue 1996. *De tusen hjem. Den Norske Stats Husbank 1946-1996*. Ad Notam Gyldendal/ Den Norske Stats Husbank, Oslo.
- Relph, E. 1976. *Place and Placelessness*. Pion Limited, London.
- Relph, E. 1981. Phenomenology. Harvey, M. E. og B. P. Holly (red.). *Themes in Geographic Thought*, 99-114. Croom Helm, London.
- Relph, E. 2000. Author's response: Place and placelessness in a new context. Classics in human geography revisited. *Progress in Human Geography*, 24, 613-619.
- Robbins, E. 2005. Et nabolag uten naboskap – Virkningene av fornyelsen på Grünerløkka. Aspen, J. (red.). *By og byliv i endring. Studier av byrom og handlingsrom i Oslo*, 223-249. Scandinavian Academic Press, Oslo.
- Roberts, B. 2002. *Biographical Research*. Open University Press, Buckingham – Philadelphia.
- Rogers, D. 2013. The poetics of cartography and habitation: Home as a repository of memories. *Housing Theory and Society*, 30, 262-280.
- Romla 1976. Forside. Informasjonsavis for Romolslia og Flatåsaunet BL. *Romla* 1976, 2.
- Romolslia BL. 1978. *Styrets årsberetning for perioden 27.5.1977-10.5.1978*. Fremlagt for generalforsamlingen 24.5.1978, Trondheim.
- Romolslia BL. 1981. *Saksdokumenter og referat fra ordinær generalforsamling 8.4.1981*. Trondheim.
- Romolslia BL. 1984. *Saksdokumenter og referat fra ordinær generalforsamling 10.5.1984*. Trondheim.
- Romolslia BL. 1987. *Saksdokumenter og referat fra ordinær generalforsamling 13.5.1987*. Trondheim.
- Romolslia BL. 1991. *Styrets årsberetning for perioden 9.5.1990-14.5.1991*. Fremlagt for generalforsamlingen 14.5.1991, Trondheim.
- Rose, G. 1993. *Feminism and Geography. The Limits of Geographical Knowledge*. Polity Press, Cambridge.
- Rowan, J. C. 1961. 'New blues and new trends.' *Progressive Architecture*, Oct. 1961, 134.

Rowntree, L. B. 1996. The cultural landscape concept in American human geography. Earle, C., K. Mathewson og M. S. Kenzer (red.). *Concepts in Human Geography*, 127-159. Rowman & Littlefield Publishers Inc., Lanham, Maryland.

Roymans, N., F. Gerritsen, C. Van der Heijden, K. Bosma og J. Koolen. 2009. Landscape Biography as a Research Strategy: The Case of the South Netherlands Project. *Landscape Research*, 34, 3, 337-359.

Rudie, I. 2010. A Norwegian country house as palimpsest: textualising an elusive past, glimpsing a future. Wiliksen, S. og N. Rapport (red.). *Reveries of Home. Nostalgia, Authenticity and the Performance of Place*, 125-141. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne.

Ruud, M. E. 2001. *Hindringer for deltakelse i multietniske boligområder. Utviklingsprogrammet for flerkulturelle bomiljø*. Prosjektrapport 299. Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.

Ruud, M. E., I. Brattbakk, L. Schmidt, J. Guttu og I. Brevik 2006. *Utvikling av drabantbyer. Annotert bibliografi*. NIBR-rapport 2006:13. Norsk institutt for by- og regionsforskning, Oslo.

Rybczynsky, W. 1988. *Home: A Short History of an Idea*. Heinemann, London.

Røe, P. G. 2009. Forstaden som sted. Berg, N. G., S. H. Jørgensen, A. Karlsen og A. Aase (red.). *Mennesker og steder i samspill*, 43-60. Festskrift til Britt Dale. Tapir akademisk forlag, Trondheim.

Rørtveit, H. N. 2008. *Paper on the landscape concept(s) For the Nordic landscape research course, Stockholm-Jämtland-Trøndelag-Trondheim, 19th-24th of May 2008: Landscape: Politics and Aesthetics*. Upublisert essay.

Rørtveit, H. N. 2013. 'Genialt planlagt'? Drabantbyen som hjem. Brun, C. og G. Setten (red.). *Hus, hjem og sted. Geografiske perspektiver på vår samtid*, 93-109. Akademika forlag, Trondheim.

Rørtveit, H. N. og G. Setten. Modernity, heritage and landscape: The housing estate as heritage. Kommende i *Landscape Research*.

Rådberg, J. 1997. *Drømmen om atlantångaren. Utopier & myter i 1900-talets stadsbyggande*. Atlantis, Stockholm.

Rånes, O. I. 2007. *Som en liten landsby? En studie av ulike forestillinger om nærmiljø*. Hovedoppgave i sosiologi. Institutt for sosiologi og samfunnsvitenskap, Universitetet i Oslo.

Samuels, M. S. 1979. The Biography of Landscape. Cause and Culpability. Meinig, D. W. (red.). *The Interpretation of Ordinary Landscapes. Geographical Essays*, 33-48. Oxford University Press, New York og Oxford.

Samuels, M. S. 1981. An Existential Geography. Harvey, M. E. og B. P. Holly (red.). *Themes in Geographic Thought*, 115-132. Croom Helm, London.

Sandø, K. og K. Vassenden. 1985. *Hverdagens omgivelser. Planlegging og virkelighet i boligområder*. Byforskningsprogrammet/Universitetsforlaget, Oslo.

- Sauer, C. O. 1925. *The Morphology of Landscape*. University of California Publications in Geography 2, 2, 19-54.
- Saugestad, S. 1997. Fortolkningens forløp. Om feltarbeid og fortolkning av differensiering i samfunn. Fossåskaret, E., O. L. Fuglestad og T. H. Aase (red.). *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*, 188-206. Universitetsforlaget, Oslo.
- Saunders, P. og P. Williams 1988. The constitution of home: towards a research agenda. *Housing Studies*, 3, 2, 81-93.
- Schein, R. 1997. The place of landscape: a conceptual framework for interpreting an American scene. *Annals of the Association of American Geographers*, 87, 4, 660-680.
- Schein, R. 2003. Normative dimensions of landscape. Wilson, C. og P. Groth (red.). *Everyday America. Cultural Landscape Studies After J. B. Jackson*, 199-218. University of California Press, Berkley, Los Angeles og London.
- Schein, R. 2009. Belonging through land/scape. *Environment and Planning A*, 41, 811-826.
- Schiefloe, P. M. 2002. Byen – ideal for det gode liv? *Plan*, 2, 4-9.
- Scott, A., C. Carter, K. Brown og V. White. 'Seeing is Not Everything': Exploring the Landscape Experiences of Different Publics. *Landscape Research*, 43, 4, 397-424.
- Seamon, D. og R. Mugerauer. 1985. Dwelling, place and environment. An introduction. Seamon, D. og R. Mugerauer (red.). *Dwelling, Place and Environment. Towards a phenomenology of person and world*, 1-12. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, Boston og Lancaster.
- Setten, G. 1999. Den 'nye' kulturgeografiens landskapsbegrep. *Nordisk Samhøllsgeografisk Tidsskrift* 29, 55-71.
- Setten, G. 2002. *Bonden og landskapet. Historier om natursyn, praksis og moral i det jærsk landskapet*. Dr.Polit.-avhandling. Geografisk institutt, Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, NTNU, Trondheim.
- Setten, G. 2003. Landscapes of gaze and practice. *Norsk Geografisk Tidsskrift/Norwegian Journal of Geography*, 57, 134-144.
- Setten, G. (red.). 2004. *Det levende landskapet. Festskrift til Michael Jones*. Tapir akademisk forlag, Trondheim.
- Setten, G. 2006. Fusion or exclusion? Reflections on conceptual practices of landscape and place in human geography. *Norsk Geografisk Tidsskrift/Norwegian Journal of Geography*, 60, 32-45.
- Setten, G. 2012a. Til fots – et metodeblikk på landskap og praksis. Førde, A., B. Kramvig, N. G. Berg og B. Dale (red.). *Å finne sted. Metodologiske perspektiver på stedsanalyser*, 93-105. Akademika Forlag, Trondheim.
- Setten, G. 2012b. What's in a House? Heritage in the making on the south-western coast of Norway. Robertson, I. (red.). *Heritage from below*, 147-176. Asgate, Farnham.

- Setten, G. og K. M. Brown 2013. Landscape and Social Justice. Howard, P., I. Thompson og E. Waterton (red.) *The Routledge Companion to Landscape Studies*, 243-252. Routledge, London.
- Sibley, D. 2005. Private/Public. Atkinson, D., P. Jackson, D. Sibly og N. Washbourne (red.). *Cultural Geography. A Critical Dictionary of Key Concepts*, 155-168. I. B. Tauris, London og New York.
- Sjøholt, P. (red.) 1971. – *Og bygda ble by. Strindas historie 1945-1963*. Strinda Bygdeboknemnd/F. Bruns Bokhandels Forlag, Trondheim.
- Skogseth, R. 1961. U.E.H. – 10 års tilbakeblikk. *Egen Heim*, 1961, 12, 1, 11-23.
- Skriver, P. E. og E. Kaufman 1964. *Byen – liv og form*. Sosialpolitisk forenings småskrifter nr. 35. Arkitektenes forlag, København.
- Sopher, D. E. 1979. The landscape of home. Myth, experience, social meaning. Meinig, D. W. (red.). *The Interpretation of Ordinary Landscapes. Geographical Essays*, 127-149. Oxford University Press, New York og Oxford.
- Stark, F. 1948. *Perseus in the Wind*. John Murray, London.
- Stenseth, B. 2010. *Nr. 13: en vestkantfortelling*. Aschehoug, Oslo.
- St.mld.nr. 14. 1994-1995. *Om levekår og boforhold i storbyene*. Kommunal og arbeidsdepartementet, Oslo.
- St.mld.nr. 50. 1998-1999. *Utjamningsmeldinga. Om fordeling av inntekt og levekår i Noreg*. Sosial- og helsedepartementet, Oslo.
- St. mld. nr. 31. 2002-2003. *Storbymeldingen. Om utvikling av storbypolitikk*. Kommunal og regionaldepartementet, Oslo.
- Stugu, O. S. 1997. Kunnskapsbyen 1964-1997. Sandnes, J., R. Grankviskt, A. Kirkhusmo (red.) *Trondheims historie 997-1997, Bind 6*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Stugu, O. S. 2006. Mot et urbanisert land? 1920-2000. Helle, K., F.-E. Eliassen, J. E. Myhre og O. S. Stugu. *Norsk byhistorie. Urbanisering gjennom 1300 år*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Støa, E. 1996. *Boliger og kultur. Norske boligfelt på åtti-tallet sett i lys av beboernes boligidealer*. Doktor ingeniøravhandling, institutt for byggekunst. Norges tekniske høgskole, Trondheim.
- Svendsen, S. E. (red.). 2004. *Rammen rundt våre liv. Forskning om bolig og levekår*. Tapir akademisk forlag, Trondheim.
- Svennar, E. 1972. Boliger. Anker, E., Ø. Limseth og E. Lund (red.). *Planlegging i byer og tettsteder – en artikkelsamling*, 129-138. Norsk forening for bolig- og byplanlegging, Oslo.
- Sæterdal, A. og T. Hansen. 1969. Ammerud 1. Planlegging av en ny bydel. *NBI-rapport 58*. Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.
- Sørvoll, J. 2011. Den boligsosiale vendingen. Norsk boligpolitikk fra midten av 1990-tallet i historisk perspektiv. Trykket vedlegg til NOU 2011:15 Rom for alle, Kommunal og regionaldepartementet, Oslo.

- http://www.regjeringen.no/upload/KRD/Vedlegg/BOBY/rapporter/den_boligsosiale_vending_en.pdf, 14.9.2011.
- Thagaard, T. 2003. *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Fagbokforlaget, Oslo.
- Takvam, M. 1997. *Dikt i samling*. Fra Aldrande drabantby 1987. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Till, K. 1993. Neotraditional towns and urban villages: the cultural production of a geography of 'otherness'. *Environment and Planning D: Society and Space*, 11, 709-732.
- Thanem, R. W. 1985. *TOBB 40 år. 1945-1985*. Trondheim og Omegn Boligbyggelag, Trondheim.
- Thorsen, L. E. 1991. Verdighet og hverdagsliv. Anne Louise Gjesdal Christensens arbeider og forskning. Christensen, A. L. G. 1991. *Livet i og mellom husene. Utvalgte artikler om livsform og bymiljø*, 9-17. Universitetsforlaget, Oslo.
- TOBB 1997. Romolslia et grønt rehabiliteringsprosjekt. Rapport ved Terje Skjeldam april 1997. Trondheim og omegn boligbyggelag, Trondheim.
- Tolia-Kelly, D. P. 2004. Materializing post-colonial geographies: examining the textural landscapes of migration in the South Asian home. *Geoforum*, 35, 675-688.
- Trondheim kommune 1965. *Generalplanen for Trondheim 1965. Prinsippforslag til byutvikling*. Andersson og Skjånes A/S og Trondheim kommune, Trondheim.
- Trondheim kommune 1969. *Møteprotokoll for Trondheim bystyre*, 306-307. Sak B nr. 204/1969, Reguleringsplan for Romolslia og del av Flatåsaunet, 10,9,1969. Trondheim.
- Trondheim kommune 1995. *Boforhold og levekår i Trondheim. En dokumentasjon av boforhold og levekår på grunnlag av Stortingsmelding nr. 14, 1994-1995: utarbeidet til møte mellom Stortingets kommunalkomite og Trondheim kommune 9. mai 1995*. Trondheim kommune, Trondheim.
- Trondheim kommune 2010. Rapport fra utsmykkingsordningen 2010. <http://www.google.com/search?q=rapport+fra+utsmykkingsordningen&ie=utf-8&oe=utf-8&aq=t&rls=org.mozilla:en-US:official&client=firefox-a>, 10.3.2012.
- Trondheim kommune 2002. *Saupstad-Kolstad områdeplan*. Bolig og byfornyelseskontoret/E. G. Johnsen MNAL, Trondheim.
- Trondheim kommune 2012. *Levekår 2011. Rapport om levekår i Trondheim mars 2012*. Trondheim kommune, Eierskapsenheten, Trondheim.
- Trondheim kommune 2013a. *Veileder for byform og arkitektur i plan- og byggesaker*. Trondheim kommune, Byplankontoret, Trondheim.
- Trondheim kommune 2013b. *Områdeprogram for Saupstad-Kolstad 2013-2020*. Forprosjektet 'Områdeløft Saupstad-Kolstad', Trondheim kommune, Trondheim.
- Trondheim kooperative boligselskap 2014. <http://www.tkb.no/historie/default.htm>, 4.7.2014.

Tuan, Y.-F. 1971. Geography, Phenomenology, and the Study of Human Nature. *Canadian Geographer*, XV, 3, 181-192.

Tuan, Y.-F. 1975. Place: an experiential perspective. *Geographical Review*, 65, 2, 151-165.

Tuan, Y.-F. 1976. Humanistic Geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 66, 2, 266-276.

Tuan, Y.-F. 1977. *Space and Place. The Perspective of Experience*. University of Minnesota Press, Minneapolis and London.

Tuan, Y.-F. 1979. Space and place: humanistic perspective. Gale, S. og G. Olsson. (red.). *Philosophy in Geography*, 387-427.

Tuan, Yi-Fu. 1989. Surface phenomena and aesthetic experience. *Annals of the Association of American Geographers*, 79, 2, 233-241.

Tuan, Y.-F. 1991. A View of Geography. *Geographical Review*, 81, 1, 99-107.

Tuan, Y.-F. 1996. Home and world, cosmopolitanism and ethnicity: key concepts in contemporary human geography. Douglas, I., R. Haggett og M. Robinson (red.). *Companion Encyclopedia of Geography. The Environment and Humankind*, 939-951. Routledge, London og New York.

Tunström, M. 2009. *På spaning efter den goda staden. Om konstruktioner av ideal och problem i svensk stadsbyggnadsdiskussion*. Doktoravhandling. Örebro Studies in Human Geography 4, Örebro Universitet.

UEH boligbyggelags konkursbo. 1977. *Innberetning til Trondheim skifterett i bo nr. 2/1976, A/L Ungdommens Egen Heim Boligbyggelags konkursbo, avgitt 1.9.1977 ved bostyret*. Trondheim.

Vang, J. 2011. *Furuset - fra bygd til drabantby. Livsfortellinger fra et lokalsamfunn - fra 1930 til 2011*. Masteroppgave, Institutt for arkeologi, bevaring og historie, Universitetet i Oslo.

Varley, A. 2007. A place like this? Stories of dementia, home, and the self. *Environment and Planning D: Society and Space*, 26, 47-67.

Vassenden, A. 2007. *Flerkulturelle forståelsesformer. En studie av majoritetsnordmenn i multi-etniske boligområder*. Dr.polit-avhandling. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Visit Norway 2014. <http://www.visitnorway.com/no/reisemal/midt-norge/trondheim/aktiviteter-i-trondheim/attraksjoner-i-trondheim/bakklandet/>, 24.9.2014.

Waitt, G., N. Gill og L. Head. 2009. Walking practice and suburban nature-talk. *Social & Cultural Geography*, 10, 1, 41-64.

Watne, L. O. og N. Pettersen 2003. *Fra bolignød og dugnad til egne hjem – et historisk tilbakeblikk*, forside. Jubileumshefte Hammersborg BL, Trondheim.

Wessel, T. 1997. *Boligsegregasjon. En drøfting av underliggende prosesser*. Prosjektrapport 220/1997. Norges byggforskningsinstitutt, Oslo.

- While, A. 2006. Modernism vs urban renaissance: negotiating post-war heritage in English city centres. *Urban Studies*, 43, 13, 2399-2419.
- Widgren, M. 2004. Can landscapes be read? Palang, H., H. Sooväli, M. Antrop og G. Setten (red.). *European rural landscapes: persistence and change in a globalising environment*, 455-465. Kluwer Academic Publishers, Boston.
- Wilkins, R. 1993. Taking it personally: A note on emotion and autobiography. *Sociology*, 27, 1, 93-100.
- Wollan, G. 2003. Heidegger's philosophy of space and place. *Norsk Geografisk Tidsskrift/Norwegian Journal of Geography*, 57, 1, 31-39.
- Worpole, K. 2000. *Here Comes the Sun. Architecture and Public Space in Twentieth-Century European Culture*. Reaktion Books Ltd., London.
- Wylie, J. 2003. Landscape, performance and dwelling: a Glastonbury case study. Cloke, P. (red.). *Country Visions*, 136-157. Pearson Prentice Hall, Edinburgh.
- Wylie, J. 2007. *Landscape*. Routledge, London og New York.
- Young, I. M. 2000. House and Home: Feminist Variation on a Theme. Olkowski, D. (red.). *Resistance, Flight, Creation, Feminist Enactments of French Philosophy*, 49-75. Cornell University Press, Ithaca og London.
- Zelinsky, W. 1973. *Cultural Geography of the United States*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Øistensen, B. 2004. En innsats for boligforskningen. Svensen, S. E. (red.). *Rammen rundt våre liv. Forskning om bolig og levekår*, 7-16. Tapir akademisk forlag, Trondheim
- Aase, A. 2009. Levekårsgeografien i Norge – et tilbakeblikk. Berg, N. G., S. H. Jørgensen, A. Karlsen og A. Aase (red.). *Mennesker og steder i samspill. Festskrift til Britt Dale*, 9-19. Tapir Akademisk forlag, Trondheim.
- Aase, A. og B. Dale. 1978. Levekår i storby. *Norges offentlige utredninger (NOU):52*, Kommunal- og arbeidsdepartementet. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Tromsø.

Muntlige kilder:

- Amundsen, Halldor S., arkitekt på NBBLs distriktskontor i Trondheim hvor han blant annet utarbeidet reguleringsplan og hustegninger for Romolslia BL. Intervju 29.4.2010, Charlottenlund, Trondheim.
- Blakstad, Finn, utdannet ingeniør og har jobbet bl.a. på NTH (nå en del av NTNU) i Trondheim. Blakstad har videre bodd i Romolslia siden 1974, og var den første styrelederen i borettslaget etter konkursen i UEH. Intervju 11.6.2010, Romolslia, Trondheim.
- Blunt, Alison. Introduksjon til seminar om husbiografi og narrativer. Geografisk institutt, 21.9.2009. NTNU, Trondheim.
- Emilsen, Jan. Styreleder i Romolslia BL. Intervju 8.6.2010, Romolslia, Trondheim.

Gjengaard, Gudmund. Tidligere direktør i Ungdommens Egen Heim. Intervju 23.2.2010, Angelltrøa, Trondheim.

Fredriksen, Bård F. 22.3.2011. Byråd for byutvikling, Oslo kommune. Foredrag på Nasjonal erfaringskonferanse fra Groruddalsatsingen 22.-23.3.2011. Husbanken, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet og Oslo kommune, Oslo.

Markussen, Hilde V. 28.8.2014. Programleder for Områdeløft Saupstad-Kolstad, Trondheim kommune. Orientering for geografisstudenter om Trondheim kommunes områdeløftsatsing. NTNU, Trondheim.

Nistov, Sverre, arkitekt og professor emeritus ved Institutt for byforming, NTNU. Samtale 16.9.2011, Institutt for byforming og Planlegging, NTNU, Trondheim.

Røe, Bjørn, arkitekt og professor emeritus ved Institutt for byforming og planlegging, NTNU. Samtale 16.9.2011, Institutt for byforming og Planlegging, NTNU, Trondheim.

Sand, Bjørg. Mangeårig beboer i Romolslia, og engasjert i både styrearbeid og bomiljø over flere år. Telefonsamtale 12.10.2012.

Vedlegg: 1) informasjonsbrev til beboerne og 2) intervjuguider

NTNU

Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse
Geografisk institutt

Kontaktinformasjon:

Hilde Nymoen Rørtveit
Geografisk institutt
Norges teknisk- naturvitenskapelige universitet
7491 Trondheim

e-post: hilde.nymoen.rortveit@svt.ntnu.no

telefon: 73 59 18 18/ 976 84 314

Trondheim, 7.1.2008

FORESPØRSEL OM INTERVJU I FORBINDELSE MED ET FORSKNINGSPROSJEKT

Jeg jobber ved Geografisk institutt på NTNU i Trondheim med et forskningsprosjekt om bomiljø i to ulike boligområder i Trondheim. Målet med prosjektet er å få kunnskap om hva det er som skaper gode bomiljø. Studien baserer seg på intervju med beboere, samt deltakelse på aktiviteter i nærmiljøene som dugnader. I den forbindelse søker jeg søker personer som er villige til å stille opp på intervju. Dette brevet er sendt ut til de som har bodd her i mer enn ti år. Navn og adresse har jeg fått via styret i borettslaget.

Hva innebærer det å delta i prosjektet?

I intervjuene vil jeg spørre om hvordan det er å bo i Romolslia, og hva det er som gjør at du trives eller mistrives med boligene, bomiljøet og uteområdene. All informasjon vil bli behandlet anonymt, dvs. at ingen andre enn meg vil kunne vite hvem deltakerne er. For eksempel vil jeg gi alle som deltar et annet navn, og utelate spesielle kjennetegn som kan knyttes til person (som eksakt bosted). Jeg vil i tillegg be deg om å fotografere nærmiljøet ditt med et engangskamera som du får av meg. Ved prosjektets slutt vil alle data i forbindelse med intervjuene slettes. Sluttdato for prosjektet er satt til januar 2011. Prosjektet danner grunnlaget for doktorgraden i samfunnsgeografi, og vil derfor bli publisert i form av en doktorgradsavhandling.

Prosjektet er godkjent av Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste AS. Jeg understreker at all deltakelse er frivillig. Du bestemmer selv hva du ønsker å være med på, og kan når som helst trekke ditt samtykke tilbake uten å oppgi noen videre grunn.

Med vennlig hilsen:

Hilde Nymoen Rørtveit

Postadresse	Org.nr. 974 767 880	Besøksadresse	Telefon
7491 Trondheim	E-post: geo@svt.ntnu.no	Bygg 7, nivå 4 NTNU Dragvoll	+ 47 73 59 19 10
	http://www.ntnu.no/geografi	7049 Trondheim	Telefaks + 47 73 59 18 78
			Tlf: + 47 73 59 18 87

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

SAMTYKKEERKLÆRING FOR DELTAKELSE I FORSKNINGSPROSJEKT:

Jeg har mottatt skriftlig og muntlig informasjon om prosjektet, og er villig til å delta i studien:

Dato:

Underskrift:

Kontaktinformasjon:

Hilde Nymoen Rørtveit
Geografisk institutt
Norges teknisk- naturvitenskapelige universitet
7491 Trondheim

e-post: hilde.nymoen.rortveit@svt.ntnu.no

telefon: 73 59 18 18/ 976 84 314

FORESPØRSEL OM INTERVJU I FORBINDELSE MED FORSKNINGSPROSJEKT

Jeg jobber med et forskningsprosjekt om hvordan det er å bo i en drabantby. Dette er boområder som fagfolk lenge har sagt og ment mye om, uten at diskusjonene har tatt utgangspunkt i beboernes egne erfaringer. Målet med prosjektet er derfor å få mer kunnskap om bomiljø sett fra et beboerperspektiv. Romolslia i Trondheim er valgt som eksempelstudie, og bygger på samtaler og intervju med beboerne der. Tema som tas opp er hvordan Romolslia oppleves som bosted, og hva det er som gjør at folk trives eller mistrives med sine boliger, bomiljø og uteområder. For de som har vokst opp og etablert seg her som voksen, vil samtalen også dreie seg om hvorfor de ønsket seg tilbake.

All informasjon vil bli behandlet *anonymt*, dvs. at ingen andre enn jeg vil vite hvem deltakerne er. For eksempel vil jeg gi alle som deltar et annet navn, og utelate spesielle kjennetegn som kan knyttes til person (som eksakt bosted). Alle data slettes når prosjektet avsluttes i januar 2012. Prosjektet danner grunnlaget for doktorgraden i samfunnsgeografi, og vil bli publisert i form av en monografi (doktorgradsavhandling). Prosjektet er godkjent av Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste AS. Jeg understreker at all deltakelse er frivillig. Du kan når som helst trekke deg fra prosjektet, og kreve alle data slettet.

Med vennlig hilsen,

Hilde Nymoen Rørtveit

Postadresse	Org.nr. 974 767 880	Besøksadresse	Telefon
7491 Trondheim	E-post: geo@svt.ntnu.no	Bygg 7, nivå 4 NTNU Dragvoll	+ 47 73 59 19 10
	http://www.ntnu.no/geografi	7049 Trondheim	Telefaks + 47 73 59 18 78
			Tlf: + 47 73 59 18 87

SAMTYKKEERKLÆRING FOR DELTAKELSE I FORSKNINGSPROSJEKTET: DRABANTBYLANDSKAPET SOM HJEM

Jeg har mottatt skriftlig og muntlig informasjon om prosjektet, og er villig til å delta i studien:

Dato:

Underskrift:

INTERVJUGUIDE BEBOERE I ROMOLSLIA

Intervjuet åpner med en tur i nabolaget. Intervjupersonen viser hva som er viktig for han/henne hjemme og i nabolaget for tilknytning og hjemfølelse, hva hun/han gjør/har gjort/opplever/tenker ulike steder i nærmiljøet.

→ samt - oppbær / anerkjennelse / setting av bånd

Hvor lenge har dere bodd her?/ Når flyttet dere inn?

Hvor mange bor her/har familien vokst/endret seg her? bodd?

→ hvilke andre steder har du

Noen tanker om hvorfor dere kjøpte i Romolslia?

- Hvor viktig var beliggenhet og området rundt for valg av sted?
- Hvor viktig var selve leiligheten?
- Andre faktorer som spilte inn?

Fortell om tiden da dere flyttet inn...

- Hvordan var det å flytte inn i leiligheten?
- Noe du husker spesielt godt fra den første tiden av å bo i leiligheten?
(Gode og dårlige minner/følelser knyttet til flytting)
- Hvordan var det å komme til Romolslia?
(Kjente du noen fra før? Ble du kjent med naboene? Gjorde du noe spesielt for å bli kjent med naboene?)
- Hvilket inntrykk hadde du om området da du kom?
(Landskapet rundt, arkitekturen/ de ulike husene, brukte du nærområdet mye/lite, hvordan gjorde du deg kjent i området og var det noe du var opptatt av?)

ba i høyhus? → barn?
høyhus & de andre bodegaer?
høyhus og boligdrøm.

Har synet på å bo i Romolslia endret seg i løpet av tiden du har bodd her?

Kan du gi noen eksempler?

/ Bodd lenge → har R. endret seg? Nabolag utemiljø annet

Midt på 1990-tallet ble området pusset opp for ganske mange millioner – husker du dette? Var du med i prosessen? Har du noen tanker om dette?

Er dere aktiv i nabolaget i dag?

- Er det noe du liker spesielt godt med nærområdet og som kanskje kan gi deg følelsen av en slags tilknytning til boområdet?
- Hvilke tilbud i nærområdet bruker dere? (skoler, barnehager, butikk, turterreng, lekeplasser, garasjer) fars, lola.
- Bruker dere mye av fritiden her i Romolslia?

Har du noen tanker om det å bo i borettslag?

- Positivt/negativt
- Aktiv i styret? Dugnader? Annet?
- Kunne du ønske å bo i selveier i stedet? Evt. andre boformer?

jubelrekenning årsmøte gen. fars. idrettslag

Øler du deg hjemme her nå?

Kan du beskrive noen øyeblikk som gjør at du tenker at "nå er jeg hjemme"?

Er det andre steder du kaller hjem eller føler deg hjemme? Hvorfor?

Har dere gjort forandringer i leiligheten etter dere flyttet inn?

- Oppussing? Hva, hvor lang tid, har det endret forholdet ditt til leiligheten? Kan du gi noen eksempler?
- Er det noen steder i leiligheten du er spesielt fornøyd med? Hvorfor?
- Er det noen steder du liker spesielt godt å være? Hvorfor?
- Er det noen ting i leiligheten du er spesielt glad i? Hvorfor? Kan jeg få se dem?

Hvordan vil du beskrive et godt hjem? (Hva er ikke hjem for deg?)

Er det noe du kunne ønske å endre på

- I leiligheten?
- Her i Romolslia?
- Hva legger du i begrepet *estetikk*?
føler den på assosierer
- Hva legger du i begrepet *landskap*?
føler den på når går inn

Til slutt: har du noen fremtidsønsker/planer for fremtiden? (skifte av bolig, valg av område/boligtype)

INTERVJUGUIDE BEBOERE I ROMOLSLIA ("eldre" beboere)

Intervjuet åpner med en tur i nabolaget. Intervjupersonen viser hva som er viktig for han/henne hjemme og i nabolaget for tilknytning og hjemfølelse, hva hun/han gjør/har gjort/opplever/tenker ulike steder i nærmiljøet.

Har du noen bilder fra den første tiden her i Romolslia?

Hvor lenge har dere bodd her?/ Når flyttet dere inn?

Hvor mange bor her/har familien vokst/endret seg her?

Hvorfor flyttet dere til Romolslia?

- Kan du beskrive hvordan det var å få bolig på den tiden?
- Hvordan var det for dere?
- Var dere fornøyde med å få komme hit?

Fortell om tiden da dere flyttet inn...

- Hvordan var det å flytte inn i leiligheten?
- Noe du husker spesielt godt fra den første tiden av å bo i leiligheten?
(Gode og dårlige minner/følelser knyttet til flytting)
- Hvordan var det å komme til Romolslia?
(Kjente du noen fra før? Ble du kjent med naboene? Gjorde du noe spesielt for å bli kjent med naboene?)
- Hvilket inntrykk hadde du om området da du kom?
(landskapet rundt, arkitekturen/ de ulike husene, brukte du nærområdet mye/lite, hvordan gjorde du deg kjent i området og var det noe du var opptatt av?)

Har Romolslia endret seg i løpet av tiden du har bodd her?

Kan du gi noen eksempler?

- Samhold mellom naboer
- Utemiljø
- Annet

Midt på 1990-tallet ble området pusset opp for ganske mange millioner – husker du dette? Var du med i prosessen? Har du noen tanker om dette?

Er dere aktiv i nabolaget i dag?

- Er det noe du liker spesielt godt med nærområdet og som kanskje kan gi deg følelsen av en slags tilknytning til boområdet?
- Hvilke tilbud i nærområdet bruker dere? (skoler, barnehager, butikk, turterreng, lekeplasser, garasjer)
- Bruker dere mye av fritiden her i Romolslia?

Har du noen tanker om det å bo i borettslag?

- Positivt/negativt

- Aktiv i styret? Dugnader? Annet?
- Kunne du ønske å bo i selveier i stedet? Evt. andre boformer?

Føler du deg hjemme her nå?

Kan du beskrive noen øyeblikk som gjør at du tenker at "nå er jeg hjemme"?

Er det andre steder du kaller hjem eller føler deg hjemme? Hvorfor?

Har dere gjort forandringer i leiligheten etter dere flyttet inn?

- Oppussing? Hva, hvor lang tid, har det endret forholdet ditt til leiligheten? Kan du gi noen eksempler?
- Er det noen steder i leiligheten du er spesielt fornøyd med? Hvorfor?
- Er det noen steder du liker spesielt godt å være? Hvorfor?
- Er det noen ting i leiligheten du er spesielt glad i? Hvorfor? Kan jeg få se dem?

Hvordan vil du beskrive et godt *hjem*? (Hva er ikke hjem for deg?)

- Hva assosierer du med begrepet *estetikk*?
- Hva assosierer du med begrepet *landskap*?

Er det noe du kunne ønske å endre på

- I leiligheten?
- Her i Romolslia?

Til slutt: hvordan ser du for deg at det vil være å bo her fremover - har du noen fremtidsønsker/planer for fremtiden? (skifte av bolig, valg av boområde/boligtype)

INTERVJUGUIDE BEBOERE I ROMOLSLIA (vokst opp og flyttet tilbake)

Intervjuet åpner med en tur i nabolaget. Intervjupersonen viser hva som er viktig for han/henne hjemme og i nabolaget for tilknytning og hjemfølelse, hva hun/han gjør/har gjort/opplever/tenker ulike steder i nærmiljøet.

Hvor lenge har dere bodd her?/ Når flyttet dere inn?

Hvor mange bor her/har familien vokst/endret seg her?

Noen tanker om hvorfor dere kjøpte i Romolslia?

- Hvor viktig var beliggenhet og området rundt for valg av sted?
- Hvor viktig var selve leiligheten?
- Andre faktorer som spilte inn?

Hvor i Romolslia bodde du som barn? (rekkehus, blokk, høyblokk – mange i familien/størrelse på leil.)
Hvordan var det å vokse opp i Romolslia? (skole, fritidsaktiviteter, venner, samhold i nabolag, hvor lekte dere...)

Hvilke andre steder har du bodd siden du kom hit?

Var det viktig å flytte tilbake til Romolslia?

Fortell om tiden da dere flyttet inn...

- Hvordan var det å flytte inn i leiligheten?
- Noe du husker spesielt godt fra den første tiden av å bo i leiligheten?
(Gode og dårlige minner/følelser knyttet til flytting)
- Hvordan var det å komme til Romolslia?
(Kjente du noen fra før? Ble du kjent med naboene? Gjorde du noe spesielt for å bli kjent med naboene?)
- Hvilket inntrykk hadde du om området da du kom?
(Landskapet rundt, arkitekturen/ de ulike husene, brukte du nærområdet mye/lite, hvordan gjorde du deg kjent i området og var det noe du var opptatt av?)

Har synet på å bo i Romolslia endret seg i løpet av tiden du har bodd her?

Kan du gi noen eksempler?

Midt på 1990-tallet ble området pusset opp for ganske mange millioner – husker du dette? Var du med i prosessen? Har du noen tanker om dette?

Er dere aktive i nabolaget i dag? → hva synes formelle/uformelle aktiviteter/mye nabokontakt

- Er det noe du liker spesielt godt med nærområdet og som kanskje kan gi deg følelsen av en slags tilknytning til boområdet?
- Hvilke tilbud i nærområdet bruker dere? (skoler, barnehager, butikk, turterreng, lekeplasser, garasjer)
- Bruker dere mye av fritiden her i Romolslia?

Har du noen tanker om det å bo i borettslag?

- Positivt/negativt
- Aktiv i styret? Dugnader? Annet?
- Kunne du ønske å bo i selveier i stedet? Evt. andre boformer?

Har dere gjort forandringer i leiligheten etter dere flyttet inn?

- Oppussing? Hva, hvor lang tid, har det endret forholdet ditt til leiligheten? Kan du gi noen eksempler?
- Er det noen steder i leiligheten du er spesielt fornøyd med? Hvorfor?
- Er det noen steder du liker spesielt godt å være? Hvorfor?
- Er det noen ting i leiligheten du er spesielt glad i? Hvorfor? Kan jeg få se dem?

Føler du deg hjemme her nå?

Kan du beskrive noen øyeblikk som gjør at du tenker at "nå er jeg hjemme"?

Er det andre steder du kaller hjem eller føler deg hjemme? Hvorfor?

Hvordan vil du beskrive et godt *hjem*? (Hva er ikke hjem for deg?)

Er det noe du kunne ønske å endre på

- I leiligheten?
- Her i Romolslia?

- Hvilke assosiasjoner får du når jeg sier landskap? (hva er...)
- Hvilke assosiasjoner får du når jeg sier estetikk? (hva er...)

Til slutt:

Har du noen fremtidsønsker/planer for fremtiden? (skifte av bolig, valg av boområde/boligtype)

Har du noen ønsker for Romolslia?